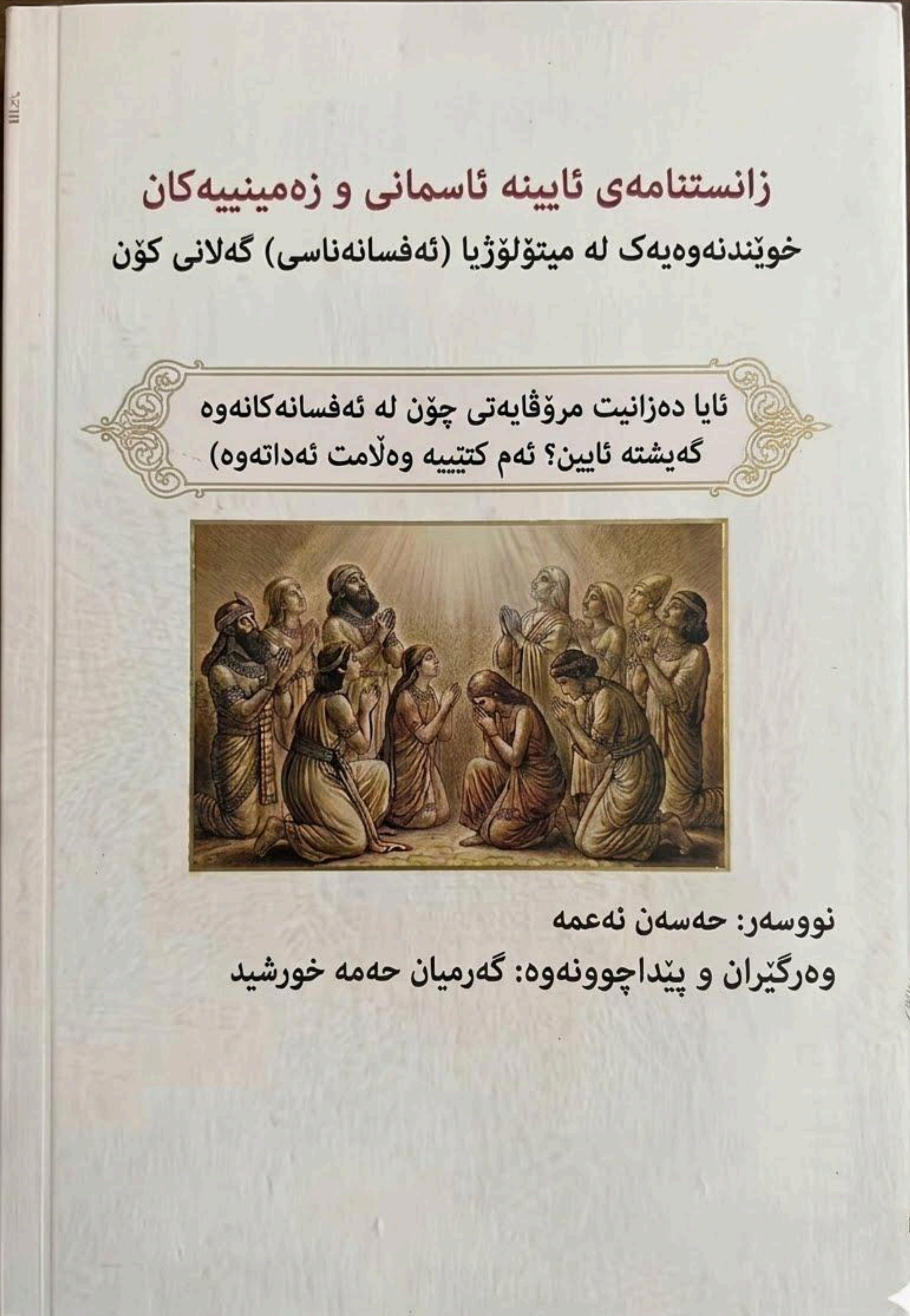

زانستنامەی ئایینە ئاسمانی و زەمینییەکان

خوێندنەوەیەک لە میتۆلۆژیا (ئەفسانەناسی) گەلانی کۆن

ئایا دەزانیت مرۆڤایەتی چۆن لە ئەفسانەکانەوە
گەیشتە ئایین؟ ئەم کتێبیە وەڵامت ئەداتەوە)

نووسەر: حەسەن نەعمە

وەرگێران و پێداچوونەوە: گەرمیان حەمە خورشید

پێشکەشکردن.

پێشکەشی دەکەم بە هەر کەسێک کە باوەڕی هێنابێت بەوەی خودا، دروستکەری گەردوون و بەدیهێنەریەتی؛ بۆ ئەو کەسەی کە بە عەقڵ و هۆشی خۆی خودای ناسیوە، باوەڕی پێهێناوە، پاشان پەرستوویەتی و وازی لە هەر شتێکی تر هێناوە بێجگە لەو

.

پێشەکیی وەرگێڕ

مێژووی مرۆڤایەتی لە جەوهەری خۆیدا، مێژووی گەڕانێکی بەردەوامە بەدوای تێگەیشتن لە ڕاستییەکانی گەردوون و دۆزینەوەی مانا قووڵەکانی ژیان. لەو سەردەمە دێرینانەوە کە مرۆڤ هێشتا لە باوەشی ئەشکەوتەکاندا ترسی لە هێزە نەزانراوەکانی سروشت هەبوو، تاوەکو سەرهەڵدانی یەکەمین شارستانییەتە مەزنەکانی سەر زەوی، "ئەفسانە و میتۆلۆژیا" یەکەمین زمان بوون کە مرۆڤایەتی بۆ دەربڕینی ترس، هیوا و تێڕامانە ڕۆحییەکانی خۆی بەکاری هێناون.

کتێبی «زانستنامەی ئایینە ئاسمانی و زەمینییەکان» (خوێندنەوەیەک لە میتۆلۆژیا گەلانی کۆن) کە لە نووسینی لێکۆڵەری ناودار "حەسەن نەعمە"یە، یەکێکە لە سەرچاوە هەرە گرنگ و گشتگیرەکان لەم بوارەدا. ئەم بەرهەمە دەروازەیەکی زانستی و فرەڕەهەندمان بۆ دەکاتەوە بۆ ناسینی خوداوەند، پەرستش و حیکایەتە پیرۆزەکانی گەلانی دێرینی وەک دۆڵی نیل (میسر)، وڵاتی نێوان دوو ڕووبار (میسۆپۆتامیا)، سووریا و وڵاتی کەنعان.

گرنگیی ئەم زانستنامەیە لەوەدایە کە تەنها چیرۆک ناگێڕێتەوە، بەڵکو بەدوای ئەو زنجیرە فکری و مێژووییەدا دەگەڕێت کە نیشانی دەدات چۆن مرۆڤایەتی هێواش هێواش لە پەرستنی دیاردە سروشتییەکان و بتپەرستییەوە، گەشەی سەند بەرەو چەمکی تاقانەیی و یەکتاپەرستیی ڕەها.

بۆ پڕکردنەوەی ئەم کەلێنە مەعریفییە لە کتێبخانەی کوردیدا، کات و وزەیەکی زۆرم بەخشی بە وەرگێڕان و پێداچوونەوەی ئەم بەرهەمە پڕبایەخە؛ بەو ئومێدەی بتوانم سەرچاوەیەکی بێگەرد و زانستی پێشکەش بە خوێنەران، توێژەران و خولیایانی مێژووی دێرین بکەم. لە خودی سەرچاوە ئەسڵییەکەدا هەوڵم داوە ئەوپەڕی ئەمانەت بپارێزم و چەمکەکان بە زمانێکی کوردیی ڕەسەن و پاراو دابڕێژمەوە تاوەکو شایستەی چاوی خوێنەری کورد بێت.

هیوادارم ئەم بەرگی یەکەمە ببێتە هەنگاوێکی کاریگەر بۆ دەوڵەمەندکردنی فکری مێژوویی لە کۆمەڵگەکەماندا، و دەرگایەک بێت بۆ بەردەوامبوون لەسەر وەرگێڕانی بەش و بەرگەکانی داهاتووی ئەم زانستنامە ناوازەیە

.

گەرمیان حەمە خورشید حەمە ڕەشید

پێشەکی

لە کۆنەوە مرۆڤەکان لە ئەشکەوت و پەناگە سروشتییەکاندا نیشتەجێ بوون، بۆ ئەوەی خۆیان لە کەشوهەوای سەخت بپارێزن؛ وەک سەرمای بەستوو و زریانەکان، یان بۆ ڕزگاربوون لە دڕندە ترسناکەکان. هەروەها لە نێو دارستانەکاندا دەژیان، هەم پەناگە و هەم سەلامەتییان لە دارەکاندا دەدۆزییەوە. هەموو ئەمانە لە باوەشی سروشتدا ڕوویان دەدا؛ بە ڕۆژ لە ژێر خۆردا دەژیان و شەوانە بە سەرسوڕمانەوە سەیری مانگیان دەکرد.

دڵەڕاوکێ، ترس و لەرزین بەهۆی گەورەیی شاخە بەرزەکانەوە هەبوو، هەستکردن بە هێزێک لەناو ئەواندا کە توانا و تێگەیشتنی مرۆڤی تێپەڕاندووە؛ بیستنی با و زریانی گەورە، و سەیرکردنی باران، کانیاو و ڕووبارەکان کە سەوزایی و خۆشی دروست دەکەن. ئەوان بیریان لە لایەنە زۆرەکانی سروشت دەکردەوە کە لە نێوان هاوینە وشکەکان و زستانە باراناوییەکاندا دەگۆڕا.

ئەم هێزە سروشتییانە ئیلهامبەخش بوون بۆ هەستکردن بە ڕێزگرتن لە مرۆڤە سەرەتاییەکان. ترسیان لە هەندێک هێز هەبوو، پیرۆزیان دەکرد و قوربانی و نەزریان پێشکەش دەکرد بۆ ئەوەی خۆیان لە زیان بپارێزن؛ هەندێکی تریش سەرسام بوون، بە پێشکەشکردن و سروود پیرۆزیان دەکرد بۆ دڵنیابوون لە بەردەوامیی خێرخوازییان. لە کۆتاییدا مرۆڤەکان ئەم هێز و دیاردە سروشتییانەیان دەپەرست و لە هێماکانی بەرد، کانزا، یان داردا بەرجەستەیان دەکرد، ناو و ڕۆڵی تایبەتییان بۆ دیاری دەکرد.

هەروەها هەر بەوەوە نەوەستاون؛ پاشا، پاڵەوان و باوباپیرانی گەورەی خۆیان دەپەرست. لەوەش نامۆتر، هەندێک ئاژەڵیان بە پیرۆز سەیر دەکرد، یان بۆ دەستەبەرکردنی سوودەکانیان یان بۆ دوورکەوتنەوە لە زیانەکانیان دەیانپەرست. بەم شێوەیە پەرستنی بت و وێنە سەریهەڵدا، و بەم شێوەیەش بتپەرستی دروست بوو.

لەم کتێبەدا (لە یادەوەری مێژووەوە)، بەسوودم زانی بۆ ئەوانەی ئارەزووی گەڕان بەدوای ئەفسانەی گەلانی جیهانی کۆندا دەکەن. مرۆڤ دەبێت هەموو شتێک بپشکنێت و بە تەواوی تێی بگات کە پەیوەندی بە بیری ئایینی مرۆڤەوە هەیە؛ چ ناو، هێما، شوێنی سروشتی، یان پێکهاتە دروستکراوەکانی مرۆڤ، بەبێ ئەوەی مەوداکەی تەنها بۆ چەمکە ئایینییە ڕووتەکان یان بۆچوونەکان سەبارەت بە خودایی (لە دەرکەوتن، سیفەت و فۆرمە جۆراوجۆرەکانیدا) لە سەرانسەری ناوچە جیاوازەکاندا سنووردار بکات.

ئەفسانەی گەلانی کۆن بەیەکەوە گرێدراو و کارلێککار بوون؛ بۆ نموونە بەعل پاوەری فینیقی هاوتاکانی وەک هوبال لە نیمچە دوورگەی عەرەبی و دوموزی لە میزۆپۆتامیا هەبوو، هەروەها هاوتاکانی لە ئەسینای پایتەخت، ڕۆما و شوێنەکانی دیکەشدا هەبوو. هەمان شت بۆ عەشتار خوداوەندی پیتوداری و خۆشەویستی دەگونجێت؛ هەرچەندە ناوەکەی گۆڕا، لە ئەشتارت و بەعالاتەوە بۆ ڤینۆس، ئەفرۆدیت و ئایزیس، بەڵام هەمان تایبەتمەندی و سیفەتە جەوهەرییەکانی خۆی پاراست.

لە سەرانسەری هەموو کایەکانی ژیان لە شارستانییەتە کۆنەکاندا، ئایین وەک خاڵی سەرەکیی بەرژەوەندیی مرۆڤ، میحوەری بیرکردنەوە و بنەمای ڕێکخستنی کۆمەڵگە وەستابوو. زۆرجار پەرستگاکان لە ناوەندی شارەکاندا دروست دەکران و بە شوێنی نیشتەجێبوون دەورە دەدران. پاشاکانیش خۆیان بە خزمەتکار و سێبەری خوداوەندەکە لەسەر زەوی دەناساند، جەختیان لەوە دەکردەوە کە ئەرکی دانیشتووان تەنها خزمەتکردنی پاشا و خوداوەندەکانە.

ئەگەر گەلێک لە شەڕێکدا سەرکەوتوو بووایە، خوداوەندەکەی خۆیان بەرز دەهێنایەوە؛ ئەگەر بشدۆڕانایە، شکستەکەیان بۆ تووڕەیی هەمان ئەو خودایە دەگەڕاندەوە. تەنانەت جوولەکەکان یەهوەیان گۆڕی بۆ خوداوەندێکی نەتەوەیی کە لە پێناو دەستەبەرکردنی سەرکەوتن بەسەر دوژمنەکانیاندا بەرەو شەڕی دەبردن، نەیانتوانی دان بەوەدا بنێن وەک خودای هەموو مرۆڤایەتی و دروستکەری هەموو گەردوون.

بۆ لێکۆڵینەوە لەم چەمکە ئایینییانە لە نێو گەلانی جیهانی کۆندا، زۆر گرنگە لە هەموو ئەو شتانە تێبگەین کە پەیوەستن بەوانەوە، هەرچەندە . پەیوەندییەکە دووریش بێت؛ بەمەش جەستەی زانینەکە گەورەتر دەکرێت، هەرچەندە بە کورتی و بەبێ وردەکارییەکی تەواویش بێت

==

پێرستی گشتیی بابەتەکان 📌

==

بەشی یەکەم: پێشەکی و دەروازەی مێژوویی 🔹

پێشەکیی وەرگێڕ و پێشەکیشکەشکردن .... لاپەڕە ٢ •
پێشەکیی گشتیی کتێبەکە .... لاپەڕە ٣ •
قۆناغە مێژووییەکانی مرۆڤ (سەردەمە بەردینەکان تا نوێ) .... لاپەڕە ٤ •
مێژووی گرنگترین ڕووداوەکان لە جیهانی کۆندا .... لاپەڕە ٥ •
تێڕوانینی کۆن بۆ گەردوون (چوار خوداوەندی دروستکردن) .... لاپەڕە ٦ •
گەشەپێدانی شارستانیەتی مرۆیی و سەرەتای بتپەرستی .... لاپەڕە ٧ •

بەشی دووەم: چەمک و پێناسە ئایینییەکان 🔹

پێناسەی چەمکەکان (ئەفسانەکان و مێتۆلۆژیا) .... لاپەڕە ٩ •
تێکەڵاوبوونی کولتووری لە نێوان یۆنانییەکان و سامییەکاندا .... لاپەڕە ١٠ •
پەرستراوەکان و هێماکانیان (ئاسمانی، زەوینی، ئاژەڵیی) ...... لاپەڕە ١١ •
بڕوا بە یەکتاپەرستی (المونوتیزم) و هینۆتیزم .... لاپەڕە ١٢ •
خوداوەندی تاک لای فەیلەسوفەکان و عەقیدەی ئەخناتۆن .... لاپەڕە ١٣ •
بیروباوەڕی یەکتاپەرستی لای عیبرانییەکان و ناوەندی دێلفی ...... لاپەڕە ١٤ •

(بەشی سێیەم: فەرهەنگی یەکگرتووی پەرستراوەکان (ئـ - ی 🔹

- دەروازەی پیتی ئەلف (ئـ) — [ئۆزایریس، ئایزیس، ئەپۆلۆ...] ... لاپەڕە ١٦ 📑
- راهما، بودا، بتاح...] .... لاپەڕە b١٨ ،دەروازەی پیتی بە (ب) — [باعل 📑
- دەروازەی پیتی سین (س) — [سێخمەت، سێشات، سێمێلی...] ... لاپەڕە ٢٠ 📑
- دەروازەی پیتی شە (شـ) — [شاباشو، ئایینی شینتۆ، شای...] ... لاپەڕە ٢٢ 📑
- دەروازەی پیتی ساد (ص) — [سا، سەدا، سەدیق، سەرپانیتۆ...] ... لاپەڕە ٢٤ 📑
- دەروازەی پیتی زاد (ض) — [زمار، زەیزەن...] .... لاپەڕە ٢٥ 📑
- دەروازەی پیتی تا (ط) — [تەفنووت، تەلی، تایتانەکان...] .... لاپەڕە ٢٦ 📑
- دەروازەی پیتی عە (عـ) — [عەشتار، عەقیدەی هیندۆسی...] ... لاپەڕە ٢٨ 📑
- دەروازەی پیتی غە (غـ) — [غاتوم دۆغ، غاد، غانیمید...] ...... لاپەڕە ٣٠ 📑
- دەروازەی پیتی فا (ڤـ) — [ڤێستا، ڤیکتۆرییا، ڤینۆس...] .... لاپەڕە ٣٢ 📑
- دەروازەی پیتی قا (قـ) — [قادیش، قەدمۆس، قوزەح...] .... لاپەڕە ٣٤ 📑
- دەروازەی پیتی کا (کـ) — [کابری، کۆنفۆشیۆسیزم...] .... لاپەڕە ٣٦ 📑
- دەروازەی پیتەکانی تری کۆتایی فەرهەنگەکە (ل، م، ن، و، هـ، ی) .. لاپەڕە ٣٩ 📑

بەشی چوارەم: باری ئایینیی گەلانی جیهانی کۆن ◆

- ئایین لە ئۆگاریت، ئیبلا و بابل .... لاپەڕە ٤٢
- ئایینی ڕۆمانی و شارستانیەتی ئێترۆسکی .... لاپەڕە ٤٤
- ئایینی سۆمەری و باری ئایینی نیمچە دوورگەی عەرەبی .... لاپەڕە ٤٦
- ئایینی فارسی (زەردەشتیەت)، کەنعان و میسری کۆن .... لاپەڕە ٤٩
- هاوسەرگیریی شاهانە لای فیرعەونەکان و ئەفسانەی ئۆزایریس ... لاپەڕە ٥١
- ئایینی یۆنانی (ڕێوڕەسمی ئەلیۆسی و ئۆرفی نادیار) .... لاپەڕە ٥٣
- ئایین لای ئیسرائیلییەکان (شایەدەکانی یەهوە، کابالا، ئەسینیەکان) .. لاپەڕە ٥٥

بەشی پێنجەم: پاشکۆ و سەرچاوەکان ◆

- پاشکۆی سەرچاوە عەرەبی و جیهانییەکانی کتێبەکە .... لاپەڕە ٥٨ 📚

تێڕوانینی کۆن بۆ گەردوون
لە سەردەمی کۆندا مرۆڤەکان پێیان وابوو کە گەردوون و هەموو شتێکی ناو ئەو گەردوونە، لەلایەن پانتیۆنێکەوە بەڕێوەدەبرێن کە لە مرۆڤ دەچن، هەرچەندە لە دەسەڵات و عەقڵدا لەوان باڵاترن. ئەم بوونەوەرانە ڕێڕەوی جیهانیان ئاڕاستە دەکرد و بەپێی پلانی وردی داڕێژراو چارەنووسیان .کۆنترۆڵ دەکرد؛ ئەوان بە خودا ناسرابوون

خوداوەندەکان هەبوون کە بەرپرسیار بوون لە ئاسمان، زەوی، هەوا، دەریاکان، کشتوکاڵ و تەندروستی، هەروەها ئەوانەی بەرپرسیار بوون لە کاروباری خۆر، مانگ و ئەستێرەکان. هەموو لایەنێکی ژیان و هەموو پێویستییەک یان ئاواتێکی مرۆڤ، خوداوەندێکی تایبەتی خۆی هەبوو کە .بەرپرسیار بوو لێی

لە پێشەنگی ئەم پانتیۆنەدا چوار خوداوەندی دروستکردن بوون، کە نوێنەرایەتیی توخمە بنەڕەتییەکانی گەردوون دەکەن: ئاسمان، زەوی، هەوا و .دەریا. ناویان بە زمانی سۆمەری بریتی بوو لە: ئان، کی، ئێنلیل و ئێنکی

هەروەها مرۆڤە کۆنەکان پێیان وابوو کە بۆ خزمەتکردنی خوداوەندەکان دروستکراون بە دابینکردنی خواردن، خواردنەوە و شوێنی نیشتەجێبوونیان، لە ڕێگەی ڕێوڕەسم و نوێژەکانەوە کە لە پەرستگاکاندا ئەنجام دەدرێن. پەرستگاکە، بە واتای وشەیی "ماڵ"ی خوداوەندەکەیە، وەک .ناوەندێک بۆ پەرستن و نوێژکردن کاری دەکرد، کە قەشە، گۆرانیبێژ، مۆسیقاژەن و لەشفرۆشە پیرۆزەکانی تێدابوو

ئەم خوداوەندانە لە بنەڕەتدا کەسایەتیی هێزە سروشتییەکان بوون؛ خۆر، مانگ، ئەستێرە، با، باران، زریان، ئاگر، ئاو و ڕەشەبا. هەموو ئەم هێزانە وریاندا ببەستنەوە و ئەم حیکایەتانە لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر☋دەسەڵات و تێگەیشتنی مرۆڤیان تێپەڕاند، وایکرد مرۆڤەکان چیرۆک بە بگوازنەوە. مرۆڤ هەوڵی دەدا لە ڕێگەی نوێژ و پێشکەشکردنی قوربانییەوە لێیان نزیک بێتەوە، بە ئامانجی ئارامکردنەوە و هێورکردنەوەی تووڕەبییەکەیان؛ بەم شێوەیە، پەرستنی دیاردە گەردوونییەکان و هێزە سروشتییەکان بووە یەکەم سیستەمی بیروباوەڕی مرۆڤی سەرەتایی کاتێک .دەستی کرد بە گەڕان بەدوای خودادا

گەشەپێدانی شارستانییەتی مرۆیی

لە سەرەتای سەرهەڵدانی مرۆڤایەتی لەسەر زەویدا، گەشەسەندنی مرۆڤ بە کۆمەڵێک دەستکەوتەوە دیاری کراوە، کە لە نێوان ململانێیەکی سەختدا بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی هێز و توندیی سروشت بەدەست هاتووە. ئەم پەرەسەندنە شارستانییە، لە جەوهەردا، مێژووی تەواوەتیی مرۆڤایەتییە؛ چیرۆکی مرۆڤایەتی لە سەرانسەری سەردەمەکاندا، هەموو لایەنەکانی ژیان لەخۆدەگرێت: بارودۆخی ژیان، پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکان، پەیوەندییە سیاسییەکان، تێڕوانینە فەلسەفییەکان و بیروباوەڕی ئایینی، شانبەشانی دەستکەوتەکان لە بوارە جیاوازەکاندا، بەتایبەتی کشتوکاڵ و پیشەسازی.

مێژوونووسان یەکەم بازدانی گەورەی شارستانی لە مێژووی مرۆڤایەتیدا دیاری دەکەن لەم ساتەدا مرۆڤە سەرەتاییەکان پارچەیەک لە ناڕوونیان وەرگرتووە و لە قاڵبیان داوە بۆ فۆرمێک کە پێداویستییەکانیان دابین بکات. ئەمەش دەمانباتە سەر "سەردەمی بەرد"؛ سەردەمێک کە ناوی لێنراوە بەهۆی ئەو ڕاستییەوە کە مرۆڤەکان بە پلەی یەکەم ئامێرەکانیان لە بەردەوە دروستکردووە. شوێنەوارناسان ئەم سەردەمەیان بەسەر قۆناغە جیاوازەکاندا دابەشکردووە، هەر قۆناغێکیان ناوناوە بەو شوێنانەی کە بۆ یەکەمجار نموونەی ئەم ئامرازە بەردینانەیان تێدا دۆزرایەوە، ئەو شوێنانەی کە بەزۆری لە فەرەنسا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست هەڵکەوتوون.

لە سەردەمی بەردی نوێدا (نزیکەی ٨,٠٠٠ ساڵ پێش زایین)، مرۆڤ کشتوکاڵی دۆزییەوە. ئەم داهێنانە بوو بە هێزێکی بزوێنەر بۆ پێشکەوتن و نیشتەجێبوون، وایکرد خەڵک لەو خانووانەدا نیشتەجێ بن کە سەرەتا لە قوڕ و مادەی تواوە دروستکراون. کۆمەڵەی ئەم شوێنە نیشتەجێبوونانە یەکەم گوندەکانیان پێکهێنا؛ لەناو ئەم نیشتەجێبوونانەدا مرۆڤەکان ئاژەڵیان بەخێو دەکرد و دەستیان کرد بە بەرهەمهێنانی خۆراکی خۆیان.

لەم سەردەمەدا ئامێرە بەردییەکان زۆر هەمەچەشن بوون و بە وردبینی و لێهاتووییەکی زیاترەوە دروست دەکران. تەقەمەنی بەردەکان دەستەداریان لەسەر دانرابوو و مێڵەکانی دەست کە لە بەردی ڕەق دروستکرابوون بۆ وردکردنی دانەوێڵە بەکاردەهاتن. چەقۆ لە بەردی گڕکان (ئۆبسیدیانی شووشەیی) دروست دەکرا، لە کاتێکدا ئێسک بۆ دروستکردنی دەرزی, چەقۆ و کەوچک بەکاردەهێنرا.

گڵ بە شێوەی جۆراوجۆر لە قاڵب دەدرا، وەک ئاژەڵە ماڵییەکان یان فیگەری مێینە، کە نوێنەرایەتیی "خودای دایک" یان خوداوەندی منداڵبوون دەکەن، کە مرۆڤەکان زۆری نەخایاند هاتنە سەر ڕێز و پەرستنی. بەڵام لە هەمووی گرنگتر ئەو داهێنانە بوون کە مرۆڤ لەم سەردەمەدا بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی دایڕشتوون.

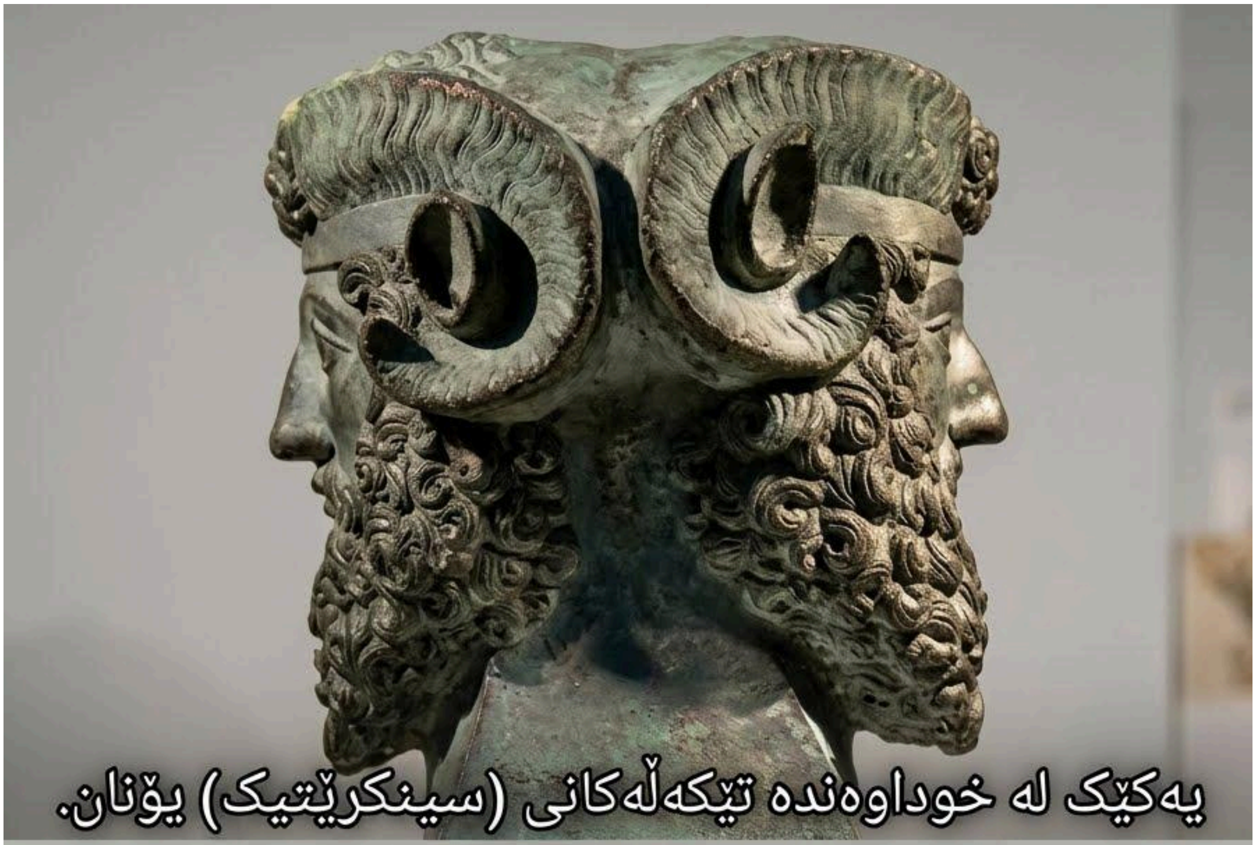

یەکێک لە خوداوەندە تێکەڵەکانی (سینکرێتیک) یۆنان.

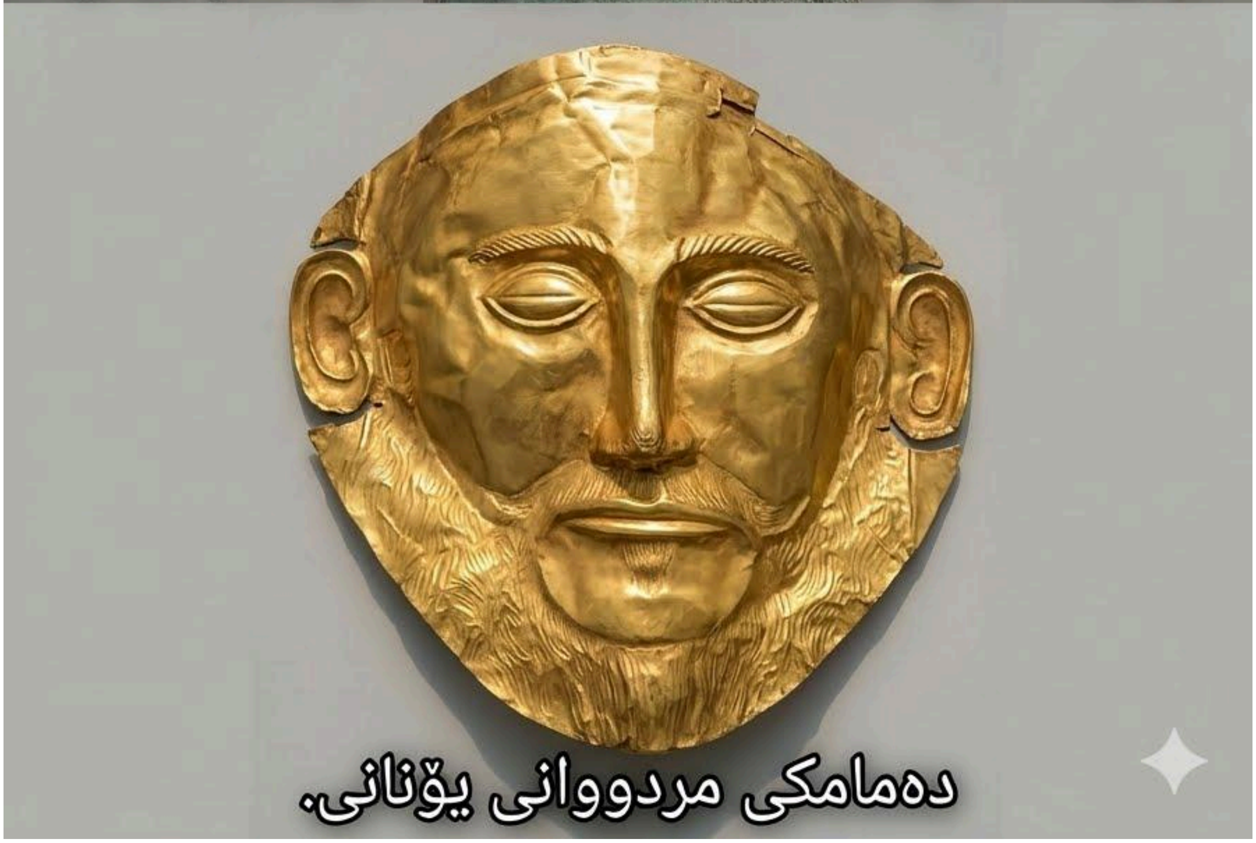

دەمامکی مردووانی یۆنانی.

بەڵام لە فەلەستیندا، تەرمەکان لەژێر خۆڵی ناو ئەشکەوتەکاندا دەخرانە خاکەوە، لە قۆناغێکی دواتریشدا مردووەکە لەگەڵ چەکەکەیدا دەنێژرا و دەوروبەری سەرەکەشی بە بەرد دەورە دەدرا بۆ پاراستنی، ئەمە جگە لە دانانی ماددەی خۆراکی لەگەڵ مردووەکەدا؛ ئەمەش هەمووی ئاماژەیە بۆ ئەوەی مرۆڤ بڕوای بە هەبوونی ژیانێکی تر هەبووە دوای مردن.

ژن لای سۆمەرییەکان خاوەن پێگەیەکی باڵا بوو، بە هەمان شێوەش یەکەمین دەوری هەبوو لای عیلامییەکان (هەزارەی سێیەمی پێش زایین). ژنی عیلامی ئازادیی ئەوەی هەبوو کە لە یەک کاتدا شوو بە دوو پیاو بکات، ئەمەش دەیسەلمێنێت کە سەردەمی دایکایەتی پێش سەردەمی باوکایەتی کەوتووە، هەروەک چۆن دایک لە کاتی دیاریکردنی پلەی خزمایەتیدا گرنگتر بووە.

ژن ناوەندی سەرەکی بوو لە بواری پەرستندا، ڕەنگە ژنان وەک خزمەتکاری (Çatalhöyük - لە ئەنادۆڵدا (ناوچەی چەتەل هۆیۆک خوداوەندەکان یان وەک بەرجەستەکەرێک بۆ خوداوەندەکان سەیر کرابێتن؛ هەندێک کەس بە هێزێکی سەروو سروشتی سەیری ژنانیان دەکرد و هەندێکی تریش بە خوداوەندیان دادەنان. بەهۆی سەیرکردنی ژن وەک سەرچاوەی ژیان (دایکی دووگیان و مامان)، ژن بووبووە ناوەندێک بۆ تێڕوانینە ئایینییەکانی ئەو سەردەمە، وەک چۆن لەسەر گۆڕی ژنان لە پەرستگەکاندا دۆزراوەتەوە کە مێژووەکەیان بۆ هەزارەی هەشتەمی پێش زایین دەگەڕێتەوە.

هەروەها مرۆڤی کۆن پێی وابوو کە هێزی پیتاندن (پیت و بەرەکەت) لای ئەو ژنەیە کە کشتوکاڵی کردووە؛ چونکە ژن زەوی دەچێنێت و منداڵ دەهێنێتە دنیاوە، بەمەش دەزگای دایکایەتی بە ڕاستی دادەمەزرێت، کە (ژن) ئافرێنەری ژیانە چونکە نهێنییەکانی سروشت بە هێزی ئەوەوە بەستراونەتەوە.

ڕێوڕەسمی پیرۆزی وا هەبوو کە پێش دەستپێکردنی وەرزی بارانبارین لە گۆڕەپانێکی گشتیدا و بە ئاگاداریی پیاوی ئایینی (کاهین) بەڕێوەدەچوو، کە بریتی بوو لە سێکسکردنی بەکۆمەڵ؛ نموونەی ئەم جەژنە لە سوودانیشدا بە ناونیشان و بەرزڕاگرتنی خوداوەندی "ئۆکۆ" (خوداوەندی دانەوێڵە) ناسراو بوو. ئەم جۆرە سێکسکردنە بەکۆمەڵە لە بیروباوەڕی ئەواندا سوودی هەبوو بۆ زیادبوونی پیت و بەرەکەتی سروشت و بارانبارین، ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە ئایین ڕەنگدانەوەی هێزەکانی سروشت بووە، لە کاتێکدا کۆمەڵگەی کۆن لەو سەردەمەدا بە ترس لە شتە نادیارەکان (مەجهوول) دەناسرایەوە.

بەهۆی زیادبوونی ژمارەی دانیشتووانەوە، شوانەکان لە هەزارەی دووەمی پێش زاییندا دەستیان کرد بە کۆچکردن لە دۆڵێکەوە بۆ دۆڵێکی تر.

سەرەتای بتپەرستی

مرۆڤ هەوڵێکی زۆری داوە لە دۆزینەوەی سەرەتاکان و ڕوونکردنەوەی بنەماکانی هەندێک لە بیروباوەڕەکان، لەم هەوڵانەش ڕوونکردنەوەی سەرەتای بتپەرستییە. (هۆمیرۆس) دەڵێت: «خوداوەندەکان لە نەوەکانی ئادەم بوون، بەڵام بە تێپەڕبوونی کات و نەوەکان، پێگەیان گەورە کرا و پایەیان بەرزکرایەوە بۆ پلەی خوداوەندی». هاوشێوەی ئەم قسەیەش لەلایەن مێژوونووسێکەوە هاتووە کە دەڵێت یەکەم دەرکەوتنی ئایین بریتی بوو لە پەرستنی ئەندامانی هۆز بۆ ئەمیرەکەیان.

فەیلەسوف (سپێنسەر)یش دەڵێت: «پەرستنی باپیران (پێشینان) بنچینەی هەموو ئایینەکانە بە گشتی». بەپێی ئەمەش، گەلی "بنو شێس" (نەوەکانی شێس) دەهاتنە لای تەرمی ئادەم لەناو ئەشکەوتەکەدا، گەورەیان دەگرت و داوای لێخۆشبوونیان بۆ دەکرد. پیاوێک لە نەوەکانی قابیل بە نەوەکانی قابیلی گوت: ئەی نەوەکانی قابیل، نەوەکانی شێس بە دەوری (تەرمی ئادەمدا) دەسووڕێنەوە و گەورەی دەگرن، بەڵام ئێوە هیچتان نییە؛ بۆیە بتێکی بۆ تاشین کە ئەمەش یەکەمین بت بوو لە کارەکانیان.

هەروەها هاتووە کە "وَدّ"، "سُواع"، "یَغوث"، "یَعوق" و "نَسر" کەسانی پیاوچاک بوون و لە یەک مانگدا مردن، خزم و دۆستەکانیان زۆر لەسەریان خەمبار بوون. پیاوێک لە نەوەکانی قابیل وتی: ئەی گەلەکەم، ئایا دەتانەوێت پێنج بتتان بۆ دروستبکەم لەسەر شێوەی ئەوان؟ ئەویش بۆی دروستکردن و دانان، بەم شێوەیەش پیاو دەهات بۆ لای بتی براکەی، ئامۆزاکەی یان مامەکەی بۆ ئەوەی گەورەی بگرێت.

بۆیە گەورەی دەگرت و بە دەوریدا دەسووڕایەوە تا نەوەی یەکەم کۆچی دوایی کرد، پاشان نەوەی دووەم هاتن و زیاتر لە نەوەی یەکەم گەورەیان گرت، دواتر نەوەی سێیەم و چوارەم هاتن و دەستیان کرد بە پەرستنیان.

لە کتێبی "الاصنام" (بتەکان) لای ئیبنولکەلبیدا هاتووە: «...ئەوەی وای لێکردن پەنا ببەنە بەر پەرستنی بت و بەرد ئەوە بوو کە هیچ کەسێک لە مەککەوە کۆچی نەدەکرد ئیلا بەردێک لە بەردەکانی حەرەمی لەگەڵ خۆیدا دەبرد، وەک ڕێزگرتنێک بۆ حەرەمەکە و بەهۆی خۆشەویستییان بۆ مەککە. لەبەر ئەوە لە هەر شوێنێک نیشتەجێ ببوونایە، ئەو بەردەیان دادەنا و وەک چۆن بە دەوری کەعبەدا دەسووڕانەوە، بە دەوری ئەو بەردەشدا دەسووڕانەوە بە مەبەستی بەرەکەت پێوەگرتن و بەهۆی خولیایان بۆ حەرەم و خۆشەویستییان بۆی. ئەوان لە دوای ئەمەش هێشتا ڕێزی کەعبە و مەککەیان دەگرت و حەجیان بۆ دەکرد لەسەر ئەو میراتەی کە لە ئیبراهیم و ئیسماعیلەوە بۆیان مابووەوە.

پاشان ئەمە گەیشتە قۆناغێک کە هەر بتێکیان بە دڵ بووایە دەیانپەرست و ئەو ئایینەی پێشتر لەسەری بوون لەبیریان چوونەوە، ئایینی ئیبراهیم و ئیسماعیلیان گۆڕی و بتیان پەرست... یەکەم کەسیش کە ئایینی ئیسماعیلی گۆڕی، بتەکانی دانا، 'سائیبە'ی بەڕەڵا کرد، 'وەسیلە'ی گەیاند، 'بەحیرە'ی

شەق کرد و 'حامی' قەدەغە کرد، عەمری کوڕی لوحەی بوو، کە ئەویش کوڕی حاریسەی کوڕی عەمرۆ بن عامری ئەزدییە و باوکی هۆزی خوزاعەیە...».

بەڵام پەرستنی ئاژەڵان لای عەرەب لە ئەنجامی سوودوەرگرتن و ترسەوە بوو، وەک چۆن دەیانوت پەیوەندییەک لە نێوان خوداوەندەکانی هەورەتەقە و بروسک لەگەڵ ڕەسەنایەتییە ئاسمانییەکەیاندا هەیە. لە ناو بەردیشدا جۆرێک لە جادوو یان سحریان دەبینی، چونکە ئاگر هەموو شتێک دەسووتێنێت جگە لە بەرد.

هەروەها خۆر، مانگ، ئەستێرەکان، باران و ڕووناکی لە خوداوەندەکانی چاکە بوون، لە کاتێکدا بروسک، هەورەتەقە و تاریکی لە خوداوەندەکانی خراپە بوون، کە مرۆڤ قوربانیی پێشکەش بە یەکەمییان دەکرد بۆ بەردەوامبوونی چاکەکەی و پێشکەشی دووەمیشی دەکرد بۆ خۆپاراستن لە خراپە و تووڕەییەکەی؛ لەبەر ئەمەش بوو کە ئایین و پەرستش لە ئەنجامی چێژ، ئازار و ترسەوە لەدایکبوون.

پێناسەی چەمکەکان

📑 دەروازەی پیتی ئەلف (ئـ)

* **ئۆزایریس (Osiris):** گەورە خوداوەندی مێژوویی میسر کە نیشتمانی نوێ، پیتاندنی زەوی و کشتوکاڵی لای ئەوان ڕێکدەخست. چیرۆکی ئەفسانەیی کوژرانی لەسەر دەستی برای (ست) و کۆکردنەوەی جەستەی لە لایەن (ئایزیس)ەوە، بنەمای باوەڕی مرۆڤی کۆنی میسر بوو بۆ ژیانی پاش مردن و نەمریی ڕۆح. ناوەندی سەرەکیی پەرستنی لە شاری ئەبیدۆس بوو.
* **ئایزیس (Isis):** هاوسەر و خوشکی خوداوەند ئۆزایریس و دایکی خوداوەند حۆرس. لای میسرییە کۆنەکان هێمای دڵسۆزی، پاراستنی مردووان، دایکایەتیی پاڵ و سیحر بوو. پەرستنی ئەم کچە خوداوەندە کاریگەرییەکی زۆری هەبوو و دواتر تەنانەت گەیشتە ناو شارستانیەتی یۆنان و ڕۆماز.
* **ئەپۆلۆ (Apollo):** خوداوەندی یۆنانی و ڕۆمانیی ڕووناکی، خۆر، شیعر، مۆسیقا و پێشبینی. بە یەکێک لە جوانترین خوداوەندەکان وەسف دەکرا و پەرستگای گەورەی لە شاری دێلفی لەسەر چیای پارناسۆس هەبوو کە وەک ناوەندی جیهان سەیر دەکرا.
* **ئەفرۆدیت (Aphrodite):** کچە خوداوەندی عەشق، جوانی و کەیفسازی لای یۆنانییەکان. ئەم کچە خوداوەندە هاوتای عەشتارۆتی کەنعانی و ڤینۆسی ڕۆمییەکان بوو و پەرستنی لە چەندین شوێنی جیهانی کۆندا باو بوو.
* **ئانو / ئان (Anu):** گەورە خوداوەندی ئاسمان لای سۆمەری و ئەکەدییە کۆنەکان. ئەو وەک باوکی خوداوەندەکان و پاشای باڵای گەردوون سەیر دەکرا و نیشانەکەی مانگی یەکشەوە (هیلال) یان تاجی پادشایەتی بوو.
* **ئاشوور (Ashur):** گەورە خوداوەندی نیشتمانیی دەوڵەتی ئاشوور. ئەو خوداوەندی جەنگ، یاسا و پارێزەری سەرەکیی دەسەڵاتی پاشایەتی بوو. ناوهەکەی لە ناوی یەکەم پایتەختی ئاشوورییەکانەوە هاتووە و لە دەقە کۆنەکاندا لایەنی خوداوەند ئینلیلی وەرگرتووە.
* **ئەهورا مەزدا (Ahura Mazda):** گەورە خوداوەندی دانایی، پاکی و ڕووناکی لە ئایینی زەردەشتیی کۆنی فارسیدا. ئەو سەرچاوەی هەموو چاکە، دادپەروەری و ڕاستییەکە لە جیهاندا و لە ململانێی بەردەوامدایە دژ بە هێزەکانی تاریکی و خراپە (ئەنگرە مینیو).
* **ئاتون (Aton):** خوداوەندی دیسکی خۆر لای میسرییەکان، کە فیرعەون (ئەخناتۆن) لە سەدەی چواردەیەمی پێش زاییندا کردی بە تاقە خودای دروستکەر و ڕیفۆرمێکی گەورەی ئایینی پێ لە میسردا ئەنجام دا.

📑 دەروازەی پیتی ئەلف (ئـ)

* **ئۆزایریس (Osiris):** گەورە خوداوەندی مێژوویی میسر کە نیشتمانی نوێ، پیتاندنی زەوی و کشتوکاڵی لای ئەوان ڕێکدەخست. چیرۆکی ئەفسانەیی کوژرانی لەسەر دەستی برای (ست) و کۆکردنەوەی جەستەی لە لایەن (ئایزیس)ەوە، بنەمای باوەڕی مرۆڤی کۆنی میسر بوو بۆ ژیانی پاش مردن و نەمریی ڕۆح. ناوەندی سەرەکیی پەرستنی لە شاری ئەبیدۆس بوو.
* **ئایزیس (Isis):** هاوسەر و خوشکی خوداوەند ئۆزایریس و دایکی خوداوەند حۆرس. لای میسرییە کۆنەکان هێمای دڵسۆزی، پاراستنی مردووان، دایکایەتیی پاڵ و سیحر بوو. پەرستنی ئەم کچە خوداوەندە کاریگەرییەکی زۆری هەبوو و دواتر تەنانەت گەیشتە ناو شارستانیەتی یۆنان و ڕۆماز.
* **ئەپۆلۆ (Apollo):** خوداوەندی یۆنانی و ڕۆمانیی ڕووناکی، خۆر، شیعر، مۆسیقا و پێشبینی. بە یەکێک لە جوانترین خوداوەندەکان وەسف دەکرا و پەرستگای گەورەی لە شاری دێلفی لەسەر چیای پارناسۆس هەبوو کە وەک ناوەندی جیهان سەیر دەکرا.
* **ئەفرۆدیت (Aphrodite):** کچە خوداوەندی عەشق، جوانی و کەیفسازی لای یۆنانییەکان. ئەم کچە خوداوەندە هاوتای عەشتارۆتی کەنعانی و ڤینۆسی ڕۆمییەکان بوو و پەرستنی لە چەندین شوێنی جیهانی کۆندا باو بوو.
* **ئانو / ئان (Anu):** گەورە خوداوەندی ئاسمان لای سۆمەری و ئەکەدییە کۆنەکان. ئەو وەک باوکی خوداوەندەکان و پاشای باڵای گەردوون سەیر دەکرا و نیشانەکەی مانگی یەکشەوە (هیلال) یان تاجی پادشایەتی بوو.
* **ئاشوور (Ashur):** گەورە خوداوەندی نیشتمانیی دەوڵەتی ئاشوور. ئەو خوداوەندی جەنگ، یاسا و پارێزەری سەرەکیی دەسەڵاتی پاشایەتی بوو. ناوهەکەی لە ناوی یەکەم پایتەختی ئاشوورییەکانەوە هاتووە و لە دەقە کۆنەکاندا لایەنی خوداوەند ئینلیلی وەرگرتووە.
* **ئەهورا مەزدا (Ahura Mazda):** گەورە خوداوەندی دانایی، پاکی و ڕووناکی لە ئایینی زەردەشتیی کۆنی فارسیدا. ئەو سەرچاوەی هەموو چاکە، دادپەروەری و ڕاستییەکە لە جیهاندا و لە ململانێی بەردەوامدایە دژ بە هێزەکانی تاریکی و خراپە (ئەنگرە مینیو).
* **ئاتون (Aton):** خوداوەندی دیسکی خۆر لای میسرییەکان، کە فیرعەون (ئەخناتۆن) لە سەدەی چواردەیەمی پێش زاییندا کردی بە تاقە خودای دروستکەر و ڕیفۆرمێکی گەورەی ئایینی پێ لە میسردا ئەنجام دا.

📑 دەروازەی پیتی بە (ب)

* **باعل (Baal):** خوداوەندی مەزنی باران، کەشوهەوا و بروسکە لای کەنعانی و فینیقییە کۆنەکان. ئەو وەک هێمای پیتاندن و خێروبەرەکەتی سروشت سەیر دەکرا و لە داستانە ئەفسانەییەکاندا لە ململانێیەکی بەردەوامدا بوو دژ بە خوداوەندی مردن و وشکەساڵی (مۆت). ناوەندی سەرەکیی پەرستنی لە شاری ئۆگاریت و بەعلبەک بوو.

* **براهما (Brahma):** یەکەمینی سەرچاوەی یەکەمینی ڕۆحی جیهانی و تاقە خودای دروستکەر لای هیندییەکان لە میتۆلۆژیای ڤێدادا. ئەو وەک سەرچاوەی دروستبوونی گەردوون تەماشا دەکرێت و بە چوار روخسار و چوار قۆڵەوە وێنا دەکرێت کە لەسەر تەختی گوڵی لۆتۆس دانیشتووە.

* **بودا (Buddhism):** نازناوی (سید هاتا غۆتاما) دۆزەرەوە و دامەزرێنەری فەلسەفە و ئایینی بودیزم لە هیندستان. ئەو لەسەر بنەمای زوهد، گۆشەگیری و ڕزگارکردنی ڕۆح لە ئازار و ئارەزووەکانی زەوی بیردۆزی (نیرڤانا)ی داهێنا کە دواتر کاریگەرییەکی مەزنی بەسەر تەواوی کلتوری چین، ژاپۆن و تبتەوە جێهێشت.

* **بتاح / فەتاح (Ptah):** خوداوەندی یەکێک لە کۆنترین و مەزنترین خوداوەندەکانی شارستانیەتی میسری کۆن لە شاری مەفیس. ئەو وەک خوداوەندی دروستکەر، نەخشەساز و پاریزەری تەالرسازان و پیشەوەران دەپەرسترا و باوەڕ وابوو کە گەردوونی لە ڕێگەی دەربڕینی وتەکان بە زمانی خۆی دروستکردووە.

* **باخۆس / دیۆنیسۆس (Bacchus):** خوداوەندی ئەفسانەیی شەڕاب، کەیفسازی و ڕەزەکان لای ڕۆم و یۆنانییە کۆنەکان. ئاهەنگەکانی پەرستنی ئەم خوداوەندە بە سەرخۆشی و سەمای بەکۆمەڵ بەڕێوە دەچوو کە تێیدا مرۆڤەکان هەستیان دەکرد ڕۆحیان لە جەستەیان ڕزگار بووە و تێکەڵی هێزی خودایی بوون.

📑 دەروازەی پیتی ئەلف (ئـ)

* **ئۆزایریس (Osiris):** گەورەخوداوەندی مێژوویی میسر کە نیشتمانی نوێ، پیتاندنی زەوی و کشتوکاڵی لای ئەوان ڕێکدەخست. چیرۆکی ئەفسانەیی کوژرانی لەسەر دەستی برای (ست) و کۆکردنەوەی جەستەی لە لایەن (ئایزیس)ەوە، بنەمای باوەڕی مرۆڤی کۆنی میسر بوو بۆ ژیانی پاش مردن و نەمریی ڕۆح. ناوەندی سەرەکیی پەرستنی لە شاری ئەبیدۆس بوو.

* **ئایزیس (Isis):** هاوسەر و خوشکی خوداوەند ئۆزایریس و دایکی خوداوەند حۆرس. لای میسرییە کۆنەکان هێمای دڵسۆزی، پاراستنی مردووان، دایکایەتیی پاک و سیحر بوو. پەرستنی ئەم کچەخوداوەندە کاریگەرییەکی زۆری هەبوو و دواتر تەنانەت گەیشتە ناو شارستانیەتی یۆنان و ڕۆماش.

* **ئەپۆلۆ (Apollo):** خوداوەندی یۆنانی و ڕۆمانیی ڕووناکی، خۆر، شیعر، مۆسیقا و پێشبینی. بە یەکێک لە جوانترین خوداوەندەکان وەسف دەکرا و پەرستگای گەورەی لە شاری دێلفی لەسەر چیای پارناسۆس هەبوو کە وەک ناوەندی جیهان سەیر دەکرا.

* **ئەفرۆدیت (Aphrodite):** کچەخوداوەندی عەشق، جوانی و کەیفسازی لای یۆنانییەکان. ئەم کچەخوداوەندە هاوتای عەشتارۆتی کەنعانی و ڤینۆسی ڕۆمییەکان بوو و پەرستنی لە چەندین شوێنی جیهانی کۆندا باو بوو.

* **ئانو / ئان (Anu):** گەورەخوداوەندی ئاسمان لای سۆمەری و ئەکەدییە کۆنەکان. ئەو وەک باوکی خوداوەندەکان و پاشای باڵای گەردوون سەیر دەکرا و نیشانەکەی مانگی یەکشەوە (هیلال) یان تاجی پادشایەتی بوو.

* **ئاشوور (Ashur):** گەورەخوداوەندی نیشتمانیی دەوڵەتی ئاشوور. ئەو خوداوەندی جەنگ، یاسا و پارێزەری سەرەکیی دەسەڵاتی پاشایەتی بوو. ناوهەکەی لە ناوی یەکەم پایتەختی ئاشوورییەکانەوە هاتووە و لە دەقە کۆنەکاندا لایەنی خوداوەند ئینلیلی وەرگرتووە.

* **ئەهورا مەزدا (Ahura Mazda):** گەورەخوداوەندی دانایی, پاکی و ڕووناکی لە ئایینی زەردەشتیی کۆنی فارسیدا. ئەو سەرچاوەی هەموو چاکە، دادپەروەری و ڕاستییەکە لە جیهاندا و لە ململانێی بەردەوامدایە دژ بە هێزەکانی تاریکی و خراپە (ئەنگرە مینیو).

* **ئاتۆن (Aton):** خوداوەندی دیسکی خۆر لای میسرییەکان، کە فیرعەون (ئەخناتۆن) لە سەدەی چواردەیەمی پێش زاییندا کردی بە تاقە خودای دروستکەر و ڕیفۆرمێکی گەورەی ئایینی پێ لە میسردا ئەنجام دا.

📑 دەروازەی پیتی بە (ب)

* **باعل (Baal):** خوداوەندی مەزنی باران، کەشوهەوا و بروسکە لای کەنعانی و فینیقییە کۆنەکان. ئەو وەک هێمای پیتاندن و خێروبەرەکەتی سروشت سەیر دەکرا و لە داستانە ئەفسانەییەکاندا لە ململانێیەکی بەردەوامدا بوو دژ بە خوداوەندی مردن و وشکەساڵی (مۆت). ناوەندی سەرەکیی پەرستنی لە شاری ئۆگاریت و بەعلبەک بوو.

* **براهما (Brahma):** یەکەمینی سەرچاوەی یەکەمینی ڕۆحی جیهانی و تاقە خودای دروستکەر لای هیندییەکان لە میتۆلۆژیای ڤێدادا. ئەو وەک سەرچاوەی دروستبوونی گەردوون تەماشا دەکرێت و بە چوار روخسار و چوار قۆڵەوە وێنا دەکرێت کە لەسەر تەختی گوڵی لۆتۆس دانیشتووە.

* **بودا (Buddhism):** نازناوی (سید هاتا غۆتاما) دۆزەرەوە و دامەزرێنەری فەلسەفە و ئایینی بودیزم لە هیندستان. ئەو لەسەر بنەمای زوهد، گۆشەگیری و ڕزگارکردنی ڕۆح لە ئازار و ئارەزووەکانی زەوی بیردۆزی (نیرڤانا)ی داهێنا کە دواتر کاریگەرییەکی مەزنی بەسەر تەواوی کلتوری چین، ژاپۆن و تبتەوە جێهێشت.

* **بتاح / فەتاح (Ptah):** خوداوەندی یەکێک لە کۆنترین و مەزنترین خوداوەندەکانی شارستانیەتی میسری کۆن لە شاری مەفیس. ئەو وەک خوداوەندی دروستکەر، نەخشەساز و پاریزەری تەالرسازان و پیشەوەران دەپەرسترا و باوەڕ وابوو کە گەردوونی لە ڕێگەی دەربڕینی وتەکان بە زمانی خۆی دروستکردووە.

*   **دیۆنیسۆس / باخۆس (Bacchus):** خوداوەندی ئەفسانەیی شەراب، کەیفسازی و ڕەزەکان لای ڕۆم و یۆنانییە کونەکان. ئاهەنگەکانی پەرستنی ئەم خوداوەندە بە سەرخۆشی و سەمای بەکۆمەڵ بەڕێوە دەچوو کە تێیدا مرۆڤەکان هەستیان دەکرد ڕۆحیان لە جەستەیان ڕزگار بووە و تێکەڵی هێزی خودایی بوون.

• سائیبە (السائبة): ئەو حوشترە مێیەیە کە لە سەردەمی نەفامیدا (جاهلیەتدا) بەهۆی نەزرێکەوە، یان لەبەر ئەوەی دە جار لەسەر یەک بێچووی مێی ببوو، ئازاد دەکرا و بەڕەڵا دەکرا.
• وەسیلە (الوصیلة): گەیاندنی حوشتری مێ بوو، کاتێک دوو بێچووی مێی لەسەر یەک دەبوو بەبێ ئەوەی نێر بکەوێتە نێوانیانەوە.
• بەحیرە (البحیرة): ئەو حوشترە مێیەیە کە گوێی دەبڕدرا (شەق دەکرا).
• حامی (الحامیة): پاراستنی حوشتری نێر بوو؛ کاتێک دە بێچووی لە پشتی ئەو دەبوو، پشتی دەپارێزرا و کەس سواری نەدەبوو، کە ئەمانە هەموویان بە باشترینی وشترەکان دادەنران.
بەشی دووەم: پێناسەی هەندێک لە چەمکە ئایینییەکان
١- ئەفسانەکان.
٢- مێتۆلۆژیا (ئەفسانەناسی).
٣- تەختەکانی چارەنووس (ألواح القدر).
٤- هێماکانی پەرستن لە وڵاتی نێوان دوو ڕووبار (میزۆپۆتامیا).
٥- لەشفرۆشیی پیرۆز.
٦- تێکەڵاوبوونی کولتووری لە نێوان یۆنانییەکان و سامییەکاندا.
٧- پەرستراوەکان و هێماکانیان:
- پەرستراوە ئاسمانییەکان (مانگ، خۆر، ئەستێرەکان).
- پەرستراوە زەوینییەکان (زەوی، چیا، بەرد).
- پەرستراوە ئاژەڵییەکان (ئەژدیها، مار، گا، باز).
- پەرستراوە مرۆییەکان.
- پەرستنی سێکس.
٨- خوداوەندە تایبەتەکارییەکان (خوداوەندەکانی پسپۆڕی).
١- ئەفسانەکان (الأساطیر)
هەموو گەلان لە قۆناغێکی قۆناغەکانی گەشەسەندنیاندا، ئەفسانەیان بۆ خۆیان چنیوە؛ واتە حیکایەتی سەرسوڕهێنەر و پیرۆز کە تێیدا خوداوەندەکان و نیوەخوداوەندەکان ڕۆڵەکانیان دەگێڕن و نوێنەرایەتیی کەسایەتییەکانی ئەفسانەکە دەکەن. لە ناو ئەفسانەدا، هێز و بوونەوەری بەهێزتر و باڵاتر لە مرۆڤ دەستوەردان دەکەن؛ دەستوەردانێک لە چوارچێوەی ئاییندا کە نهێنیگەلێکی تێدایە و ناسیاریی مرۆڤ نایانگرێتەوە.
ئەفسانە بۆمان دەگێڕێتەوە کە چۆن شتێک دەستی پێکردووە یان چۆن ڕوویداوە؛ بۆ نموونە کشتوکاڵکردن ڕێوڕەسمێکە کە خوداوەندەکان یان پاڵەوانانی شارستانییەت سروشیان بۆ کردووە. ئاگر خوداوەندەکان فێری مرۆڤیان کردووە، هەروەها کانزاکاری و هەموو پیشەکانی تریش بە هەمان شێوە خوداوەندە تایبەتمەندەکان سروشیان بۆ بنی ئادەم کردووە. ئەفسانە تۆماری کرداری ئەو خوداوەندانەیە کە گەردوونیان لە ناو جەرگەی شێواوی و تەمومژ دەرهێناوە و سیستمی هەموو شتێکیان چەسپاندووە، فۆرم و داڕشتنی یەکەمی بۆ هەموو کاروباری باو لە جیهانی مرۆڤدا داناوە؛ بۆیە بیروباوەڕێکی ڕەگداکوتاوە.

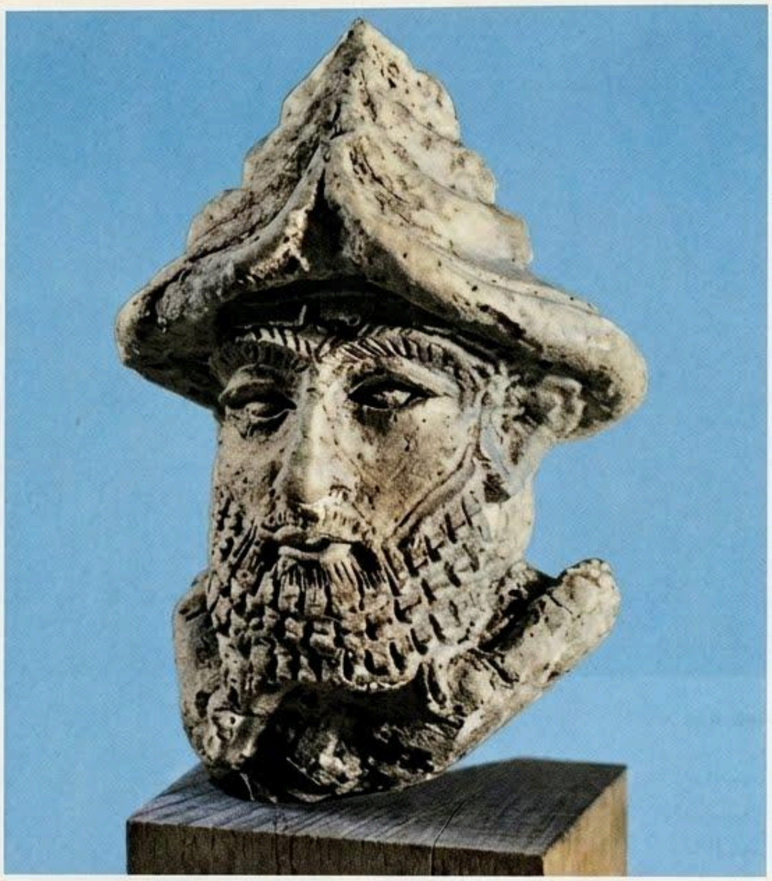

دەستکەوتەکانی شاری ماری

شوێنەواری نادێتسیمیەر، دەشتایی حەڵەبە و ناوچەکە. کەناڵی بەهاری مۆنی. بازاڕی زەویە کێڵدراوەکانی العابد، نان و ئەسفە و ئەسرسای نێوان شاری دەرونەی ئەسد، بوزی ماری و قەنیە لەسەر سیراتیای ماری، لەیکێک لە خاڵە بڕاوەکانی گواستنەوە و سنووری جیاکەرەوە. کە گواستنەوەی هاوێنە دەپارێزێت لە هەردوو دۆخە نەخوازراوەکە، بەتایبەتی کێڵگەکانی مۆروجە.

شیری مەفرەقینی ماری: پاسەوانی پەرستگا

یەکێک لە دوو پەیکەری شێرانەی کە لە دروازەی پەرستگای شێر لە ماری دۆزرانەتەوە. ئایەتمەندییە دیارەکانی دەرەخات و شێوەیەکی بەهێزیماریانەیە.

شیری مەفرەقینی ماری: پاسەوانی پەرستگا

کەواتە ئەفسانە حیکایەتێکی پیرۆزە بەو مانایەی کە لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی تر لە ڕێگەی گێڕانەوەی زارەکییەوە دەگوازرێتەوە، ئەمەش وای لێدەکات ببێتە یادەوەری ئەو کۆمەڵگەیەی کە بەها، دابونەریت، ڕێوڕەسم و دانایییەکەی خۆی تێدا دەپارێزێت و بۆ نەوەکانی دوای خۆی دەگوازێتەوە، هێزێکی زاڵیشی بەسەر دەروونەکاندا پێدەبەخشێت. پاشان نووسین دێت بۆ ئەوەی ڕۆڵی پارێزەر بگێڕێت بۆ ئەفسانەکە لە شێواندن لە کاتی گواستنەوەدا.

لە ماوەی زۆرێک لە بۆنەکاندا، ئەفسانەکان دەخوێندرانەوە یان بە گۆرانی دەوتران لە ئاهەنگە ئایینییە گشتییەکاندا؛ وەک جەژنەکانی سەرساڵ لە بابل کە تێیدا ئەفسانەی دروستبوون (التكوين)ی بابلی دەخوێندرایەوە، و جەژنەکانی بەهار کە تێیدا ئازارەکانی خوداوەندی "تەموز" دەخوێندرایەوە و نواندنی بۆ دەکرا.
ئەفسانەکان بە داڕشتنێکی ئەدەبی داڕێژراون و لە جوانترین قاڵبی هونەریی گونجاودا دانراون؛ زۆربەی ئەفسانە بابلی، سۆمەری و ئۆگاریتییەکان لە جوانترین شێوەی شیعردا پێمان گەیشتوون، کە تێیدا دەربڕینی خەیاڵی (خورافی) و حیکایەتی میللی تێکەڵ دەبن. خەیاڵ (الخرافة) حیکایەتێکی پاڵەوانانەی میللییە کە پڕە لە زیادەڕۆیی و شتی سەروو سروشتی (خوارق).

٦- تێکەڵاوبوونی کولتووری لە نێوان یۆنانییەکان و سامییەکاندا (اللقاح الثقافي بين اليونان والساميين)

مێتۆلۆژیا و ئەفسانەکان تەنها لەناو یەک بازنەی داخراودا نەماونەتەوە، بەڵکو بەهۆی بازرگانی، کۆچ و ململانێکانەوە لە نێوان شارستانییەتە جیاوازەکاندا گواستراونەتەوە. تێکەڵاوبوونی کولتووریی نێوان یۆنانییە کۆنەکان و گەلانی سامی (وەک فینقی و بابلییەکان) کاریگەرییەکی قووڵی هەبووە لەسەر پەرەپێدانی چەمکە ئایینییەکان. بۆ نموونە، خوداوەندی جوانی و عەشق لای یۆنانییەکان (ئەفرۆدێت) ڕەگ و ڕیشەکەی دەگەڕێتەوە بۆ خوداوەندی سامی (عەشتار یان ئینانا).

ئەم کایە کولتوورییە تەنها گواستنەوەی ناوەکان نەبووە، بەڵکو گواستنەوەی ڕێوڕەسمەکان، هێماکان و تێڕوانینە فەلسەفییەکانیش بووە بۆ چەمکی ژیان، مردن و گۆڕانی وەرزەکان کە بەشێکی زۆری مێتۆلۆژیای ئەورووپای کۆنی پێکهێناوە.

٧- پەرستراوەکان و هێماکانیان (المعبودات ورموزها)

مرۆڤی کۆن بەپێی دەوروبەر و پێداویستییەکانی، هێزە گەردوونی و سروشتییەکانی گۆڕیوە بۆ پەرستراو. شێوازی پۆلێنکردنی ئەم پەرستراوانە بەم شێوەیەیە:

- پەرستراوە ئاسمانییەکان (المعبودات السماوية):

مانگ، خۆر و ئەستێرەکان لە سەرەکیترین پەرستراوەکانی مرۆڤی کۆن بوون. مانگ (خوداوەند سین لای بابلییەکان) بەهۆی گۆڕانی بەردەوامی شێوەکەیەوە بەستراوەتەوە بە زۆربوونی ژمارە و کاتەوە. خۆر (خوداوەند شەماش) هێمای دادپەروەری، ڕووناکی و دەرخەری ڕاستییەکان بووە، چونکە بە تیشکەکەی هەموو شتێک ڕوون دەکاتەوە. ئەستێرەکانیش (بەتایبەت هەسارەی زوهرە) هێمای ڕێپیشاندەر بوون لە شەودا.

لێرەوە دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە "ئەفسانە" بۆ مرۆڤی کۆن تەنها چیرۆکێکی خەیاڵی یان بۆ کات بەسەربردن نەبووە، بەڵکو زانست، یاسا، ئایین و مێژووی ئەو سەردەمە بووە. ئەوە ئامرازێک بوو کە پێی دەتوانی شیکردنەوە بۆ دیاردە سروشتییە ترسناکەکان بکات و مۆڵەت و ڕەوایەتی بدات بە دەسەڵاتی سیاسی و سیستمی کۆمەڵایەتی.

پاراستنی ئەم ئەفسانانە لە ڕێگەی نووسینی بزماری و هیرۆگلیفییەوە، یەکەمین هەنگاوی مرۆڤایەتی بوو بەرەو بەدۆکیۆمێنتکردنی بیر و فکری خۆی. خوێندنەوەی ئەم تێکستانە لە ئێستادا، تێگەیشتنێکی قووڵمان پێدەبەخشێت لەسەر ئەوەی کە چۆن کۆمەڵگە سەرەتاییەکان گەشەیان سەندووە و چۆن چەمکە سەرەکیکانی شارستانییەتی هاوچەرخیان بونیاد ناوە لەسەر بنەمای ئەو ترس، هیوا و تێڕامانانەی کە لە ناخی مێژوودا تۆمارکراون.

فەسڵی سێیەم: پەرستراوەکان و ناونیشانەکانیان

١- پارتینۆن (البارثينون).
٢- بڕوا بە یەکتاپەرستی (المونوتيزم).
٣- پەرستنی خوداوەندە تاکیەکان (الهينوتيزم).
٤- هینۆتیزم لای گەلی یۆنان و سامییەکان.
٥- خوداوەندی تاک لای فەیلەسوفەکان.
٦- عەقیدەی یەکتاپەرستی لای ئەخناتۆن.
٧- بیروباوەڕی یەکتاپەرستی لای عیبرانییەکان.

٨- دێلفی (دلفي).
٩- فۆرمی یەکەمی ئایینی یەکتاپەرستی لای گەلانی کۆن.
١٠- دەرەنجامی گشتی.

١- پارتینۆن (البارثينون)

پارتینۆن ناوێکە کە بەسەر پەرستگایەکی مەزندا براوە لەسەر گردی ئاکرۆپۆلیس لە شاری ئەسینای پایتەختی یۆنان. ئەم پەرستگایە بۆ بەرزڕاگرتن و پەرستنی خوداوەندی پارێزەری شارەکە، واتە (ئەسینا)، بونیاد نراوە. پارتینۆن بە یەکێک لە گرنگترین شوێنەوارە تەلارسازییەکانی جیهانی کۆن دادەنرێت و هێمایەکە بۆ هونەر، دیموکراسی و فەلسەفەی شارستانییەتی یۆنانی.

لە ڕوانگەی مێتۆلۆژیاوە، پارتینۆن تەنها بینایەکی بەردین نەبوو، بەڵکو شوێنی کۆبوونەوەی ڕۆحی و نیشاندانی مەزنیی خوداوەندەکان بوو لە چاوی مرۆڤی یۆنانیدا. بیرۆکەی دروستکردنی ئەم جۆرە پەرستگە زەبەلاحانە گوزارشت بوو لە پێگەی باڵای ئایین لە ڕێکخستنی ژیانی دەوڵەت-شارەکاندا (Polis)، کە تێیدا پاشاکان و فەرمانڕەواکان بە نواندنی ڕێز بۆ خوداوەندەکان، شەرعیەتی فەرمانڕەوایی خۆیان دەپاراست.

٢- بڕوا بە یەکتاپەرستی (المونوتيزم - Monotheism)

چەمکی مۆنۆتیزم یان یەکتاپەرستی، بریتییە لە بیروباوەڕی پەرستنی تەنها یەک خوداوەندی ڕەها کە ئافرێنەر و بەڕێوەبەری تەواوی گەردوونە، بەبێ بوونی هیچ هاوبەش یان خوداوەندێکی تر لە پاڵیدا. ئەم چەمکە لە قۆناغە دەرەنگەکانی شارستانییەتی مرۆڤایەتیدا بە شێوەیەکی ڕوون جێگیر بوو، بەتایبەت لەگەڵ دەرکەوتنی ئایینە ئاسمانییەکاندا.

بەڵام لە مێژووی کۆندا، گۆڕان لە بتپەرستیی فرەخوداوەندییەوە بەرەو یەکتاپەرستیی تەواو، پرۆسەیەکی فکری و فەلسەفی قورسی بەخۆوە بینی. مرۆڤی کۆن هێواش هێواش لە پەرستنی دیاردە جیاوازەکانی سروشت وەک (باران، با، خۆر) دوورکەوتەوە و دەستی کرد بە گەڕان بەدوای هێزێکی ناوەندی و تاکی شاراوەدا کە هەموو ئەم دیاردانە لەژێر فەرمانی ئەودا کار دەکەن.

٣- پەرستنی خوداوەندە تاکیەکان (الهينوتيزم - Henotheism)

لەم جۆرە بیروباوەڕەدا، هینۆتیزم قۆناغێکی ناوبژیوانە لە نێوان فرەخوداوەندی (Polytheism) و یەکتاپەرستیی ڕەها (Monotheism). کۆمەڵگەیەک یان هۆزێک بڕوای بە هەبوونی چەندین خوداوەندی جیاواز هەیە لە جیهاندا، بەڵام ئەوان تەنها "یەک خوداوەندی دیاریکراو" هەڵدەبژێرن بۆ پەرستن و بە گەورەتر و باڵادتری دەزانن بەسەر هەموو خوداوەندەکانی تردا.

ئەم بیروباوەڕە لای زۆرێک لە گەلانی سامی و یۆنانییە کۆنەکان باو بوو؛ بۆ نموونە، هۆزێک پێی وابوو کە خوداوەندی ئەوان پارێزەری سەرەکیی خۆیانە و هێزی لە خوداوەندی هۆزەکانی دەوروبەر زیاترە، بەبێ ئەوەی بوونی خوداوەندەکانی تری گەلانی هاوسێ ڕەت بکەنەوە. ئەمە وەک قۆناغێکی سەرەتایی گرنگ سەیر دەکرێت کە مێشکی مرۆڤی ئامادە کرد بۆ وەرگرتنی چەمکی یەک خوداوەندی گەردوونی و ڕەها.

٤- هینۆتیزم لای گەلی یۆنان و سامییەکان

پەیوەندیی کولتووری و بازرگانیی نێوان یۆنانییەکان و گەلانی سامی (وەک فینیقییەکان و بابلییەکان) کاریگەریی گەورەی لەسەر پەرەپێدانی ئەم چەمکە هەبوو. لای سامییەکان، پەرستنی خوداوەندە سەرەکییەکانی وەک (مەردوخ) لە بابل یان (ئاشوور) لای ئاشوورییەکان ڕەنگدانەوەی هینۆتیزم بوو؛ چونکە پەرستنی ئەوان بۆ ئەم خوداوەندانە بەو مانایە بوو کە پێگەیان لە سەرووی هەموو هێزە گەردوونییەکانی ترەوەیە.

لای یۆنانییەکانیش، هەرچەندە خاوەنی پانتیۆنێکی گەورە لە خوداوەندەکان بوون لەسەر چیای ئۆلیمپۆس (وەک زیوس، پۆسایدۆن، ئەپۆلۆ)، بەڵام زۆرجار شارە-دەوڵەتە جیاوازەکان تەنها یەک خوداوەندیان وەک سەرکردە و پارێزەری شارەکەی خۆیان دەپەرست؛ بۆ نموونە ئەسینا لە شاری ئەسینا، یان ئارتەمیس لە شاری ئێفەسۆس، ئەمەش جۆرێک بوو لە جێبەجێکردنی هینۆتیزم لە چوارچێوەی ژیانی سیاسی و ئایینیدا.

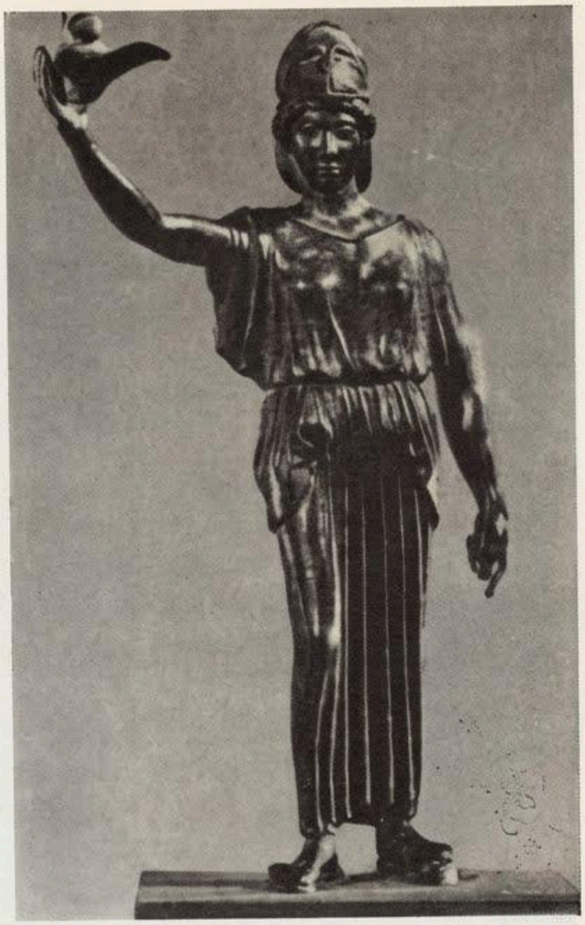

ئەسینا، خوداوەندی دانایی.

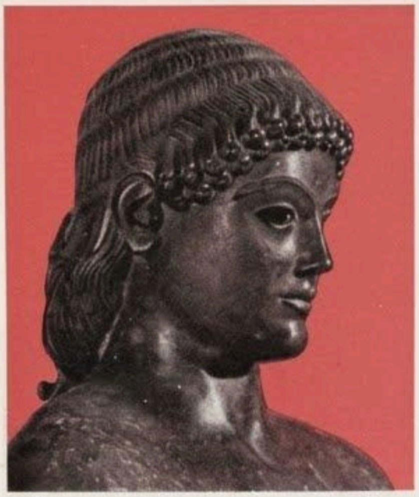

ئەپۆلۆ، خوداوەندی شیعر و مۆسیقا.

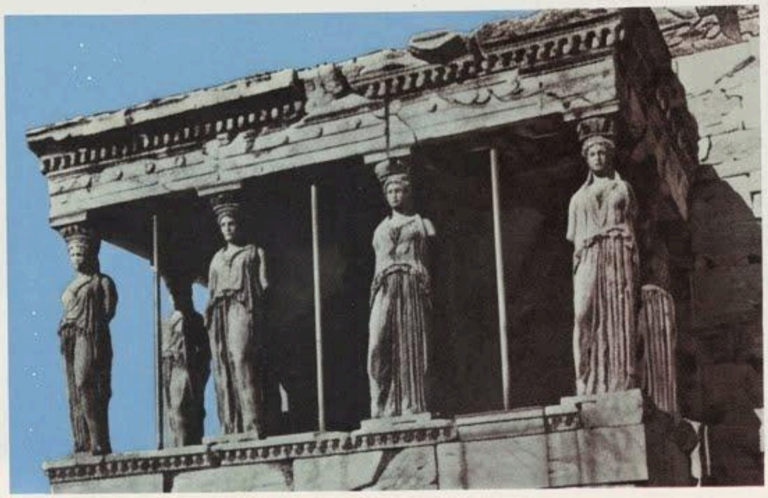

پەرستگای کاریاتید، یەکێک لە پەرستگاکانی ئەکرۆپۆلیس.

٥- خوداوەندی تاک لای فەیلەسوفەکان (الإله الواحد عند الفلاسفة)

پێش دەرکەوتنی ئایینە گەورەکانی یەکتاپەرستی لە ناوچەکەدا، فەیلەسوفە یۆنانییەکان (بەتایبەت فەیلەسوفانی پێش سوقرات وەک کزینۆفانیس، و دواتریش ئەفلاتۆن و ئەرستۆ) دەستیان کرد بە ڕەخنەگرتن لە ئەفسانە کۆنەکان. ئەوان پەرستنی خوداوەندە گەلەک و شێوە مرۆییەکانیان ڕەتکردەوە کە لە ئەفسانەکانی هۆمۆرسدا هاتوون، چونکە ئەو خوداوەندانە خاوەن سیفەتی خراپی وەک دزی و خیانەت بوون.

فەیلەسوفەکان پێشنیاری چەمکی "خوداوەندی گەردوونی تاک"یان کرد کە ناگۆڕێت و لە هیچ شتێکی مرۆڤ ناچێت. ئەرستۆ چەمکی "بزوێنەری یەکەم کە ناجوڵێت" (المحرك الأول الذي لا يتحرك)ی داهێنا، کە هێزێکی ژیر و تاکی مەزنە و گەردوون بەڕێوەدەبات بەبێ ئەوەی تێکەڵی کاروباری بچووکی ڕۆژانەی مرۆڤەکان بێت. ئەم تێڕامانە فەلسەفییە کاریگەرییەکی زۆری هەبوو لەسەر گۆڕینی فکری مرۆڤایەتی بەرەو تێگەیشتن لە خودایەکی تاقانە.

٦- عەقیدەی یەکتاپەرستی لای ئەخناتۆن (عقيدة التوحيد عند أخناتون)

لە مێژووی میسری کۆندا، فیرعەون (ئامینهۆتەپی چوارەم) کە دواتر ناوی خۆی گۆڕی بۆ (ئەخناتۆن)، لە هەزارەی دووەمی پێش زاییندا شۆڕشێکی ئایینیی گەورەی بەرپاکرد. ئەو هەموو خوداوەندە کۆنەکانی میسری (بەتایبەت ئامون-ڕەع)ی ڕەتکردەوە و پەرستنی "ئاتۆن"ی (کە هێما بوو بۆ دیسکی خۆر) وەک تەنها خوداوەندی ڕەها و ئافرێنەری جیهان ڕاگەیاند.

ئەخناتۆن پەرستگاکانی خوداوەندەکانی تری داخست و ناوی ئەوانی لەسەر دیوارەکان سڕییەوە، پایتەختێکی نوێشی بەناوی (ئەخەت ئاتۆن - تێل ئەلعەمارنا) دروستکرد. سروودەکانی ئەخناتۆن بۆ خوداوەند ئاتۆن گوزارشت لە کورتی و جوانیی عەقیدەی یەکتاپەرستی دەکەن، کاتێک وەسفی ئاتۆن دەکات وەک سەرچاوەی تاکی ژیان، ڕووناکی و بەخشندەیی بۆ هەموو گەلان بەبێ جیاوازی. هەرچەندە ئەم شۆڕشە دوای مردنی ئەو کۆتایی هات، بەڵام وەک یەکەم هەوڵی سیاسی-ئایینی بۆ چەسپاندنی یەکتاپەرستیی ڕەها لە مێژوودا مایەوە.

٧- بیروباوەڕی یەکتاپەرستی لای عیبرانییەکان (عقيدة التوحيد عند العبرانيين)

تێڕوانینی عیبرانییە کۆنەکان بۆ چەمکی خوداوەند بە چەند قۆناغێکدا تێپەڕی تا گەیشتە یەکتاپەرستیی ڕەها. لە سەرەتادا، بیروباوەڕی ئەوان زیاتر لە چەمکی (هینۆتیزم)ەوە نزیک بوو، واتە پەرستنی خوداوەندی تایبەتیی خۆیان (یەهوە) بەبێ ئەوەی بوونی خوداوەندی گەلانی دەوروبەر ڕەت بکەنەوە، بەڵکو پێیان وابوو (یەهوە) بەهێزتر و باڵاترە لە خوداوەندەکانی کەنعانی و بابلییەکان.

دواتر و بەتایبەت لە سەردەمی پێغەمبەرانی وەک مووسا و سەردەمی دیلیی بابل (السبى البابلي)، چەمکی یەکتاپەرستی لای عیبرانییەکان گەشەی سەند و بوو بە بیروباوەڕێکی ڕەها. ئەوان ڕایانگەیاند کە (یەهوە) تەنها خوداوەندی ڕەسەنی تەواوی گەردوونە و هەموو بت و پەرستراوەکانی تری گەلان شتگەلێکی پووچ و بێهێزن. ئەم قۆناغە وەک بنەمای سەرەکی بۆ پێکهاتنی ئایینە یەکتاپەرستە گەورەکانی دواتر دادەنرێت.

- دێلفی (دلفي)

دێلفی ناوی شوێنێکی پیرۆز و پەرستگایەکی بەناوبانگی یۆنانی کۆنە کە دەکەوێتە سەر لێژیی چیای پارناسۆس. ئەم شوێنە تەرخانکرابوو بۆ پەرستنی خوداوەند (ئەپۆلۆ)؛ خوداوەندی ڕووناکی، شیعر، مۆسیقا و پێشبینی. دێلفی لای یۆنانییەکان وەک "ناوەندی جیهان" (ناوکەی زەوی) سەیر دەکرا.

گرنگیی گەورەی دێلفی لە بوونی پێشبینیکەر (عەررافە)ی پەرستگاکەدا بوو کە بە (پیسیا - Pythia) دەناسرا. پاشاکان، سەرکردەکان و خەڵکی ئاسایی لە هەموو لایەکی جیهانی کۆنەوە دەهاتنە دێلفی بۆ پرسیارکردن لە خوداوەند ئەپۆلۆ دەربارەی داهاتوو، چارەنووسی جەنگەکان و بڕیارە سیاسییە گرنگەکان. وەڵامەکانی پیسیا زۆرجار ناڕوون و هێمایی بوون کاتێک کاهینەکان دووبارە دەیانووسییەوە. دێلفی ڕۆڵێکی گەورەی هەبوو لە یەکخستنی کولتووری و ئایینیی شارە-دەوڵەتە جیاوازەکانی یۆناندا.

٩- فۆرمی یەکەمی ئایینی یەکتاپەرستی لای گەلانی کۆن (الشكل الأول للتوحيد عند الشعوب القديمة)

کۆکەرەوەی هەموو لێکۆڵینەوە مێژووییەکان پیشانی دەدەن کە فۆرمی یەکەمی یەکتاپەرستی کاتێک دەرکەوت کە مرۆڤ توانی بیرۆکەی "یاسای گەردوونیی یەکگرتوو" لە ناخی خۆیدا گەڵاڵە بکات. لە شارستانیەتی سۆمەر و بابلدا، سەرەڕای بوونی سەدان خوداوەند، بەڵام لە قۆناغێکی درەنگدا تێگەیشتنێک دروستبوو کە هەموو ئەم خوداوەندانە لە ڕاستیدا تەنها لایەن و هێزی جیاوازی یەک هێزی باڵادەستن.

مرۆڤی کۆن کاتێک بینی وەرزەکان بە ڕێکی دەگۆڕێن، ڕۆژ و شەو دووبارە دەبنەوە و گەردوون لەسەر سیستمێکی جێگیر کار دەکات، گەیشتە ئەو باوەڕەی کە پێویستە لە پشت ئەم هەموو ڕێکخستنە نایابەوە یەک حیکمەت یان یەک ئیرادەی تاقانە هەبێت. ئەم فۆرمە سەرەتاییەی یەکتاپەرستی، هێواش هێواش ڕێگەی خۆشکرد بۆ نەمانی بتپەرستیی ڕووت و گۆڕانی بەرەو ئایینە فەلسەفی و ئاسمانییەکان.

دەرەنجامی گشتی (خلاصة عامة

لە کۆتایی ئەم بەشەدا، دەگەینە ئەو ڕاستییەی کە پەرەسەندنی بیرۆکەی خوداوەند لای مرۆڤی کۆن، تەنها گۆڕانکارییەکی فکریی سادە نەبووە، بەڵکو پرۆسەیەکی ئاڵۆز بووە کە لەگەڵ گەشەسەندنی کۆمەڵایەتی، ئابووری و سیاسیی کۆمەڵگەکاندا ڕۆیشتووە. مرۆڤ لە پەرستنی مادده و دیاردە بینراوەکانەوە دەستی پێکرد، پاشان بەرەو قۆناغی هێما ئاژەڵییەکان چوو، دواتر خەسڵەتی مرۆیی بەخشی بە خوداوەندەکان و لە کۆتاییدا گەیشتە تێگەیشتن لە هێزێکی تاکی نادیار و باڵادەست.

ئەم مێژووە دەیسەلمێنێت کە گەڕان بەدوای یەکتاپەرستیدا خولیایەکی دێرینی عەقڵی مرۆڤایەتی بووە بۆ دۆزینەوەی یەکگرتووکاری و سەقامگیری لە جیهانێکدا کە پڕ بووە لە گۆڕانکاری و مەترسیی سروشتی. ئەفسانەکان و مێتۆلۆژیا کۆنەکان، ڕێگاخۆشکەری سەرەکی بوون بۆ تێگەیشتنە فەلسەفی و ئایینییە مەزنەکانی مرۆڤایەتی لە قۆناغەکانی دواتردا

==

پێرستی گشتیی بابەتەکان 📌

==

بەشی یەکەم: پێشەکی و دەروازەی مێژوویی 🔹

پێشەکیی وەرگێڕ و پێشەکیشکەشکردن .... لاپەڕە ٢ •
پێشەکیی گشتیی کتێبەکە .... لاپەڕە ٣ •
قۆناغە مێژووییەکانی مرۆڤ (سەردەمە بەردینەکان تا نوێ) .... لاپەڕە ٤ •
مێژووی گرنگترین ڕووداوەکان لە جیهانی کۆندا .... لاپەڕە ٥ •
تێڕوانینی کۆن بۆ گەردوون (چوار خوداوەندی دروستکردن) .... لاپەڕە ٦ •
گەشەپێدانی شارستانیەتی مرۆیی و سەرەتای بتپەرستی .... لاپەڕە ٧ •

بەشی دووەم: چەمک و پێناسە ئایینییەکان 🔹

پێناسەی چەمکەکان (ئەفسانەکان و مێتۆلۆژیا) .... لاپەڕە ٩ •
تێکەڵاوبوونی کولتووری لە نێوان یۆنانییەکان و سامییەکاندا .... لاپەڕە ١٠ •
پەرستراوەکان و هێماکانیان (ئاسمانی، زەوینی، ئاژەڵیی) ...... لاپەڕە ١١ •
بڕوا بە یەکتاپەرستی (المونوتیزم) و هینۆتیزم .... لاپەڕە ١٢ •
خوداوەندی تاک لای فەیلەسوفەکان و عەقیدەی ئەخناتۆن .... لاپەڕە ١٣ •
بیروباوەڕی یەکتاپەرستی لای عیبرانییەکان و ناوەندی دێلفی ...... لاپەڕە ١٤ •

(بەشی سێیەم: فەرهەنگی یەکگرتووی پەرستراوەکان (ئـ - ی 🔹

دەروازەی پیتی ئەلف (ئـ) — [ئۆزایریس، ئایزیس، ئەپۆلۆ...] ... لاپەڕە ١٦ 📑 •
دەروازەی پیتی بە (ب) — [باعل، براهما، بودا، بتاح...] .... لاپەڕە ١٨ 📑 •
دەروازەی پیتی سین (س) — [سیخمەت، سیشات، سێمیلی...] ... لاپەڕە ٢٠ 📑 •
دەروازەی پیتی شە (شـ) — [شاباشو، ئایینی شینتۆ، شای...] ... لاپەڕە ٢٢ 📑 •
دەروازەی پیتی ساد (ص) — [سا، سەدا، سەدیق، سەرپانیتۆ...] ... لاپەڕە ٢٤ 📑 •
دەروازەی پیتی تا (ط) — [تەفنووت، تەلی، تایتانەکان...] .... لاپەڕە ٢٦ 📑 •
دەروازەی پیتی عە (عـ) — [عەشتار، عەقیدەی هیندۆسی...] ... لاپەڕە ٢٨ 📑 •
دەروازەی پیتی غە (غـ) — [غاتوم دۆغ، غاد، غانیمید...] ...... لاپەڕە ٣٠ 📑 •
دەروازەی پیتی فا (فـ) — [ڤێستا، ڤیکتۆرییا، ڤینۆس...] .... لاپەڕە ٣٢ 📑 •
دەروازەی پیتی قا (قـ) — [قادیش، قەدمۆس، قوزەح...] .... لاپەڕە ٣٤ 📑 •
دەروازەی پیتی کا (کـ) — [کابری، کۆنفۆشیۆسیزم...] .... لاپەڕە ٣٦ 📑 •

دەروازەی پیتەکانی تری کۆتایی فەرهەنگەکە (ل، م، ن، و، هـ، ی) .. لاپەڕە ٣٩ 📑 •

بەشی چوارەم: باری ئایینیی گەلانی جیهانی کۆن 🔹

ئایین لە ئۆگارێت، ئیبلا و بابل .... لاپەڕە ٤٢ •
ئایینی ڕۆمانی و شارستانیەتی ئێترۆسکی .... لاپەڕە ٤٤ •
ئایینی سۆمەری و باری ئایینی نیمچە دوورگەی عەرەبی .... لاپەڕە ٤٦ •
ئایینی فارسی (زەردەشتیەت)، کەنعان و میسری کۆن .... لاپەڕە ٤٩ •
هاوسەرگیریی شاهانە لای فیرعەونەکان و ئەفسانەی ئۆزایریس ... لاپەڕە ٥١ •
ئایینی یۆنانی (ڕێوڕەسمی ئەلیۆسی و ئۆرفی نادیار) .... لاپەڕە ٥٣ •
ئایین لای ئیسرائیلییەکان (شایەدەکانی یەهوە، کابالا، ئەسینیەکان) .. لاپەڕە ٥٥ •

بەشی پێنجەم: پاشکۆ و سەرچاوەکان 🔹

پاشکۆی سەرچاوە عەرەبی و جیهانییەکانی کتێبەکە .... لاپەڕە ٥٨ 📚 •

.

فەسڵی چوارەم: تایبەتمەندی و پێکهاتەکانی ئەفسانەکان

.(١- گێڕانەوەی پێکهاتەیی (البنية السردية
.٢- پاڵەوانانی ئەفسانە و نیوە-خوداوەندەکان
.(٣- کات و شوێنی ئەفسانەیی (الزمان والمكان الأسطوري
.(٤- ململانێی گەردوونی (الصراع الكوني
.٥- سیمبۆلیزم و مانا شاراوەکان

(١- گێڕانەوەی پێکهاتەیی (البنية السردية

ئەفسانە بەوە جیا دەکرێتەوە کە خاوەنی پێکهاتەیەکی گێڕانەوەیی (چیرۆککاریی) زۆر بەهێزە. ئەم پێکهاتەیە تەنها بۆ سەرنجڕاکێشانی بیسەر نییە، ۆکی ئەفسانەیی هەمیشە لەचिर .بەڵکو هۆکارێکە بۆ ڕێکخستنی بیرۆکە ئاڵۆزە فەلسەفییەکان لە قاڵبێکی ئاساندا کە هەموو کەس بتوانێت لێی تێبگات دۆخێکی جێگیرەوە دەست پێدەکات، پاشان بەهۆی ڕووداوێکی نائاساییەوە (وەک تووڕەیی خوداوەندێک یان دزینی شتێکی پیرۆز) هاوسەنگییەکە تێک .دەچێت، لە کۆتاییدا دوای ململانێیەکی مەزن، هاوسەنگییەکی نوێ بۆ گەردوون دەگەڕێتەوە

ئەم شێوازی گێڕانەوەیە یارمەتیی کۆمەڵگە کۆنەکانی دەدا کە یادەوەرییە مێژوویی و کولتوورییەکانی خۆیان بپارێزن و نەوە دوای نەوە بەبێ .گۆڕانکاری بیگوازنەوە؛ چونکە پاراستنی چیرۆکێکی ڕێکخراو لە دەستکاریی زارەکی زۆر ئاسانتر بوو لە پاراستنی بیرۆکە تیۆرییە وشکەکان

(٢- پاڵەوانانی ئەفسانە و نیوە-خوداوەندەکان (أبطال الأسطورة وأنصاف الآلهة

کەسایەتییەکانی ناو ئەفسانەکان مرۆڤی ئاسایی نین؛ ئەوان یان خوداوەندی ڕەهان یان پاڵەوانی مەزنن کە لە دایکان و باوکانی جیاواز (یەکێکیان خوداوەند و ئەوی تریان مرۆڤ) لەدایکبوون، کە پێیان دەوترێت "نیوە-خوداوەند" (وەک گیلگامێش کە دوو لەسەر سێی خوداوەند بوو و یەک لەسەر .(سێی مرۆڤ بوو

ئەم پاڵەوانانە خاوەنی هێزی جەستەیی و فکریی سەروو سروشتین، بەڵام لە هەمان کاتدا خەسڵەتی مرۆیی وەک ترس لە مردن، خەمۆکی و حەزی ناوبانگیان تێدایە. لایەنی مێژوویی ئەم کەسایەتییانە زۆرجار بەستراوەتەوە بە پاشا ڕاستەقینەکانی ڕابردووەوە کە بەهۆی کارە مەزنەکانیانەوە، لە .خەیاڵی گەلەکەیاندا کراون بە بوونەوەری ئەفسانەیی و خاوەن هێزی خودایی

(٣- کات و شوێنی ئەفسانەیی (الزمان والمكان الأسطوري

ڕووداوەکانی ئەفسانە لە کاتێکی ئاسایی یان مێژوویی دیاریکراودا ڕوو نادەن، بەڵکو هەمیشە لە کاتێکی سەرەتایی نەزانراودا دەست پێدەکەن؛ بۆ نموونە: لە سەرەتای زەمەن، یان پێش دروستبوونی مرۆڤ. ئەم کاتە ئەفسانەییە پێی دەوترێت "کاتی پیرۆز" کە تێیدا یاساکانی سروشت بەو .شێوازەی ئێستا کاریان نەکردووە

شوێنی ئەفسانەییش بە هەمان شێوە شوێنێکی پیرۆز یان گەردوونییە؛ وەک لووتکەی چیا بەرزەکان، قووڵایی دەریا نەزانراوەکان، یان جیهانی ژێرەوە (دنیای مردووان). ئەم شوێنانە هێمای تێپەڕبوونن لە سنووری مرۆڤی ئاسایی بەرەو جیهانی خوداوەندەکان، پاڵەوانەکەش دەبێت تاقیکردنەوەی قورس لەم شوێنانەدا دەرباز بکات تا حیکمەت یان هێزی نوێ بەدەست بهێنێت.

٤- ململانێی گەردوونی (الصراع الكوني)

ململانێ لە ئەفسانەدا تەنها ڕکابەرییەکی سادە نییە لە نێوان دوو کەسدا، بەڵکو گوزارشتە لە ململانێیەکی گەردوونیی مەزن لە نێوان هێزە دژبەیەکەکانی سروشتدا. ئەم ململانێیە زۆرجار لە شێوەی شەڕی نێوان ڕووناکی و تاریکی، چاکە و خراپە، یان سیستەم و شێوازی تەمومژاوی (الفوضى) وێنا دەکرێت.

بۆ نموونە، ئەفسانە مێژووییەکان باس لەوە دەکەن کە چۆن خوداوەندێکی گەنج و ڕێکخەر (وەک مەردۆخ یان زێوس) هێرش دەکاتە سەر دێوەزمە و ئەژدیها کۆنەکانی نێو دەریا قووڵەکان (وەک تیامەت یان تایفۆن) کە هێمای شێواوی و وێرانکارین. سەرکوتکردنی ئەم هێزە تێکدەرانە و سەرکەوتنی خوداوەندی ڕێکخەر، هۆکاری سەرەکی بووە بۆ دروستبوونی زەوی و ئاسمان و چەسپاندنی یاسا گەردوونییەکان کە مرۆڤی کۆن بەهۆیانەوە هەستی بە ئارامی دەکرد.

٥- سیمبۆلیزم و مانا شاراوەکان (الرمزية والمعاني الخفية)

ئەفسانەکان لە ڕووکەشدا وەک چیرۆکی خەیاڵی و سەرکێشی دەردەکەون، بەڵام لە ناخیاندا پڕن لە هێما و مانا قووڵە فەلسەفی و دەروونییەکان. مرۆڤی کۆن زمانێکی زانستی یان تاقیکاریی لەبەردەستدا نەبوو بۆ ڕوونکردنەوەی لایەنە ئاڵۆزەکانی دەروون و ژیانی مرۆڤ، بۆیە پەنای بۆ زمانێکی هێمایی دەبرد.

بۆ نموونە، گەشتی پاڵەوانێک بۆ جیهانی ژێرەوە (دنیای مردووان) تەنها گەشتێکی جوگرافی نییە، بەڵکو هێمایەکە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی مرۆڤ لەگەڵ ترسەکانی ناخی خۆی، و پڕۆسەی گۆڕانی دەروونی و پێگەیشتنی عەقڵییەتی. بە هەمان شێوە، چەمکی مردن و زیندووبوونەوەی خوداوەندە کشتوکاڵییەکان، هێمایەک بوو بۆ تێگەیشتن لە سوڕی ژیانی ڕووەکەکان و نوێبوونەوەی سروشت لە دوای زستانێکی سەخت، کە هیوای بەردەوامیی پێ دەبەخشین.

فەسڵی پێنجەم: ئەفسانە لە مێژوودا

١- ئەفسانە وەک تۆماری مێژوویی سەرەتایی.
٢- گۆڕانی ڕووداوە مێژووییەکان بۆ حیکایەتی ئەفسانەیی.
٣- گیلگامێش: لە نێوان پاشای مێژوویی و پاڵەوانی ئەفسانەییدا.
٤- لافاوە مەزنەکە: ڕاستی مێژوویی لە چوارچێوەی ئەفسانەدا.
٥- مێژوونووسە کۆنەکان و مامەڵەکردنیان لەگەڵ ئەفسانەدا.

پێش داهێنانی نووسینی مێژوویی بەو شێوازە زانستییەی کە هەیە، ئەفسانە بە یەکەمین ئامرازی مرۆڤ دادەنرا بۆ تۆمارکردن و پاراستنی ڕووداوە گرنگەکانی ڕابردوو. کۆمەڵگە سەرەتاییەکان کاتێک ڕووبەڕووی ڕووداوێکی گەورەی وەک لافاو، بوومەلەرزە، جەنگێکی خوێناوی، یان کۆچی بەکۆمەڵ دەبوونەوە، ئەم ڕووداوانەیان لە چوارچێوەی چیرۆکێکی ئەفسانەییدا دەپاراست.

لەم سۆنگەیەوە، ئەفسانە وەک "مێژوویەکی دەروونی و کولتووری" سەیر دەکرێت کە تێیدا ڕاستییەکی مێژوویی هەیە، بەڵام بەهۆی تێپەڕبوونی کات و گێڕانەوەی زارەکییەوە، ڕووداوەکان ڕەنگی خەیاڵییان گرتووە و خراونەتە پاڵ هێزە خوداییەکان. لێکۆڵەرانی هاوچەرخ لە ڕێگەی لێکدانەوەی ئەفسانەکانەوە، دەتوانن شوێنپێی کۆچ و ململانێ ڕاستەقینەکانی مرۆڤی کۆن لە دەستپێکی مێژوودا بدۆزنەوە.

٢- گۆڕانی ڕووداوە مێژووییەکان بۆ حیکایەتی ئەفسانەیی (تحول الأحداث التاريخية إلى حكايات أسطورية)

پڕۆسەی گۆڕانی مێژوو بۆ ئەفسانە لە کۆمەڵگە کۆنەکاندا بە چەند قۆناغێکدا تێپەڕ دەبوو. کاتێک سەرکردە یان پاشایەکی مەزن کارێکی نائاسایی بۆ پاراستنی شارەکەی ئەنجام دەدا (بۆ نموونە دروستکردنی شوورەیەکی مەزن یان سەرکەوتن لە جەنگێکی چارەنووسسازدا)، گەلەکەی دوای مردنی وەک پاڵەوانێکی نەمر سەیریان دەکرد.

لەگەڵ تێپەڕبوونی نەوەکان، خەڵکی وردەکارییە مرۆییە ئاساییەکانی ژیانی ئەو پاشایەیان لەبیر دەکرد و تەنها کارە مەزنەکانی دەمانەوە، کە بەهۆی زیادەڕۆیی لە گێڕانەوەدا، هێزی سەروو سروشتییان دەدایە پاڵ. بەم شێوەیە، پاشایەکی ڕاستەقینەی مێژوویی لەسەر زەوی، جێگەی خۆی دەگۆڕی .بۆ کەسایەتییەکی ئەفسانەیی لە ئاسمان یان جیهانی نەمراندا، کە ئەمەش بنەمای زۆربەی حەماسەتە مێژووییە کۆنەکان بووە

(۳- گیلگامێش: لە نێوان پاشای مێژوویی و پاڵەوانی ئەفسانەییدا (جلجامش: بين الملك التاريخي والبطل الأسطوري

،(Sumerian King List) "کەسایەتیی گیلگامێش باشترین نموونەیە بۆ تێکەڵاوبوونی مێژوو لەگەڵ ئەفسانەدا. بەپێی "خشتەی پاشاکانی سۆمەر گیلگامێش پاشایەکی ڕاستەقینەی مێژوویی بووە کە لە هەزارەی سێیەمی پێش زایینda فەرمانڕوایی شاری (ئۆروک - الوركاء)ی کردووە و شوورە .مەزنەکەی ئەو شارەی بونیاد ناوە

بەڵام لە حەماسەتە بەناوبانگەکەیدا (حەماسەتی گیلگامێش)، مێژوو دەگۆڕێت بۆ ئەفسانەیەکی فەلسەفیی مەزن. ئەو وەک کەسایەتییەک وێنا دەکرێت کە دوو لەسەر سێی خوداوەند و یەک لەسەر سێی مرۆڤە. گەشتەکەی ئەو بۆ دۆزینەوەی نهێنیی نەمری دوای مردنی هاوڕێکەی (ئەنکیدو)، گوزارشتە لە خەمی هەرە قووڵی مرۆڤایەتی بەرامبەر بە فەنابوون و مەرگ. لێرەدا دەبینین چۆن پاشایەکی مێژوویی بووە بە سیمبۆلێکی گەردوونی .بۆ گەڕانی مرۆڤ بەدوای مانای ژیاندا

(٤- لافاوە مەزنەکە: ڕاستی مێژوویی لە چوارچێوەی ئەفسانەدا (الطوفان العظيم: حقيقة تاريخية في إطار أسطوري

چیرۆکی لافاوە مەزنەکە لە مێتۆلۆژیای زۆربەی گەلانی کۆندا (سۆمەری، بابلی، یۆنانی و دواتریش لە دەقە ئایینییەکاندا) هاتووە. پاڵەوانی لافاوەکە لای سۆمەرییەکان ناوی (زیوسۆدرا)یە و لای بابلییەکان بە (ئوتناپیشتیم) دەناسرێت، کە کاتێک خوداوەندەکان بڕیاری لەناوبردنی مرۆڤایەتی دەدەن .بەهۆی ژاوەژاوەکەیانەوە، ئەو کەشتییەک دروست دەکات و ژیان لە فەنابوون ڕزگار دەکات

لێکۆڵینەوە شوێنەوارییە نوێیەکان لە دۆڵی ڕافیدەین (عێراقی کۆن) دەریانخستووە کە لە دەوروبەری هەزارەی چوارەمی پێش زاییندا، لافاوێکی زەبەلاف و وێرانکەر لە ناوچەکەدا ڕوویداوە کە چەندین شاری ژێر ئاو خستووە. ئەم ڕووداوە مێژووییە ڕاستەقینەیە، لە دەروونی مرۆڤی کۆندا .شوێنێکی وای جێهێشتووە کە کراوە بە ئەفسانەیەکی گەردوونی دەربارەی توڕەیی خوداوەندەکان و سەرلەنوێ دروستکردنەوەی ژیان لەسەر زەوی

(٥- مێژوونووسە کۆنەکان و مامەڵەکردنیان لەگەڵ ئەفسانەدا (المؤرخون القدامى وتعاملهم مع الأسطورة

مێژوونووسانی کۆنی وەک (هێرۆدۆت) و (پلوتارک) کاتێک مێژووی گەلانیان دەنووسییەوە، نەدەکرا چاوپۆشی لە ئەفسانەکان بکەن، چونکە .ئەفسانە بەشێکی سەرەکی بوو لە ناسنامە و مێژووی ئەو گەلانە. ئەوان زۆرجار بە دوو شێوازی جیاواز مامەڵەیان لەگەڵ ئەفسانەدا دەکرد

شێوازی یەکەم بریتی بوو لە گێڕانەوەی ئەفسانەکە وەک خۆی، بەبێ دەستکاریکردن، چونکە وەک بەشێک لە بیروباوەڕی خەڵک ڕێزی لێ دەگیرا. ناسرا، هەوڵدان بوو بۆ داماڵینی ڕووکەشە خودایی و خەیاڵییەکەی ئەفسانەکە، بۆ (Euhemerism - شێوازی دووەم کە دواتر بە (یۆهیمەریزم .ئەوەی بگەن بەو ناوەڕۆک و ڕاستییە مێژووییە مرۆییەی کە لە بنچینەی چیرۆکەکەدا بوونی هەبووە پێش ئەوەی خەڵک بیگۆڕن بۆ شتێکی پیرۆز

فەسڵی شەشەم: ئایین و ئەفسانە

.۱- پەیوەندیی نێوان ڕێوڕەسمی ئایینی و دەقی ئەفسانەیی
.۲- ئەفسانە وەک ڕوونکەرەوەی فەرمانە خودابییەکان
.۳- قوربانیپێشکەشکردن: لە جادووەوە بۆ ئایین
.٤- پەرستگاکان وەک شوێنی بەرجەستەکردنی ئەفسانە
.٥- کاهینەکان و دەسەڵاتی پاراستنی حیکمەتی کۆن

(۱- پەیوەندیی نێوان ڕێوڕەسمی ئایینی و دەقی ئەفسانەیی (العلاقة بين الطقس الديني والنص الأسطوري

پەیوەندیی نێوان ڕێوڕەسم (الطقس) و ئەفسانە (الأسطورة)، پەیوەندیی نێوان "کردار" و "وشە"یە. ئەفسانە لایەنی تیۆری و فکریی بیروباوەڕەکەیە، لە کاتێکدا ڕێوڕەسمە ئایینییەکە بریتییە لە جێبەجێکردنی کرداریی ئەو ئەفسانەیە لەسەر زەوی لە ڕێگەی نوێژ، سەمای پیرۆز، یان نواندنی .ڕووداوەکان

بۆ نموونە، لە جەژنەکانی سەرساڵی بابلی (ئەکیتۆ)، تەنها ئەفسانەی دروستبوون نەدەخوێندرایەوە، بەڵکو پاشا و کاهینە گەورەکان بە شێوەیەکی کرداری ڕۆڵی خوداوەندەکانیان دەگێڕا و شەڕی نێوان مەردۆخ و تیامەتیان دووبارە دەگێڕایەوە. ئەم یەکگرتنەی نێوان دەق و کردار بۆ ئەوە بوو کە

هێزی پیرۆزی ئەفسانەکە لە جیهانی خوداوەندەکانەوە کێش بکرێت بۆ ناو ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤەکان، تا دڵنیایی بدات لە بەردەوامبوونی سیستم و نەمانی پشێوی.

باری ئایینیی گەلانی جیهانی کۆن

١- ئایین لە ئۆگاریت.
٢- ئایین لە ئیبڵا.
٣- ئایین لە بابل.
٤- ئایین لە ڕۆما.
٥- ئایین لە سۆمەر.
٦- ئایین لە نیمچە دوورگەی عەرەبی پێش ئیسلام.
٧- ئایین لە فارس.
٨- ئایین لە کەنعان.
٩- ئایین لە میسر.
١٠- ئایین لە یۆنان.
١١- ئایین لای ئیسرائیلییەکان.
١٢- کورتەیەک دەربارەی باری ئایینی لە چین.
١٣- کورتەیەک دەربارەی باری ئایینی لە هیندستان.
١٤- کورتەیەک دەربارەی باری ئایینی لە ژاپۆن.

١- ئایین لە ئۆگاریت

ئۆگاریت (ڕەس شەمرا)، شارێک یان شانشینێک بوو لە باکووری سووریا، کە شارستانییەتێکی پێشکەوتووی بەخۆوە بینی و لە سەدەی چواردەیەمی پێش زاییندا گەیشتە لوتکە. ئۆگارێتییەکان گەلێک دەق و تابلۆی قوڕینیان لەپاش خۆیان جێهێشت کە هەڵگری بیرکردنەوە و تێڕوانینی ئەوان بوو بۆ گەردوون و گوزارشتیان لێ دەکرد.

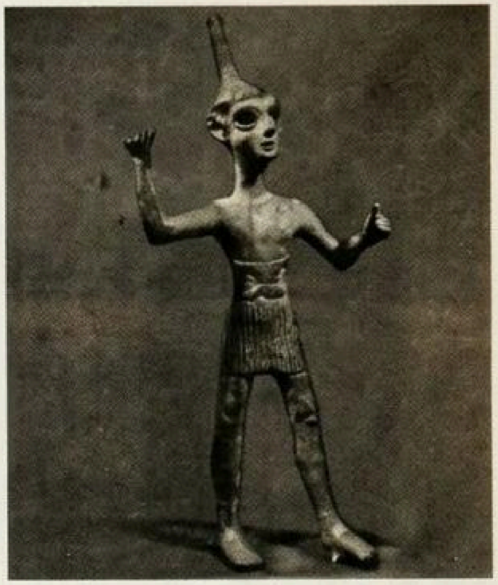

لە خوداوەندەکانی فینیکییەکان.

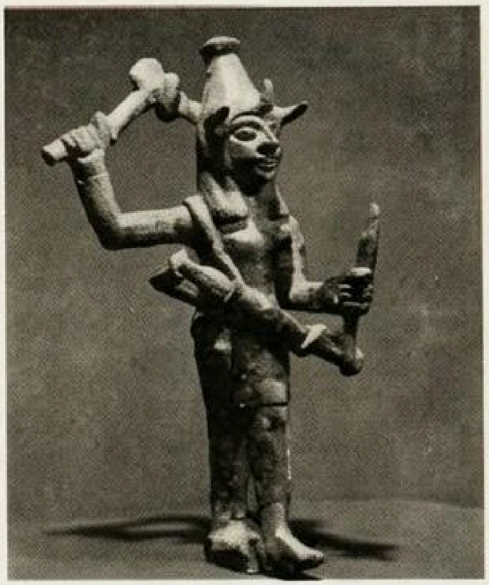

لە خوداوەندەکانی فینیکییەکان.

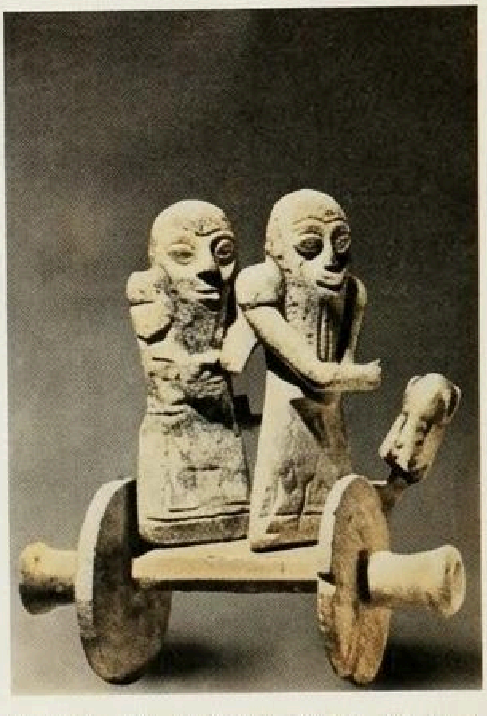

پەیکەرێک لە ئۆگارێت (مۆزەخانەی لۆڤەر).

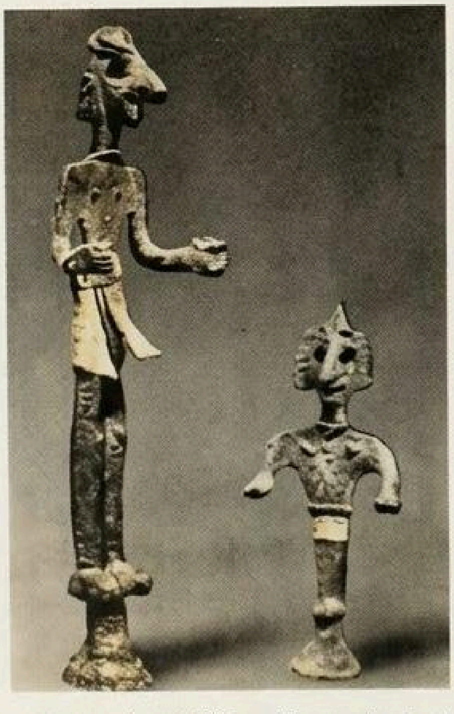

لە خوداوەندەکانی ئۆگارێت (مۆزەخانەی لۆڤەر).

ئۆگارێتییەکان سەیری سروشتیان دەکرد و وەک ڕەنگدانەوەیەک لە ژیانی خوداوەندەکان دەیانبینی؛ هەر شتێک لە سروشتدا ڕوویبدایە وەک کردەوەی خوداوەندەکان و ململانێی نێوانیان، یان ململانێی ئەوان دژی مرۆڤەکان سەیر دەکرا. زۆرجار ئەم ململانێیە دەبووە هۆی تێکچوونی هاوسەنگی لەسەر زەوی، پاشان دووبارە ئەم هاوسەنگییە لە نوێوە جێگیر دەکرایەوە.

ئەفسانە ئۆگارێتییەکان چیرۆکی ئەو فەرمانڕەوا و دانایانە دەگێڕنەوە کە پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆیان بە خوداوەندەکانەوە هەبووە، کە ئەوانیش بەشدار دەبوون لە ژیانی مرۆڤەکاندا؛ وەک ئەفسانەی "کێرت" [کراتۆ] کە بەدەست کارەساتێکەوە دەیناڵاند، بۆیە خوداوەند "ئیلو" لە خەونیدا بۆی هات و هەوڵی هێورکردنەوەی دا.

مرۆڤی ئۆگارێتی وەک گواستنەوەیەک لە جیهانی مرۆڤەکانەوە بۆ جیهانی خوداوەندەکان سەیری مردنی دەکرد. مردنی مرۆڤ تەنها پرۆسەی گواستنەوە بوو بۆ جیهانی دووەم (جیهانی خوداوەندەکان)، بەبێ ئەوەی پەیوەندییەکانی لەگەڵ خێزان و هۆزەکەی بپچڕێت. مردووەکە لە ناو ماڵەکەیدا و لە چوارچێوەی هەمان خێزاندا دەمایەوە کە تێیدا دەژیا، لەم دۆخەشدا ڕۆڵی پارێزەری بۆ ئەندامانی خێزانەکەی دەگێڕا؛ لەبەر ئەم هۆکارەش بوو کە مردووەکانیان لە ژێر زەویی هۆڵی ماڵەکانیاندا دەنێژران. پەیوەندیی ڕۆح لەگەڵ جەستەی فانی دوای مردن نەدەپچڕا، جەستەی مردووەکەش گرنگییەکی زۆری پێ دەدرا، بەتایبەتی سەری مردووەکە.

هەروەها ئۆگارێتییەکان پێیان وابوو کە چارەنووسی مرۆڤ لە دەستی خوداوەندەکاندایە؛ لەبەر ئەمەش، مرۆڤ کارەکەی بۆ بەدەستهێنانی ڕەزامەندیی خوداوەندەکان و وەرگرتنی بەرەکەتیان بوو لە ڕێگەی پێشکەشکردنی قوربانییەوە. قوربانییەکان هەندێک جار لە مرۆڤیش پێشکەش دەکران، زۆرجار کوڕی نۆبەرە ئەو کەسە بوو کە وەک قوربانی پێشکەش دەکرا بۆ ڕازیبوونی خوداوەندەکان. ئەم گۆشت و خواردنە پیرۆزانە لە پەرستگەکاندا پێشکەش دەکران و مافی هەر تاکێک بوو کە بەشداریی تێدا بکات.

خوداوەندەکان لەو جیهانەدا دەژین کە مرۆڤ تێیدا نیشتەجێیە، لەگەڵ ئاسمان و ئەوەی لە ژێر زەویدایە. ئاسمان نشینگەی خوداوەندەکانی ئاسمانە، جیهانی خوارەوەش (جیهانی مردن) شوێنی نیشتەجێبوونی خوداوەندەکانی مردنە، لە نێوانیشیاندا جیهانی زەوی هەیە کە مرۆڤ تێیدا دەژی.

خوداوەندەکان لای ئۆگارێتییەکان زۆر و هەمەجۆر بوون، کە گرنگترینیان ئەمانەن:

«ئیلو» گەورەی خوداوەندەکانی ئۆگارێتە، ئەو خولقێنەری جیهان و خولقێنەری بوونەوەرەکانە (بەپێی ئەوەی دەقە ئۆگارێتییەکان ناوی دەبەن). ئۆگارێتییەکان پێیان وابوو کە شوێنی خوداوەند «ئیلو» لە سەرچاوەی ڕووبارەکەدایە (ڕووباری ئەدۆنیس)، لەو شوێنەی کە زەریای زەوی و زەریای ئاسمانی لێ هەڵدەقوڵێت، شوێنی نیشتەجێبوونی ئەویش چەقی گەردوونە. «ئیلو» زەوی و هەموو ئەوەی لەسەریەتی دروستکردووە، ئەو باوکی خوداوەندەکان و باپیرە یەکەمی ئەوانە، و خولقێنەری مرۆڤەکانیشە.

ئەو، ئەو ڕووناکییەیە کە نوتفە و تۆوی پیتاندن هەڵدەگرێت، لە ئاهەنگی هاوسەرگیریی پیرۆزدا، «ئیلو» لەگەڵ هەردوو هاوسەرەکەی «عەشیرەتو» و «عەزراو» یەکدەگرێت و دوو خوداوەندی چاکە و بەخشندەیی، «شاهارو» و «شالیمو» لەدایک دەبن. ئۆگارێتییەکان «ئیلو»یان وەک پیرەمێردێکی ڕدێن سپی وێنا دەکرد کە لەسەر تەختێک دانیشتووە و قاچەکانی لەسەر پاڵپشتێک داناوە. ئەو دەست تێوەرنادات لە کاروباری ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤەکاندا، مەگەر لە کاتێکدا کە خوداوەند «بەعلو» ڕایسپێرێت، ئەگەر «بەعلو» ماندوو بێت، «عەشتارو» شوێنی دەگرێتەوە.

«بەعلو»ی زاڵ پێگەیەکی تایبەتی هەبوو لە مێتۆلۆژیای ئۆگارێتیدا، ئەفسانەکان وەک پاشای خوداوەندەکان و پارێزەری ئۆگارێت نیشانی دەدەن. شوێنی نیشتەجێبوونی لەسەر چیا بوو، لە چیای سابانو (چیای ئەقرەع) کە نزیک بوو لە ئۆگارێت؛ چونکە هەر خوداوەندێک لە ئۆگارێت شوێنێکی تایبەتی بۆ خۆی هەبوو کە تێیدا بژیت.

«بەعلو» ڕۆڵێکی سەرەکی دەگێڕا لە ئۆگارێت، چونکە ئەو خوداوەندی بروسکەیە کە دەمرێت و لە نوێوە زیندوو دەبێتەوە. ئەو نێرەری بارانە (ئەمەش یەکێکە لە نیشانەکانی دەستپێکردنی وەرزی بەهار لە سووریا)؛ بە مردنی «بەعلو» ژیان لەسەر زەوی دەوەستێت، و بە زیندووبوونەوە و ڕاستبوونەوەی، ژیان دووبارە دەگەڕێتەوە. «بەعلو» زۆرجار بە شێوەی گا وێنا دەکرێت، و بەزۆری کاتێک دەردەکەوێت کە زەوی بە بروسکە و ڕم دەپێکێت.

بە گشتی ئەو بەرجەستەکردنی چاکە و هێزە، و بە هەمان شێوە تۆوی پیتاندنی مرۆیی هەڵدەگرێت. چەند کچێکی هەیە کە پێدەچێت هاوسەرەکانیشی بن، بەڵام هاوسەرە سەرەکییەکەی خوشکەکەیەتی کە ناوی «عەناة»ە. کچەکانی ئەمانەن:

- «بێداری»: کچی ڕووناکی (پێدەچێت ناوی پەیوەندی بە مانگی پڕەوە [بەدر] هەبێت).
- «تالای»: کچی باران (ناوەکەی پەیوەندی بە شەونمەوە هەیە).
- «ئەرسی»: کچی زەوی.

«بەعلو» دەچێتە ناو ململانێیەکی توندەوە لەگەڵ خوداوەندی مردن «مۆتو»، ئەم ململانێیەش (داستانی بەعل و عەناة) گوزارشتە لە ململانێی نێوان پیتاندن و وشکەساڵی لە سروشتدا، کە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی بە عیبادەتە کشتوکاڵییەکانەوە هەیە. تیاچوونی «بەعلو» و مردنی وەک ئاگادارکردنەوەیەک سەیر دەکرێت بۆ هاتنی خولێکی حەوت ساڵەی وشکەساڵی لەسەر زەویدا، و بە زیندووبوونەوەشی هاوسەنگی بۆ زەوی دەگەڕێتەوە.

«مۆتو» نەیاری سەرەکیی «بەعلو»ە، شوێنی ئەو لە جیهانی خوارەوەدایە و بە شێوەیەکی ترسناک وێنا دەکرێت؛ چونکە لە برسییەتییەکی بەردەوامدایە و لە سروشتدا لە بەرامبەر وشکی و کەمبارانیدا دەوەستێتەوە.

«عەناة» دڵسۆزی «بەعلو»، یاریدەدەر و خوشکیەتی لە هەمان کاتدا، بە کچۆڵەی پاکیزە وەسف دەکرێت. سەرەڕای ئەوەی کە پەیوەندیی خۆشەویستیی هەبووە و منداڵیشی خستووەتەوە، هێشتا بە پاکیزە ناو دەبرێت. ئەو لە داستانی ئەخێتیشدا ڕۆڵی خوداوەندی ڕاوکردن دەگێڕێت، کە خوداوەندێکی جەنگاوەری بێبەزەییە. «عەناة» زۆرجار بە شێوەی مێشولە (وەک خۆشەویستی بەعلو) و بە شێوەی هەڵۆ (وەک جەنگاوەرێک) وێنا دەکرێت، بەڵام لە شێوەی مرۆیی خۆیدا نموونەی ژنێکی زۆر جوانە (وەک لە داستانی کراتۆدا هاتووە).
«عەشیرەتو»: خانمی دەریاکان، هاوسەری «ئێلو» و دایکی خوداوەندەکانە. لەگەڵ «ئێلو»دا بەشدارە لە ڕێوڕەسمەکانی هاوسەرگیریی پیرۆز و بڕیارە گرنگەکاندا. ئەو دوژمنی «بەعلو» و خوشکی «عەناة»ە، هەروەها وەک پارێزەری ڕاوچیانی ماسی سەیر دەکرێت.

«یامو»: نەیارێکی سێیەمی «بەعلو»ە و خوداوەندی کارەساتە دەریاییەکانە، کەسایەتیی ئەو هاوتای کەسایەتیی «بەعلو»ە. ململانێی نێوان «بەعلو» و «یامو» ململانێی نێوان دوو هێزی هاوتایە کە نوێنەرایەتیی ئاودانی ئاسمانی و ئاودانی زەوی دەکەن.

«عەشتارو»: نەیارێکی تری «بەعلو»ە و بە شێوەی کورتەباڵایەکی گاڵتەجاڕ وێنا دەکرێت کە ماڵی نییە، لەبەر ئەوە لە ماڵی «یامو»دا دەژی و تۆوی خراپە هەڵدەگرێت. ئەو خوداوەندی ئەو بایەیە کە لە بیابانەوە هەڵدەکات و بە ترسناک وەسف دەکرێت، پێشیان وابوو کە هۆکاری وشکەساڵی و قاتوقڕییە.

«عەشتەرتای»: پێدەچێت خوداوەندێکی هاوتای «عەناة» بێت و نوێنەرایەتیی ژنی جوانی ڕاوچی دەکات.

«کۆسرۆ خاسیس»: خوداوەندی پیشە و هونەرەکانە، بارەگاکەی لە خیکوپتا (مەمفیس) و لە کاتبار (قوبرس) بووە. بەوە وەسف دەکرێت کە دروستکەری دیاری و خشڵەکان و بونیادنەری ماڵی «بەعلو»ە، وەک چۆن چالاکییەکانی لە دروستکردنی چەکیشدا دەردەکەون.

«کۆسەرات»: خوداوەندەکانی کاتەکانن، ئەرکیان یارمەتیدانە لە دووگیانی و منداڵبووندا.

«شاباشو»: خوداوەندی خۆرە لە ئۆگاریت، کاتێک ئاسمانەکان وشک دەبن، ئەو دەریاکان دەوشکێنێتەوە.

«داغان»: خوداوەندی بەخشینی خۆراک و دانەوێڵەیە. لە دەقەکانی ئۆگاریتدا هاتووە کە «داغان» باوکی «بەعلو» بووە، و ناوەندی پەرستنەکەشی لە شاری توتولۆ بووە.

«یەرێخۆ»: خوداوەندی مانگە لە بیروباوەڕی ئۆگاریتییەکاندا.

٢- ئایین لە ئیبلا
باو بوو لە نێوان گەلانی وڵاتی سووریا و ئیبلاش لەوانە، کە باوەڕیان بە چەند نەوەیەکی جیاوازی خوداوەندەکان هەبێت، کە لە ئیبلادا سێ نەوە بوون:

- نەوەی یەکەم: پێکدێت لە ئاسمان و زەوی، کە لە سەرەتادا یەک یەکەی تەواو بوون.
- نەوەی دووەم: ئەوانیش دوو هاوسەرن لە خوداوەندەکان (منداڵانی نەوەی یەکەم)، کە دروستکردنی گەردوون دەگەڕێتەوە بۆ ئەوان.
- نەوەی سێیەم: گەورە و سەرداری ئەم نەوەیە خوداوەندی کەشوهەوا، گەردەلوول و هێنەری باران بوو، لەگەڵ خوشکەکەی کە خوداوەندی جەنگ و خۆشەویستی بوو.

کۆمەڵەی خوداوەندەکان لە ئیبلادا لە زیاتر لە ٥٠٠ خوداوەندی نێر و مێ پێکدەهات، کە هەندێکیان گەورە و هەندێکیان بچووک بوون. لە ئیبلادا زیاتر لە ٤٠ خوداوەند هەبوون کە قوربانییان پێشکەش دەکرا، بەم هۆیەشەوە ئیبلا بە شاری پەرستگەکان دادەنرا.

هەروەها لە ئیبلادا پەرستنی پاشاکان و پاڵەوانەکان ناسراو بوو، کە ئەم نەریتەش لە بابلدا لە هەمان ماوەی مێژووییدا باو بوو، ئەم جۆرە پەرستنەش بە ناوی "الرباعوم" دەناسرا. خوداوەندەکان بەستراونەتەوە بە چیرۆک، گێڕانەوە، داستان و ئەفسانەکانەوە؛ لە ئیبلادا دەق بۆ زیاتر لە ٢٠ ئەفسانە دۆزراوەتەوە کە تێیدا ناوی خوداوەندە سۆمەرییەکانی وەک (ئینلیل، ئێنکی، ئۆتو، ئینانا) هاتووە، هەروەها دەستنووسێکی داستانی گیلگامێشیش دۆزراوەتەوە.

لە ئیبڵادا چەندین جەژن هەبوون کە ئاهەنگیان تێدا دەگێڕدرا؛ وەک جەژنی دروێنە کە لە مانگی ئابدا بوو، جەژنی زەوی، جەژنی پاکبوونەوە، و جەژنی مەدایەح. هەر خوداوەندێکیش دروشم و نیشانەیەکی تایبەت بە خۆی هەبوو، ناوی هەشت خوداوەندی سەرەکیش بەسەر هەشت مانگی ساڵدا دابەشکرابوون لە ئیبڵادا.

لەو خوداوەندانەی کە لە ئیبڵادا زۆر ناسراون، ئەمانە بە ناو دەهێنین:

- «عەشتار»: لە پلەبەندی کۆمەڵەی خوداوەندەکانی ئیبڵاییدا لە پێشەوە دێت، زۆر هاوشێوەی «عەشتار»ی وڵاتی نێوان دوو ڕووبارە (میزۆپۆتامیا)، ئەو هێمای ڕەگەز و پیتاندنە.
- «دەجن»: پەروەردگاری پەروەردگارەکان و لە گەورەخوداوەندەکانی وڵاتەکەیە، کە قوربانیی پێشکەش دەکرا و نازناوی (سەید - گەورە)ی هەبوو. «دەجن» بە پاشای شاری توتولۆ دادەنرا کە خوداوەندی دانەوێڵە بوو، (خانمی خوداوەندەکان) هاوسەری ئەو بوو، و «شالاش» کچی «حەدەد» بوو. [تێبینیی پەراوێز: شاری توتولۆ یان توتول، لە ئێستادا دەکاتە شوێنەواری گردی بێعە لە نێوان شاری ڕەقەی سووریادا].

- «حەدەد»: خوداوەندی کەشوهەوا بوو کە قوربانیی پێشکەش دەکرا.
- «کامیش»: لە خوداوەندە سامییە کۆنەکان بوو، بە هەمان شێوە خوداوەندی وڵاتی مۆئابیش بوو.
- «کۆرا»: ناوی لەو پەیماننامە نێودەوڵەتییانەدا دەهات کە ئیبلا لەگەڵ لایەنەکانی تردا واژۆی دەکردن.
- «ڕەشەف»: خوداوەندی جەنگ و جیهانی خوارەوە بوو، نیشانەکەی قۆچ بوو، هاوتای خوداوەند «نێرگال» بوو لە وڵاتی نێوان دوو ڕووبار (میزۆپۆتامیا).
- «ئادام تۆم»: مێینەی خوداوەند «ئاداما» بوو، کە قوربانیی گۆشتی مەڕی پێشکەش دەکرا.
- «ئەشتابی»: خوداوەندێک بوو لە ڕەچەڵەکی حۆری و قوربانیی پێشکەش دەکرا.
- «ئاداما»: ئەویش لە ڕەچەڵەکی حۆری بوو، قوربانیی گۆشتی مەڕی بۆ پێشکەش دەکرا.
- «ئای ساتۆ»: خوداوەندی ئاگر بوو.
- «ئەشخارا»: خوداوەندێکی مێینەی هاوشێوەی «عەشتار» بوو؛ سەرەتا نیشانەکەی مار بوو، پاشان بوو بە دووپشک.
- «حەیات»: خوداوەندێکی مێینەی حۆری بوو کە دواتر بوو بە هاوسەری خوداوەند «تیشۆب».
- «نیداکۆل»: خوداوەندێک بوو کە ناوەکەی بەستراوەتەوە بە ناوی جوگرافییەوە.
- «دامو»: لە بەناوبانگترین ئەو خوداوەندانە بوو کە گەل گرنگیی پێ دەدا، قوربانیی بۆ پێشکەش دەکرا و چەندین چیرۆکی لەسەر گێڕدراوەتەوە.
- «داغانۆ»: ڕۆڵێکی سەرەکیی هەبوو لە شارستانیەتی ئیبڵادا.
- «ئێنکی»: ڕۆڵێکی لاوەکیی هەبوو لە ئیبڵادا (پێچەوانەی ئەو پێگەیەی کە لە وڵاتی نێوان دوو ڕووباردا هەیبوو) و قوربانیی پێشکەش دەکرا.
- «ئادادا»: هەمان خوداوەندی ئۆگارێت «کۆسرۆ خاسیس»ە.
- «عەلام»: باپیری بنەماڵەی فینیقی عۆلۆمۆ بوو، کە بەرجەستەی نەمریی دەکرد.
- «ئان»، «بێلیخا»، «جۆپی»، «جارا عێنو»: لەو خوداوەندانە بوون کە قوربانییان پێشکەش دەکرا.
- «عەماریجۆ»: قوربانیی گۆشتی مەڕی بۆ پێشکەش دەکرا.
- «بێردۆ مادۆ»: ناوەکەی بە واتای (ساردی بەهێز) یان ڕووباری فورات دێت و قوربانیی پێشکەش دەکرا.
- «کاشالۆ»، «نیدکاردۆ»، «نیدالا»، «شاماغان»، «ئۆتو»، «شاباش»: لە خوداوەندەکانی تری ناو فەرهەنگی ئایینیی ئیبڵا بوون.

.

٣- ئایین لە بابل

تەوەرەی سەرەکیی بیرکردنەوەی ئایینیی بابلی ئەوە بوو کە مرۆڤ تەنها بۆ خزمەتکردنی خوداوەندەکان دروستکراوە؛ ئەو خوداوەندانەی کە حەزیان بە خواردن، خواردنەوە، سەما، مۆسیقا و هاوسەرگیری دەکرد، هەروەها حەزیان بە بۆنکردنی عەتر و بخوور بوو (لەبەر ئەوەش لە پەرستگەکاندا گۆجکەی زۆری بخوور دۆزراونەتەوە). سەبارەت بە خواردنی خوداوەندەکانیش، پێکهاتبوو لە نان و گۆشت (گۆشتی گوڵکە، مەڕ و ئاسک). بۆ ئەوەی خوداوەندەکان لە دۆخێکی دەروونیی باشدا بمێننەوە، باشتر وابوو قوربانییان پێشکەش بکرێت بۆ بەدەستهێنانی ڕەزامەندییان و دوورکەوتنەوە لە تووڕەییان.

ژمارەی خوداوەندە بابلییەکان گەیشتە ژمارەیەکی زۆر گەورە؛ ئاماژە بەوە کراوە کە نزیکەی ٦٥,٠٠٠ خوداوەند بوون کە لە سەدەی نۆیەمی پێش زایینیدا سەرژمێری کرابوون (ئەمە ژمارەیەکی زۆر گەورەیە و ڕەنگە زێدەڕۆیی تێدا بێت، بەڵام سەرچاوەیەکی تر هەیە کە ژمارەکە بۆ ٥,٠٠٠ خوداوەند بەرز دەکاتەوە). هەر شارێک خوداوەندێکی هەبوو کە دەیپاراست، هەر قەزایەکیش کۆمەڵێک خوداوەندی تایبەت بە خۆی هەبوو.

تەنانەت هەر خێزانێک خوداوەندی ناوماڵی خۆیان هەبوو کە بەیانیان و ئێواران نزا و نۆشینی مەی بۆ پێشکەش دەکرا، بەڵکو هەر تاکێک خوداوەندێکی تایبەتی هەبوو کە دەیپاراست (هاوشێوەی ئەوەی ئەمڕۆ دەڵێین هەر مرۆڤێک مەلائیکەتێکی پارێزەری هەیە کە دەیپارێزێت و بەڵای لێ دوور دەخاتەوە). دواتر کاتێک ژمارەی خوداوەندە بابلییەکان کەمبووەوە، خوداوەندە بچووکەکان وەک وێنە و سیفەتێک لە خوداوەندە گەورەکان

سەیر کران؛ لەم سۆنگەیەشەوە «مەردۆخ» بوو بە یەکەم خوداوەند، بەڵکو گەورەی خوداوەندە بابلییەکان، پاشان نازناوی «بێل مەردۆخ» واتە «مەردۆخی خوداوەند»ی لێنرا، کە گەرمترین نزا و قووڵترین پاڕانەوەکانی بۆ بەرز دەکرانەوە.

بابلییەکان چەندین ئەفسانەیان لە دەوری خوداوەندەکانیان چنیوە، کە فێرکارییە جوولەکەییەکان تا ئەمڕۆش پاراستوویانن و بوونەتە بەشێک لە چیرۆکە ئایینییەکانی مەسیحییەت و جوولەکەیایەتییدا.

لە مێتۆلۆژیای بابلیدا هاتووە کە خوداوەندەکان کۆبوونەوەکانی خۆیان لە هۆڵێکی گەورەدا دەبەست کە پێی دەوترا (ئۆبشۆکینا) و تێیدا ئاهەنگیان کە لە یەکەمی نیسانی هەموو ساڵێکدا ساز دەکرا و تێیدا (Zagmuk - دەگێڕا. گرنگترین ئاهەنگ کە دەیانبەست جەژنێک بوو بە ناوی (زەقمۆک چارەنووسی مرۆڤەکانیان دیاری دەکرد.

مردنی بابلی و ئاشوورییەکان بە هەمان شێوە بیری ژیانی دوای مردنی داگیرکردبوون؛ لەبەر توندیی باوەڕیان بە هێزی خوداوەندەکان، بڕوایان بە قەزا و قەدەر، جادوو، سحر و ئەستێرەناسی هەبوو و لە شەیتانەکان دەترسان، وەک چۆن وێنای ڕوودانی شەڕی توندی نێوان خوداوەندەکانیان دەکرد (خوداوەندەکانی چاکە و خوداوەندەکانی خراپە) و هەمیشە سەرکەوتن تێیدا بۆ خوداوەندەکانی چاکە بوو، ئەمەش دڵنەوایی لە دەروونی بابلییەکاندا دروست دەکرد و لە ترس دووری دەخستنەوە.

ماڵەکانی پەرستش لە بابلدا زۆر شکۆدار و گەورە بوون. ئەوان لەسەر ڕووبەرێکی فراوان لە زەوی دروست دەکران؛ پیاوان و ژنانی ئاینی لە ناو پەرستگاکەدا دەژیان. پەرستگاکە چەندین ژووری بۆ خوێندن، نووسینگە، و ژووری تایبەت بۆ پەرستش و خزمەتکردنی خوداوەند لەخۆ دەگرت. هەر شارێک چەندین پەرستگای تێدابوو؛ تەنها لە بابل خۆیدا ٥٣ پەرستگە هەبوون، ئەمەش نیشانەی ئەوەیە کە چین و توێژی پیاوانی ئاینی پێگەیەکی تایبەتیان لە ژیانی شارە گەورەکاندا هەبووە.

گەورەترین و شکۆدارترین پەرستگای بابلی، پەرستگای خوداوەند «مەردۆخ» بوو کە خوداوەندی سەرەکی بابل بوو. ئەم پەرستگایە بە ناوی دەناسرا کە بە واتای (ماڵی سەربەرز) دێت، کە بە دیوارێکی بەرز دەورە درابوو و چەندین برجی بچووکی لەسەر بوو. لە (Esagila (ئێساگیلا باکووری حەوشە فراوانەکەیدا زەقورەیەک بەرز دەبووەوە، کە لە مێژوودا بە ناوی بورجی بابل دەناسرێت.

زەقورە بریتییە لە بورجێکی لاکێشەیی کە هەرچەندە بەرەو سەرەوە بڕوات تەسک دەبێتەوە، تا دەگاتە لووتکەکەی کە نوێژخوێن لەسەری دەوەستێت و ڕێوڕەسمی هاوسەرگیری پیرۆزی لەسەر ئەنجام دەدرێت. بابلییەکان زەقورەیان بە هۆکاری پەیوەندی نێوان ئاسمان و زەوی دادەنا.

وەک چۆن لە پەرستگای (ئێساگیلا)دا شوێنی نوێژکردن هەبوو بۆ «زەرفانیت»ی هاوسەری «مەردۆخ» و بۆ «نەبۆ»ی کوڕی، هەروەها بۆ «ئێیا»ی خوداوەندی دانایی، بۆ «نۆسکۆ»ی خوداوەندی ئاگر، بۆ «تەشمیتۆ» و بۆ پاشماوەی خوداوەندە نێر و مێیەکانی تر. پەیکەری «مەردۆخ» لەگەڵ بنکەکەی، کورسییەکەی و پێپلەکەی هەمووی لە زێڕ دروستکرابوون، بەڵام پەرستگای خوداوەند «نینۆرتە» زێڕ، مەڕمەڕ، بەردی لازووەرد و دارە دەگمەنەکانی بۆ هێنرابوو لە وڵاتی عیلامەوە.

بابلییەکان چەندین ئاهەنگی ئاینییان دەگێڕا. گرنگترینیان ئاهەنگی سەری ساڵی نوێ بوو لە یەکەمی نیسانی هەموو ساڵێکدا. ئەم ئاهەنگانە بۆ ماوەی ١١ ڕۆژ بەردەوام دەبوون، کە تێیدا داستانی دروستبوونی بابلی دووجار لە کاتی فێستیڤاڵەکەدا بە شێوەیەکی شانۆیی دەخوێندرایەوە.

لە ڕۆژی پێنجەمی ئاهەنگەکەدا، پاشای بابل ڕۆڵێکی سەرەکی دەگێڕا؛ کاتێک دەهات و لەبەردەم پەیکەری «مەردۆخ» دەوەستا، پاشان پاشا لە نیشانە و پلەکانی دادەبڕدرا، لەلایەن گەورەی پیاوانی ئاینی پەرستگاکەوە شەپازلەیەکی بەهێزی لێدەدرا و گوێچکەکانی ڕادەکێشرا، دواتر لەبەردەم پەیکەرەکەدا چۆکی دادەدا.

لە ڕێوڕەسمەکانی ئەم ئاهەنگەدا، ئەوەش هەبوو کە پێی دەوترا ئاهەنگی هاوسەرگیری پیرۆز. پێدەچێت ئەم هاوسەرگیرییە لە بەشی سەرەوەی زەقورەکەدا ئەنجام درابێت، کە تێیدا پاشا ڕۆڵی خوداوەندی دەگێڕا و کاهینەکانیش ڕۆڵی خوداوەندە مێینەکانیان دەگرتە ئەستۆ؛ ئەمەش ڕێوڕەسمێکی دەناسران، بەڵام لە ئاشووردا خوداوەند «ئاشوور» (Akitu) بنەڕەتی بوو بۆ هێنانەدی بەپیتەیی بۆ زەوی. ئەم ئاهەنگانە بە ناوی ئاهەنگی ئەکیتو دەهاتە شوێنی «مەردۆخ». هاوشێوەی ئەم ئاهەنگانەی بابل، لای میسرییەکان، حیسییەکان و کەنعانییەکان (ئۆگاریت)یش بوونی هەبوو.

بۆ پێشوازیکردن لە سەری ساڵی نوێ، پرۆسەی (پاکبوونەوە لە گوناهەکان) ئەنجام دەدرا، کە تێیدا بەرانێک پێشکەش دەکرا بە ناوی بەرانی قوربانی، هەروەها ئاگر دەکرایەوە کە گوناه و هەڵەکان دەسڕێتەوە. بەڵام لای فارسەکان، جەژنی نەورۆز (سەری ساڵی نوێی فارسی) دەگێڕدرا؛ ئەمەش بۆ یادکردنەوەی ئەو ڕۆژەی کە تێیدا جیهان دروستکراوە، چونکە لە ڕۆژی نەورۆزدا نوێبوونەوەی دروستبوونی گەردوون ڕوودەدات.

بابلییەکان بڕوایان بە بوونی دێو و درنج هەبوو، هۆکاری نەخۆشییەکانی مرۆڤیشیان بۆ ڕق و کینەی ڕۆحە بەدکارەکان دەگەڕاندەوە. لەبەر ئەمەش، مرۆڤی بابلی پەنای دەبردە بەر پێشکەشکردنی نوشتە و جادوو بۆ دوورخستنەوەی زیانەکان یان بۆ چاکبوونەوە لە نەخۆشی. هەروەها هەر ڕووداوێک کە بەسەر مرۆڤدا بهاتنایە بە شێوازی ئاینی ڕوونکردنەوەی بۆ دەکرا، خوێندنەوەی تالع، بەخت و ئەستێرەناسییش کارێکی زۆر باو بوو.

سەبارەت بە لیست و ناوی خوداوەندە بابلییەکان، ١٥ هاوسەر لە خوداوەندەکان هەبوون کە پلەیان لە پێش پلەی خوداوەند «ئان»ەوە بوو. هەر خوداوەندێک یان خوداوەندێکی مێینە بە وشەی (سەید یان سەیدە - گەورە یان خانم) دەناسرا. گرنگترین خوداوەندە بابلییەکان ئەمانەن:

- «ئان»: دەسەڵاتی خودایی لە ئاسماندا هەیە و هاوتای «ئانو»ی سۆمەرییە.
- «ئینلیل»: لەسەر ئەو تابلۆیەی یاساکانی حەمورابی تێدا نووسراوە وێنا کراوە، دەسەڵاتێکی زۆر گەورەی لە ناوەوە و دەرەوەی بابلدا هەبوو.
- «مەردۆخ»: خوداوەندی سەرەکی بابل و سەرکردەی خوداوەندە بابلییەکانە؛ خوداوەندی بروسکە، با، هەوا و گەردەلوولەکانە و نیشانەکەی گایە.
- «نەبۆ»: خوداوەندی نووسین.
- «ئێیا»: پەروەردگاری دانایی و ئاوە شیرینەکانە.
- «سین»: خوداوەندی مانگە لای سامییەکان بە گشتی، ناوەندی سەرەکی پەرستنیشی لە حەڕان بوو.
- «شەمەش»: خوداوەندی خۆر و خوداوەندی دادپەروەرییە، ئەو ڕووناککەرەوەی تاریکییەکانە.
- «عەشتار»: خوداوەندی خۆشەویستی و جوانییە لای سامییەکان کە هەمان ئەستێرەی ڤینۆسە (زوهرا)؛ بە شاژنی ئاسمان و بە لەشفرۆشی پیرۆزیش وەسف کراوە، چەندین ئەفسانەش لە دەوری ئەو چنراون.
- «ئیشکور».

ئاینی ڕۆمانی

- پێش ئەوەی ڕۆما ببێتە پایتەختی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی و پێش ئەوەی ئیتاڵیا ببێتە یەک یەکەی سیاسی، لە ئیتاڵیادا گەلی (ئێترۆسکی Etruscans) هەبوون. ئەوان گەلێکی کۆن بوون کە لە لیدیاوە هاتبوون بۆ سەر کەناری ڕۆژهەڵاتی دەریای ئیجە (ئەوان لەو ئێترۆسکییانەن کە ئەخییەکانیان دەرکرد و باشووری ڕۆژهەڵاتی ئەوروپایان لە سەرەتای هەزارەی دووەمی پێش زاییندا داگیرکرد).

ئێترۆسکییەکان چەندین شوێنەواریان لەپاش خۆیان جێهێشتووە کە گوزارشت لە بیروباوەڕە ئاینییەکانیان دەکات، لەوانەش:
- قوربانییان پێشکەشی خوداوەندەکانیان دەکرد.
- بڕوایان بە نەمریی دوای مردن هەبوو (نەمریی ڕۆح دوای مردنی جەستە).
- بڕوایان بە بەکارهێنانی نوشتە هەبوو بۆ دوورخستنەوەی خراپەکارییەکانی قەدەر.
- بڕوایان بە بوونی عەقڵ و ڕۆحی جیاواز هەبوو کە پارێزگاری لە پیاوان دەکەن.
- بڕوایان بە ڕۆحانیەت هەبوو.

زانایان خوداوەندە پەرستراوەکانی ئێترۆسکییان بەسەر دوو بەشدا دابەشکردووە:
- خوداوەندە ڕەسەنەکانی خۆیان، لەوانە: (تینیا، نوریتیا، فۆفلۆن).
- خوداوەندە دەرەکییەکان لە یۆنانەوە، وەک: (ئێتا، ئەپۆلۆ...).

ئێترۆسکییەکان پەرستگاکانی خۆیان لەسەر لووتکەی چیاکان، لە ناو دارستان و ئەشکەوتەکاندا دروست دەکرد؛ پەرستشەکانیشیان بە نهێنی دەورە درابوو.

لەگەڵ فراوانبوونی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانیدا، خوداوەندەکان زۆر بوون. بۆ هەر شتێک خوداوەندێک هەبوو کە بەڕێوەی دەبرد و چاودێری دەکرد؛ تەنانەت دەرگای ماڵیش خوداوەندی تایبەتی خۆی هەبوو کە دەیپاراست و ڕێگەی لە هاتنی مرۆڤی بەدکار دەگرت. بۆ کۆگای دانەوێڵەش خوداوەندێک هەبوو کە دەیپاراست و بەرەکەتدار دەکرد. بۆ کوانووی ئاگریش خوداوەندێک هەبوو کە ئاگرەکەی دەپاراست و بە داگیرساوی دەیهێشتەوە. بە هەمان شێوە، خوداوەند هەبوو بۆ تەندروستی، لاوان، داوێنپاکی، پاراستنی بیرەوەری، سەرکەوتن، ئاو، دارستان و وەرزەکانی ساڵ.

لەم سۆنگەیەشەوە ڕوون دەبێتەوە کە ڕۆمانییەکان خاوەنی چەندین خوداوەندی جیاواز بوون؛ هەندێکیان خاوەن سروشتێکی سنووردار بوون، هەندێکیشیان خوداوەندی پاڵەوان بوون (واتە نیوە خوداوەند کە بە نەمری شاد نەدەبوون). لە ناو ئەو خوداوەند و پەرستراوانەدا، جۆری ڕەسەن هەبوو کە لای ڕۆمانییەکان خۆیانەوە بوو، جۆری دەرەکیش هەبوو کە لە ناوچە جیاوازەکانەوە هاتبوون وەک: (یۆنان، میسر، فارس، هیندستان و فینیقیا).

ڕۆمانییەکان خوداوەندی هەندێک لە دوژمنەکانیشیان وەک خوداوەندی خۆیان وەردەگرت، بۆ ئەوەی لە شەڕەکانیاندا لە خراپەکارییان پارێزراو بن. بەمەش خوداوەندەکان لای ڕۆمانییەکان زۆر بوون و بە هەزاران خەمڵێندران، کە تێیدا خوداوەندی نێر و مێ، و ڕۆحی جیاوازیش هەبوون. لە کۆی بیروباوەڕە ڕۆمانییەکاندا، پەرستنی توخمەکانی سروشت و پەرستنی ئاژەڵ (تۆتەمخوازی) هەبوو؛ بڕوایان بە جادوو، پەرجوو (موعجیزە)، نوشتە و حەرامکراوەکان هەبوو. وەک چۆن چەندین شوێن و شتی جیاوازیان پیرۆز دەکرد و دەستلێدانیان حەرام دەکرد بۆ ئەوەی گڵاو نەبن؛ بۆ نموونە: دەستلێدانی ژن لە کاتی بێنوێژیدا و منداڵ لە کاتی لەدایکبوونیدا قەدەغە بوو.

هەروەها بڕوایان بە سحر و جادووگەران هەبوو؛ پێیان وابوو جادووگەرەکان مار دەخۆن، بە شەودا لە هەوادا دەفڕن، بەکارهێنانی ژەهری ئەو گژوگیایانە دەزانن کە کەس نایانناسێت، منداڵان دەکوژن و مردووان زیندوو دەکەنەوە. ڕۆمانییەکان بڕوایان بە پەرجوو، نیشانەی باش و بەدشومی، و فڕینی باڵندەکان هەبوو. پێیان وابوو پەیکەری خوداوەندەکان قسە دەکەن و دەجووڵێنەوە، خوداوەندەکانیش لە چیای ئۆلۆمبۆسەوە دەردەچن و لەگەڵ مرۆڤدا بەشداری شەڕەکان دەبن. ئەوان ڕۆژانی تاک و ژمارە تاکەکانیان بە باشتر دەزانی لە ژمارە جووتە شومەکان.

خوداوەندە مێینەکان لای ڕۆمانییەکان پێگەیەکی کەمتریان هەبوو لە خوداوەندە نێرەکان، سەرەڕای ئەوەی کە لای گەل خۆشەویستتر بوون. کاتێک ڕۆما وڵاتێک یان گەلێکی دەبەزاند، خوداوەندەکانی ئەو گەلەی دەهێنا و دەیخستنە ناو کۆمەڵەی خوداوەندە ڕۆمانییەکانەوە؛ ئەمەش وەک بەڵگەیەک لەسەر سەرکەوتنی خۆی و بۆ زامنکردنی ئەم سەرکەوتنە بوو. جگە لەوەی کاتێک کۆچبەران دەهاتنە ڕۆما، خوداوەندەکانی خۆیانیان لەگەڵ خۆیاندا دەهێنا؛ ڕۆمانییەکانیش پێشوازییان لە خوداوەندەکانی یۆنان دەکرد، پەرستگایان بۆ دروست دەکردن و تێکەڵیان دەکردن لەگەڵ خوداوەندە نیشتمانییە هاوشێوەکانی خۆیاندا.

گرنگترین دیاردەکانی تەقوا و پیرۆزڕاگرتنی ڕۆمانی ئاڕاستەی زەوی دەکرا، کە بە سەرچاوەی ژیان و شوێنی نیشتەجێبوونی مردووان دادەنرا، لەوانەش پیرۆزی بەپیتەیی، بەخشش و گەشەکردن. لە مانگی یەنایەر (کانونی دووەم)ی هەموو ساڵێکدا نوێژ بۆ زەوی دەکرا، کە وێنای زەوییان دەکرد بە خوداوەند تێلۆس (Tellus).

هەروەها نوشتە لای ڕۆمانییەکان زۆر باو بوو. کاتێک هەر منداڵێک لەدایک دەبوو، ملوانکەیەک یان نوشتەیەکی زێڕینی دەخرایە مل. وەک چۆن لەسەر دەرگاکان و دارەکاندا پەیکەری بچووکیان هەڵدەواسی بۆ دوورخستنەوەی ڕۆحە بەدکارەکان.

ئەو ئاهەنگانەی کە ڕۆمانییەکان دەیانگێڕا زۆر قەرەباڵغ و ژاوەژاو بوون، کە تێیدا دەنگی زەنگ و گۆرانی توند هەبوو کە دەبووە هۆی شڵەژانی دەمارەکان. ئەم کارە جۆش و خرۆشێکی تایبەتی لای پیاوانی ئاینی دروست دەکرد، کاتێک هەندێکیان پەنایان دەبردە بەر بڕینی ئەندامی نێرینەی خۆیان؛ ئەم نەریتە کێوییانە بەردەوام بوون تا هاتنی ئیمپراتۆر کالیگۆلا کە کۆتایی پێ هێنان.

ڕۆمانییەکان بە گشتی گرنگییان بە گۆڕەکان نەدەدا و نۆژنی گەورەیان دروست نەدەکرد وەک ئەوەی گەلانی تر دەیانکرد؛ ئەمەش دەگەڕایەوە بۆ بیروباوەڕی ئەوان کە پێیان وابوو ڕۆح بۆ ماوەیەکی زۆر لە ناو گۆڕدا نامێنێتەوە.
ئاگری کوانوو لای ڕۆمانییەکان بایەخێکی زۆری پێدەدرا، چونکە هێمای خوداوەند «ڤیستا» و مادەکەی بوو. پێویست بوو ئەم ئاگرە نەکوژێتەوە و بە چاودێرییەکی پیرۆزەوە پارێزگاری لێبکرێت؛ تەنانەت پێویست بوو لە هەر ژەمێک کە خێزانەکە دەیخوارد، پشکی پێبدرێت. ئەمەش خێزانی ڕۆمانی بەستبووەوە بە پەیوەندییەکی توند لەگەڵ جیهانی ڕۆحیدا.

لە چوارچێوەی خێزانیشدا، باوک پارێزەری خێزانەکە و هێمای هێز بوو. هەر منداڵێک مەلائیکەتێکی پارێزەری (جۆنۆ)ی هەبوو کە ڕۆحی هەڵگرتنی ناخۆشییەکان بوو. باوەڕ وابوو کە ڕۆحەکان واز لە مرۆڤ ناهێنن، بەڵکو لە منداڵییەوە لەگەڵیدا دەمێننەوە؛ لەوانەش ڕۆحی پارێزەر بۆ ڕێنماییکردنی هەنگاوەکانی و یارمەتیدانی بۆ قسەکردن.

هەروەها ڕۆمانییەکان ڕێوڕەسمی پێشبینیکردنی پنهانییەکانیان دەزانی، کاتێک هەندێک لە ڕێوڕەسم و کارە تایبەتەکانیان ئەنجام دەدا وەک:
تەماشاکردنی ئاڕاستەی فڕینی باڵندەکان، ئەو ڕێگەیەی کە ئاژەڵێکی دیاریکراو لە کاتی ڕۆشتنیدا دەیگرتەبەر، یان ئەو شێوەیەی کە لە ناو هەناوی ئاژەڵدا دوای سەربڕینی دەردەکەوت. هەموو ئەمانە نیشانە بوون بۆ ئاشکراکردنی نهێنییەکانی غەیب بۆ ئەو کەسەی کە دەیزانی لێیان تێبگات.

بیروباوەڕە فارسییەکان هێرشیان کردە سەر وڵاتی ڕۆمان، پەرستنی خوداوەند «میترا» (خوداوەندی ڕووناکی فارسی) هاتە ناو کلتورەکەیانەوە؛ پەرستنی لە ڕۆمادا تا سەدەی سێیەمی زایینی بەردەوام بوو. لە سەردەمی ئیمپراتۆر سێپتیمیۆس سێڤێروسیشدا، پەرستنی خوداوەندی حەمسی (خوداوەندی خۆر «هێلیۆس») هاتە ناوەوە، لە ڕۆمادا وەک یەکەم خوداوەند لە ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانیدا ناوزەد کرا.

بەناوبانگترین خوداوەندە ڕۆمانییەکان ئەمانەن:
- «جۆپیتەر»: باوکی خوداوەندەکان و سەرداریان.
- «جۆنۆ»: هاوسەری جۆپیتەر، کە خوداوەندی ئاسمان و پارێزەری ژنانە لە کاتی منداڵبوون و هاوسەرگیریدا.
- «مارس»: خوداوەندی جەنگ.
- «ڤینۆس»: خوداوەندی خۆشەویستی.
- «ڤێستا»: خوداوەندی ئاگر و پارێزەری ژیانی خێزانی.

ئاینی سۆمەری

تێڕوانینی سۆمەرییەکان بۆ خوداوەندەکان بەستراوەتەوە بە تێگەیشتنیان بۆ سروشت و بۆ ژیانی ڕۆژانەیان؛ ئەمەش لە ڕوانگەی ئەم پرسیارانەی خوارەوە دەست پێدەکات:
کێ گەردوونی دروستکردووە؟
چی دەورەی گەردوونی داوە؟
گەردوون چۆن بەڕێوە دەچێت لە ڕێگەی نەوەکانەوە؟

وەڵام لای ئەوان ئەوە بوو، کە هەموو شتێک بەپێی یاسا و ڕێسای نەگۆڕ بەڕێوە دەچێت. کۆمەڵێک خوداوەند هەن کە لە شێوەدا لە مرۆڤ دەچن، بەڵام جیاوازن لەوان بەوەی کە تایبەتمەندی نەمرییان هەیە؛ ئەمانە ڕێبەرایەتی گەردوون دەکەن و بەپێی پلانە کێشراوەکان بەڕێوەی دەبەن. هەر یەکێکیان بەرپرسە لە بەشێک یان دیاردەیەک لەم گەردوونەدا؛ هەندێکیان بەرپرسن لە ئاسمان، دووەمیان بەرپرسە لە زەوی، سێیەمیش بەرپرسە لە ئاو و با، خۆر و مانگ، ڕووبار، کێڵان و تەلارسازی. وەک چۆن هەر شارێک خوداوەندی تایبەتی خۆی هەبوو، دەوڵەتیش خوداوەندی نیشتمانی خۆی هەبوو؛ واتە بۆ هەر شتێک خوداوەندێک هەبوو کە بەڕێوەی دەبرد و چاودێری کاروباری دەکرد، بەڵکو بۆ هەر مرۆڤێکیش خوداوەندی تایبەتی خۆی هەبوو (واتە مەلائیکەتی پارێزەری ئەو).

هەموو خوداوەندەکان لە هێز، نفووز، چالاکی و تواناداا وەک یەک نەبوون، بەڵکو بۆ هەر یەکێکیان پلە و پایەیەک هەبوو؛ پێگەی خوداوەندی ئاسمان جیاواز بوو لە پێگەی زەوی یان بەنداوەکان. لای ئەوان خوداوەندی گەورەی سەرەکی و خوداوەندی بچووکی لاوەکی هەبوون؛ لە ناو خوداوەندە گەورە سەرەکییەکاندا حەوت خوداوەند هەبوون کە چارەنووس و بەختی مرۆڤەکانیان دیاری دەکرد. سۆمەرییەکان خوداوەندەکانیان بەسەر ئەم دوو بەشەدا دابەش دەکرد:
- خوداوەندە خولقێنەرەکان: بەشێکی سەرەکی لە گەردوون پێکدەهێنن وەک زەوی، ئاسمان و ئاو.
- خوداوەندە بەڕێوەبەرەکان: بەرپرسن لە وردەکارییەکانی ئەو بەشانەی کە خوداوەندە خولقێنەرەکان دروستیان کردوون.

خوداوەندی خولقێنەر پلانەکە دادەنێت، وشەکە دەردەکات و ناوەکە دادەنێت، پاشان دروستکراوەکە دەبێت بەوەی کە دەیانەوێت ببێت؛ ئەمەش بەپێی پلان و یاسایەک کە لەلایەن خوداوەندی خولقێنەرەوە دانراوە و لای لێنادرێت. گەورەترینی ئەم خوداوەندە خولقێنەرانە چوار خوداوەندن: «ئان»، «ئینلیل»، «ئێنکی» و «نینهۆرسادج». خوداوەند «ئان» بە بەرزترین و گەورەترینی خوداوەندەکان دادەنرێت، ئەو خوداوەندی ئاسمانە و وشەکە لای ئەو بوو بە وشەیەکی باو بۆ ئاسمان. بەڵام «ئینلیل» لە پلەی دووەمدابوو لە نێوان خوداوەندەکاندا؛ ئەو خوداوەندی گەردەلوولەکانە و واتای ناوەکەی (سەیدی گەردەلوول)ە. خوداوەند «ئێنکی» توخمی سێیەمە لە گەردووندا و ئەو سەرچاوەی نیعمەتەکانە بۆ مرۆڤ.

سەبارەت بە عادات و ڕێوڕەسمی پەرستنی سۆمەری، لەگەڵ مردوودا ٧ گۆزەیان دادەنا کە تێیدا جۆ، نان، گۆشتی حوشتر و سەرین هەبوو. بەڵام ئەگەر مردووەکە پاشا بوایە، ئەوا لەگەڵ ژمارەیەک لە پیاو و حاشیەکانی خۆیدا دەنێژرا بۆ ئەوەی لە جیهانی خوارەوەدا یاوەری بکەن. لەگەڵ پەرستگاکانی سۆمەریدا ژمارەیەک لە ژنان بەسترابوونەوە، کە هەندێکیان وەک خزمەتگوزاری پەرستگاکە بوون.
هەندێکی تریش کچانی حەرەمسەرای خوداوەندەکان بوون، یان بۆ ئەوانەی کە نوێنەرایەتی خوداوەندەکانیان دەکرد لە پیاوانی ئاینی. کچانی جوان تەمەنی گەنجێتی و جوانی خۆیانیان پێشکەش دەکرد بۆ خۆشگوزەرانی پیاوانی ئاینی؛ ئەمەش بەهۆی ئەو نەهامەتییانەی کە لە ژیانیاندا بەسەریاندا دەهات لە نەخۆشین و ناخۆشی.

تێبینی: وشە سامییەکە بۆ پەرستگە بریتییە لە (Hekal کە شێوێندراوی وشە سۆمەرییەکەی É-galە و واتای خانوو یان کۆشکی گەورە دێت).

سۆمەرییەکان ناوی گەردلوونیان بەم شێوەیە دانابوو:
ئان (ئاسمان)
↓
کی (زەوی)
لە نێوانیاندا هەوا جیاکەرەوە بوو، واتە: «لیل».

هەروەها سۆمەرییەکان پەرستنی تۆتەمییان (Totemism) دەناسی. زۆرجار ئەو ئاژەڵە تۆتەمییەیان دەخوارد بۆ ڕازیکردنی خوداوەندی تۆتەمەکە؛ ئەمەش پێش ساڵی ٣٥٠٠ی پێش زایین ڕووی دەدا.

گرنگترین خوداوەندە سۆمەرییەکان ئەمانەن:

- «ئانو»: باوکی خوداوەندەکان و سەرکردەیانە، ئەو خوداوەندی ئاسمانە، بەڵکو ناوەکەی هاواتای وشەی ئاسمانە؛ ناوەندی پەرستنی لە شاری ئۆرۆک (وەرکا) بوو لەگەڵ کچەکەیدا «نانا»، هاوسەرەکەشی ناوی (عەشتار ئەنونیتۆم) بوو.

ئینلیل»: خوداوەندی هەوایە، هاوژینی ئەو «نینلیل»ە. ئەو خوداوەندی شاری نیپوور (نەفەر) بوو؛ ئەو کەسە بوو کە پلە و پۆستە شاهانەیی و» •
.فەرمانڕەواییەکانی دەبەخشی. «ئینلیل» خوداوەندی باکانیشە
.نینلیل»: خوداوەندی دانەوێڵەیە، خوداوەندی شاری توماڵە و هاوسەری «ئینلیل»ە» •
.نانا»: خوداوەندی مانگە» •
ئێنکی»: خوداوەندی ئاوە شیرینەکانە، خوداوەندی شاری ئۆریدۆیە؛ بە دانایی و ژیری دەناسرا و نازناوی گەورەی خاوەن چاوی پیرۆزی» •
.پێدرابوو
ئەسلوحی»: خوداوەندی شاری قەزارە؛ شوانەکان بە «ئیشکور» ناویان دەبرد، جوتیارەکانیش ناویان لێنابوو «نینۆرتا»، ئەو لە بەرزاییەکانەوە» •
.چاودێری مرۆڤەکان دەکات
.دامو»: خوداوەندی شاری جێرسۆیە، خوداوەندی بەپیتەیی و بارانە» •
.نانشی»: خوداوەندی ماسی و ڕاوکردنی ماسییە؛ خۆی تەرخان کردووە بۆ چاودێریکردنی ڕاستگۆیی، دادپەروەری و بەزەیی» •
نیسابا: خوداوەندی نووسین و ژمێریاریی» •
.نینارۆ»: لە خوداوەندەکانی جیهانی خوارەوە (جیهانی مردووان)ە» •
.نیتجێزیدا»: لە خوداوەندەکانی جیهانی خوارەوەیە؛ ئەرکەکەی هەڵگرتنی تەختەیە و نیشانەکەی مارە» •
نانا» (خوداوەندی مانگ): خوداوەندی شاری ئۆرە. بەپێی قۆناغەکانی خولی مانگ بە سێ ناو دەناسرا؛ کاتێک مانگ دەبێتە مانگی پڕ (بەدر)» •
ناوی «نانا»یە، کاتێک لە دۆخی نیوە بازنەدایە ناوی «ئەنسۆن»ە، کاتێکیش مانگ دەبێتە مانگی نوێ (هیلاڵ) ناوی «شیجاتارا»یە و وەک شێوەی
.گا وێنا دەکرا
.نینهارا»: خوداوەندی بروسکە و بارانە لە وەرزی بەهاردا» •
.ئۆتو»: خوداوەندی خۆر و خوداوەندی شاری لارسائوسیپارە؛ ئەو خوداوەندی دادپەروەری و یەکسانییە» •
.ئینانا»: خوداوەندی شاری ئۆرۆک و زیلامە، کە هەمان ئەستێرەی ڤینۆسە (زوهرا) و چەندین ئەفسانەی لەدەور گێڕدراوەتەوە» •
.دۆمۆزی»: خوداوەندی شاری بادتیبیرا، خوداوەندی بەپیتەیی و نوێبوونەوەی ژیانە» •
نینهۆرسادج»: خوداوەندی شاری کیش و ئۆبەیە؛ خوداوەندی زەوییە بەردینەکانە و چەندین ناوی تری هەبوو وەک: (نفیەرماخ، نینماخ،» •
.(ئۆرۆرۆ، نینتو
.نیسابا»: خوداوەندی گژوگیایە و دواتر بوو بە خوداوەندی نووسین، کتێب و زانستەکان» •
نینۆرتا»: خوداوەندی جەنگاوەر و خوداوەندی شاری جێرسۆیە؛ بە ناوی «نینجێرسۆ»ش دەناسرا کە بە واتای (سەیدی شاری جێرسۆ) دێت،» •
.ناوی کۆنی ئەویش (ئایمەدۆجود)ە

باری ئاینی لە نیمچە دوورگەی عەرەبی پێش ئیسلام

بیروباوەڕە ئاینییەکان لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا پێش ئیسلام هەمەجۆر بوون، کە لەوانە: (یەکتاپەرستان - الحنفاء، بتپەرستان، جوولەکەکان،
.(مەسیحییەکان، مەجوسەکان، زەندیقەکان، سابیئەکان

یەکتاپەرستان (الموحدون): لەوانە بوون وەک (وەرەقەی کوڕی نەوفەل، خالیدی کوڕی سینانی عەبسی، قەسی کوڕی ساعدەی ئەیادی، زوهەیری •
کوڕی ئەبی سولما، ئومەیەی کوڕی ئەبی سەڵت، نابیغەی زوبیانی، جەعدی). یەکتاپەرستان پەیڕەوانی ئاینی ئیبراهیم پێغەمبەر (خەلیل) بوون؛ کە لە
شاری ئۆرەوە لە وڵاتی نێوان دوو ڕووبار کۆچی کردبوو بۆ وڵاتی کەنعان و بە شاری حەڕاندا تێپەڕیبوو. زانراوە کە ئیبراهیم خەلیل بەبێ ترس لە
قەومەکەی دژی بتەکان جەنگا، داوای عیبادەتی خوای تاقانە و تاک و تەنیای دەکرد کە دروستکەری گەردوون و هەموو ئەو شتانەیە کە تێیدایەتی؛
لە قورئانی پیرۆزدا لە زیاتر لە ئایەتێکدا ئەمە جێگیر کراوە. ئیبراهیم پێغەمبەر قەناعەتی بە پەرستنی ئەستێرەکان نەبوو کە باوکان، باپیرانی و
گەلەکەی دەیانپەرست، بەڵکو تەنها بانگەوازی بۆ یەکتاپەرستی خوای خالق دەکرد و فێرکارییەکانی بڵاوکردەوە کە بە ئاینی حەنیفی ناسرا (هەروەکو
.چۆن قورئانی پیرۆز ناوی دەبات)؛ هەروەها ئەوان بڕوایان بە قەزا و قەدەر و تەسلیمبوون بە خودا هەبوو

بتپەرستەکان (الوثنیون): زۆربەی زۆری عەرەب بوون؛ ئەوان عەبد و پەرستکاری بت و ئەسنامەکان بوون، کاتێک بۆ ئەم بت و ئەسنامانە ماڵی •
پیرۆزیان هەبوو کە تێیدا دۆزرابوونەوە و لە دەوریاندا تەوافیان دەکرد. پەرستراوەکانی لای عەرەب زۆر بوون، بە جۆرێک بۆ یەک هۆز زیاتر لە
بتێک هەبوو. مێژوونووسان ژمارەی جیاوازیان بۆ ئەو بتانە هێناوە کە لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا هەبوون؛ هەندێکیان دەڵێن ٣٠ بت بوون،
هەندێکی تریش دەڵێن نزیکەی ١٠٠ بت بوون، ژمارەیەکی تریش هاتووە کە ٣٦٠ بت بوون تەنها لە مەککەدا. بە پشتبەستن بە زۆری خوداوەندەکان
و فرەییان لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا، وتراوە کە بۆ خەڵکی هەر ماڵێک لە مەککە بتێک هەبوو کە دەیانپەرست، هەروەها وتراوە کە لە
.بازاڕەکاندا بە بتەکانەوە تەواف دەکرا بۆ فرۆشتنیان

جوولەکەکان (الیهود): ئەوان لە چەندین هۆز پێکدەهاتن لەوانە: بەنو نەزیر، بەنو کینانە و بەنو حارس کوڕی کەعب. ئاینی جوولەکە ناسراو بوو •
.لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا، بەتایبەتی لە یەسرب (مەدینە)، خەیبەر و وادی ئەلقورا

- مەجووسەکان (المجوس): ئاگریان دەپەرست؛ پێدەچێت پەرستنی ئاگر لە ڕێگەی فارسەکانەوە هاتبێتە ناو نیمچە دوورگەی عەرەبی، هەروەکو چۆن بۆ ئاگر چەندین ناویان هەبوو و ماڵیشیان بۆ پەرستنی هەبوو. لەو هۆزانەی کە ئاگریان دەپەرست، هۆزی بەنو تەمیم بوون.

- زەندیقەکان (الزنادقة): زۆربەیان لە هۆزی قوڕەیش بوون لە مەککە.
- سابیئەکان (الصابئة): ناوی سابیئە لە زمانی عیبرییەوە وەرگیراوە (کە هاوتای وشەی Baptism - غوسڵ یان ئاوپرژانە). ئەوان ڕێوڕەسمی غوسڵ و تەعمید بە ئاو ئەنجام دەدەن و دوو بەشن: بڕوادار (مۆمن) و بێبڕوا (کافر).
  - مۆمن: پەیڕەوانی یۆحەننای مەعمەدان (حەزرەتی یەحیا)ن لە عێراق.
  - کافر: ئەوانەن کە ڕێوڕەسمی ئاینی، واتە تەعمیدیان نەدەناسی.

سابیئەکان لە مامۆستا کلدانییەکانی خۆیانەوە زانیاری فەلەکناسییان وەرگیراوە؛ ناوی هەسارەکانیان بە ناوی ئاژەڵ و شتەکانی تری سەر زەوی ناو بردووە، ئەمەش لەبەر ناسینیان و ناسینی تایبەتمەندییەکانیان بوو، بۆ ئەوەی لە نێوانیاندا بەرجەستە بن و لەبەردەم چاوەکانیاندا بن تاکو بتوانن پەرستنیان پێشکەش بکەن. پەرستنی هەسارەکانی وەک خۆر، مانگ، مشتەری و شەعرای یەمانی لای سابیئەکان باو بوو. پەرستنی ئەستێرەکان لە ئاینی عەرەبدا (بەتایبەتی عەرەبی باشوور) پێگەیەکی گەورەی هەبوو؛ چونکە پێیان وابوو ئەم هەسارانی (بەتایبەتی خۆر و مانگ) بەڕێوەبەری ئەم جیهانەن و لێیانەوە چاکە، خراپە، بەختەوەری و شومی سەرچاوە دەگرێت.

- پەرستنی ئاژەڵەکان (عبادة الحيوانات): ئەمەش بەشێکە لە پەرستنی تۆتەمی، کاتێک ئاژەڵی تۆتەمی وەک ئاژەڵێکی پیرۆز سەیر دەکرا کە هاوشێوەی خوداوەند بوو. بۆ نموونە دەوترێت کە عەمرۆ کوڕی لۆحەی یەکەم کەس بوو کە نەریتی (بەحیرە، سائیبە، وەسێلە، و حامی) داهێنا.

"بەحیرە" بریتییە لە کچی ئەو حوشترە سائیبەیەی کە دوای ١٢ سک لەدایکبوو بێت. "سائیبە" ئەو حوشترە مێیەیە کە ١٢ سکی لەدوای یەک بەبێ هیچ نێرەیەک لە نێوانیاندا ببوایە، پاشان ئازاد دەکرا بێ ئەوەی باربکرێت یان مووی ببڕدرێت. بەڵام "وەسێلە" ئەو مەڕەیە کە ١٠ مێینەی لە پێنج سکدا ببوایە بێ ئەوەی نێرەی تێدابێت. "حامی" ئەو حوشترە نێرە بوو کە ئەگەر دە سکی لەدوای یەک لە نەوەکانی لەدایکبووایە بێ ئەوەی نێرەیەک لە نێوانیاندا بێت، ئەوا پشتی دەپارێزرا؛ نە بار دەکرا، نە مووی دەبڕدرا، تەنها بۆ پیتاندنی حوشترەکانی تر ئازاد دەکرایەوە و کەس سوودی لێ نەدەبینی.

- پیرۆزڕاگرتنی ڕووەکەکان (تقديس النبات): پیرۆزڕاگرتنی درەختەکان لای عەرەبی سەردەمی جاهیلییەت کەمتر نەبوو لە پیرۆزڕاگرتنی ئاژەڵەکان؛ بەتایبەتی درەختی خورما کە دەپەرسترا، مێژوویان بۆ پاک ڕادەگرت و حەجیان بۆ دەکرد. پەرستنی درەختەکان لای عەرەب تا سەردەمی مۆدێرنیش بەردەوام بوو.

- پەرستنی جنۆکەکان (عبادة الجن): عەرەب تەنها بە پەرستنی بوونەوەرە سروشتییەکانی وەک مرۆڤ، ئاژەڵ، ڕووەک و بێگیانەکان نەوەستا، بەڵکو باوەڕیان بە بوونی جنۆکەش هەبوو.
  بۆچی عەرەب جنۆکەی دەپەرست؟
  عەرەبەکان زۆر لە جنۆکە دەترسان و بۆ پاراستنی خۆیان پەنایان بۆ دەبردن؛ هەروەکو لە قورئانی پیرۆزدا هاتووە: (وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا) [سوورەتی الجن]. هەروەها لە سوورەتی سەبەئدا هاتووە: (بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ ۖ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ). ئەوان تەنها بەمەش نەوەستان، بەڵکو قوربانیشیان بۆ پێشکەش دەکردن؛ ئەم نەریتە تا دوای هاتنی ئیسلامیش بۆ ماوەیەک بەردەوام بوو. تا ئێستاش مرۆڤی سەردەم هەندێک لەم بیروباوەڕ و خەیاڵاتانە هەڵدەگرێت و پێی وایە کە جنۆکە لەم ماڵە یان لەو شوێنەدا دەژیت؛ ئەمەش هۆکاری سەرەکی بوو کە مرۆڤی کۆنی عەرەب پەنا بباتە بەر پەرستنی جنۆکە.

- پەرستنی خۆر، مانگ و زوهرا (عبادة الشمس والقمر والزهراء): ئەم سێ هەسارەیە سیانەی خودایی پیرۆزی سەرەکییان پێکدەهێنا، چونکە بە خاوەن توانای فەلەکی دادەنران. لە کۆندا خۆر وەک پارێزەری دادپەروەری و یاسا سەیر دەکرا. ئەم پەرستنەش بەشێک بوو لە پەرستنی هێزەکانی سروشت؛ زۆرجار عەرەبەکان ناوی خۆیان دەنا بە ناوی ئەم هەسارانەوە وەک: عەبدو شەمس، عەبدوڵشارق.

عەرەبەکان پێیان وابوو کە ڕۆحی مرۆڤ هاوشێوەی باڵندەیەکە کە لە دەوری گۆڕی مردووەکەدا دەفڕێت، تا ئەو کاتەی دەمرێت یان دەکوژرێت و تۆڵەی لێ دەکرێتەوە. لە سەری ئەودا باڵندەیەکە بە ناوی هامی (١). ئەگەر مرۆڤێک بکوژرایە و تۆڵەی لێ نەکرایەوە، ئەوا باڵندەی هامی لەسەر گۆڕەکەی هاواری دەکرد (ئەشقونی فإني صدية) (٢)؛ واتە ئاوم بدەنێ چونکە تینوومە. هامی نوێنەرایەتی ڕۆحی دەکرد لە تێڕوانینی مرۆڤی عەرەبی کۆندا. وێناکردنی ڕۆح بە شێوەی باڵندە شتێکی غەریب نییە، چونکە ئەم تێڕوانینە لای زۆرێک لە گەلانی جیهان لە قۆناغی سەرەتایی ژیانیاندا باو بووە؛ وەک هیندییە سوورەکانی ئەمریکا کە پێیان وابوو باڵندەکان لە هەوادا هیچ نین بێجگە لە ڕۆحی باوکان و باپیرانی یەکەمین.

خورافات و سحر لە مێشکی مرۆڤی نیمچە دوورگەی عەرەبیدا لە کۆندا دوور نەبوو؛ کاتێک فاڵچی و غەیببێژەکان زۆر بوون و لە شیعرە عەرەبییە کۆنەکاندا ناوی زۆریان هاتووە وەک: فاڵچی یەمامە (ڕیاحی کوڕی عوجلە) و فاڵچی نەجد، کە لە بەناوبانگترین فاڵچییەکانی نیمچە دوورگەکە بوون.

بەستراوەییش بە خورافاتەوە، کارێکی تر هەبوو کە سحر بوو. سحر ئەو شتە بوو کە مرۆڤ نەیدەتوانی لێی ڕزگار بێت؛ سحر لای مرۆڤ ناسراو بوو نەک تەنها لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا، بەڵکو لە زۆر شوێنی تر. قورئانی پیرۆز لە چەندین ئایەتدا باسی جادوو و جادووگەرانی کردووە؛ کاتێک هەر شتێک ببێتە هۆی سەرسوڕهێنانی مرۆڤ ناوی دەنرا سحر. جادووگەری سەردەمی جاهیلییەت لەسەر بنەمای سادەیی کارەکانی دەکرد و خەڵکی وەها تێدەگەیاند کە ئەو جنۆکە یان ڕۆحە شاراوە نەبینراوەکان بەکاردەهێنێت.
هەروەکو چۆن مرۆڤی نیمچە دوورگەی عەرەبی لە کۆندا ڕێزی لە مردووەکانی دەگرت، بەتایبەتی سەرکردە و پیاوە گەورەکانیان. لە هەموو ئەوانەش کە پێشتر باسکران، ڕوون دەبێتەوە کە عەرەب زۆر کڕنووشی بۆ بتەکانی دەبرد و دەیپەرستن؛ بەڵام لە هەمان کاتدا زۆر زوو وازی لەم بتانە دەهێنا بەهۆی بچووکترین هۆکارەوە و پشتی تێ دەکردن. تەنانەت لاری نەبوو لەوەی بتەکە بخوات ئەگەر لە ماددەیەکی خۆراکی دروستکرابایە کە بخورێت؛ وەک ئەوەی هۆزی بەنو حەنیفە پێیان کرد کاتێک بتی خۆیان خوارد کە لە حەیس (٣) دروستکرابوو. زۆرجار مرۆڤ پەرستنی بتێکی جێدەهێشت و دەچووە سەر پەرستنی بتێکی تر.

گرنگترین بتەکانی عەرەب لە نیمچە دوورگەکەدا ئەمانە بوون:

- هوبەل (هبل): یەکەم بت بوو کە لە مەککەدا دانرا. هوبەل لەسەر شێوەی مرۆڤێک بوو کە دەستی ڕاستی شکابوو؛ هەندێک پێیان وایە کە هوبەل لە بتەکانی کەنعانییەکان بوو. شێوازی پەرستنی عەرەب بۆ بتەکە هاوشێوەی شێوازی پەرستنی موئابییەکان بوو بۆ بتی (هەبعەل)؛ کاتێک موئابییەکان بتی "هەبعەل"یان لەسەر گردە بەرزەکان یان لەسەر بانی ماڵەکان دادەنا و قوربانییان بۆ دەسەربڕی (لە ئاژەڵەکان یان لە مرۆڤ)، بە هەمان شێوە عەرەب لەگەڵ «هوبەل»دا دەیانکرد و فالیان پێدەگرت. وەک چۆن «هەبعەل» گەورەترین بتی موئابییەکان بوو، بە هەمان شێوە «هوبەل» گەورەترین بتی عەرەب بوو.

- وەد (ود): پەیکەری پیاوێک بوو کە دوو جۆر جلوبەرگی لەبەردابوو، شمشێرێکی پێدا هەڵواسرابوو و کەوانێکی بە شاندا کردبوو، لەبەردەمیشیدا ڕمێک (حەربە) (١) هەبوو.

- مەناة (مناة): دەوترێت کۆنترین بتی عەرەب بووە کە لە نێوان مەدینە و مەککەدا بوو، هەموو عەرەب بە گشتی ڕێزیان لێدەگرت.

- اللات (اللات): دەوترێت ناوێک بووە بۆ خۆر؛ پێگەیەکی باڵای هەبوو لە ئاینی عەرەبدا و لە نەقشە نەبتییەکاندا بە دایکی خوداوەندەکان ناوزەد کراوە.

- عوزا (العزى): گەورەترین بت بوو لای قوڕەیش، کە بت و ماڵی تایبەتی بۆ خۆی هەبوو.

- یەعووق (الیقوب): هۆزی جەدیلەی تەی پەرستوویانە، پێدەچێت لەسەر شێوەی ئەسپ بووبێت.

- زو شەرای (ذو الشرى): پەرستنی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمێکی کۆن، سەر بە بەنو حارس بوو.

- زولخەلەسە (ذو الخلصة): حەجی بۆ دەکرا و دیاریی پێشکەش دەکرا، زۆرجار پێی دەوترا کەعبەی یەمامە.

ئاینی فارسی

ئێرانییەکان بەدەست سەختی ژیانەوە دەیانناڵاند؛ ئەمەش لەگەڵ نەبوونی سەقامگیری سیاسی بەهۆی پێگەی وڵاتەکەیان کە هەمیشە هەڕەشەی هێرشی بەردەوامی هۆزە کۆچەرییەکانی لەسەر بوو. لەم ژینگە سەختەدا، ئێرانییەکان هێزەکانی سروشتیان دەپەرست؛ لە کۆنترین قۆناغدا پەرستنی ئاژەڵان و پەرستنی باوانیان دەناسی. نەریتی ئاینی ئەوان لە زۆر دۆخدا لەگەڵ ئاینی هیندییەکاندا یەکی دەگرتەوە.

تێبینی و پەراوێزەکان:
(١) حەربە: بە واتای ڕم دێت.
[٢] ئەم ژمارەیە لە دەقی سەرەکیدا نەبوو بەڵام بۆ ڕوونکردنەوەی باڵندەی صدیة بەکاردێت کە پێشتر باس کرا: بە واتای تینوومە دێت.
(٣) حەیس: خواردنێکە کە لە خورما، کەرە و دەرمک دروست دەکرێت (و السویق ئەو ئاردە وردەیە کە لە گەنم یان جۆ دوای برژاندنی بەدەست دێت).
(٤) بروانە فەرهەنگ لەژێر ماددەی حەیس.

پێش دەرکەوتنی «زەردەشت» چەندین پەرستراویان دەناسی وەک: میترا (خوداوەندی خۆر)، ئانیتا (خوداوەندی زەوی)، هۆما (ئەو گایە پیرۆزەی کە مرد و پاشان زیندوو بووەوە و خوێنی خۆی بەخشی بە مرۆڤ وەک خواردنەوەیەک) و ئەلهۆما (گیایەکی پیرۆز کە لەسەر بناری چیاکان دەڕوا). ئەمە جگە لە پەرستنی خوداوەندی باران، خوداوەندی با و هەورەکان؛ پێیان وابوو ئەم خوداوەندانە لە کارەکانیاندا دەیانپارێزن و هەموویان لەژێر ناوی ڕۆحە چاکەکاندا کۆدەبوونەوە، لەبەر ئەمەش قوربانییان بۆ پێشکەش دەکرد گرتبووە ئەستۆ.

لە قۆناغی دووەمدا، چەندین خوداوەندی تری جیاوازیان زیادکرد؛ پەیکەر و بتیان لە (بەرد، قوڕ، زێڕ، زیو) بۆ دروستکردن، پەرستگایان بۆ بیناکردن و قوربانگایان لەبەردەمیاندا دانا کە پیاوانی ئاینی ئەرکی خزمەتکردنیان گرتبووە ئەستۆ. پیاوانی ئاینی (کاهینەکان) خۆیان کردبووە چینێکی تایبەت و بانگەشەی مەعریفەی هەموو شتێکیان دەکرد، چونکە ئەوان نێوەندگیر بوون لە نێوان خوداوەندەکان و مرۆڤدا؛ هەروەکو چۆن ئەم پیاوە ئاینییانە فێری جادوو بوون کە لە هەموو وڵاتانی ئێراندا بڵاوبووەوە.

ئاگر لای ئێرانییەکان نوێنەرایەتی مەزنترین خوداوەندی دەکرد و پلەی یەکەمی داگیرکردبوو؛ هەمیشە لە پەرستگاکانیاندا بە داگیرساوی دەیانپاراست، تا ئەو کاتەی چاکسازیخوازێکی ئاینی گەورە لە نێوانیاندا دەرکەوت کە ئەویش «زەردەشت» بوو.

زەردەشت کێیە؟

زەردەشت لە ئازەربایجان لەساڵی ٦٦٠ی پێش زایین لەدایکبووە. ئەفسانە دەڵێت دایکی دووگیان بووە بە هێزێکی پیرۆز دوای ئەوەی تیشکێکی ئاسمانی چووەتە جەستەیەوە، دایکی شووی بە کاهینێک کردبوو کە ڕووەکی هۆمای پیرۆزی خواردبوو، لەبەر ئەوە «زەردەشت» هاتە دنیاوە. لە کاتی لەدایکبوونیدا نەگریا، بەڵکو بە دەنگێکی بەرز پێکەنی؛ بەمەش ڕۆحە بەدکارەکان لە دەوری ترسان و ڕایانکرد.

ناوی ڕاستەقینەی ئەو (زاراتۆسترا) بوو؛ گەورە بوو و تێکەڵی فەقیران بوو، کاری دەکرد بۆ سووککردنی ئازارەکانیان. ئەو بە دوای حەقیقەتدا دەگەڕا کە لە سەرچاوەی چاکە و خراپەوە دەست پێدەکات. وازی لە خەڵک هێنا و لەسەر لووتکەی چیایەکدا نیشتەجێ بوو بە بیرکردنەوە و ڕامان، تا گەیشتە سڕی دانایی. وەک چۆن لە ڕۆژدا (شەو و ڕۆژ، ڕووناکی و تاریکی) هەیە، بە هەمان شێوە لە جیهاندا (چاکە و خراپە) هەیە و دوو هێز حوکمی جیهان دەکەن. زەردەشت وتی: «ئاهورامەزدا، هێزی خۆشەویستییە و ئەهریمەن هێزی خراپەیە». زەردەشت ڕێبەرایەتی خەڵکی کرد و کاری کرد بۆ ڕزگارکردنیان لە نەهامەتی و خراپە، هەروەها گەیاندنیان بە بەختەوەری و چاکە، وەک بانگەوازکار و ئامۆژگاریکەرێک.

لەو سەردەمەدا ئێرانییەکان چەندین خوداوەندیان دەپەرست کە لە پەیکەر و بتدا بەرجەستە ببوون. «زەردەشت» دژی خوداوەندەکانی سەردەمی خۆی و کاهینەکانیان ڕاپەڕی؛ ڕایگەیاند کە لە جیهاندا تەنها یەک خودا هەیە کە ئەویش «ئاهورامەزدا» خودای دانایی و حاکمی جیهانە، کە خولقێنەری هەموو چاکەیەکە. بەڵام خراپە لە دروستکراوی «ئەهریمەن»ە کە خودای خراپەیە.

ئاهورامەزدا» ڕۆحە پاک و چاکەکانی خولقاند بۆ ئەوەی یارمەتی بدەن لە شەڕی دژ بە «ئەهریمەن»ی خودای خراپە. یەکەم شت کە» «ئاهورامەزدا» خولقاندی، گای یەکەم بوو، پاشان مرۆڤی یەکەم؛ بەڵام خشۆکەکان و مێشوولەکان لە دروستکراوەکانی «ئەهریمەن» بوون، کە گای یەکەمی کوشت و پاشان مرۆڤی یەکەمی کوشت. دوای ٤٠ ساڵ درەختێک ڕوا کە لە ناویدا دوو هاوسەر (کە تێکەڵەیەک بوون لە چاکە و خراپە) هاتنە دەرەوە و بوونە باوانی مرۆڤایەتی. کاتێک مرۆڤەکان زیادیان کرد و گوناهەکانیان زۆر بوو، خالق لافاوێکی بەسەردا هێنان، تەنها کەمینەیەکی کەم نەبێت کە ڕزگاریان بوو.

پەیڕەوانی «زەردەشت» ڕێزیان لە ئاگر دەگرت و لە پەرستگاکانیاندا بە داگیرساوی دەیانپاراست، بەڵام وەک خوداوەند سەیریان نەدەکرد، بەڵکو تەنها وەک هێمایەک بۆ خوداوەند بوو؛ وەک چۆن ڕێزیان لە ئاو و زەویش دەگرت، لەبەر ئەمەش مردووەکانیان لە ناو خاکدا نەدەناشت لە ترسی پیسبوونی زەوی. ئەوان بڕوایان بە سزا و پاداشتی دوای مردن هەبوو؛ مرۆڤ دوای مردنی یان دەچێتە بەهەشت یان بۆ دۆزەخ.

فێرکارییەکانی "زەردەشت" لە پەرتووکی (ئاوێستا)دا کۆکراونەتەوە، بە پێغەمبەری خودا "ئاهورامەزدا" ناوزەد کراوە کە خودای ڕووناکی و ئاسمانە. خوداوەندەکانی تریش تەنها دەرکەوتەی سیفاتەکانی ئەون، کە لە شێوەی پاشایەکی گەورەدا وێنا کراوە و حەوت دەرکەوتە یان سیفاتی هەیە: (ڕووناکی، عەقڵی چاک، حەق، دەسەڵات، تەقوا، خێر، نەمری)، کە دواتر ئەم سیفاتانە وەک فریشتەی مرۆیی ڕاڤە کران.

خۆر بە ڕۆحی "ئاهورامەزدا" دادەنرێت و نوێنەرایەتی ئاگری هێزی باڵای ئەو دەکات، کە هێزێکی لەناوبەرە و گەندەڵی ناتوانێت پێی بگات. خۆر و ئاگر هێمای هێزی "ئاهورامەزدا"ن؛ لەبەر ئەوەش پێویستە ئاگرەکە بە داگیرساوی و هەمیشەیی بمێنێتەوە و نەکوژێتەوە، سووتەمەنییەکەشی لە داری ان، میوە، عەتر، گا، مەڕ، ئەسپ...)، پێشتریش قوربانیی مرۆییانN ،سەندەل بێت. هەروەها قوربانییان پێشکەش بە خۆر دەکرد وەک: (گوڵ پێشکەش دەکرد.

ئێرانییەکان باوەڕیان بە بوونی ڕۆحی پیرۆز هەبوو بۆ پاراستنی مرۆڤ، وەک چۆن باوەڕیان بە بوونی شەیتانەکان یان ڕۆحە پیسەکان هەبوو کە لە هەوادا دەسووڕانەوە و ئاگریان خۆش دەکرد بۆ ئەنجامدانی هەڵە و تاوان، دژایەتی "ئاهورامەزدا"شیان دەکرد. گەورەی ئەم ڕۆحە پیسانە "ئەهریمەن"ە، کە شازادەی تاریکی و فەرمانڕەوای جیهانی خوارەوەیە.

زەردەشتییەکان سەیری جیهانیان دەکرد وەک مەیدانی ململانێی نێوان خێر و شەڕ. هەموو کارەکانی مرۆڤ یان لەگەڵ "ئاهورامەزدا" یان لەگەڵ "ئەهریمەن"دا پۆلین دەکران؛ لە گەورەترین فەزیلەتەکانی لای ئەوان ئەمانە بوون:
تەقوا، شەرەف و دەستپاکی. گەورەترین گوناهەکانیش بریتی بوون لە: کفر، کە سزاکەی لەسێدارەدان بوو.

لەگەڵ تێپەڕبوونی کاتدا، فێرکارییەکانی زەردەشت بە سستی دەستیان بە گۆڕان کرد. کاتێک ئەسکەندەر هاتە ناوچەکە، هێرشی کردە سەری، کۆتایی بە دەسەڵاتی فارسی هێنا و پەرتووکی ئاوێستای لەناو برد. بەڵام بیروباوەڕە زەردەشتییەکان بە نهێنی بەردەوام بوون؛ پاشان دوای سەربەخۆبوونی فارس بوون بە ئاشکرا، تاوەکو عەرەبە موسڵمانەکان هاتن کە بە تەواوی کۆتاییان بە زەردەشتی هێنا. جیا لە کەمینەیەکی کەم لەوان کە تا ئەمڕۆش لە هیندستان بەردەوامن لە پەیڕەوکردنی پەرستش و ڕێوڕەسمەکانیان؛ ئەوان پارێزگاری لە شەش خەسڵەت دەکەن:
١- پاکی بیر و پاکی وتار.
٢- پاکوخاوێنی.
٣- چاکەکاری.
٤- بەزەیی هاتن بە ئاژەڵە بەسوودەکان.

ئایین لە وڵاتی کەنعاندا

* بنەماکانی بیروباوەڕی کەنعانی:
- پەرستنی هێزەکانی سروشت، بەرزڕاگرتنی دیاردەکانی پیتاندن (برشت) و بەرهەمهێنان.
- ڕێوڕەسمی دڵڕەقانە وەک پێشکەشکردنی منداڵان وەک قوربانی بۆ خوداوەندەکان.
- گرنگیدان بە توخمە سێکسییەکان لە ڕێگەی ئەنجامدانی سێکسی پیرۆز لە پەرستگاکاندا.

* جۆرەکانی خوداوەندەکان:
- خوداوەندکردنی پاشاکان، پاڵەوانەکان و کەسایەتییە بەناوبانگەکان.
- دانانی خوداوەند بۆ هەر لایەنێکی ژیان (جەنگ، چاکبوونەوە، نەخۆشی، ڕاو، دەریاوانی، کشتوکاڵ، ئاسنگەری و مردن).

* دیارترین خوداوەندەکانی پیتاندن:
- ئەدۆنیس (تەمووز): خوداوەندی پاڵەوانی گەنج، کە گوزارشت بوو لە نوێبوونەوەی سروشت لە بەهاردا.
- عەشتارۆت (عەشتار): خوداوەندی جوانی و خۆشەویستی.

* شێوازی پەرستنی فینیقییەکان:
- وێناکردنی خوداوەندەکان بە شێوەی مرۆڤ و دروستکردنی هێما بۆیان.
- دروستکردنی ستوونی بەردینی ڕاست لە شوێنە پیرۆزەکاندا (وەک کێلی بەردینی "ڕەشەف" لە جوبەیل).
- دروستکردنی پەیکەری قوڕین یان کانزایی بۆ خوداوەندەکان.

* ناسناو و ناوە پیرۆزەکان:
- باعل: بە واتای پەروەردگار یان خاوەن دێت (وەک باعلی جوبەیل و بەعلبەک).
- ئەدۆن: بە واتای گەورە و خاوەن دێت.
- عەلیۆن: بە واتای بەرز و باڵا دێت.
(تێبینی: کەنعانییەکان لەبەر ترس و ڕێز، ناوی ڕاستەقینەی خوداوەندەکانیان نەدەهێنا و تەنها ناسناویان بەکاردەهێنا).

* شوێنەکانی پەرستن:
- شوێنی پەرستنی کەنعانی و فینیقییەکان سادە و بچووک بوون.
- هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ بێدەسەڵاتی شارە-دەوڵەتە بچووکەکان لە دروستکردنی پەرستگای گەورە و زەبەلاح.
ئایین لە وڵاتی کەنعاندا (بەردەوامی)

* شوێنی پەرستگاکان و پێکهاتەیان:

- پەرستگاکان لەسەر بەرزایی و لووتکەی چیاکان دروست دەکران، وەک وڵاتانی میزۆپۆتامیا، میسر و یۆنان.
- سەرەتا دیوارێکی سادەی بەردینیان لە دەوری سەرچاوەیەکی ئاو یان دارێکی پیرۆزدا دروست دەکرد کە پێیان وابوو خوداوەند تێیدا نیشتەجێیە.
- لەگەڵ تێپەڕبوونی کاتدا، پەرستگاکان گەشەیان کرد بۆ باڵەخانەی مامناوەند کە لە سێ بەش پێکهاتبوون: (هۆڵی دەرەوە، حەوشەی کراوە، هۆڵی ناوەوە).
- پەرستگای ئۆرشەلیم (قودس) کە حیرام (حیرام) پاشای سوور بۆ سولەیمان پاشای دروستکرد، بە باشترین نموونەی تەلارسازی فینیقی دادەنرێت.

* ناوەوەی پەرستگا و قوربانگا:
- (لە ناو هۆڵی ناوەوەدا هێمای خوداوەندەکە دادەنرا وەک: (بەرد، دار، قەدی دار، ستوونی دارین یان بەردین، یان پەیکەر).
- لە نێو پەرستگاکەدا شوێنێک هەبوو بۆ سووتاندنی بخوور و پێشکەشکردنی قوربانی کە پێی دەگوترا (قوربانگا/المذبح)، کە لە بەرد یان برۆنز دروست دەکرا.

* پێگەی پیاوانی ئایینی (کاهینەکان):
- کەنعانییەکان ڕێکخراوێکی تایبەتیان بۆ پیاوانی ئایینی نەبوو.
- لە تەنیشت حەوشەی دەرەوەی پەرستگاکە، شوێنی نیشتەجێبوونی کاهینەکان و خزمەتگوزارەکان هەبوو.
- ئەرکی ئەوان ئەنجامدانی نوێژ، سەرپەرشتیکردنی ئاهەنگەکان، پێشوازیکردن لە سەردانکەران، پاککردنەوەی پەرستگا و پاراستنی سەروەت و سامانەکەی بوو.
- کاهینەکان خاوەنی ڕێزێکی زۆر و دەسەڵاتێکی گەورە بوون لە دەوڵەتدا.

* قوربانییەکان و نەریتەکان:
- نان و شەرابیان لە ڕێوڕەسمە ئایینییەکاندا پێشکەش دەکرد (ئەم نەریتە تا ئەمڕۆش بەردەوامە).
- پێشکەشکردنی قوربانی لە مرۆڤ و ئاژەڵ، کۆڵەکەی سەرەکی بیروباوەڕی کەنعانی بوو بۆ ڕازیکردنی خوداوەندەکان.
- قوربانییەکان پێکهاتبوون لە (مرۆڤ، ئاژەڵ، باڵندە)؛ ئەمەش بەپێی گرنگی ئەو داوایەی لە خوداوەندەکە دەکرا بوو.
- خواردن و خواردنەوەش وەک دیاری پێشکەشی خوداوەندەکان دەکران.

* گۆڕانی جۆری قوربانییەکان بەپێی کات:
- لەگەڵ تێپەڕبوونی کاتدا، قوربانیی مرۆیی کەمبووەوە و ئاژەڵ و باڵندە جێگەی گرتنەوە.
- کەنعانییەکان خواردنی گۆشتی بەرازیان حەرام کرد، چونکە بەرازەکە "ئەدۆنیس"ی کوشتبوو.
- پێشکەشکردنی قوربانیی مرۆیی تەنها لە کاتی قەیرانی سەخت و کارەساتی گەورەدا دەماوەوە.
- باشترین قوربانیی مرۆیی بریتی بوو لە پێشکەشکردنی (کوڕی نۆبەرە یان کوڕی گەورەی سەرۆک هۆز)؛ ئەگەر کەسێکیش کوڕی نەبووایە، منداڵێکی دەکڕی بۆ ئەوەی بیکاتە قوربانی بۆ خوداوەند.

* شێوازەکانی پێشکەشکردنی قوربانی:
- خستنە ناو ئاگری داگیرساو، بەستنەوە و فڕێدانی قوربانییەکە لە شوێنێکی بەرزەوە، یان نێژرانی لە ژێر بنەمای باڵەخانەیەکی نوێدا کە دەیانویست دروستی بکەن.
- ئەگەر قوربانییەکە ئاژەڵ بووایە، سەریان دەبڕی و خوێنەکەیان دەڕشتە سەر کێلە پیرۆزەکە، پاشان گۆشتەکەیان لەسەر قوربانگاکە دەسووتاند لە تەک ڕێوڕەسمێکی ئایینی تایبەت کە سەما و گۆرانی ئایینی (ترتیل)ی لەگەڵدا بوو.
- باشترین جۆری بخوور، باشترین جۆرەکانی شەراب، میوە و دانەوێڵە پێشکەشی خوداوەند دەکران.
- چەندین پەیکەری بچووک، چرا و گوڵدان وەک نەزر (نذور) پێشکەشی پەرستگاکە دەکران.
* ڕێوڕەسمی بەخاکسپاردنی مردووان:
- مردووەکە بە ڕاکشاوی دەخرایە سەر پشت، بە شێوەیەک سەری ڕووی لە باکوور بێت.
- لە تەنیشت مردووەکەدا چرا، گۆزەیەک خواردن و مەنجەڵێک خواردنەوە دادەنرا (وەک توێشوویەک بۆ گەشتەکەی بەرەو جیهانی ئەو دنیا).
- ژنان لەگەڵ زێڕ و خشڵەکانیاندا دەنێژران، پیاوانیش لەگەڵ چەکەکانیاندا.
- کەنعانییەکان پێیان وابوو دوای مردن، ڕۆحی مرۆڤ دەچێتە دۆخێکی بێدەنگی و ئارامییەوە کە لە نەبوون دەچێت؛ ئەوان باوەڕیان بە ژیانی دووەمی ڕاستەقینە نەبوو، بۆیە گۆڕستانەکەیان ناوزەد دەکرد بە "ماڵی هەمیشەیی" (البیت الأزلي).
- پێیان وابوو ڕۆح بە تەواوی جەستە جێناهێڵێت، بەڵکو لە تەنیشتیدا دەمێنێتەوە.
- تەرمی پاشاکان و دەوڵەمەندەکان دەخرانە ناو تابووتی بەردینی گەورە (نواویس)، بەڵام تەرمی چینەکانی ناوەند دەخرانە ناو تابووتی دارینەوە.
- لەسەر گۆڕەکە بەرد یان ستوونێکیان دادەنا کە ناوی مردووەکە و ناوی باوکی لەسەر هەڵکۆڵرابوو؛ خزمەکانیش سەردانی گۆڕەکەیان دەکرد، گوڵ، خواردن و خواردنەوەیان لەسەر دادەنا چونکە پێیان وابوو ڕۆحی مردووەکە بەم دیارییانە دڵخۆش دەبێت.

* ئاهەنگ و فێستیڤاڵە ئایینییەکان:

- ئاهەنگەکان زیاتر پەیوەندیدار بوون بە پیتاندن و نوێبوونەوەی ژیان لە سروشتدا.
- بەناوبانگترین ئاهەنگیان بریتی بوو لە فێستیڤاڵی خەڵکی شاری "جوبەیل" بۆ یادکردنەوەی مردنی خوداوەند "ئەدۆنیس" و زیندووبوونەوەی لە نێوان مردووواندا.
- لەم یادەدا ژنان بە شەقامەکاندا دەگەڕان، دەگریان، شیوەنیان دەکرد، سنگیان دەکوتایەوە و جلەکانیان دەدڕاند وەک نیشانەی خەمباری بۆ ئەدۆنیس.
- پیاوان تابووتێکیان هەڵدەگرت کە پەیکەرێکی دارینی تێدابوو وەک هێمای خوداوەندە کوژراوەکە؛ تەرمەکەیان بە بۆنوبەرام دەشۆردەوە و گۆرانیی خەمگینیان دەگوت.
- ئەم ئاهەنگە بۆ ماوەی هەفتەیەک بە ڕۆژ و شەو بەردەوام دەبوو؛ لە ڕۆژی حەوتەمدا خوداوەندە کوژراوەکە بەڕێ دەکرا بۆ گۆڕ، تابووتەکە دەخرایە ژێر خۆڵ و پاشان خەڵکەکە دەگەڕانەوە بۆ ماڵەکانیان.

* بەناوبانگترین خوداوەندەکانی کەنعان:

- "ئیل" (إيل): خوداوەندی ئاسمان، باوکی خوداوەندەکان و مرۆڤەکان لای کەنعانییەکانە کە بە دروستکەری گەردوون دادەنرێت.
- ئیل سەرۆکی کۆمەڵەی خوداوەندەکانە، هێماکەی گایە، هاوشێوەی "ئانۆ"ی سۆمەری و "زیۆس"ی یۆنانییە.
- شوێنی نیشتەجێبوونی لە شوێنێک بوو پێی دەگوترا (مەڵبەندی بەیەکگەیشتنی ڕووبار لەگەڵ دەریا)؛ واتە لە ناوچەی ئەفێقا لە لوبنان.
- هاوسەرەکەی ناوی "عەشیرە" (دایکی خوداوەندەکان) بوو، حەفتا کوڕیان هەبوو. "ئیل" وەک پیرەمێردێکی دانا و بەڕێز وێنا دەکرا.

* خوداوەندەکانی تر:

- "باعل" (بعل): لە پلەی دووەمدا دەهات دوای "ئیل"؛ خوداوەندی باران، بروسکە، زریان و پیتاندن بوو، پێشی دەگوترا "سواری هەورەکان". لە میزۆپۆتامیا بە "بێل" دەناسرا. ناوی باعل بەسترابووەوە بە ناوی شارەکانەوە وەک: (باعلی سوور، باعلی ئەراد، باعلی غەززە، باعلی ئەفامیا). هەروەها بەسترا بە ناوی سیفاتەوە وەک: (باعل سامین - خوداوەندی ئاسمانەکان). وەک پاڵەوانێکی گەنجی پڕ لە جووڵە و هێز وێنا دەکرا. بڕوایان وابوو شوێنی نیشتەجێبوونی لەسەر لووتکەی چیای ئەلئەقرەع بوو (کەنعانییەکان پێیان وابوو چیا مەڵبەندی خوداوەندەکانە، هاوشێوەی چیای ئۆلیمپۆس لای یۆنانییەکان). ناوی باعل دەخرایە ناو ناوی مرۆڤەکانیشەوە وەک: (ئیشباعل, باعل یاداع, مێرباعل). هەروەها ناوی باعل بەسەر دیاردەکانی زەویدا دەبڕا وەک: (زەوی باعل - ئەو زەوییەی بە باران ئاو دەدرێت، کشتوکاڵی باعل).

- "داغۆن" (داغون): خوداوەندی دانەوێڵە بوو، پەرستگایەکی بەناوبانگی هەبوو لە شاری غەززەی فەلەستین؛ ئەم پەرستگایە لەلایەن شەمشونی جەبارەوە بەسەر خۆی و دوژمنەکانیدا ڕووخێنرا.

- "عەنات" (عناة): خوداوەندێکی جەنگاوەر بوو هاوشێوەی "ئەتینا"ی یۆنانی؛ ناوی ئەم خوداوەندە چووەتە ناو ناوی چەندین شارەوە وەک: (عەناتا، عانە).

- "مۆت" (موت): خوداوەندی وشکەساڵی و مردن، و دوژمنی باعل بوو.

- "ڕەشەف" (رشف): خوداوەندی مردن و پیتاندن بوو پێکەوە؛ ڕوخساری وەک ڕوخساری گەماڵ (بێور) بوو.

- "ئیشموون" (إشمون): خوداوەندی تەندروستی و چاکبوونەوە بوو، ئاژەڵی هێماکەی مار بوو (کە دواتر بوو بە هێمای پزیشکی)؛ پەرستگای سەرەکی لە شاری سەیدا بوو کە پارێزەری شارەکە بوو.

- "ئەدۆن" (أدون): خوداوەندی پیتاندن و نوێبوونەوەی سروشت بوو، ناسناوی "نەعمان" بوو. ساڵانە دەمرد و زیندوو دەبووەوە؛ وا بڕوا دەکرا کە دڵۆپەکانی خوێنی لە سەرەتای وەرزی بەهاردا دەبنە گوڵی سوور کە پێی دەگوترا "شەقایقی نەعمان" (بۆنخۆش کێوی). ساڵانە یادی مردن و زیندووبوونەوەی دەکرایەوە، چەندین کەسیش ناویان لێ دەنرا.
- "عەشتار" (عشتار): باعلی جوبەیل و دایکی ئیشموون بوو؛ ئیسرائیلییەکان بە "عەشترۆت" و گەریکییەکان (یۆنانییەکان) بە "ئەستارتی" ناویان دەبرد. عەشتار ساڵانە شیوەنی بۆ مردنی ئەدۆنیس دەکرد.

- "مەلقارت" (ملقارت): بە واتای پاشای شارەکە دێت، کە خوداوەندی شاری "سوور" بوو.

* بەردەوامی خوداوەندەکانی کەنعان:

- "باعل زەبووب" (بعل زبوب): خوداوەندی هاوسەرگیری، شەیتانەکان و نەخۆشییەکان بوو؛ پێوەندییەکی توندیش لە نێوان مێش و گواستنەوەی نەخۆشیدا لای ئەوان هەبوو.

* خوداوەندەکانی شاری قەرتاجە (کە دانیشتووانەکەی فینیقییەکانی شاری سوور بوون):
- "تەنیت" (تنیت): خوداوەندی سەرەکی بوو لە قەرتاجە.
- "باعل حەمۆن" (بعل حمون): وەک پیاوێکی ڕدێنکدار و بە شاخی بەرانەوە وێنا دەکرا.
- "ئیشموون" (إشمون): خوداوەندی تەندروستی و چاکبوونەوە بوو.
- "مەلقارت" (ملقارت): پەروەردگاری شارەکە بوو، وەک پیاوێکی ڕدێنکدار و بە پێستی شێر و تەورەوە وێنا دەکرا.

بارودۆخی ئایینی لە میسر

* سەرەتای دروستبوونی گەردوون لای میسرییە کۆنەکان:
- لە سەرەتاندا تەنها زەریایەکی ئەزەلی تاریک هەبوو. پاشان خوداوەندی خۆر "ڕەع" (رع) بە توانایەکی زاتی خۆی لێی دەرکەوت؛ وەک چۆن ئەو خودی خۆی خوداوەند "ئەتۆم" (آتوم) بوو کە لەگەڵیدا یەکگرتوو بوو.
- لە ڕۆحی خۆیەوە، یەکەم هاوسەری لە خوداوەندەکان دروستکرد کە ئەمانە بوون:
١. "شۆ" (شو): خوداوەندی هەوا
٢. "تەفنۆت" (تفنوت): خوداوەندی شەونم

* نەوەکانی دواتر:
- لە یەکگرتنی (شۆ و تەفنۆت) ئەمانە لەدایکبوون:
- "جێب" (جب): خوداوەندی زەوی.
- "نۆت" (نوت): خوداوەندی ئاسمان.
- لە هاوسەرگیری (جێب و نۆت) ئەمانە لەدایکبوون:
- ئۆزایرس (أوزیریس)، ئایزس (إیزیس)، سێت (ست) و نەفتیس (نفتیس).
- لە کۆبوونەوەی هەموو ئەمانە، (کۆمەڵەی نۆ خوداوەندە پیرۆزەکە - التاسوع المقدس) بۆ شاری عەین شەمس (هێلیۆپۆلیس) پێکهات.

* شێوەکانی دەرکەوتنی خوداوەندی خۆر "ڕەع":
ئەمە تێڕوانینی میسرییە کۆنەکان بوو بۆ پرۆسەی دروستبوون لەسەر دەستی "ڕەع"، کە بە چەندین شێوە لە ڕۆژدا دەردەکەوت:
- لە کاتی بەرەبەیاندا لە شێوەی "خیپیرا" (خیبیرا).
- لە کاتی نیوەڕۆدا لە شێوەی "ڕەع" (رع).
- لە کاتی ئاوابووندا لە شێوەی "ئەتۆم" (آتوم).

* تێڕوانینی میسرییەکان بۆ ئاسمان:
- خوداوەندی خۆر ناو و شێوازی تریشی هەبوو، ئەو ڕووناکی و تاریکی بوو.
- میسرییەکان سەیری ئاسمانیان دەکرد و دەیانبینی کە بەسەر زەویدا دەچەمێتەوە و سێبەری بەسەردا دەکات، بارانی لێ دەبارێت کە ژیان و خێری پێ بەخشیوە؛ بۆیە ئاسمان لەم دنیایەدا وەک دایکی مرۆڤ یان ئاژەڵ بوو.
- ئەگەر وەک مرۆڤ خەیاڵیان بکردایە، بە ژنێک وێنایان دەکرد کە منداڵێکی دەبێت، بەڵام ئەگەر وەک ئاژەڵ (مانگا) خەیاڵیان بکردایە، دەیانگوت مانگاکە گوێرەکەیەکی بووە؛ ئاسمان لای ئەوان جارێک مێینەی مرۆڤ بوو و جارێکی تریش مێینەی ئاژەڵ.

خوداوەندی میسریی لەدایکبوون، سەما و مۆسیقا.

حۆرس، ئۆزایریس، ئایزیس، سێیە پیرۆزەکەی فیرعەونەکان.

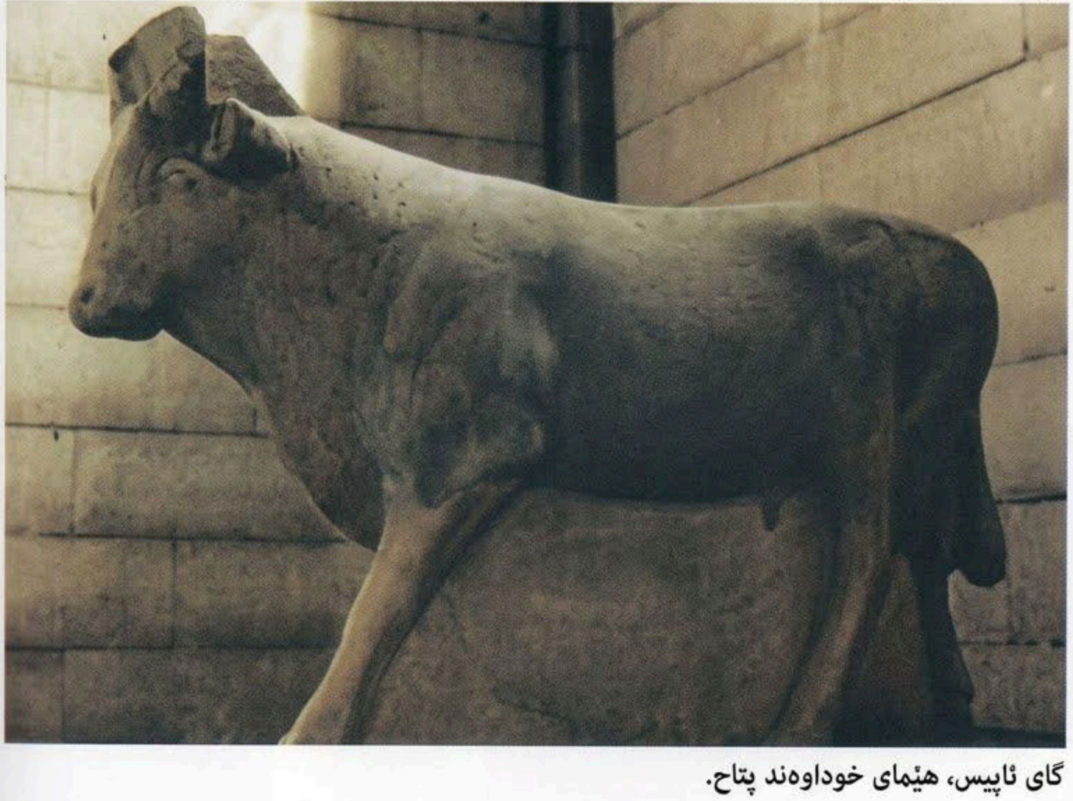

گای ئاپیس، هێمای خوداوەند پتاح.

* شێوەی ئاژەڵیی خوداوەندەکان:

- میسرییەکان زۆربەی خوداوەندەکانیان بە شێوەی ئاژەڵ وەرگرتبوو؛ هەندێکیان بە شێوەی ئاژەڵی تەواو بوون (وەک گوێرەکەی ئاپیس/أبیس)، هەندێکی تریش جەستەی مرۆڤ و سەری ئاژەڵیان هەبوو (وەک ئەنوبیس/أنوبیس کە سەری چەقەڵی هەبوو)، هەروەها بازی "حۆرس" و بەرانی "خنۆم".

* پەرستنی خوداوەندەکان لە هەرێمەکاندا:
- سەرەتا پەرستراوەکانی میسر لە هەرێمەکاندا بڵاوەباو بوون؛ کاتێک میسر دابەش ببوو بۆ کەرتی جیاواز، هەر ناوچەیەک پەرستراوی تایبەتی خۆی هەبوو لە ئاژەڵ یان بتێک کە نوێنەرایەتی شتێکی دەکرد لە سروشتدا.
- هەندێک جار پەرستراوەکانیان تێکەڵ دەبوون و یەکتریان دەگرت، دەیانکردن بە کچ و کوڕی یەکتر؛ لەبەر ترس دەیانپەرستن یان لەبەر خۆشەویستی پیرۆزیان دەکرد گرتبووە ئەستۆ.
- پەرستنی توخمی نێر و مێ لە هەموو ڕەگەزەکانی گەردووندا هەبوو (لە ئاژەڵ، ڕووەک، باڵندە و تەنانەت لە ئاودا)؛ پێیان وابوو بە یەکگرتنی نێر و مێ ژیان بەردەوام دەبێت.
- لەبەر ئەمە گوێرەکەیان پیرۆز دەکرد چونکە سەرچاوەی پیتاندن و ژیان بوو؛ تەنانەت نیل-یش (وەک نێر) زەوی بە لافاوە ساڵانەکەی دەپیتاند.
- وەک گەلانی تری کۆن، هەموو دەرکەوتەکانی ژیانیان دەپەرست و بە شێوەی جۆراوجۆر وێنایان دەکرد، وەک: شێر لە دەلتا، سەگ لە ناوەڕاستی میسر، هەروەها پشیلە، تیمساح، بەران، بزن، چەقەڵ، مار و مانگا (کە مانگا و دارەکەیان کردبووە هێمای ئاسمان کە ناویان نابوو "نووت").
- پاشاکانی میسریش (فیرعەونەکان) بەهۆی ئەوەی بەرجەستەکردنی خوداوەندەکان بوون، دەپەرستران. زۆرترین شتێک کە ئەم وێنەیەی پەرستنەی نیشان دەدا، پەرستنی ئەسکەندەر بوو، دوای ئەویش بنەماڵەی بەتلیمۆس کە بە خوداوەندی ڕزگارکەر (سۆتێر/سوتیر) دەستنیشان کرا؛ ئەمەش نەریتێکی کۆنی یۆنانی بوو کە پیرۆزی دەبەخشی بە ڕۆحی پیاوە مەزنەکان دوای مردنیان.
- پێش ئەوەش فیرعەونەکان خۆیان بە منداڵی خوداوەندەکان دادەنا؛ جارێک بە منداڵی خۆر، جارێک منداڵی مانگ، و جارێکی تر بە منداڵی پەرستراوە گەورەکانی تر.

* ژمارەی خوداوەندەکان:
- پەرستراوەکانی میسر زۆر بوون؛ ژمارەیان لە ٢٠٠٠ پەرستراو (نێر و مێ) تێپەڕی، بە پەرستراوە بیانییەکانیشەوە.
- هەر شار یان گوندێک پەرستراوی تایبەتی خۆی هەبوو، هەر خێزانێکیش خوداوەندێکی تایبەتی هەبوو. شکستی شارەکە یان دەوڵەتەکە بە واتای شکستی خوداوەندەکەی دەهات، سەرکەوتنی شارەکەش لە جەنگدا بە سەرکەوتن و گەورەکردنی خوداوەندەکەی دادەنرا.

* پۆلێنکردنی خوداوەندە میسرییەکان:
خوداوەندەکان بە پەیکەر لە پەرستگاکاندا دادەنران. زۆرجار دوو خوداوەند یان زیاتر تێکەڵ دەکران بۆ ئەوەی یەک خوداوەند پێکبهێنن. خوداوەندە میسرییەکان بەسەر ئەم بەشانەدا دابەش دەکران:

- خوداوەندە گەردوونییە جیهانییەکان:
* "نووت": خوداوەندی ئاسمان (کە دەگۆڕا بۆ مانگایەکی زەبەلاف).
* "شۆ": خوداوەندی هەوا؛ "جێب": خوداوەندی زەوی؛ "ڕەع": خوداوەندی خۆر.
* "ڕەع": بەرزترین و مەزنترینی خوداوەندەکان بوو؛ وەک مرۆڤێک وێنا دەکرا کە سەری بازی هەبوو و تاجی دیسکی خۆری لەسەر بوو کە مارێک دەوری دابوو. ئەخناتۆن کردی بە تاکە خوداوەندی میسر. هەموو دیاردەکانی وەک (خۆر، مانگ، ئاسمان، ئاو، هەوا) کرابوونە خوداوەند و دەپەرستران.

- خوداوەندە ئاژەڵییەکان:
* "باز" (الصقر): بە یەکێک لە چاوەکانی ئاماژە بوو بۆ خۆر و بە چاوەکەی تری بۆ مانگ.
* "گوێرەکە": لە مێژەوە دەپەرسترا چونکە هێزی پیتاندنی تێدا بوو.
* "پشیلە": کردیانە خوداوەندی ژنان و پۆشاک.
* "مار": پاسەوانی ڕێگای خۆر بوو.
* "بەران" (الکبش): پاسەوانی سەرچاوەی ڕووباری نیل و هێمای پیتاندن بوو.
*تێبینی: ئەمانە سەرباری تیمساح و ئەسپی ئاو بوون. هەر ناوچەیەک ئاژەڵی تایبەتی خۆی هەبوو؛ خوداوەندەکان بە جەستەی مرۆڤ و سەری (ئاژەڵ نیشان دەدران. ئەم ئاژەڵە پیرۆزانە دوای مردنیان بە ڕێزەوە مۆمیا دەکران و دەنێژران).

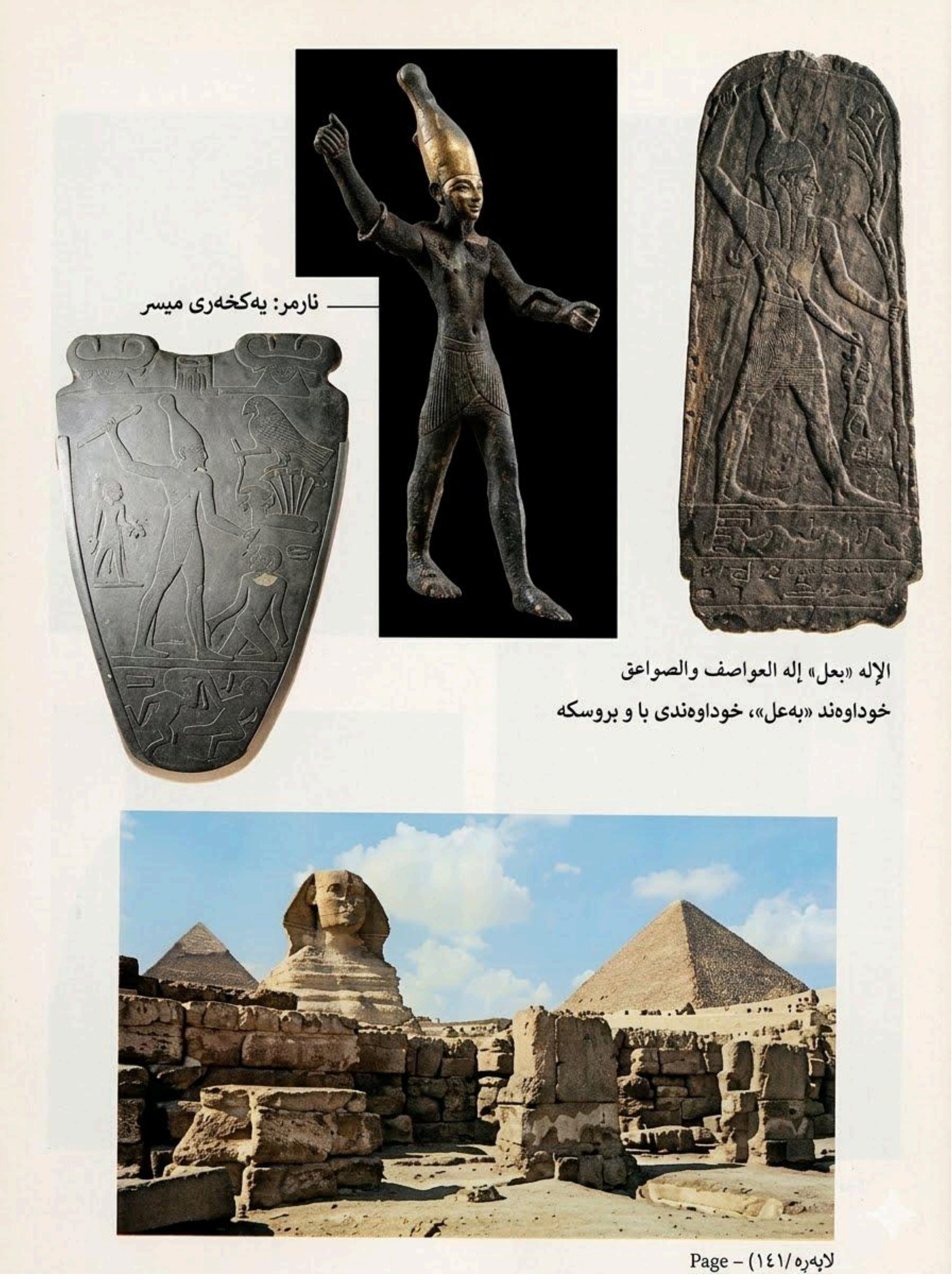

نارمر: یەکخەری میسر

الإله «بعل» إله العواصف والصواعق

خوداوەند «بەعل»، خوداوەندی با و بروسکە

Page – (لاپەڕە/١٤١)

- خوداوەندە بیانییەکان (کە لە سووریا و یۆنانەوە هاتبوون):

.حۆل" (حول): به شێوەی "سفینکس" (ئەبولهۆل) وێنا دەکرا" *
.عەنات" (عناتو): ڕامسیسی دووەم به بەرزی ڕایگرت و ناوی دایکی خۆی لێنا" *
.بەعلو" (بعلو): پەرستگایەکی له مەمفیس هەبوو" *
.ڕاشاپو" (راشابو): وەک جەنگاوەرێک وێنا دەکرا" *
.عەشتەرتا" (عشترتا): وەک ژنه جەنگاوەرێک لەسەر پشتی ئەسپێکی ڕاکەر وێنا دەکرا و خاتوونی نیل بوو" *

.خوداوەنده ناوخۆییه تایبەتەکان -
.خوداوەندەکانی ڕووەک -

:تێڕوانینی میسرییەکان بۆ خوداوەندەکان و جیهانی دوای مردن *
.میسرییەکان خوداوەندەکانیان وەک مرۆڤ وێنا دەکرد؛ دڵخۆش دەبوون، ئازاریان دەچێشت، و خاوەنی حەز و ئارەزوو بوون -
میسرییەکان باوەڕی تەواویان به زیندووبوونەوە و لێپرسینەوەی دوای مردن هەبوو؛ بۆیه زۆر گرنگیان به مۆمیاییکردن (تحنیط) دەدا، چونکه -
.(پێیان وابوو مردوو لەناو گۆڕەکەیدا دەخوات و دەخواتەوە (خواردن و خواردنەوەشیان لەگەڵدا دەنێژرا
مردووەکەیان به چەندین نزا، سروودی ئایینی و پەیکەری بچووک (نەخۆش بەخش) تەیار دەکرد. پێیان وابوو کارەکانی مرۆڤ لەم دنیایەدا دوای -
مردن لەلایەن خوداوەندەکانەوە هەڵدەسەنگێنرێت؛ ئەگەر کارەکانی باش بوون دەچێته پاشایەتی "ئۆزایرس"، ئەگەر خراپیش بوون دەستبەجێ لەناو
.دەبرێت
.له نەریتی بەخاکسپاردنیاندا، مردووەکەیان دەخسته سەر لای چەپی -

:شێوازەکانی تری نێشتنی مردووان *
.ئەندامەکانی جەسته چەمابوونەوە، ئەژنۆکان لەسەر سنگ بوون، دەستەکان بەرامبەر دەموچاو بوون، سەر ڕووی له ئاراستەی باشوور بوو -
.هەندێک جار تەرمەکه به پێستی ئاسک دەپێچرا، یان به گیا دادەپۆشرا؛ ئەمەش بەپێی باری کۆمەڵایەتیی مردووەکه دەگۆڕا -
له قۆناغه مێژووییەکانی دواتردا، تەرمەکان به شێوازی جیاواز دەنێژران وەک: بەش بەش کراو، به شێوازێکی ناڕێک، یان سەر له جەسته -
.جیاکرابووەوە
له هەندێک حاڵەتی تردا تەرمەکه ڕاکشاو بوو لەسەر پشت، قاچ و دەستەکان لەسەر جەسته داخرابوون و به قوڕ داپۆشرابوون، هەروەها تەرمی -
.سووتاویش دۆزراوەتەوە
سەبارەت به لێکدانەوەی نێشتنی مردوو لەسەر لای چەپ و به کۆکردنەوەی قاچ و دەستەکانی بەرامبەر سنگ؛ ئەمه وەک وێناکردنی دۆخی -
کۆرپەلەیه له منداڵدانی دایکیدا، که ئاماژەیه بۆ لەدایکبوونەوەی دووەمی مرۆڤ دوای مردن. سووتاندنی تەرمەکانیش هێما بوو بۆ ئەوەی مرۆڤەکه به
.جەستەیەکی نوێوە دەگەڕێتەوە بۆ ژیان
:خلود و گرنگیی ئەهرامەکان *
باوەڕبوون به گەڕانەوەی ڕۆح دوای مردن، گرنگترین دیارده بوو له بیروباوەڕی میسرییەکاندا؛ لەبەر ئەم هۆکاره ئەهرامەکان دروستکران وەک -
.گوزارشتێک له نەمریی مردووان
ماڵ (که مرۆڤ تێیدا دەژیا) لای ئەوان شوێنێکی کاتی بوو، بەڵام گۆڕ شوێنی هەمیشەیی یان (ماڵی خلود) بوو؛ پەرستگاش شوێنی خوداوەنده -
.نەمرەکان بوو
میسرییەکان یەکەم گەل بوون که بانگەشەی نەمریی ڕۆحیان کرد دوای مردن، یەکەم کەسیش بوون که هۆشدارییان دا له ئەنجامدانی گوناه که -
دەبێته هۆی لەناوچوونی مرۆڤ دوای مردن یان چوونه ناو دۆزەخ. هەروەها یەکەم گەل بوون که وێنای دادگایەکی دادپەروەرانەیان کرد بۆ
.مردووان که تێیدا لێپرسینەوە لەسەر کارەکانیان دەکرێت؛ لەو دادگایەدا بڕیار لەسەر مانەوەی هەمیشەیی چاکەکاران له بەهەشتدا دەدرێت

:(تێگەیشتنی میسرییەکان بۆ ڕۆح (الکا و البا *
لای میسرییەکان لەگەڵ لەدایکبوونی هەر منداڵێکدا، بوونەوەرێکی تر لەدایک دەبێت که پێی دەگوترا (کای - الکا)، که وێنەیەکی هاوشێوەی -
مرۆڤەکەیه و پارێزگاری لێ دەکات (ئەوەی ئەمڕۆ پێی دەگوترا هاوەڵ/القرین). کاتێک مرۆڤ دەمرێت، (کا) لەگەڵیدا دەچێته ناو گۆڕ و لەوێ دەبێته
.هاوەڵی
هەروەها ناوی ڕۆحیان نابوو (بای - البا)، که ماددەیەکی ئەسیری و گەوهەری بوو، توانای جێهێشتنی جەستەی هەبوو و دەشتوانێت دووباره -
.بگەڕێتەوە بۆ ناو جەسته له ناو گۆڕدا

:(جیهانی مردووان (عالم الموتی *
جیهانی خوارەوە یان جیهانی ژێر زەوی؛ خوداوەندی خۆر "ڕەع" هەموو ئێوارەیەک دەچووە ناوی و شەوی لەوێ بەسەر دەبرد، پاشان هەموو -
بەیانییەک لێی دەردەچوو. ئەو جیهانه پڕ بوو له مردووان؛ کاتێک خۆر لێی دەردەچوو، مەیموونەکان (القردة) بەهۆی دڵخۆشییەوە هاواریان بۆ
دەکرد
هاوسەرگیریی شاهانه لای فیرعەونەکان

فیرعەونی میسری، سەربەستیی تەواوی لە هاوسەرگیری لەگەڵ خزمە نزیکەکانی خۆیدا هەبوو؛ زۆرجار پاشا هاوسەرگیریی لەگەڵ خوشک یان کچەکەی خۆیدا دەکرد، بۆ ئەوەی خوێنی شاهانە بە پاکی بمێنێتەوە. دواتر ئەم نەریتە لە پاشاکانەوە گوازرایەوە بۆ نێو خەڵکی ئاسایی و تاوەکو سەدەی دووەمی زایینی بەردەوام بوو. لە زمانی میسری کۆندا، وشەی (برا و خوشک) واتای (خۆشەویست و دۆست)ی دەگەیاند؛ ڕێک هاوشێوەی بەکارهێنانی لەم سەردەمەی ئێستاماندا.

(ئەفسانەی خێر و شەڕ (ئۆزایریس و سێت

میسرییەکان خێر و شەڕیان لە کەسایەتی دوو برادا وێنا دەکرد؛ ئەفسانەکەیان لەسەر دروستکردن کە تێیدا ململانێیەکی توند بوو لەسەر دەسەڵاتی ژیان لە میسر. "ئۆزایریس" (أوزیریس) نوێنەرایەتیی خێری دەکرد؛ ئەو لەسەر تەختی پادشایەتی نیشتەجێ بوو، پاشایەکی چاکەکار، خۆشەویست و دادپەروەر بوو وەک نوێنەرایەتییەک بۆ بەختیاریی لەم جیهانەدا. بەڵام براکەی "سێت" (ست) نوێنەرایەتیی شەڕی دەکرد؛ کاتێک پێگە و دەسەڵاتی براکەی بینی، تژی بوو لە کینە و بەغیلی، بۆیە پلانی بۆ دانا تا لەناوی ببات...

:هاوسەرگیری شاهانە لای فیرعەونەکان *

فیرعەونی میسری سەرجێیی لەگەڵ خزمە نزیکەکانی خۆیدا دەکرد؛ زۆرجار پاشا هاوسەرگیری لەگەڵ خوشک یان کچەکەی خۆیدا دەکرد بۆ -
.ئەوەی خوێنی شاهانە بە پاکی بمێنێتەوە
.دواتر ئەم نەریتە لە پاشاکانەوە گوازرایەوە بۆ نێو خەڵکی ئاسایی و تاوەکو سەدەی دووەمی زاینی بەردەوام بوو -
.لە زمانی میسری کۆندا، وشەی (برا و خوشک) واتای (خۆشەویست و دۆست)ی دەگەیاند، هاوشێوەی بەکارهێنانی لەم سەردەمەی ئێستاماندا -

:(ئەفسانەی خێر و شەڕ (ئۆزایرس و سێت *

میسرییەکان خێر و شەڕیان لە کەسایەتی دوو برادا وێنا دەکرد؛ ئەفسانەیەکیان لەسەر دروستکردن کە تێیدا ململانێ بوو لەسەر دەسەڵاتی ژیان لە -
.میسر
ئۆزایرس" (أوزیریس) نوێنەرایەتی خێری دەکرد؛ ئەو تەختی باوکی لەم دنیایەدا بە میرات گرتبوو، پاشایەکی چاکەکار، خۆشەویست و دادپەروەر" -
.بوو
.بەڵام براکەی "سێت" (ست) نوێنەرایەتی شەڕی دەکرد؛ کاتێک پێگە و دەسەڵاتی براکەی بینی، حەسودی پێبرد و نەفسی هانی دا بۆ کوشتنی -
ئەفسانەکە لە دەوری ململانێی نێوان هەردوو براکە و کوژرانی یەکەمیان (ئۆزایرس) دەسوڕێتەوە. پاشان هاوسەرەکەی "ئایزس" (إیزیس) بەدوایدا -
.(دەگەڕێت تاوەکو دەگاتە کەناراوەکانی فینیقیا (شاری جوبەیل/بیبلۆس
ئەم ئەفسانەیەی "ئۆزایرس" بیرۆکەی مرۆڤی خوداوەندکراو، بیرۆکەی خوداوەندی بەرجەستەبوو لە شێوەی مرۆڤدا و پێگەی باوکانە نیشان دەدات. -
.هەروەها ئۆزایرس گوزارشت بوو لە ڕووباری نیل کە شەڕی دژی وشکەساڵی و قەقنەس دەکرد
زۆرجار ئۆزایرس بە ئەندامی نێرینەی گەورە و دیارەوە وێنا دەکرا وەک نیشانەیەک بۆ هێزی پیتاندنی مەزنی؛ زۆریش هێمای سێکسی لە -
.پەرستنی ئەواندا دەبینرا وەک خاچی شێوە بازنەیی (خاچی ئەنخ) لای میسرییە کۆنەکان

:تەلارسازی و جۆرەکانی پەرستگا لای میسرییەکان *
:میسرییەکان چەندین پەرستگایان بەجێهێشتووە کە تا ئێستاش زۆربەی شێوە تەلارسازییەکەیان پاراستووە. ئەم پەرستگایانە دوو جۆرن

:(١. پەرستگا جەنازییەکان (معابد جنائزية
ئەمانە گەشەسەندنی پەرستگای قوربانییەکان بوون. پێکهاتبوون لە حەوشەیەک کە بە دیوار دەورەدرابوو؛ حەوشەکە دەگەیشتە هۆڵی ستوونەکان و -
.لەوێشەوە بۆ شوێنی پەرستن. چەندین ژوور بۆ کاهینەکان و کۆگا لەم پەرستگایانەدا هەبوون

:(٢. پەرستگای خوداوەندەکان (معابد للآلهة
:ئەم پەرستگایانە بە گەورەیی، قەبارەی زەبەلاف و جوانی تاشینی پەیکەر، ستوون و هونەری تەلارسازییان جیا دەکرانەوە. گرنگترینیان ئەمانەن -
.پەرستگای "حۆرس" لە شاری ئیدفۆ: لە سەردەمی بەتلیمۆسی سێیەمدا لە ساڵی ٢٢٧ پێش زایین دروستکراوە *
پەرستگای "ئامۆن" لە کەرنەک: بە یەکێک لە گەورەترین پەرستگاکانی میسر دادەنرێت. سەرەتا بینایەکی بچووک بوو لە ساڵی ٢٧١٦ پێش * زایین دروستکرا؛ پاشان تحوتمسی یەکەم لە ساڵی ١٥٣٠ پێش زایین و فیرعەونەکانی تر لە ساڵی ١٣٥٠ پێش زایین گەورەیان کرد. ڕامسیسی دووەم هۆڵی گەورەی ستوونەکانی تێدا دروستکرد کە بە یەکێک لە سەرسوڕهێنەرەکانی بیناسازی دادەنرێت (١٣٤ ستوونی تێدایە کە چێوەی هەر ستوونێک ١٠ مەترە). درێژی پەرستگاکە ٣٦٠ مەتر و پانییەکەی ١٠٨ مەترە، لە ناوەوەیدا چەندین پەرستگای بچووکتر، دەریاچەی پیرۆز و شەش .دەروازەی تێدایە
.(پەرستگای "ئامۆن" لە لۆکسۆر (ئەقسەر): ئەم پەرستگایە تایبەت کرابوو بۆ پەرستنی سێ لایەنە پیرۆزەکەی شاری تیبە (ثالوث طيبة *

* بەردەوامیی پەرستگاکانی خوداوەندەکان لە میسر:

- پەرستگای "ئامۆن" لە دێری دەریایی (الدير البحري): لە دەوروبەری ساڵی ٢٠٦٥ پێش زایین بونیاد نراوە. لە دوو بەش پێکهاتووە؛ بەشێکی سەرەوە کە بە دوو ڕیز ستوون دەورەدراوە و لە ژێرەوەیدا هەرەمێکی بچووک هەیە، لە خوارەوەی هەرەمەکەدا ژووری ڕاستەقینەی بەخاکسپاردن هەیە کە لە ڕێگەی ڕاڕەوەکانی (دهلیز) پێچاوپێچەوە دەگیتیە پێی. لە ساڵی ١٥٢٠ پێش زایین، شاژنە حەتشەپسووت پەرستگایەکی تری لە تەنیشت ئەم پەرستگایە لە دێری دەریایی دروستکرد کە هاوشێوەی پەرستگای ئەمنم حاتی سێیەم بوو (کە ٥٠٠ ساڵ پێش ئەو دروستکرابوو) و تایبەت کرابوو بە پەرستنی "ئامۆن". هەروەها لە هەمان ناوچەدا پەرستگایەکی تر بۆ خوداوەند "ئەنوبیس" و یەکێکی تر بۆ خوداوەند "هاتۆر" بونیاد نران.
- پەرستگای "ئەبو سمبل" لە وادی حەلەفا: لەلایەن ڕامسیسی دووەمەوە (ڕامسیسی مەزن) دروستکراوە. پەرستگایەکە کە لە ناو چیادا تاشراوە و بە یەکێک لە گەورەترین و زەبەلاحترین پەرستگاکانی میسری کۆن دادەنرێت.
- پەرستگای "خۆنسۆ" لە کەرنەک: لەلایەن پاشا ڕامسیسی سێیەمەوە لە ساڵی ١٢٠٠ پێش زایین بونیاد نراوە.
- پەرستگای "ڕامسیۆم" لە شاری تیبە: لەلایەن ڕامسیسی دووەمەوە دروستکراوە؛ بەوە جیا دەکرێتەوە کە پەیکەری یەکجار گەورە لە حەوشەی پەرستگاکەدا هەن و بە دیوارێکی مەزن دەورەدراوە.
- پەرستگای پاشا "ئەمنم حات" لە دێری دەریایی: بە کۆنترین پەرستگای شاری تیبە دادەنرێت و دەکەوێتە تەنیشت پەرستگای شاژنە حەتشەپسووت.
- پەرستگای خوداوەند "هاتۆر" لە شاری دێندەرا: لە سەردەمی پاشاکانی بەتلیمۆسدا بونیاد نراوە بەڵام پرۆسەی بیناسازییەکەی تەواو نەکراوە.
- پەرستگای خوداوەند "ئایزس" لە دوورگەی فیلە: لە ساڵی ٣٣٢ پێش زایین بونیاد نراوە.

ئایینی یۆنانی

* یۆنانییەکان کێن؟

- ئەوان لە گەلانی هیندۆئەوروپین، بەرەو حەوزی ڕووباری دانووب لە باشوور کۆچیان کرد؛ پاشان کۆمەڵە گەلێکیان (ئەخییەکان و دۆرییەکان) لە دەوروبەری ساڵی ٢٠٠٠ پێش زایین بەرەو وڵاتی یۆنان چوون.
- زۆری پێ نەچوو کە کۆنترۆڵی تەواوی وڵاتی یۆنانیان کرد، سەرباری کەناراوەکانی ڕۆژاوای ئاسیای بچووک (کە هۆمیرۆس لە ڕێگەی حەماسەتنامەی بەناوبانگی "ئیلیادە"دا مێژووی ڕووداوەکان و فراوانبوونی یۆنانییەکانی تێدا تۆمار کردووە).
- سەبارەت بە ناوچەی ناوەڕاستی ڕۆژاوای ئاسیای بچووک، لەلایەن خێڵە یۆنانییەکانی ترەوە کۆنترۆڵ کرا کە ئەوانیش "ئایۆنییەکان" بوون؛ ئەوان ڕۆڵێکی زۆر گرنگیان لە مێژووی وڵاتی یۆناندا گێڕا.
- لەگەڵ تێپەڕبوونی کاتدا، خێڵە یۆنانییەکان دەستیان کرد بە وازهێنان لە ژیانی کێوی و سەرەتایی خۆیان، دەستیان بە نیشتەجێبوون کرد لە ڕێگەی کشتوکاڵ و دروستکردنی گوندەکانەوە، دەسەڵاتێکیشیان بۆ خۆیان ڕێکخست کە پابەندی بن.

بارودۆخی ئایینی لای یۆنانییەکان (ڕێوڕەسم و تەسەوفی نادیار)

* بڵاوبوونەوەی پەرستن و ڕێوڕەسمەکان:

- پەرستنی ئەم خوداوەندانە لە نێوان چینەکانی ناوەندی یۆنانییەکاندا بڵاوبووەوە؛ ئەم جۆرە پەرستنە دوای سەردەمی هۆمیرۆس بە "ڕێوڕەسمی عیبادەتی سۆفیگەرایانە (تەسەوف)" ناسرا. لە گرنگترین ڕێوڕەسمە تەسەوفییە نادیارەکان (الطقوس السرية) ئەمانەن:

١. ڕێوڕەسمی ئەلیۆسی نادیار (الطقوس الإيليوسية السرية).
٢. ڕێوڕەسمی ئۆرفی نادیار (الطقوس الأورفية السرية).

* ڕێوڕەسمی ئەلیۆسی نادیار (الطقوس الإيليوسية) چییە؟

- ئەم ڕێوڕەسمە لە چەندین شوێنی یۆناندا پەیڕەو دەکرا؛ کۆمەڵێک نەریتی نادیار و نهێنی بوو کە بەشداربووانەکەی بەڵێنی بەدەستهێنانی بەختەوەرییان پێدەدرا دوای مردن.
- هەر کەسێک بویستابوو بەشداری بکات، سەرەتا دەبوو غوسڵ بکات (خۆ بشوات) و پاشان ڕۆژوو بگرێت. لە کاتی شێودا، شۆربایەکی خوداییان دەخوارد وەک یادکردنەوەی خوداوەند «دیمیتەر»؛ دوای ئەوە کێکێکی پیرۆزیان دەخوارد، پاشان ئاهەنگی هاوسەرگیرییەکی پیرۆز بە شێوەیەکی نادیار ئەنجام دەدرا کە تێیدا کاهین و کاهینە (پیاو و ژنی ئاینی) نوێنەرایەتی «زیۆس» و «دیمیتەر»یان دەکرد.
- لە ئەنجامی ئەم هاوسەرگیرییەدا، لەدایکبوونی منداڵێکی کوڕی پیرۆز ڕادەگەیەندرا و گوڵەگەنمێک نیشانی خەڵکەکە دەدرا کە هێمای ئەو بەرهەمە بوو کە «دیمیتەر» بەخشیویەتی.
- دوای ئەوە، پەرستشکاران لەژێر ڕووناکی مۆمدا دەچوونە ناو ئەشکەوتێکی تاریک کە نوێنەرایەتی جەهەنەم (دۆزەخ)ی دەکرد؛ پاشان هەمووان دەچوونە ژوورێکی سەرەوە کە ڕووناکی تێدا دەدرەوشایەوە و نوێنەرایەتی بەهەشت (باخی پارێزگاران)ی دەکرد. لەوێ شوێنەوار، وێنە و پەیکەرە پیرۆزەکانیان نیشان دەدرا.
- لەم دۆخەدا، بەشداربووان هەستیان بە یەکبوون لەگەڵ خوداوەند دەکرد؛ پێیان وابوو ڕۆح و تاکی ئەوان بووەتە بەشێک لە لایەنی خودایی و گەیشتوون بە دڵنیایی و ئارامی. لەم ڕێوڕەسمەدا تەنها ئەو کەسانە بەشدار دەبوون کە لە نهێنییەکان مەحرەم کرابوون، کە بە شێوەیەکی گشتی باس لە ئازارەکانی یەکێک لە خوداوەندەکان، مردنی و زیندووبوونەوەی دەکات.

* ڕێوڕەسمی ئۆرفی نادیار (الطقوس الأورفية السرية):

- ناوی ئەم ڕێوڕەسمە لە «ئۆرفیۆس»ەوە هاتووە. ئەفسانەکەی لە دەوری کەسایەتی «ئۆرفیۆس» دەسوڕێتەوە کە وەک پیاوێکی بەبەزەیی، کاهینێکی زاهید و بیرمەند وێنا دەکرا. لە سەرەتادا کاهینێکی خوداوەند «دیۆنیسۆس» بوو؛ توانایەکی بێوێنەی هەبوو لە ژەنینی قیسارە و گۆرانیدا، بە جۆرێک کاتێک کێوی و ئاژەڵەکانی دەشتودەر دەنگیان دەبیست، بەهۆی ئاوازەکانی ئەوەوە ئارام دەبوونەوە.

- «ئۆرفیۆس» هاوسەرگیری لەگەڵ کچێکی جوان بە ناوی «یوریدیس» کرد، بەڵام دوای مردنی کچەکە، «ئۆرفیۆس» شێت بوو و دابەزی بۆ جەهەنەم. لەوێ بەهۆی جادووی گۆرانییەکانیەوە، «پێرس فۆنی» (کچی زیۆس و شاژنی جیهانی خوارەوە) بەزەیی پێدا هاتەوە و ڕێگەی پێدا هاوسەرەکەی («یوریدیس») بباتەوە بۆ ژیان، بەو مەرجەی لە کاتی گەڕانەوەیاندا بەرەو سەرەوە، ئاڕاستەی دواوەی خۆی سەیر نەکات تاوەکو دەگەنە سەر زەوی. بەڵام «ئۆرفیۆس» نەیتوانی خۆی بگرێت و سەیری دواوەی کرد، بەوەش هاوسەرەکەی بۆ هەمیشە لەدەستدا.

- دوای ئەوە، ژنانی «تێراقیا» (تراقیا) ڕقیان لێی هەڵگرت چونکە ئامادە نەبوو هاوسەرگیری لەگەڵ کەسی تردا بکات؛ بۆیە جەستەیان پارچەپارچە کرد. ئەمەش وای لە خوداوەند «زیۆس» کرد دەستوەردان بکات و بۆ پاککردنەوەی گوناهەکەیان، قیسارەکەی «ئۆرفیۆس»ی کردە کۆمەڵە ئەستێرەیەک لە ئاسماندا. سەری «ئۆرفیۆس» لە دوورگەی «لێسبۆس» نێژرا، کە دواتر ئەو شوێنە بووە مەڵبەندێکی سروش و جێگەی دابەزینی هێما ئاینییەکان. «ئۆرفیۆس» دوای خۆی چەندین بەرهەمی ئاینی بەجێهێشت.

زۆربەی گۆرانییە ئایینییەکان زۆری پێ نەچوو کە سیفەتێکی پیرۆزیان وەرگرت، بە جۆرێک کە بوونە بنەمایەک بۆ ڕێوڕەسمێکی ئایینی سۆفیگەری کە پەیوەندی بە ڕێوڕەسمەکانی «دیۆنیسۆس»ەوە هەبوو. پەیڕەوانی «ئۆرفیۆس» لە کاتی شێوی خوداییدا گۆشتی گایەکی خاویان دەخوارد؛ ئەمەش لە بڕوای ئەواندا گوزارشت بوو لە جەستەی «دیۆنیسۆس» بۆ زیندووکردنەوەی یادی کوشتنی خوداوەندەکە و خواردنی گۆشتەکەی.

ئایین لای یۆنانییەکان زیاتر هۆکارێکی لێکدابڕان بوو وەک لەوەی هۆکاری یەکخستن بێت، چونکە هەر کۆمەڵگەیەک (شار بێت، یان هۆز، یان خێزان) خوداوەندی تایبەت بە خۆی هەبوو کە ئاگری تایبەتی بۆ دادەگیرسا و هەرگیز نەدەکوژایەوە؛ هەروەها پێش هەر ژەمە خواردن و مەشروبێک قوربانییان پێشکەش دەکرد. ئەمەش یەکەمین کاری ئایینی بنەڕەتی بوو کە لە ماڵەوە ئەنجام دەدرا، نموونەی ئەمەش:

- خوداوەند «ئەسینا» خوداوەندی شاری «ئەسینا» بوو.
- خوداوەند «دیمیتەر» خوداوەندی شاری «ئەلیلویس» بوو.
- خوداوەند «هیرا» خوداوەندی شاری «سامۆس» بوو.
- خوداوەند «ئەرتەمیس» خوداوەندی شاری «ئەفەسۆس» بوو.

لە کاتی شەڕەکاندا، شارەکە لەگەڵ خۆیدا بەرەو شەڕ دەچوو لە کاتێکدا خودا یان خوداوەندەکانی هەڵگرتبوو؛ هیچ هەنگاوێکی نەدەنا مەگەر دوای وەرگرتنی ڕاوێژ (ئیستخارە) لەم خوداوەندە، ئەمەش بە پرسیارکردن لەوەی کە غەیب چی بۆ شاردوونەتەوە. سەرکەوتنی شارەکە لە شەڕدا بە سەرکەوتنی ئەو خودا یان خوداوەندە دادەنرا؛ ئەم ڕوانگە ئایینییە لەگەڵ تێپەڕبوونی ڕۆژگاردا بوو بە هۆکاری لێکدابڕان لە نێوان شارەکانی یۆناندا.

یۆنانییەکان (ئەغریق) پشتیان بە ڕازیکردنی خوداوەندەکانیان دەبەست لە ڕێگەی ئەنجامدانی ڕێوڕەسمی پڕ لە دوعا، قوربانیدان، هێما و ئاهەنگگێڕان، کە بە گشتی لەلایەن کاهینە ژنەکان و هەندێک جاریش لەلایەن فەرمانبەرانی دەوڵەتەوە بەڕێوە دەبران. مۆسیقا بەشێکی سەرەکی و دانەبڕاو بوو لە ئاهەنگە ئایینییەکاندا. قوربانییەکانیش بریتی بوون لە: (پەیکەر، قاپوقاچاخ، چەک، کەلوپەلی ماڵەوە، جلوبەرگ، بەرهەمی کێڵگەکان، ڕەزەکان و دارەکان)؛ هەروەها قوربانی لە ئاژەڵان پێشکەش دەکرا و هەندێک جاریش لە مرۆڤ بوو. پێشکەشکردنی قوربانیی مرۆیی بۆ خوداوەند «زیۆس» تاوەکو سەدەی دووەمی زایینی بەردەوام بوو.

دانیشتووانی دوورگەی «کریت» قوربانگای خوداوەندەکەیان لە هۆڵی کۆشکەکان، لە ناو ئەشکەوتەکان یان لەسەر لوتکەی چیاکاندا دروست دەکرد. ئەم شوێنانەیان بە مێز دەڕازاندەوە بۆ ئەوەی شلەمەنییەکانی تێدا بڕژێنن وەک قوربانی بۆ خوداوەندەکان.

یۆنانییەکان بڕوایان بە بوونی شەیتانەکان هەبوو؛ بۆ دەرکردنیان پەنایان دەبردە بەر ڕێوڕەسمی تایبەت کە لەوانە سووتاندنی هەندێک ماددە بوو. بۆن و بخوور بۆ جۆشدانی حەماسی خوداوەندی بێئاگا بەکاردەهات؛ هەروەها فوو دەدرا بە سەدەفێکی گەورەی دەریاییدا، هەندێک جاریش قیسارە یان شمشاڵ دەژەنرا، لەگەڵ خوێندنەوەی بەکۆمەڵی سروودە ئایینییەکاندا.

یۆنانییەکان مردووەکانی خۆیان بە ڕادەیەک بە گەورە دەزانی کە لە بەگەورەزانینی هەر خوداوەندێکی تر زیاتر بوو؛ لەمەشدا هاوشێوەی چینییەکان بوون. بۆ نموونە لە دوورگەی «کریت»، مرۆڤ گرنگییەکی تایبەتی بە مردووەکانی دەدا تا ئاستی پەرستن؛ مردووەکەیان لە ناو تابووتی گڵین یان لە ناو گۆزەی زەبەلافدا دەناژت، هەروەها کەمێک خواردن، کەرەستەی ڕازاندنەوە و بووکی بچووک لە شێوەی ژندا لەگەڵ دادەنرا بۆ ئەوەی تا هەتایە دڵنەوایی بکەن. بەڵام ئەگەر مردووەکە پاشا یان دەوڵەمەند بووایە، شتی بەنرخ یان زێڕ و خشڵیان لەگەڵ دادەنا کە هی خودی خاوەن قەبرەکە بوون.

یۆنانییەکان پێیان وابوو ڕۆحی مردووەکان توانای ئەنجامدانی چاکە و خراپەیان هەیە بۆ مرۆڤەکان؛ لە سەرەتادا خێزانە یۆنانییەکان پەنایان دەبردە بەر بەگەورەزانینی مردوو، بەڵکو دواتر بوون بە کەسانێک کە لێی دەترسان و لە ڕێگەی ڕێوڕەسم و مەراسیمەوە دەیانویست لێی ڕازی بن بە مەبەستی دوورخستنەوە و خۆپاراستن لە خراپەکەی. پەرستنی پاڵەوانەکانیش درێژکراوەی پەرستنی مردووەکان و باووباپیران بوو.

یۆنانییەکان بە هەمان شێوە بڕوایان بە سیحر، خورافات و جادووگەری هەبوو؛ بۆ پاراستنی خۆیان لە خراپەی شەیتانەکان پەنایان بۆ دەبردن. ئەمە جگە لە بڕوابوونیان بە پێشبینی و نیشانەکان؛ هەروەها کاریگەر بوون بە خەونەکان و دەیانگوت هێزێکی بەهێز هەیە کە زاڵە بەسەر جیهاندا. لە بوو، کە ژمارەیان زیاتر لە ٢٥٠ ناوەندی سروش بوو؛ (Oracles - دەرکەوتەکانی ئەم بیروباوەڕانە، بڵاوبوونەوەی ناوەندەکانی سروش (المواحي
خەڵکی بۆ وەرگرتنی ڕای کاهینە
(Delphi) «زمانحاڵەکانی خوداوەند لەسەر ئەو بابەتانەی کە لایان گرنگ بوو سەردانیان دەکردن. بەناوبانگترینی ئەم ناوەندانە، ناوەندی «دێلفی بوو لەسەر لێژی چیای «پەرناسۆس»؛ لەوێدا خوداوەند «ئەپۆلۆ» ئەو شتانەی بۆ خەڵک ئاشکرا دەکرد کە لە داهاتوویاندا لێیان شاراوە بوو.
زۆرجار شار یان دەوڵەت پێش ئەنجامدانی کارێکی مەترسیدار وەک هەڵمەتی سەربازی یان هاوشێوەکانی، ڕێنمایی لە ڕای خوداوەندی سروش وەردەگرت.

یۆنانییەکان پێیان وابوو خوداوەندەکان دەتوانن ژیانی نەمر ببخشنە پیاوی بەڕێز یان ژنی جوان و بەرزی بکەنەوە بۆ پلەی خوداوەندە بچووکەکان؛ وەک چۆن پێیان وابوو خوداوەندێک دەکرێت دابەزێتە سەر زەوی، بچێتە جەستەی مرۆڤێکەوە و ئەو مرۆڤە بگۆڕێت بۆ خوداوەند. هەروەها لەوانەیە خوداوەند لە ڕووی سێکسییەوە پەیوەندی بە ژنێکی مرۆڤەوە بکات؛ لە ئەنجامدا منداڵێکی نیوەخودا (پاڵەوانێک یان خوداوەندێک) لەدایکببێت، وەک ئەوەی «زیۆس» لەگەڵ «ئەکزمینا»دا کردی و «هێرکۆل» لەدایکبوو.

کاهینەکان لە مۆسیقای کۆنی یۆنانیدا ژێردەستەی دەوڵەت بوون، بە پێچەوانەی کاهینەکانی ڕۆژهەڵات کە باڵادەست بوون بەسەر دەوڵەتدا. کاهینە یۆنانییەکان تەنها فەرمانبەرانی بچووک بوون لە پەرستگادا؛ دارایی و مۆڵکەکانی پەرستگاش لەلایەن فەرمانبەرانی دەوڵەتەوە بەڕێوە دەبران و هیچ چینێکی تایبەتی کاهینان لە یۆناندا بوونی نەبوو.

دەوڵەتیش هیچ ئایینێکی فەرمی نەبوو کە هەموو تاکەکانی کۆمەڵگە پێیەوە پابەند بن؛ هەر مرۆڤێک دەیتوانی بڕوای بە هەر عەقیدەیەک هەبێت کە دەیەوێت، بەو مەرجەی کفر بە خوداوەندەکانی شارەکە نەکات یان سووکایەتییان پێ نەکات. حەرەمی پەرستگاکە - کە خوداوەندەکەی تێدا نیشتەجێ بوو - شوێنێکی پیرۆز بوو؛ پەرستشکاران لە دەوری پەیکەری خوداوەندەکە کۆدەبوونەوە و لەبەردەمیدا ڕووناکییەک دادەگیرسا کە هەرگیز نەدەکوژایەوە. خوداوەندەکەش هەندێک جار سەرزەنشت دەکرا ئەگەر گوێی بە کەسی پەرستشکار نەدایە.
لەو هێمایانەی کە یۆنانییەکان بڕوایان پێی هەبوو و وەک قوربانی پێشکەشی خوداوەندەکانیان دەکرد، «قۆچەکان» بوون کە هێما بوون بۆ گای پیرۆز؛ هەروەها «قەڵغان» کە هێما بوو بۆ خوداوەند لە شێوە جەنگییەکەیدا، «خاچ» کە لەسەر ناوچاوانی گا یان لەسەر ڕانی خوداوەندێک هەڵکۆڵدرابوو یان لەسەر ئەنگوستیلە نەخشێنرابوو، لەگەڵ «تەوەرەی دووسەر» (البلطة المزدوجة) وەک هێمایەک بۆ خوداوەندی قوربانی.

یۆنانییەکان ڕێزیان لە ئاژەڵان دەگرت و بە نیوەخوداوەندیان دادەنان؛ گا ئاژەڵێکی پیرۆز بوو بەهۆی هێز و تواناکەیەوە، وەک هاوەڵی «زیۆس» و «دیۆنیسۆس» وەسف دەکرا، بەڵکو هێمایەک بوو بۆ ئەوان و لەوانەشە پێش ئەوانیش وەک خوداوەند پەرسترابێت. هەروەها ڕێزیان لە «مار» دەگرت، چونکە لە بڕوای ئەواندا گیاندارێکی نەمر بوو کە نەدەمرد؛ بڕوایان بە پیرۆزی باڵندەکانیش هەبوو (بەپێی ئەوەی پلوتارک نووسیویەتی)، چونکە باڵندە نێردراوی خوداوەندەکان بوو، هەندێکیان نیشانەی خێر (فال) و هەندێکیشیان نیشانەی شووم بوون.

خوداوەندە سەرەکییەکان ئەمانەن:
زیۆس»: لە لووتکەی سیستمی خوداییدا بوو و گەورەی خوداوەندەکان بوو لای ئەوان؛ جیهانی لەگەڵ براکانیدا لە ڕێگەی تیروپشکەوە دابەش» -
کرد، ئاسمان بەرکەوت و بوو بە بەشی ئەو. «زیۆس» ئارەزووی لە ژنان دەکرد، سەرسام دەبوو پێیان و نەدەخرا بەسەر بەرگریکردن لە فریودانیان لەلایەن کچەکانی خۆیەوە (ئەسینا، ئەرتەمیس، سێ خوداوەندەکەی بەخشندەیی، نۆ خوداوەندەکەی شیعر)؛ لە کوڕە بەناوبانگەکانیشی «ئەپۆلۆ» بوو.
هیلیۆس»: خوداوەندی خۆر بوو، پاشان بوو بە خوداوەندی مانگ» -.
جی»: خوداوەندی زەوی» -.
هادیس»: لە خوداوەندەکانی جیهانی خوارەوە بوو؛ پەرستنی ئەو لە شەودا ئەنجام دەدرا و هاوڕێی بوو لەگەڵ سروود و ڕێوڕەسمی پڕ لە ترس و» -
تۆقین. خوداوەندەکانی جیهانی خوارەوە لە سەرەتادا وەک ڕۆحی تۆڵەسێنەرەوەی ئەو ئاژەڵانە سەیر دەکران کە مرۆڤ لە دارستانەکان دەرپەڕاندبوون، یان بۆ ناو ناخی زەوی لە کاتی زۆربوونیاندا.

ئایین لای جوولەکەکان
"سایس» (یەکێک لە پێشەنگەکانی خوێندنی ئەفسانەیی - میتۆلۆژیا) دەڵێت: "هەموو توخمەکانی کۆزمۆلۆژیای ئیسرائیلی، بابلیین» *.

* «درایڤەر» دەڵێت بەو واتایەی: "ئەو تیۆریانەی دەڵێن جوولەکەکان یەکەم کەس بوون کە بانگەوازی یەکتاپەرستییان کردووە، لەسەر بنەمایەکی دروست نین".

تێبینی و پەراوێزەکان:
(١) کۆزمۆلۆژیا: زانستی ئایینەکانە (تێبینی: لە سەرچاوە فەلەکییەکاندا بە زانستی گەردوونناسییش دێت).
٢) یەکەم کەس کە بانگەوازی یەکتاپەرستی کردووە باوکی پێغەمبەران ئیبراهیمی خەلیلە و ئەویش جوولەکە نەبووە).

جوولەکەکان بیرۆکەکانیان لە داستانە بابلییەکەی «ئینوما ئیلیش» وەرگرتووە؛ لێکچوون لەگەڵ دەقی تەوراتدا بەدی دەکرێت لە ڕووی ڕووداوە یەک لەدوای یەکەکان و داڕشتنی بیرۆکەکان. هەروەها جوولەکەکان کاریگەر بوون بە دراوسێ کەنعانییەکانیانەوە، چونکە ناوی خوداوەندە کەنعانییەکان لە میتۆلۆژیای جوولەکەدا دەردەکەون؛ وەک چۆن جوولەکەکان بە تەواوی لە کاریگەرییە فیرعەونییەکان ڕزگاریان نەبوو. هەر کەسێک کە تەورات بە شێوازێکی بەراوردکاری بخوێنێتەوە، تووشی دژایەتی، پرسیار و گومان دەبێت؛ ئەمەش سەیر نییە، چونکە ئەوان لەگەڵ کلدانییەکاندا لە سەردەمی شارستانییەتە گەشەسەندووەکەیاندا ژیاون، لەگەڵ کەنعانییەکانیشدا بە ڕوانینیان بۆ سروشت ژیاون و تێکەڵاویان کردوون. هەروەها لەگەڵ فیرعەونە میسرییەکاندا ژیاون و تێکەڵی کاهینە فیرعەونییەکان بوون لە پەرستنیاندا بۆ «ئامون»؛ وەک چۆن بیروباوەڕی ئاتۆنییان (١) لە سەردەمی ئەخناتۆندا ناسی و لە هەموو ئەمانەش بیرۆکە و میتۆلۆژیای خۆیان داڕشت.
پێغەمبەر «مووسا» هەوڵی دا ئەوان لە هەر بیروباوەڕێکی نامۆ و بتپەرستی دوور بخاتەوە؛ بۆ ماوەی چەند ڕۆژێک جێی هێشتن تاوەکو سەربکەوێت بۆ چیای «تورسینا»، بۆ ئەوەی لەلایەن پەروەردگاری دروستکەری گەردوونەوە ئەو ڕاسپاردانە وەربگرێت کە ڕێڕەوی ئیمان و یەکتاپەرستی دیاری دەکەن و دەیکێشن. سەرەڕای هەموو ئەو شتانەی کە پێغەمبەر «مووسا» هێنابووی و هەوڵەکانی بۆ چاکسازی بیرکردنەوەی یەکتاپەرستی لەلای جوولەکەکان، بەڵام بتپەرستی لە دڵیاندا مابووەوە؛ بۆیە گوێرەکەیەکی زێڕینیان پەرست کە «سامری» بۆی دروست کردبوون و لە دەوریدا خەریکی سەمای بتپەرستی بوون.

ڕەچەڵەکی جوولەکەکان دەگەڕێتەوە بۆ هۆزە کۆچەرییە دەشتەکییەکان (بدو)؛ بڕوایان بە جنۆکە و ئەو ڕۆحانە هەبوو کە لە ئەشکەوتەکاندا نیشتەجێن، ڕێزیشیان لە «مار» دەگرت کە ئەم بیروباوەڕە لایان مایەوە تاوەکو ساڵی ٧٢٠ پێش زایین (لە سەردەمی پێغەمبەر حەزقیالدا). مار هێمای ڕەگەزی نێر و بەرجەستەکردنی دانایی بوو؛ وەک چۆن جوولەکەکان جادووشیان دەکرد.

ئەوان بیرۆکەی یەکتاپەرستییان شێواند کە پێغەمبەر «مووسا» ڕێنمایی کردبوون بۆی؛ «یەهوە»یان لەو وێنەیەدا داڕشت کە خۆیان لەسەری بوون و کردیان بە خوداوەندێکی توندوتیژ کە خاوەن نەزمی جەنگی بوو: "ئەو پیاوی ئەبەدی شەڕکەرە". لە تەوراتدا لەسەر زمانی پێغەمبەر «سولەیمان» (پاشای سێیەم لە شانشینی ئیسرائیلدا) هاتووە کە دەڵێت: "خودای ئێمە گەورەیە و لە سەرووی هەموو خوداوەندەکانە" (٢)؛ وەک چۆن «یەهوە»یان بە خوداوەندێک دانا کە پارێزراو نییە لە هەڵە و لەبەر ئەوە پەشیمان بووەوە لە دروستکردنی مرۆڤ (٣)، ئەمە جگە لە وێناکردنیان بۆ خوداوەند «یەهوە».

تێبینی و پەراوێزەکان:
١) ئاتۆنی: بیروباوەڕێکە کە فیرعەونی میسری ئەخناتۆن دایهێنا، دوای ئەوەی شۆڕشێکی ئایینی دژی پەرستنی خوداوەندە زۆرەکان لە میسردا) بەرپا کرد.
٢) عەقڵ پەسەندی ناکات کە لەسەر زمانی پێغەمبەر سولەیمان وشەی خوداوەندەکان بێت؛ چونکە هیچ خودایەک لە گەردووندا نییە مەگەر لای) بتپەرستەکان، پەرستەرانی بت و هێزەکانی سروشت.
٣) بە دڵنیاییەوە خودای گەورە هەرگیز لە کارەکانی پەشیمان نابێتەوە لە ڕوانگەی ئیسلامەوە؛ ئەو تاقانەیە و بێوێنەیە).

ئەمە جگە لە وێناکردنیان بۆ خوداوەند «یەهوە» بە تینووی خوێن، گۆڕاو لە ڕەفتاردا و خوداوەندی جەنگ وەک خوداوەندێکی نەتەوەیی تەنها بۆ جوولەکەکان (ئەمە بەو شێوەیەیە کە لە پێنج پەڕتووکەکەی تەوراتدا هاتووە). پاشان جوولەکەکان دەگەڕێنەوە و «یەهوە» دەکەنە خوداوەندێکی تر لە کاتی گەیشتنیان بۆ خاکی کەنعان و نیشتەجێبوونیان تێیدا (فەلەستین)، تاوەکو لە دوژمنان بیانپارێزێت و بە باران و با بەسەریاندا بڕژێنێت کاتێک پێویستیان پێی دەبێت.

پێغەمبەر «مووسا» سندووقی پەیمانی بۆ جوولەکەکان جێهێشت کە وەسف دەکرا بەوەی چوار باڵی هەیە بە شێوازی ئەبولهۆل؛ یەکێکیان سەری شێر بوو، دووەمیان سەری گا، سێیەمیان سەری مرۆڤ و چوارەمیشیان سەری هەڵۆ بوو. سندووقی پەیمان بریتی بوو لە سندووقێکی دارین کە دۆسیەکانی ساڵانی ڕابردوو و بەڵگەنامەکانی پێغەمبەرانی تێدا بوو؛ ڕێگەش بە کەس نەدەدرا دەستی لێبدات.

شەریعەتی جوولەکەکان جیاواز بوو لە شەریعەتی گەلانی تر؛ لە سەرەتادا ئەوان دۆزەخیان نەدەناسی، بەڵکو دەیانگوت جیهانی تاریکییەکان (جیهانی ژێر زەوی) کە تێیدا هەر کەسێک بمرێت فڕێدەدرێتە ئەوێ، مەگەر ئەو کەسەی کە لە خوداوە نزیک بێت. جوولەکەکان ئاماژەیان بە ژیانی دوای مردن نەدەکرد و هیچیان لەسەر نەمر بوون نەدەوت؛ بەڵام لە سەردەمی باڵادەستیی فارسەکاندا بەسەر ناوچەکەدا، گەڕانەوە بۆ باوەڕبوون بە ژیانێکی تر دوای مردن.

بۆ یەکەمجاریش بەهەشت و دۆزەخیان ناسی کاتێک دەیانگوت ڕزگارکەرێک (مەسیح) لە نەوەی پێغەمبەر «داوود» دێت، جارێکی تر جوولەکەکان کۆدەکاتەوە، و بەختەوەری و ئاشتی بۆ هەموو جیهان دەهێنێت.

لە فەلەستین، جوولەکەکان شانشینێکی یەکگرتوویان دامەزراند؛ لە سەرەتادا جووتیارێکیان وەک پاشا هەڵبژارد کە ناوی «شاول» بوو. پاشان لە دوای ئەو پێغەمبەر «داوود» هات و لە دوای ئەویش کوڕەکەی «سولەیمان». ئەم شانشینە تەمەنی زۆر نەبوو و بە کۆتاییهاتنی حوکمی «سولەیمان» کۆتایی پێهات.

لە ماوەی حوکمی ئەم سێ پاشایەدا کە ناویان هات، شانشینی ئیسرائیل گەیشتە لووتکەی شکۆمەندی خۆی؛ بەتایبەت لە سەردەمی «سولەیمان»دا کە بیناتنانەکردنی پەرستگای تەواو کرد (کە باوکی، پێغەمبەر «داوود» دەستی پێکردبوو). ئەمەش یەکەمین پەرستگا بوو بۆ عیبادەتی «یەهوە» لە ئۆرشەلیم، دوای ئەوەی پێشتر قوربانییەکانیان لە پەرستگای بچووکدا لەسەر گردەکان پێشکەش دەکرد. پەرستگاکە ناونرا (ماڵی ئەبەدی) و سندووقی پەیمانی تێدا دانرا؛ بە ناوەندی ڕۆحیی جوولەکەکان دادەنرا. بەمەش لە خاوەن ئایینێکی سەرەتایی فرەخوداوەندییەوە گۆڕدران بۆ خاوەن بیروباوەڕێک کە بانگەوازی یەکتاپەرستی دەکات.

لە سەردەمی پاشا «مەنەشا»دا، جارێکی تر ڕێوڕەسمە ئایینییەکان بۆ خوداوەندی ژن «عەشتەروت» گەڕێنرانەوە، قوربانییش پێشکەش بە خوداوەندی «شەمس» (باشووری فەلەستین) دەکرا. بەڵام لە باکووردا، عاداتەکانی پەرستنی گوێرەکەی زێڕین گەڕانەوە. دوای تێپەڕبوونی ١٠٠ ساڵ بەسەر مردنی پاشا «سولەیمان»دا، ئاشوورییەکان هێرشیان کردە سەر شانشینی ئیسرائیل (لە باکوور) و وێرانیان کرد؛ هەندێک لە دانیشتووانەکەیان وەک دیل بەرەو وڵاتی خۆیان برد و ئەوانی تریشیان لە چەندین شوێندا پەرشوبڵاو کردنەوە. بەڵام شانشینی «یەهوزا» لە باشووردا بارودۆخی باشتر بوو لە شانشینی ئیسرائیل، توانیشی بۆ ماوەیەک لە دژی هێرشی ئاشوورییەکان خۆڕاگر بێت.

١٦٠ ساڵ دوای لەناوچوونی شانشینی ئیسرائیل، بابلییەکان هێرشیان کردە سەر شانشینی «یەهوزا» و شارەکانیان وێران کرد؛ پەرستگای ئۆرشەلیمیان سووتاند و هەزاران کەس لە دانیشتووانەکەیان وەک دیل بەرەو بابل برد. بەمەش دواین قۆناغی مێژووی نەوەکانی ئیسرائیل کۆتایی هات. دوای تێپەڕبوونی نیو سەدە، بابلییەکان کەوتنە ژێر دەسەڵاتی فارسەکانەوە؛ ئەوان ناوی (جوولەکە)یان بەسەر گەلی شانشینی «یەهوزا»دا (باشووری فەلەستین) بڕی و بە بیروباوەڕەکەشیان گوت ئایینی جوولەکە (یەهوودییەت).

فارسەکان پەیوەندییەکی باشیان لەگەڵ جوولەکەکاندا هەبوو، چونکە پاشای فارس «کلوش» (قورش) ڕێگەی پێدان بگەڕێنەوە بۆ فەلەستین و شانشینی خۆیان سەرلەنوێ بنیات بنێنەوە؛ لەو سەردەمەدا فارسەکان پەیڕەوی ئایینی زەردەشتی بوون. بەڵام بەختەوەریی جوولەکەکان لە فەلەستین زۆری نەخایاند، چونکە هەر کە ئیمپراتۆریەتی فارس لەبەردەم یۆنانییەکاندا ڕووخا، جوولەکەکان گەڕانەوە بۆ ناو ناخۆشی و چەوساندنەوە؛ سەرەتا لەلایەن داگیرکەرە یۆنانییەکان و پاشان لەلایەن ڕۆمانییەکانەوە کە بە ئاگر و ئاسن فەرمانڕواییان دەکردن، ئۆرشەلیمیان بۆ جاری دووەم وێران کرد, پەرستگاکەیان سووتاند و جوولەکەکانیان لە وڵاتەکەدا پەرشوبڵاو کردەوە.

ئایینی جوولەکە سەرچاوەیەکی یەکگرتووی نەبوو وەک ئایینە ئاسمانییەکانی تر؛ بەڵکو کاتێک بەراورد دەکرێت، پێکهاتەکەی یان هاوشێوەی بتپەرستی بوو یان کاریگەر بوو بە ئایینی زەردەشتی کە «زەردەشت» دایمەزراندبوو، هەروەها پەیڕەوی کۆنفۆشیۆسی کە بنچینەکەی «کۆنفۆشیۆس» بوو، تاوی (داوی) کە «لاوتسۆ» دایمەزراندبوو، ئایینی بوودی کە «بوودا» دایمەزراندبوو، مەسیحی کە لەسەر دەستی حەزرەتی «مەسیح» بوو، و ئیسلام کە پێغەمبەر «محەمەد» مژدەی پێدابوو.

ئایینی جوولەکە لەگەڵ گەشەکردن و پەرەسەندنی جوولەکەکاندا گەشەی کرد؛ ئایینی جوولەکە ئەوەندەی کە شێوازێک بوو بۆ ژیان، عەقیدەیەکی ئیمانی نەبوو. ئایینی جوولەکە نەبوو بە ئایینێکی جیهانی کە جێگەی هەر کەسێک بێتەوە کە دەیەوێت بچێتە ناوی؛ چونکە جوولەکەکان تەنها گرنگییان بەو کەسانە دەدا کە نیشتمانیان بەپێی بیروباوەڕی خۆیان لە فەلەستین و پایتەختەکەیان ئۆرشەلیم بوو.

قۆناغێک تێپەڕبوو کە تێیدا لە نێوان ئیسرائیلییەکاندا کەسێک دەردەکەوت کە داوای جێبەجێکردنی یاسای دەکرد و لەسەر ناوی «یەهوە» پێشبینی دەکرد کاتێک لەسەر ڕێگەی ڕاست دەردەچوون. ئەم کەسانە بە «پێغەمبەران» (الأنبیاء) ناودەبران؛ هەندێکیان ژیانی زاهیدانەیان لە نزیک پەرستگاکان بەسەر دەبرد و زۆربەشیان خاوەنی مۆڵک و هاوسەر بوون. پێشبینییەکانیان تێکەڵەیەک بوو لە بەڵێنی خێر و هەڕەشەی سزا، یان دەستەواژەیەک بوو کە هێمای نواندنی لەخواترسی و چاکەخوازی دەکرد.

بڕوایان وابوو کە فریشتەکان دەوری مرۆڤ دەدەن و دەیانپارێزن، هەر یەکێکیان ئەرکێکی گرنگی هەیە. هەروەها باوەڕیان بە بوونی «شەیتان» هەبوو کە نوێنەرایەتی هێزی شەڕ، دوژمنکاری، گەندەڵی و فریودانی دەکرد. لە پەڕتووکەکانیاندا «تەلموود» (التلمود) کە وەک ڕێبەرێک بۆ گەلی جوولەکە سەیر دەکرێت، لێکدانەوە، زیادکردن و تەفسیراتی جۆراوجۆر بۆ «تەورات» هەیە. وەک چۆن لە نێوانیاندا «حاخامەکان» دەرکەوتن کە مافی تەفسیری ئەو فێرکاریانەیان بۆ خۆیان پاراست کە پێیان گەیشتبوو؛ دەیانگوت کۆمەڵێک یاسا و ڕێسای ئایینی، ئەدەبی، مەدەنی و لێکدانەوەن.

تەفسیر و فێرکارییەکان بە زارەکی دەگوێزرانەوە و دەخوێندران؛ لە ترسی فەوتانیان تۆماریان کردن و ناویان نا «تەلموود». دەیانگوت حاخامەکان دەسەڵاتێکی باڵایان هەیە، وتەکانیان لە لایەن خوداوە هاتووە و ترس لەوان وەک ترسە لە خودا. لەوەش کە لە «تەلموود»دا هاتووە:

خودا لە شەودا هیچ کارێکی نییە، ڕۆژیش ١٢ کاتژمێرە؛ لە سێ کاتژمێری یەکەمدا خودا دادەنیشێت و سەیری شەریعەت دەکات، لە سێ کاتژمێری"
."دووەمدا حوکم دەکات، و لەسێ کاتژمێری سێیەمدا خواردن دەدات بە هەموو جیهان

بە دڵنیاییەوە خودا پارێزراو نییە لە هەڵە؛ بۆیە پەشیمانە لەوەی جوولەکەکانی (گەلی دەستبژێری خۆی) لە دۆخێکی نەهامەتیدا جێهێشتووە کاتێک"
."سەرشۆڕی بەسەر جوولەکەکاندا سەپێنرا، لەبەر ئەمەشە ئەو دەگری و هەموو ڕۆژێک دەناڵێنێت

ڕۆحی جوولەکەکان جیاوازە لە ڕۆحی باقی مرۆڤەکانی تر، ئەوان بەشێکن لە خودا وەک چۆن کوڕ بەشێکە لە باوکی؛ لەبەر ئەوە ڕۆحی -
.جوولەکەکان لای «یەهوە» خۆشەویستترە لە باقی ڕۆحەکانی تر کە بە ڕۆحی شەیتانی و هاوشێوەی ڕۆحی ئاژەڵان سەیر دەکرێن
."هەموو دنیا موڵکی جوولەکەیە" -

تەلموود کوشتنی ئەو کەسە حەڵاڵ دەکات کە جوولەکە نییە؛ وەک چۆن بۆ جوولەکە حەڵاڵە دەستدرێژی بکاتە سەر نامووس و شەرەفی بێگانە، و" -
."(هەر ژنێک کە جوولەکە نەبێت وەک ئاژەڵێک وایە و بۆ جوولەکە هەیە کە دەستدرێژی بکاتە سەر (لاقەی بکات

.(لە ئایینی جوولەکەوە چەندین کۆمەڵە و تاقم جیابوونەوە، لەوانە: (شایەدەکانی یەهوە، کابالا، ئەسینییەکان

:(١ - شایەدەکانی یەهوە (شهود یهوه
پەرستنی «یەهوە»یان دەکرد کە بۆ پێغەمبەر «مووسا» لەسەر چیای «تورسینا» دەرکەوت؛ ڕەگی شایەدەکانی یەهوە ئیسرائیلییە و ئارەزووەکانیان
مەسیحییە، بانگەوازی خێر و خۆشەویستی دەکەن و باوەڕیان بە هەردوو پەیمانەکە (کۆن واتە «تەورات»، و نوێ واتە «ئینجیل») هەیە؛ لە
:دیارترین بیروباوەڕەکانیشیان

ڕۆحی پیرۆز (الروح القدس) هێزی خودای کارامەیە؛ «مەسیح» لە نەوەی پێغەمبەر «داوود»ە و ئەو ڕزگارکەرەیە، ئەو پێش ئەوەی زەوی -
.هەبێت بە شێوەیەکی ڕۆحی لە ئاسماندا بووە؛ لە ڕێگەی ئەوەوە زەوی دروستبووە و لە ئاسماندا ناوی (وشە - اللوغوس)ی هەڵگرتووە

ئادەم» لە خۆڵی زەوی لەلایەن پەروەردگارەوە دروستکرا و فووی بە لووتیدا کرد و بوو بە خاوەن ڕۆح، بەوەش مرۆڤ بوو؛ بەڵام ڕەگەزی» -
مرۆڤایەتی بەهۆی ئەو گوناهەوە کە ئەنجامی دا ژیانی لەدەستدا. هەر مرۆڤێک ئەم گوناهەی لە باپیریەوە («ئادەم») بۆ ماوەتەوە؛ لەبەر ئەوەی
هەموو مرۆڤەکان گوناهبارن، «یەهوە» کوڕە تاقانەکەی خۆی نارد بۆ ئەوەی بە خوێنی خۆی گوناهەکانیان بشواتەوە. لەبەر بەردەوامبوونی
.گوناهەکان لەسەر زەوی، ڕۆحە شەڕەنگێزەکان دروستبوون کە لەسەرووی هەموویانەوە «ئیبلیس»ە

دوای مردن، مرۆڤ دەگەڕێتەوە بۆ ناو خۆڵ، واتە بۆ سەرچاوەکەی خۆی؛ ئەمەش بەڵگەیە لەسەر نەمرنەبوونی ڕۆح دوای مردن. پەروەردگار -
دەیگەڕێنێتەوە بۆ ژیان ئەگەر چاکەکاریش بێت، ئەگەر نا ئەوا بەرەو نەمان دەچێت. ئەوەی بەسەر مرۆڤدا دێت، بەسەر ئاژەڵیشدا دێت؛ چونکە
.هەردووکیان لە خۆڵن و بەرەو خۆڵیش دەگەڕێنەوە
شایەدەکانی یەهوە جیاوازی دەکەن لە نێوان ڕۆح و نەفسدا؛ نەفس خودی کەسەکەیە، بەڵام ڕۆح تەنها هێزی ژیانە کە مرۆڤەکە دەکاتە خاوەن
توانای ژیان. ڕۆح کەسایەتی نییە، بەڵکو کەسایەتی بۆ نەفسە چونکە ئەو مرۆڤەکەیە بە خودی خۆی؛ لە کاتی مردندا ڕۆح دەگەڕێتەوە بۆ لای
.خودا، لە کاتێکدا نەفس لەگەڵ جەستەدا دەگەڕێتەوە بۆ ناو خۆڵ

ئەوان سەیری زەوی دەکەن و دەڵێن دەبێتەوە بە باخچەیەکی جوان لەژێر دەسەڵاتی حەکیمانەی «یەسوع»دا (عیسا)؛ بەڵام دۆزەخ لای ئەوان
گۆڕستانی گشتییە بۆ هەموو مرۆڤەکان، دۆزەخی ئەوانیش تەنها دەریاچەی ئاگرە کە تێیدا مردنی دووەم ڕوودەدات (لەناوچوونی ئەبەدی)؛ لەوێدا
مرۆڤ لەسەر کارەکانی سزا دەدرێت. پیاوچاکان ڕۆحیان دەشاردرێتەوە و جەستەیان چێژ لە ژیانێکی هەمیشەیی ئەبەدی وەردەگرێت، بەڵام
.بەدکاران بەرەو نەمان دەچن

(کابالا (الكَبَّالَة
بڕوایان بە «یەهوە» هەیە وەک خوداوەندێکی سەروو گەردوون؛ پێیان وایە ئەو شەریعەتەی پێغەمبەر «مووسا» وەریگرتبوو، لەوێوە
گواستراوەتەوە بۆ «یوشەع»، پێغەمبەرانیش تۆوی ڕۆحانییان لە سینەی شێخە حەکیمەکاندا چاندووە. هەروەها کابالا بڕوای بە حەزرەتی «مەسیح»
.هەیە وەک یەکەمین دروستکراو؛ باوەڕیشیان بە فریشتەکان و کاریگەریی ئەستێرەکان هەیە لەسەر ژیانی مرۆڤ

(ئەسینییەکان (الأَسِينِيَّة
وشەی ئاسان (ئەسینی) واتە پیرۆز یان بێدەنگ؛ لە زمانی عیبریدا واتە ئەسینییەکان (کۆمەڵەی خودا، یان ڕێ نیشاندەران). ئەسینییەکان پێیان وابوو
.سەرکردەکەیان (مامۆستای دادپەروەری) غەیب بووە و گواستراوەتەوە بۆ ئاسمان، لە کۆتایی زەماندا دەگەڕێتەوە بۆ چەسپاندنی حەق

ئەوان پەیوەندییەکی باشیان لەگەڵ حەزرەتی «مەسیح»دا هەبوو، زۆرجار بە (ڕۆڵەکانی ڕووناکی) ناودەبران. ژیانیان پڕ بوو لە زوهد، گۆشەگیری و ڕەوشتی بەرز، دروشمیشیان ڕاستگۆیی و حەق بوو؛ ڕێکخستنێکی زۆر توندیان هەبوو.

ئەوان لە دەوروبەری دەریای مردوودا (دەریای مەییەت) دەژیان؛ زۆربەی کاتەکانیان بە دوعا، تێرامان و خشوع بەسەر دەبرد، وەک چۆن زۆر ڕێزیان لە حەزرەتی «یوحەننای غەسڵکەر» (یەحیا تەعمیددانەر) دەگرت. لە بیروباوەڕەکانیاندا هاتووە کە ئەو پاشایەی دێت و حوکمی گەل دەکات (مامۆستای دادپەروەری)، لە کەسایەتی حەزرەتی «مەسیح»دا بەرجەستە دەبێت. هەروەها لای ئەوان حەزرەتی «مەسیح» وەک تەواوکەری ئایینێکی پێشوو سەیر دەکرێت نەک وەک داهێنەری ئایینێکی نوێ. ئەوان بڕوایان بە قەدەر هەبوو، گرنگییان بە چێژەکانی ژیان و بەتایبەت سەرجێیی نەدەدا، وەک چۆن بڕوایان بە نەمر بوونی ڕۆح هەبوو.

کۆنفۆشیۆس لە سەردەمێکی داڕووخانی ئەخلاقی، ئایینی، فیکری و ماددیدا گەورە بوو کە تێیدا ڕا و فەلسەفە دژ بەیەکەکان زۆر ببوون. دوای مردنی دایکی، قۆناغێکی نوێ لە ژیانیدا دەستی پێکرد؛ هاوسەرەکەی جێهێشت و تەواوی کاتی خۆی تەرخان کرد بۆ خوێندنی مێژووی گەلەکەی، زۆرجار سەردانی گۆڕستانەکانی دەکرد و وەک بیرمەندێک ڕادەمینا و بیر دەکردەوە لە مردن. قوتابییەکی زۆری هەبوو کە بە مەبەستی بەدەستهێنانی مەعریفەی فەلسەفی و ئەخلاقی ڕوویان تێدەکرد؛ بەمەش ئەخلاقەکەی بڵاوبووەوە و ناوبانگی زیاتر بوو.

ئەو بوو بە حەکیمێک لە حەکیمەکان، لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر دەگوازرایەوە و ڕا و حیکمەتەکانی خۆی لە نێوان خەڵکدا بڵاو دەکردەوە. کتێبەکەی «گفتوگۆ فەلسەفییەکان» (اللقطات) بە کتێبێکی پیرۆز دادەنرا.

کۆنفۆشیۆس دوورکەوتەوە لە دەرکەوتە شۆڕشگێڕییەکان یان کارە پاڵەوانێتییە سەیر و سەمەرەکان و دەرەوەی سروشت؛ هیچ کاتێک بانگەشەی ئەوەی نەکرد کە پێغەمبەرێکە سروشی بۆ بێت، هەمیشەش دانی بەوەدا دەنا کە ئەو تەنها ڕێز لە خوداوەندی مەزن و باقی خوداوەندەکان دەگرێت. ئەو نوێژی بە بێدەنگی دەکرد کە ئەمەش پێچەوانەی عادەتی خەڵکی سەردەمەکەی بوو؛ وەک چۆن لەسەر پەیڕەوانی پێویست کردبوو کە پێش ئەنجامدانی نوێژ خۆیان بشۆن (خۆشۆردنی ئایینی).

کۆنفۆشیۆس بانگەوازی بۆ چاککردنی نەفسی مرۆڤ و پێکهێنانی کۆمەڵگەیەکی تەندروست دەکرد کە بنەماکەی خۆشەویستی، برایەتی، دادپەروەری و ئەخلاق بێت. بەزەییەکی زۆری بە ئاژەڵاندا دەهاتەوە، تەنانەت جلوبەرگەکانیشی لە کەتان بوون و جلێکی لە پێستی ئاژەڵ نەدەپۆشی، تەنانەت ئەو شیرەش کە لە ئاژەڵ دەدۆشرا نەیخواردووە. دژایەتی غەریزە و ئارەزووەکانی دەکرد و لەبارەی خۆیەوە وتراوە: "نەیدەویست دەمەقاڵێ بکات و لە مێشکیدا هیچ ڕایەکی پێشوەختە نەبوو... نەیدەویست بەسەر خەڵکدا زاڵ بێت و بیروباوەڕی خۆی بەسەریاندا بسەپێنێت... کەلەڕەق نەبوو... و کەسێکی خۆپەرست نەبوو". گرنگترین شت کە لێکۆڵینەوەی لێدەکرد و گفتوگۆی لەسەر دەکرد بریتی بوو لە ناسین و زانیاری؛ (زانیاری گرنگترین شتە لە جیهاندا).

لە کاتی گەیشتن بە پرسیاری ژیانی دوای مردن نەوەستا؛ لەم بارەیەوە وتی: "ئەگەر ئێمە هیچ لەسەر ژیان نەزانین، چۆن دەتوانین شتێک لەسەر مردن و ئەوەی دوای مردن دێت بزانین؟". زۆرجار خەمبار دەبوو بۆ ئەو هەژاری و نەهامەتییەی کە لە نێوان تاکەکانی گەلدا بڵاوبووەوە؛ ئایینی وەک ئامرازێک بەککار هێنا بۆ پشتگیریکردنی ئەخلاق و بەهێزکردنی پەیوەندی نێوان تاکەکان لە لایەک، و لە نێوان ئەوان و حاکمەکاندا لە لایەکی ترەوە. فەلسەفەی حوکمڕانی لای ئەو لەسەر بنەمای ئەوە بوو کە حاکم بریکارنامە (تەفویز) یان ڕێگەپێدانی لەلایەن خوداوە لە ئاسمانەوە بۆ دێت؛ دەکرێت ئەم بریکارنامەیەش لە هەر کاتێکدا بکێشرێتەوە کاتێک حاکم لە ڕێگەی ڕاست لادەدات، لە ئەخلاقی بەرز دوور دەکەوێتەوە و متمانەی گەلەکەی لەدەست دەدات.

ڕقی لە ژنان بوو، چونکە پێی وابوو ئەوان هۆکاری ئەو نەهامەتییانەن کە مرۆڤایەتی پێیانەوە دەناڵێنێت. لە وتەکانی ئەو: "دوو جۆر مرۆڤ هەن کە ڕای خۆیان ناگۆڕن: عاقڵترینی خەڵک و گێلترینی خەڵک؛ عاقڵترینی خەڵک بەهۆی متمانەی بە عەقڵی خۆی، و کەمپێ پێگەیشتووترین و گێلترینی خەڵک بەهۆی لاوازیی عەقڵییەوە".

«کۆنفۆشیۆس» لە ساڵی ٤٧٨ پێش زایین یان ٤٩٨ پێش زایین کۆچی دوایی کرد. فێرکارییەکانی بە زیندوویی مانەوە و داخران، ساڵانەش یادی کۆچی دوایی دەکرایەوە. گەشەکردنی کۆنفۆشیۆسی لە ڕێگەکەیدا بەردەوام بوو. لە ساڵی ١٩٤ پێش زایین، فێرکارییەکانی «کۆنفۆشیۆس» و فەلسەفەکەی سەرلەنوێ گەشەیان کردەوە؛ لە ساڵی ٢٧٠ پێش زایین مەرسوومێکی ئیمپراتۆری دەرچوو کە تێیدا پێویست کرا قوربانی پێشکەش بە «کۆنفۆشیۆس» بکرێت چەندین جار لە ساڵێکدا. وەک چۆن لە هەموو شارە سەرەکییەکاندا پەرستگای بۆ دروستکرا و ناوی پیرۆزترینی قەشەکانی لێنرا. دیارترین شت لە کۆنفۆشیۆسیدا بریتییە لە: پشتبەستن بە عەقڵ و لۆژیک، و زیندووکردنەوەی عادات و نەریتەکانی کۆنی باووباپیران.

داوی (الداویة - تاویزم)

ئەم ئایینە عەقیدەیەکە کە حەکیمێکی چینی دایمەزراندووە کە ئەویش «لاوتسی»یە؛ ناوەکەی بە واتای فەیلەسوفی پیر دێت. ئەو هاوسەردەمی «کۆنفۆشیۆس» بوو، لە ساڵی ٦٠٤ پێش زایین لەدایکبووە. ئەم عەقیدەیە زۆر نزیکە لە مەزهەبی یەکێتیی بوون (وحدة الوجود) کە خالق و مەخلوق

یەک دەخات، چونکە لای ئەوان هەردووکیان یەک شتن؛ یان ئەوەتا داوی نزیکە لە مەزهەبی حەلوول (الحلول)، واتە خالق لە ناو هەموو بوونەوەرەکاندا جێگیر بووە.

داوی بڕوای بە دارەکان، شەیتانەکان، جنۆکە، یاخیبووەکان (المردة)، ڕۆحە شەڕەنگێزەکان، دێوەکان و ئەژدیها هەبوو. «لاوتسی» فێرکارییەکانی خۆی لە ناو کتێبێکی بچووکدا دانا کە لە ٢٥ لاپەڕە پێکهاتبوو و ناوی نا (داو - تیە - کتیج) واتە کتێبی عەقڵ و فەزیلەت، کە گرنگترین دەقەکانی عەقیدەی داوی تێدایە؛ دواتر بوو بە ئایینێک کە تا ئێستاش بەشێک لە چینییەکان پەیڕەوی دەکەن.

چی لە ناو فێرکارییەکانی «لاوتسی»دا هەیە؟
- ڕا و بیرۆکەی وای تێدایە کە تێگەیشتنیان ئاسانە.
- ڕا و بیرۆکەی وای تێدایە کە تێگەیشتنیان قورسە، بەڵکو مەحاڵە.

«لاوتسی» دەڵێت «داو» سەرەتای هەموو شتێکە لە جیهاندا؛ ئەو داوای گۆشەگیری، ژیانی سادە و تێڕامانی ئارام دەکات لە سروشتدا. ئەو حەزی لە «سکینە، هێمنی و تەسلیمبوون بوو؛ ئەمەش بنەمای سەرەکیی عەقیدەی داوییە لە باوەڕبوونی بە سروشت و داواکردنی گەڕانەوە بۆ لای سروشت تاوەکو ببێتە ڕێ نیشاندەر بۆ مرۆڤەکان، چونکە سروشت ژیان سادە، هێمن و بێوەی دەکات. لای ئەو مرۆڤ بەهۆی زانیارییەوە پاکی گەوهەری و ئەخلاقی خۆی لەدەست دەدات؛ زانست حیکمەت نییە و خراپترین حکومەتەکانیش حکومەتی فەیلەسوفەکانن.

دوای مردنی «لاوتسی»، داوی لە عەقیدەیەکی فەلسەفییەوە گۆڕا بۆ ئایینێک کە پەرستنی چەندین شت دەکات کە «لاوتسی» لە ژیانی خۆیدا باسی نەکردبوون. دواتر شوێنکەوتووانی دەستیان کرد بە پەرستنی ئەژدیها، سیمورغ، کچانی ئاو و مارەکان؛ هەروەها بڕوایان بە هێزی بەرد، شەیتانەکان، جنۆکە، دێوەکان و هەموو ئەو ڕۆحە شەڕەنگێزانە هەبوو کە لە چیاکاندا نیشتەجێن.
وەک چۆن داوی بڕوای بە بوونی دوورگەیەک هەبوو لە ناو دەریادا کە هەر کەسێک پێی بنێت، تا هەتایە بە نەمری دەژیت. دوای ٥٠٠ ساڵ لە مردنی «لاوتسی»، یەکێک لە شوێنکەوتووانی خواردنەوەیەکی دۆزییەوە و ناوی نا «ئیکسیری ژیان» (ئەو شلەمەنییەی نەمری دەبەخشێت) بۆ هەر کەسێک کە بیەوێت بە نەمری بمێنێتەوە؛ دواتر خەڵکی ئەم کەسەیان پەرست کە ناوی «تشانج تاو لینج» بوو، وەک چۆن خودی «لاوتسی»شیان پەرست و کردیان بە خوداوەند.

ئایینی بوودی (البوذیة)

ئایینی بوودی لە هیندستانەوە گواسترایەوە بۆ چین لەسەر دەستی ئەو نێردراوانەی هیندستان و حاجییە چینیانەی کە دەستیان کرد بە بڵاوکردنەوەی چیرۆکە سەیر و سەمەرەکان لەسەر فێرکارییەکانی میر «جاو تاما» (بوودا).

مرۆڤی چینی ئارەزووی دەکرد چارەنووسی خۆی و باووباپیرانی دوای مردن بزانێت؛ بەڵام کاتێک نە لە لای کۆنفۆشیۆسی و نە لە لای داوی وەڵامێکی بۆ ئەم پرسیارە دەست نەکەوت، ڕوویان لەو بیروباوەڕە کرد کە ژیانی دوای مردن ڕوون دەکاتەوە، کە ئەویش عەقیدەی بوودی بوو. ئەم عەقیدەیە بە خێرایی لە تەواوی ناوچەکانی چیندا بڵاوبووەوە و فێرکارییەکانی بوودیزم وەرگێڕدرانە سەر زمانی چینی؛ بەمەش ژمارەی شوێنکەوتووانی بوودی یەکسان بوو بە کۆی شوێنکەوتووانی هەردوو عەقیدەکەی تر پێکەوە.

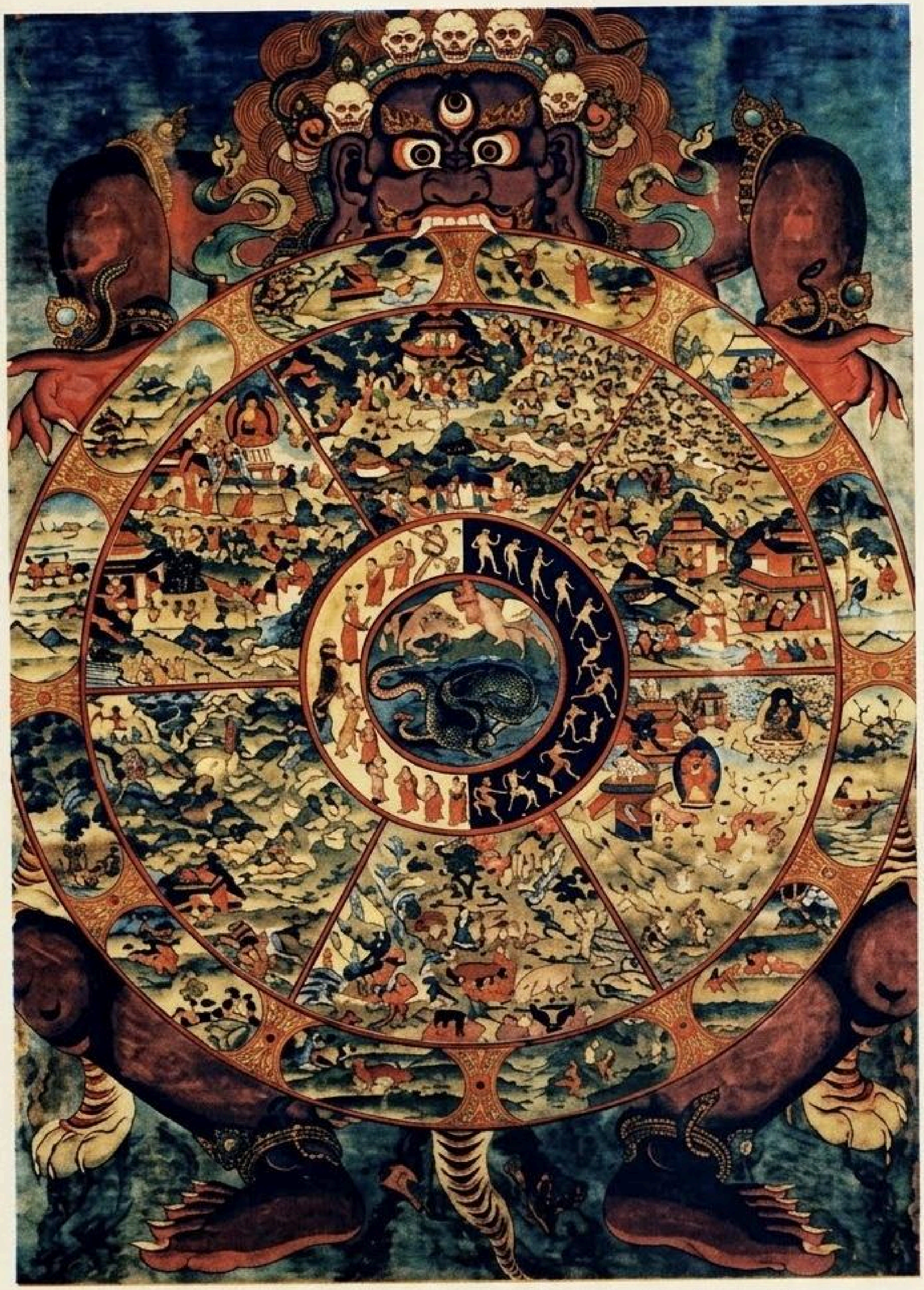

خولی ژیانی بودایی لەگەڵ ڕۆحگۆڕکێی یەک لەدوای یەک تا ڕۆژی ڕزگاربوون، هەروەها وێنەکە شەش بازنەی بوون لەگەڵ هێماکانی ڕۆحگۆڕکێی تێدایە.

دیارترین ئەو خوداوەندانەی کە چینییەکان ناسیویانن ئەمانەن:

- «ین و یانگ»: «ین» مێینەیەکی تاریکە و هێمایە بۆ زەوی، لەگەڵ شەیتانەکاندا یەکدەگرێتەوە؛ بەڵام «یانگ» نێرینەیەکی ئەرێنییە، نوێنەرایەتی خوداوەندەکان دەکات و هێمایە بۆ ئاسمان.
- «تشای»: ئەو کوڕی ئەسیرە (الأثير)؛ لە سەرەتادا یەک خانەی تاقانە بوو، پاشان دابەش بوو بۆ «ین» و «یانگ» بەهۆی دەستوەردانی هێزی (طاو) کە لەمەشەوە دروستبوون دەستی پێکرد و جیهان دەرکەوت لە ڕێگەی دەرکەوتنی دوو ئەسیری دژ بەیەکەوە.
- «تۆمۆ»: خوداوەندێکە کە نوێنەرایەتی ئەستێرەی جەمسەری باکوور دەکات، دایکی نۆ منداڵە کە بوونە فەرمانڕەوای زەوی. «تۆمۆ» بە ناوەندی سیستمی ئەستێرەیی دادەنرێت و هەموو ئەستێرەکان لە دەوریدا دەسووڕێنەوە؛ بە سێ چاو و ١٨ قۆڵەوە دەکێشرێت، دیسکی مانگ، سەری ئەژدیهایەک و پێنج عارەبانەی بە پێنج ئەسپەوە بەدەستەوەیە.

ئایین لای هیندییەکان

تەسەوری ئایینی لای هیندییە کۆنەکان چییە؟
دەرکەوتە و سیفەتەکانی خوداوەندە هیندییەکان چین؟
ئەو ڕێوڕەسمانە چین کە پەیڕەویان دەکرد؟

ئەمانە ئەو پرسیارانەن کە لەسەر ئەم بابەتە دەخرێنە ڕوو، ئێمەش بە وریاییەوە وەڵامیان دەدەینەوە. بەهۆی کەمیی سەرچاوەکانەوە، خورافات دەورێکی زۆر گەورە و سەرەکیی بینیوە لای گەلی هیندستان بە هەمان شێوازی گەلانی کۆنی تر؛ ئەوان خاوەنی چەندین خوداوەند بوون کە ژمارەیان دەگەیشتە هەزاران. هیندییەکان پەیڕەوی چەندین بیروباوەڕیان دەکرد کە گرنگترینیان ئەمانەن:

١. ئایینی هیندۆسی (الهندوسية).
٢. ئایینی بوودی (البوذية).
٣. بتپەرستی (عبدة الأصنام).
٤. خاوەن ڕۆحانیەتەکان (أصحاب الروحانيات).

ئایینی هیندۆسی

هیندۆسی پێی وابوو کە دروستبوون لە ڕێگەی «براهما»وە بووە. لە سەرەتادا شتێکی گەورەی دروستکرد و فووی پێدا کرد؛ بەوەش دابەش بوو بۆ دوو نیوە (پیاو و ژن) و ئەوان بوونە یەکەم هاوسەر، مرۆڤیش لەوانەوە دروستبوو. لەگەڵ تێپەڕبوونی ڕۆژگاردا ژنەکە ونبوو و لە شێوەی گایەکی مێینەدا دەرکەوتەوە؛ مێردەکەش خۆی گۆڕی بۆ گایەکی نێرینە، لە ئەنجامی جووتبوونی ئەوانەوە ئاژەڵی مەڕوماڵات لەدایکبوو. پاشان ژنەکە بەردەوام بوو لە وەرگرتنی شێوازی ئاژەڵی جۆراوجۆری گۆڕاو و مێردەکەشی بە هەمان شێوە، تاوەکو نەوەی ئاژەڵە جیاوازەکان تەواو بوو و زیندەوەرە نوێیەکان دروستبوون و هەمەجۆر بوون.

لێرەوە چیرۆکی دروستبوون دەستی پێکرد وەک چۆن هیندۆسەکان دەیبینن؛ «مانو» یەکەمین مرۆڤ بوو و مرۆڤایەتی لە چوار چین (تەبقە) دروستبوو لێیەوە:

له سەری ئەوەوە مەزنترین و باشترینی خەڵکی هاتن کە ئەوانیش کاهینەکانن («بەراهمە»)؛ ئەوان بەرزترین جۆرن و هەموو شتێک لەم جیهانەدا - بە موڵکی ئەوان دادەنرێت.

لە قۆڵەکانی ئەوەوە پاشاکان و پاڵەوانە جەنگاوەرەکان هاتن -.

لە ڕانەکانی ئەوەوە خاوەن پیشەکان هاتن کە ئەوانیش («ڤیشیا»)ن -.

لە پێیەکانی ئەوەوە باقی خەڵکی هاتن کە ئەرکی ئەوان خزمەتکردنی سێ چینەکەی یەکەمە؛ ئەوان چینی نزمترن («شوودرا») یان - نەفرەتلێکراوەکان، پێویستیشە لەسەرایان خزمەتی «بەراهمە» بکەن و گوێڕایەڵیان بن، بۆشیان نییە سەروەت و سامان کۆبکەنەوە.

بەم شێوەیە چوار چینەکە لەسەر زەوی دەستیان بە کارکردن کرد و هەر یەکێکیان ئەرک و فەرمانێکی گرنگیان هەبوو.

هیندۆسەکان پێیان وابوو کە ڕۆح لە لایەن «براهما»وە هاتووە («براهما» لە میتۆلۆژیای هیندیدا وەسف دەکرێت بەوەی نە نێرە و نە مێ؛ ئەو ڕۆحێکە کە هەموو شتێک دەگرێتەوە و لە ناو هەموو شتێکدا هەیە، ئەو حەقیقەتی حەقیقەتەکانە). کاتێک مرۆڤ دەمرێت، ڕۆحی لە جەستەی دێتە دەرەوە و دەچێتە ناو جەستەی منداڵێکی تازە لەدایکبوو لە هەمان چرکەدا. ئەگەر مردووەکە لە دنیای خۆیدا پیاوچاک بووبێت، ڕۆحی دەچێتە ناو جەستەی مرۆڤێک لە چینێکی باش؛ بەڵام ئەگەر لە دنیای خۆیدا بەدکار بووبێت، ڕۆحی دەچێتە ناو جەستەی منداڵێک لە چینێکی نزم، یان لەوانەیە بچێتە ناو جەستەی ئاژەڵێک ئەگەر خراپە و گەندەڵی زۆری ئەنجام دابێت؛ ئەمەش پێی دەگوترا گواستنەوەی ڕۆح یان تەناسوخ (التقمص)، واتە ڕۆح چەندین جەستە دەگۆڕێت تاوەکو دەگاتە ئامانجی کۆتایی خۆی.

هیندۆسەکان پەرستنی هەموو ئەو شتانەیان دەکرد کە لە سروشتدا هەبوون، چونکە پێیان وابوو نشینگەی ڕۆحەکانن؛ لەوانە: (ئەستێرەکان، دارەکان، تاشەبەردەکان، چیاکان، ڕێڕەوەکانی ئاو، ئاژەڵەکان و مارەکان). بەهێزترین خوداوەندەکانی سروشتیش لای ئەوان ئەمانە بوون: (خۆر، ئاسمان، ئاگر، با، ئاو، ڕووناکی...). «بەراهمییەت» بە یەکێک لە کۆنترین ئایینەکانی جیهان دادەنرێت و مێژووەکەیان پڕە لە پیرۆزکاری؛ ئەوان بەراوردی نێوان خوداوەندەکان و مرۆڤیان وەک حەقیقەتێکی یەکگرتوو دەکرد هاوشێوەی دارێک و گەڵاکانی. شێوازی توندوتیژی نەکردن (اللا عنف) لە ناخی بیروباوەڕی ئەواندا بوو؛ وەک چۆن پەنایان دەبردە بەر تێڕامان (التأمل) بۆ گەیشتن بە ڕزگاری و زوهد لە ژیاندا، دوورکەوتنەوە لە چێژ و ئارەزووەکان و گرتنی ڕۆژوو.
«بەراهمەکان» پشتیان بە فەلسەفەی زوهد و وەرگرتنی ئایین بە پلەبەندی دەبەست؛ هەموو فێرکارییەکانیشیان لە کۆمەڵە پەڕتووکە پیرۆزەکەیاندا
کۆکراوەتەوە کە ناوی «ڤێدا» (الفيدا)یە، لە فێرکارییەکانیشیان:

- وەڵامدانەوەی خراپە بە چاکە.
- قەناعەت.
- ڕاستگۆیی و سەرڕاستی.
- پاکوخاوێنی.
- کۆنترۆڵکردن و کۆتوبەندکردنی حەزەکانی هەستەوەرەکان.
- ئارامگرتن (سەبر).
- ڕاستگۆیی.
- دوورکەوتنەوە لە تووڕەیی.

ئەوان پێیان وابوو کە جیهان لە ڕۆژێکدا بەهۆی لافاو و ئاگرەوە کۆتایی دێت؛ لەو کاتەدا خوداوەند «ڤیشنۆ» دەستوەردان دەکات بۆ ڕێگریکردن لە لەناوچوونی جیهان، کە دوای ئەوە جیهان دەچێتە ناو سەردەمێکی خۆشگوزەرانی و هێمنی. وەک چۆن ئەوان سێیەنەی خودایی پیرۆزیان (الثالوث الإلهي المقدس) دەناسی، کە پێکهاتبوون لە:

- «براهما»: دروستکەر (الخالق).
- «ڤیشنۆ»: پارێزەر (المحافظ).
- «شیڤا»: لەناوبەر (المدمر).

هیندییەکان ڕێزێکی بێپایانیان لە «گا» دەگرت و خواردنی گۆشتەکەیان حەرام کردبوو؛ پیرۆزیی ئەم ئاژەڵەش هاوشێوەی نەوەکانی ڕابردوو تاوەکو ئەمڕۆش ماوەتەوە، بە جۆرێک پەیکەر، وێنە و هێماکانی لە هەر پەرستگایەک و لە ناو هەر ماڵێکی هیندۆسیدا بوونی هەیە، چونکە لای ئەوان گا هێمای قوربانیدان و بەخشندەییە؛ لە سروودە ئایینییەکانیشیاندا بۆ گا دەڵێن:
"ئەی گای پیرۆز، ستایش و دوعا تەنها بۆ تۆیە؛ لە هەر دەرکەوتەیەکدا کە تێیدا دیار دەبیت، چ مێینە بیت یان گوێرەکە یان گایەکی نێر".

پاشەڕۆکەکەیان وەک مەرهەمێک سەیر دەکرد و میزی گایان بە پاککەرەوەیەک بۆ هەر پیسییەک دادەنا؛ ئەگەر گاکەش بمردایە، دەبوو بە تەواوی گرنگی و پیرۆزییەوە بنێژرێت. هەروەها بڕوایان وابوو کە خۆشۆردن بە ئاوی ڕووباری «گانج» گوناهەکان دەشواتەوە؛ پێش خواردنی ژەمەکانیش نوێژەکانیان پێشکەش دەکرد.

ئایینی بوودی (البوذية)

ئەم ئایینە دەگەڕێتەوە بۆ «بوودا» (واتە ڕووناککەرەوە یان مەستەنیر)، کە لە کۆتاییەکانی سەدەی شەشەمی پێش زایین لەدایکبووە. «بوودا» بە ئەخلاقی بەرز، دوورکەوتنەوە لە ژیانی شاهانە، خۆشگوزەرانی و ڕابوودان ناسراو بوو؛ قۆناغێکی گەنجێتیی خۆی بە تێڕامان و بیرکردنەوە بەسەر برد. ئەو پێی وابوو کە بەدبەختی و ناخۆشییەکانی مرۆڤ لە ئارەزووەکانی نەفسەوە دێن؛ هەر مرۆڤێکیش دەتوانێت ببێتە گەورەی ئارەزووەکانی خۆی نەک عەبدی ئەوان، ئەمەش لە ڕێگەی گەشەپێدانی ڕۆشنبیریی ڕۆحی و خۆشەویستی بۆ کەسانی ترەوە دەبێت.

بتپەرستان (عبدة الأصنام)

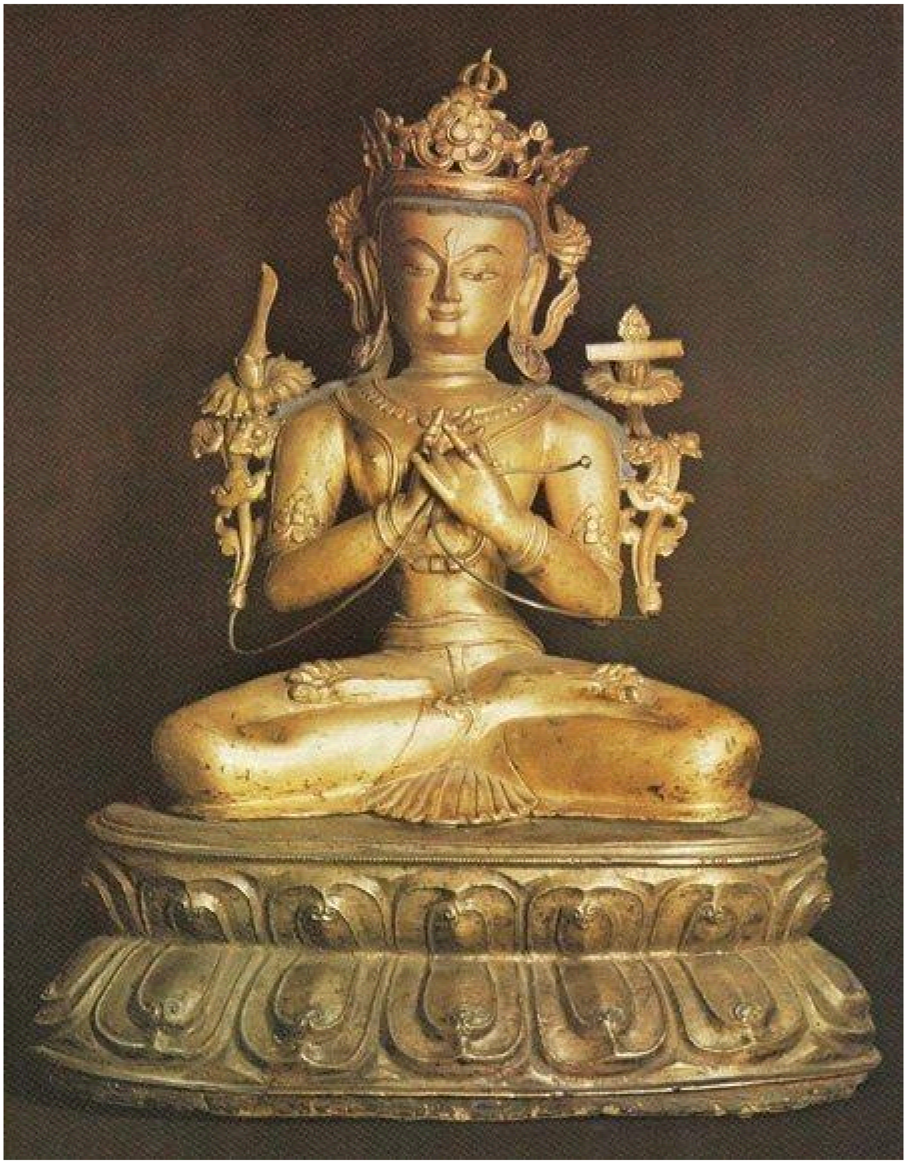

بتەکانیان بەپێی تاقم و کۆمەڵەکانیان جۆراوجۆر بوون؛ وەک چۆن بتەکانیان بە شێوازی سەیر و سەمەرە دروست دەکرد، لە دەوریاندا دەسووڕانەوە، قوربانییان بۆ پێشکەش دەکردن و سوجدەیان بۆ دەبردن.

خاوەن ڕۆحانیەتەکان (أصحاب الروحانیات)

ئەوانەی بڕوایان بە بوونی ڕۆحانی و ناوەندەکان هەبوو؛ ئەمە جگە لەو تاقمانەی کە پەرستنی ئاڕاستەی ئاگریان دەکرد بەهۆی جەوهەرەکەیەوە و لە پێش هەموو شتێک دایان دەنا. گروپێکی تریش بە پیرۆزییەوە سەیری ئاویان دەکرد بەوەی ئاو سەرچاوەی هەموو شتێکە و لەوێوە هەموو لەدایکبوون، گەشەکردن، پاکوخاوێنی و ئاوەدانییەک دێت.

پەرستنی ئاو بەو شێوەیە دەبوو کە مرۆڤ جگە لە عەورەتی هەموو جلەکانی دادەکەند و دەچووە ناو ئاوەکەوە تاوەکو دەگەیشتە کەمەری و بۆ ماوەی کاتژمێرێک یان زیاتر تێیدا دەمایەوە. بەڵام پەرستەرانی ئاگر لە کوشتن و قوربانیکردن دوور دەکەوتنەوە مەگەر بۆ ئاگر بێت؛ هەروەها زینایان حەڵاڵ کردبوو، ڕۆژانەش سێ جار لە دەوری بتەکەیاندا دەسووڕانەوە لەگەڵ ئەنجامدانی سەما، گۆرانی و سووتاندنی بخوور.

گرنگترین خوداوەندەکان لای هیندییەکان ئەمانەن، کە بەپێی ڕێزبەندی ئەلفوبێ دانراون

- «ئەسڤنز» (Asvins): ئەوان دوو خوداوەندی دوانەی جوانی ڕێبەرن.
- «ئافاتار» (Avatar): خاوەن ڕوخسار و دەرکەوتەیەکی مرۆیی بوو.
- «ئەغنی» (Agni): خوداوەندی ئاگر و ڕێکخەری جیهانە؛ لە شێوەی بروسکەدا دەبینرێت، هاوڕێی مرۆڤە و گرنگی بە خۆشگوزەرانی دەدات.
- «ئەندرا» (Andra): گەورەی خوداوەندەکان و خوداوەندی بروسکەیە.
- «ئۆشاس» (Oshas): خوداوەندی بەرەبەیان (فەجر)ە.
- «ئۆما» (Uma): هاوسەری خوداوەند «شیڤا»یە؛ بە جوانترین شێوە دەرکەوتووە و نوێنەرایەتی ڕووناکی دەکات.
- «بالی» (Bali): ناوی شەیتانێکە، کە پاشای زەوییە.
- «براجاباتی» (Brajabati): خوداوەندی هەموو زیندەوەران و دروستکەری ئەوانە؛ ناوەکەی هێندە بەرزبووەوە تاوەکو خودی «براهما» بوو بەو زاتەی کە هەموو شتێک دەگرێتەوە.
- «براهما» (Brahma): ئەو ڕۆحی جیهانی دیاری نەکراوە (غەیرە شەخس)؛ ئەو دروستکەرە لە میتۆلۆژیای هیندیدا، وەک چۆن یەکەمین خوداوەندە لە سێینەی خوداییدا کە پێکهاتووە لە: («براهما»، «ڤیشنۆ»، «شیڤا»). بە چوار ڕوخسار و چوار قۆڵەوە دەکێشرێت و لەسەر تەختی گوڵی لۆتۆس دادەنیشێت.
- «پۆشان» (Pushan): پاسەوانی ڕێگاکان و مردووەکانە لە جیهانی خوارەوەدا.
- «دایوس» (Dyaus): باوکی «ئەندرا»یە و خوداوەندێکی کۆنی ئارییەکانە.

تێبینی و پەراوێزەکان:

(١) ڕێزبەندییەکە بەپێی ئەلفوبێی عەرەبی کراوە.

- «دورغا» (Durga): هاوسەری «شیڤا»یە، یەکێکە لە ناوەکانی «بارڤاتی» بەو پێیەی خوداوەندی لەناوبردن و تێکدانە.
- «دیڤی» (Divi): هاوسەری «شیڤا»یە کە چەندین ڕوخسار و چەندین ناوی هەبوو.
- «راما» (Rama): ئەو چوارەمین دەرکەوتەی خوداوەند «ڤیشنۆ»یە؛ «راما» لە بنەڕەتدا گەنجێک بوو و بەهۆی لێهاتوویی و دڵپاکی خۆیەوە، بوو بە پاشای هیندستان، پاشاکان، کاهینەکان و گەل کڕنۆشیان بۆ دەبرد، بانگەوازی یەکتاپەرستییشی دەکرد.
- «سارانیو» (Saranyo): خوداوەندی هەورەکانە.
- «ساتی» (Sati): هاوسەری «شیڤا»یە و یەکێکە لە دەرکەوتەکانی «بارڤاتی».
- «سوریا» (Surya): گەورەی خۆر و مێردی «سارانیو»ە؛ نشینگەکەی لە ناو ناخی خۆردایە، بەڵکو ئەو خوداوەندی ڕۆژهەڵاتن و ڕۆژئاوابوونە لە میتۆلۆژیای دواییندا، لەگەڵ («ئەندرا» و «ئەغنی») سێینەی پیرۆز پێکدەهێنێت.
- «سوما» (Suma): خوداوەندی ئەو ڕووەکەیە کە مرۆڤ مەست دەکات.
- «شیڤا» (Shiva): بە خوداوەندی توندوتیژی، دڵڕەقی و هەڵگیرسێنەری جەنگەکانە؛ لە گۆڕەپانەکانی جەنگ، شەڕ و ململانێکاندا دەردەکەوێت، بە جۆرێک وێنا دەکرێت کە چەندین کەللە سەر لەسەرووی سەرییەوە هەیە و ڕۆحە شەڕەنگێزەکان دەوریان داوە، هاوسەرەکەشی «شاکتی» یان خودی «کالی»یە.
- «ڤاتش» (Vach): خوداوەندی قسەکردنە، کە حیکمەت و زانایی هێناوە.
- «ڤاراها» (Varaha): سێیەمین دەرکەوتەی خوداوەند «ڤیشنۆ»یە.
- «ڤامانا» (Vamana): پێنجەمین دەرکەوتەی خوداوەند «ڤیشنۆ»یە کە تێیدا شێوازی کورتەبنە (قزم) وەردەگرێت.
- «ڤاسوس» (Vasus): کۆمەڵێک خوداوەندن لە شوێنکەوتووانی «ئەندرا».
- «ڤایا» (Vaya): خوداوەندی بایە.
- «ڤیسڤا کارما» (Visva Karma): ئەندازیاری خوداوەندەکانە.
- «ڤیشنۆ» (Vishnu): خوداوەندی خۆرە؛ ئەو خوداوەندی ڕەحمەت، بەزەیی و خۆشەویستییە، دە دەرکەوتە یان بەرجەستەبوونی ئەنجامداوە، چەندین سەرکێشی و پاڵەوانێتی ئەنجامداوە. بە جۆرێک وێنا دەکرێت کە لە هەر یەکێک لە چوار قۆڵەکەیدا دارشەق (دەبووس) و قەڵغانێکی بەدەستەوەیە، هاوسەرەکەشی ناوی «لاکشمی»یە.
- «ڤیرۆنا» (Veruna): خوداوەندی ئاسمان و ئاوەکانە، پارێزەری نەزم و ئەخلاقە؛ لە قۆناغەکانی دواتردا لەگەڵ مانگدا هاوەڵییان دەکرد.
- «ڤیفاسڤات» (Vivasvate): خوداوەندی تیشکی خۆرە.
- «کارتیکیا» (Kartikya): خوداوەندی جەنگ و ئازایەتییە؛ بە جۆرێک وێنا دەکرێت کە سواری تاوسێک بووە.
- «کالی» (Kali): خوداوەندی پیت و فەڕ، و هاوسەری «شیڤا»یە کە یەکێکە لە ڕوخسارەکانی «بارڤاتی»؛ قوربانی و پێشکەشکراوەکانیان بۆ دەبرد، ئەو هێمای تێکدان، مردن و دایکایەتییە.

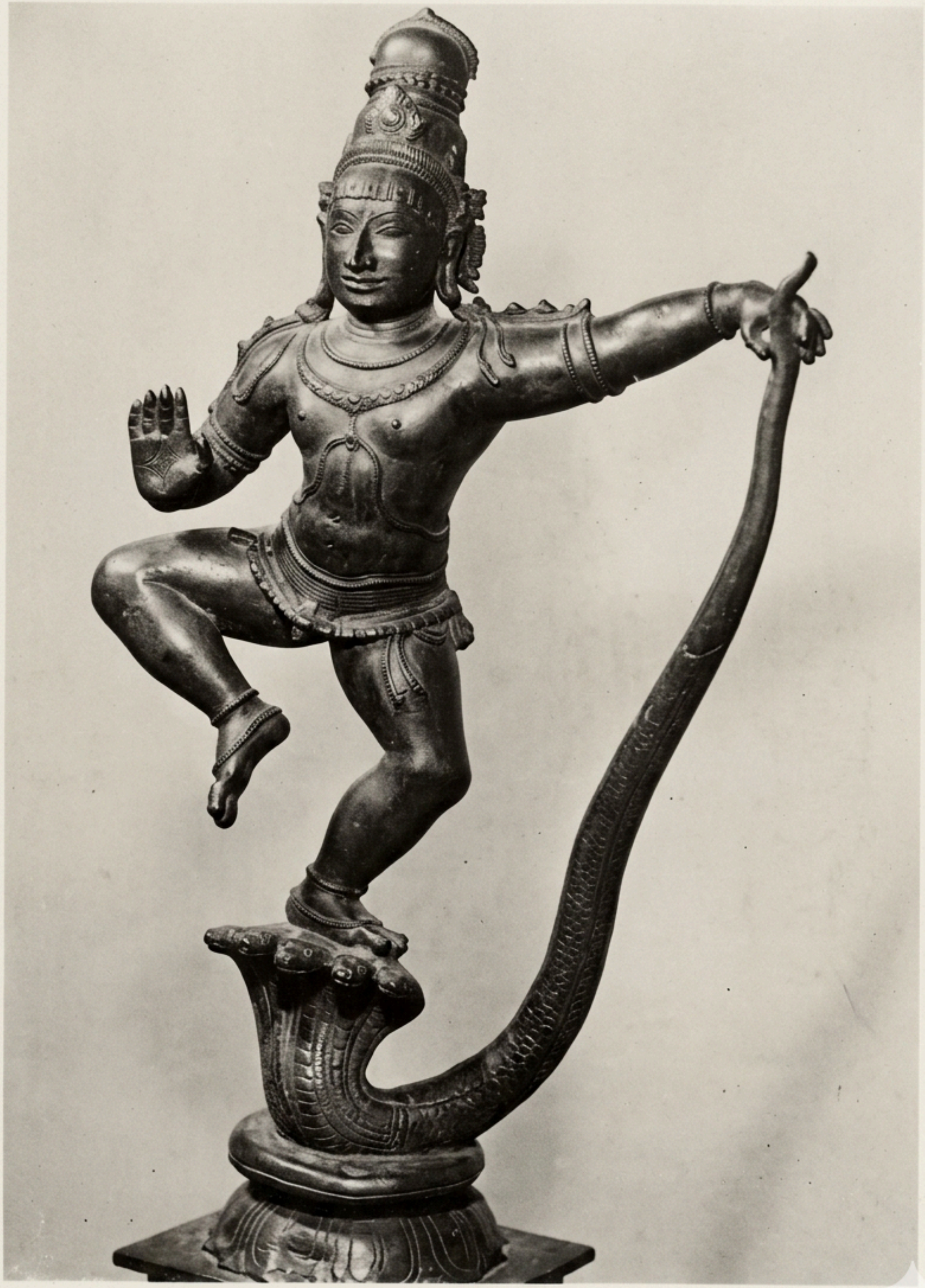

کریشنای هێندی کاتێک بەسەر شەیتاندا زاڵ دەبێت (دەیشێلێت).

- «کاما» (Kama): خوداوەندی ئارەزوو و خۆشەویستییە.

- «کریشنا» (Krishna): هەشتەمین دەرکەوتەی خوداوەند «ڤیشنۆ»یە کە لە کچێکی پاکیزە (عەزرا) لەدایکبووە؛ جەستەی مرۆڤ وەک دەفرێک بۆ نەفەس سەیر دەکرا، وەک چۆن مرۆڤ پێکهاتەیەکی لێکدراوە لە: (ڕۆح، نەفەس، جەستە). لە وتەکانی ئەو: "خودا لە ناخی هەر مرۆڤێکدا هەیە، کەم کەسیش لە ناخی خۆیاندا دەیدۆزنەوە؛ گرنگ ئەوە نییە کارێکی چاک بکەیت، بەڵکو گرنگ ئەوەیە کە خۆت کەسێکی چاک بیت". عەقیدەکەی لە سەردەمی هاوچەرخدا لەسەر بنەمای پەیڕەوکردنی یۆگا وەستاوە، مارێکیش لە دەوری پێچراوەتەوە.
- «کورما» (Korma): دووەمین دەرکەوتەی خوداوەند «ڤیشنۆ»یە.
- «کۆفیرا» (Kofira): خوداوەندی سەروەت و سامان، و پارێزەریەتی.
- «کۆنتی» (Konti): پەرییەکە (حۆری)؛ پێنج منداڵی لەدایکبوو کاتێک لە «ئەندرا»وە دووگیان ببوو.
- «لاکشمی» (La Keshmi): خوداوەندی جوانییە؛ هاوسەری «ڤیشنۆ»یە و لە ناو جەرگەی دەریادا لەدایکبووە.
- «مانو» (Mano): ناوی کۆمەڵێک حەکیمە؛ «مانو» باپیری مرۆڤایەتیی ڕزگاربووە لە لافاوەکە (لافاوە هیندییەکە) و دانەری یاساکانیەتی بەپێی میتۆلۆژیای هیندی.
- «ماهادیفا» (Mahadiva): دەرکەوتەیەکە لە دەرکەوتەکانی «شیڤا» کە واتای ناوەکەی (پەروەردگاری هەرە مەزن)ە.
- «مهاکاڵ» (Mahakal): بتی پەرستەرانی مهاکالییە.
- «میترا» (Mitra): خوداوەندی خۆرە.
- «ناتاراجا» (Nataraja): دەرکەوتەیەکی «شیڤا»یە وەک گەورەی سەما و ئاواز.
- «یاما و یامی» (Yama, Yami): یەکەمین هاوسەری مرۆیین کە دوای مردن بوون بە پاشای جیهانی مردووەکان.

ئایین لە ژاپۆن

لە کۆندا ژاپۆنییەکان پێیان وابوو کە تەنها ئەوان لە جیهاندا هەن، وڵاتەکەیان هۆکاری سەرەکیی گەردوونە و هەموو جیهان پێکدەهێنێت. وەک چۆن پێیان وابوو لە ئاسماندا ژیانێکی هاوشێوەی سەر زەوی هەیە، بە هەمان شێوە لە ژێر زەویشدا؛ جیهانێک کە خەڵکی تێدا دەژی و پێویستە دەروازەیەک هەبێت کە بەرەو جیهانی خوارەوە (جیهانی ژێر زەوی) بڕوات، بەردێکیش ئەم دەروازەیەی بەهۆی بوومەلەرزەیەکەوە لە کاتێکی نادیاردا داخستووە.

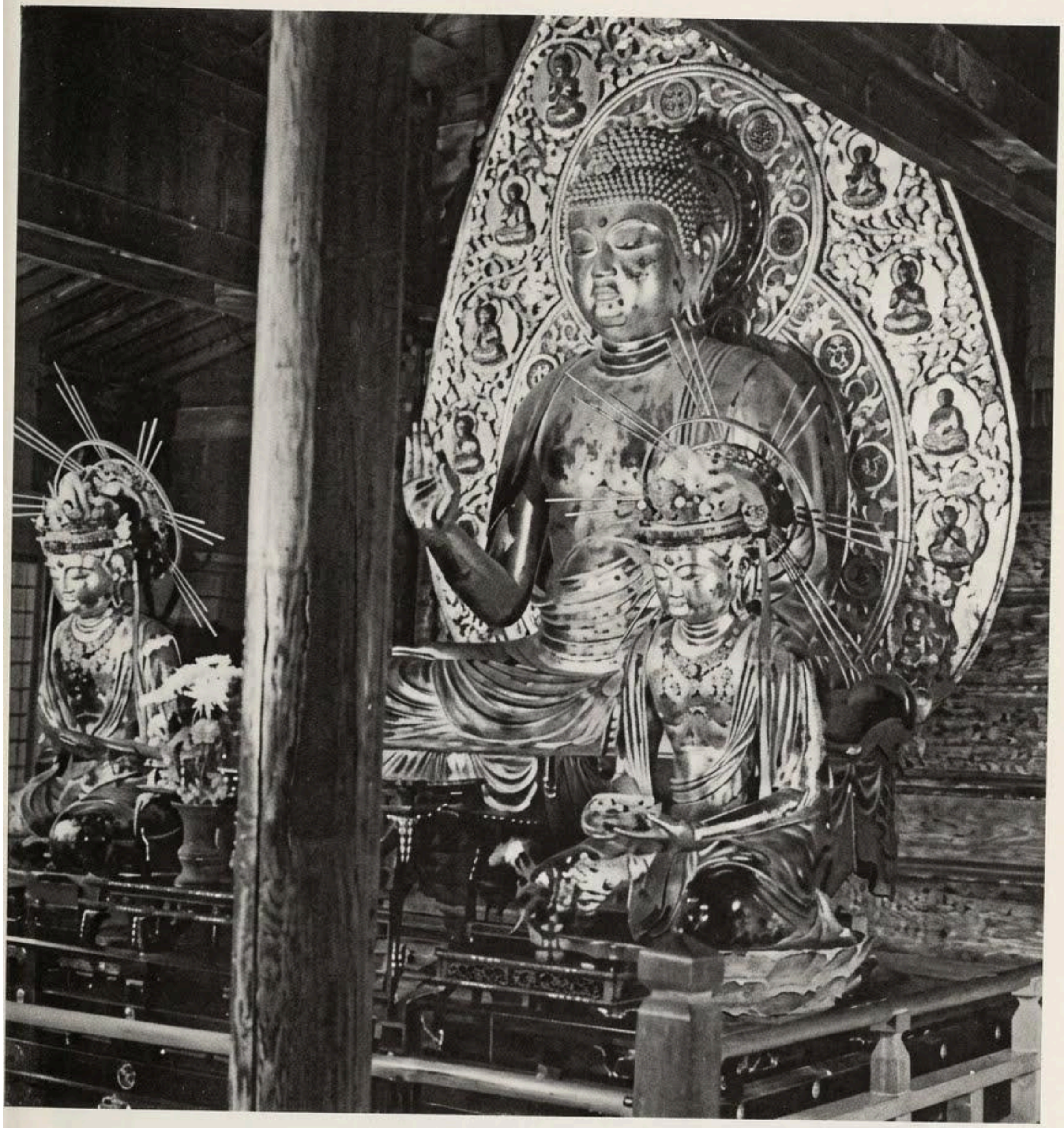

یەکێک لە پەیکەرەکانی بوودا لە ژاپۆن.

هەروەها مرۆڤ دەتوانێت لە ڕێگەی پردێکەوە کە لە نێوانیاندا هەیە سەرکەوێت بۆ ئاسمان؛ ئەمە بیروباوەڕی ژاپۆنییە کۆنەکان بوو. عەقیدەیەکی سادە و خاوەن ڕێوڕەسمی سادە بوو، بەبێ کاهین و بەبێ کتێب.

ژاپۆنییە کۆنەکان بڕوایان بە هێزەکانی سروشتی دیار هەبوو وەک: (خۆر، مانگ، ڕووبارەکان، بروسکە، باران، کێڵگەکان، دارەکان، ئاژەڵەکان)؛ پێیان وابوو هەر یەکێکیان ڕۆحێکی هەیە کە سوود یان زیان دەگەیەنێت و پێویستە بپەرسترێت. ئەوان ناوی ئەم هێزە باڵادەستانەی سروشتیان ناوە «کامی» (Kami)؛ ناوی کامی بەسەر هەر ڕووبارێکی مەزن، چیایەکی بەرز، مرۆڤێکی گرنگ یان خوداوەندێکدا دەبڕا.

هەر «کامی»یەک دابەش دەبوو بۆ دوو بەش (خوداوەندی ئاسمانی و زەوی)، هەر بەشێکیش ڕۆحی تایبەتی خۆی هەبوو. ئاسمان ناوی تایبەتی خۆی هەبوو لە میتۆلۆژیای ژاپۆنی کۆندا کە بریتی بوو لە «ئاما» (Ama)؛ بە شانشینی مردووەکانیش دەگوترا «یۆمی» (Yomi) کە شانشینی تاریکی نیشتەجێی ژێر زەوی بوو. ژاپۆنییەکان چوار بیروباوەڕی گرنگیان دەناسی کە ئەمانەن: «شینتۆ»، «میکادۆ»، «بوودی» و «کۆنفۆشیۆسی».

ئایینی شینتۆ

ئەم ئایینە عەقیدەیەکی کۆنە، بەڵکو کۆنترین عەقیدەیە کە ژاپۆن ناسیویەتی. واتای ناوەکەی بە زمانی چینی بریتییە لە: (شن) واتە ڕۆحە چاکەکان، و (تاو) واتە ڕێگا؛ بەمەش واتای ناوەکەی دەبێتە «ڕێگای ڕۆحە چاکەکان». ڕۆحەکان بنەمای عەقیدەی شینتۆن، بە جۆرێک کە بە شێوازێک لە شێوازەکانی پەرستنی ڕۆح دادەنرێت.

عەقیدەی شینتۆ چۆن سەیری سەرەتای دروستبوون دەکات؟

گوتیان لە سەرەتادا خوداوەندەکان هەبوون. دوو خوداوەندی گەنج بە ناوەکانی «ئیزاناگی» و «ئیزانامی» هەستان بە دروستکردنی زەوی و ژیانی سەر زەوی؛ پاشان هاوسەرگیرییان کرد و چیرۆکی دروستبوون دەستی پێکرد.

«ئیزانامی» خوداوەندێکی مێینەی بوو کە ناوی نا «ئاماتێراسو»؛ ئەو خوداوەندی خۆر و خاوەن جوانییەکی سەرنجڕاکێش بوو، نێردرا بۆ ئاسمان بۆ ئەوەی زەوی ڕووناک بکاتەوە. پاشان «تسوکی یۆمی» خوداوەندی مانگی بوو؛ «ئاماتێراسو» شانشینی ڕۆژی پێدرا و «تسوکی یۆمی» شانشینی شەوی پێدرا. پرۆسەی لەدایکبوونی خودایی بەردەوام بوو، خوداوەندی گەردەلوولەکان «سوزانۆ» و پاشان خوداوەندی ئاگر «کاگۆ تسۆتی» بوون. ململانێ لە نێوان خوداوەندەکاندا بەرپا بوو؛ لە کۆتاییدا خوداوەندی خۆر سەرکەوت و هەرگیز ئاوا نەبوو. لەو کاتەوە لەسەر خاکی ژاپۆندا (١) هەرگیز ئاوا نەبوو.

ژاپۆنییەکان پەرستنی خۆیان پێشکەش بە خۆر، مانگ، ئەستێرەکان، چیاکان و ڕووبارەکان دەکرد بەو پێیەی خاوەن ڕۆحن و دەتوانن سوود یان زیان بگەیەنن ئەگەر ئەوەیان لێ داوا بکرێت؛ بەڵام لە ڕێگەی پەرستنیانەوە دەکرێت مرۆڤ بەرەو ڕێگای ڕاست ڕێنمایی بکرێت.

فێرکارییەکانی «شینتۆ» گرنگییەکی زۆر بە ئەخلاق و ئەدەب نادەن چونکە پێیان وایە بەهایەکی بۆ تاک نییە، بەڵکو زیاتر گرنگی و سەرنجیان لەسەر پاکوخاوێنییە؛ مرۆڤی پیس بە هەڵگرتنی بەدبەختی دادەنرێت، و گڵاوی و پیسیش بە گوناهـ سەیر دەکرێت. بەڵام پاکوخاوێنی لای ئەوان خاوەن پیرۆزییە (لە سەردەمی هاوچەرخدا شینتۆ گەڕایەوە بۆ ئەوەی ببێتە ئایینێکی نەتەوەیی لە ژاپۆن؛ لە ساڵی ١٩٣٧ی زایینیدا مەرسوومێک لە وەزارەتی مەعاریفی ژاپۆنییەوە دەرچوو کە تێیدا هاتبوو: "بێگومان وڵاتی ئێمە وڵاتێکی خوداییە، کە ئیمپراتۆرێک فەرمانڕوایی دەکات کە ئەو خۆی خوداوەندە...").

«شینتۆییەکان» بڕوایان بە ڕۆح هەبوو بە جۆرێک کە لە ناو هەموو شتێکدا بوونی هەیە؛ تەنانەت لە ڕووەک، مێشومەگەز، ئاژەڵ، مرۆڤ و لە تەواوی هێزەکانی سروشتدا. ژاپۆنییەکان ڕێزیان لە مردووەکان دەگرت و لە پێناو ڕازیکردنیاندا دەیانپەرستن، کە ئەمەش یەکێکە لە بنەماکانی عەقیدەی شینتۆ. هەروەها بە پیرۆزییەوە سەیری پێوەندیی سێکسی و زاوزێیان دەکرد.

ئایینی میکادۆ (Mikado)

ئەم ئایینە بریتییە لەوەی کە ئیمپراتۆر لەسەر زەوی وەک خوداوەند و کوڕی خوداوەندەکان سەیر بکرێت؛ بەهۆی پێگەی سەرکردایەتییەکەیەوە لە نێوانیاندا، لەژێر ئەم ناوەدا «میکادۆ» دەپەرسترا. ئەو نزیکترین شتە لە خۆر یان مانگ چونکە لە نەوەی خۆر یان مانگە؛ وەک چۆن ئیمپراتۆر و دەوڵەت لای ئەوان هەموو شتێک بوون لە ڕوانگەی ژاپۆنییەکانەوە.

ئایینی بوودی (البوذیة)

فێرکارییەکانی بوودیزمی ژاپۆنی جیاوازە لە فێرکارییەکانی بوودیزم لە هیندستان، چین یان کۆریا؛ لە ژاپۆندا «بوودا» وەک جەوهەرێکی جێگیر لە گەردووندا سەیر دەکرێت کە لەسەر زەوی لە شێوەی ڕاهیبێکدا دەرکەوتووە.

ئایینی بوودی لە ڕێگەی کۆریاوە هاتە ناو ژاپۆن؛ «بوودا» وەک خوداوەندێک لەپاڵ پەرستراوەکانی تریاندا پەرسترا، ئەمەش بە پێچەوانەی فێرکارییەکانی «بوودا» بوو لە هیندستان کە داوای سادەیی لە ژیان و لەناوبردنی بتەکانی دەکرد. بوودیزمی ژاپۆنی بوو بە بەربڵاوترین عەقیدە و زاڵ بوو بەسەر عەقیدەی کۆنی («شینتۆ»)دا، کە ئیمپراتۆریش پارێزگاری لێدەکرد چونکە داوای پەرستنی ئەو و «میکادۆ»ی دەکرد.

ئەفسانەکان لە دەوری لەدایکبوونی «بوودا» و ژیانی گێڕدراونەتەوە. دایکی شاژن «مایا» بوو و باوکیشی پاشا «سۆدۆ هۆدانا» بوو؛ باوکی لە ساڵی ٥٦٨ پێش زاییندا، عەقیدەی هیندۆسیشی لەسەر دەستی «هیندۆس بوو و لە کاتی لەدایکبوونیدا ناوی نرا «سید هاتا (Siddhartha) کاهینەکان فێربوو.

«سید هاتا» لە سەرەتای ژیانیدا ژیانێکی شاهانەی پڕ لە خۆشگوزەرانی لە کۆشکی باوکی پاشادا بەسەر برد، کە خزمەتکار و کەنیزەک دەوریان کرد. ئەو دوور لە ئازار، نەهامەتی و ئەو هەژارییە دەژیا کە «دابوو؛ هاوسەرگیری لەگەڵ کچی مامی خۆی شازادە «یۆسۆد هارا (Yasodhara) گەل پێوەی دەیانناڵاند. کاتێک دەرفەت بۆ «سید هاتا» ڕەخسا کە بچێتە دەرەوە بۆ ناو عامەی خەڵک، بە چاوی خۆی بینی نەخۆشی چییە، پیری چییە و ئەو مردنە چییە کە خەڵکی لە دەرەوەی کۆشک پێوەی دەناڵێنن؛ لێرەوە دەستی کرد بە بیرکردنەوە لەوان و بەزەیی پێیاندا دەهاتەوە، بەوەش ئارەزووی بۆ چوونە دەرەوە بۆ لای خەڵک زیاتر بوو تاوەکو حەقیقەتی ئەوان ببینێت.

لە کۆتاییدا بڕیاری دا ماڵەکەی جێبهێڵێت و ببێتە ڕاهیبێکی سواڵکەر بە مەبەستی گەیشتن بە حەقیقەتی ژیان. ئەو بە دوای حیکمەتی جیهاندا دەگەڕا کە هەموو ژیان ڕوون دەکاتەوە؛ لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر دەگوازرایەوە و بە دوای حیکمەتدا دەگەڕا تاوەکو پێی گەیشت، ئەویش ئەوە بوو کە حیکمەت لە ناخی خودی مرۆڤ و لە قووڵایی ڕۆحیدا بوونی هەیە.

"لەسەر چاکەوە پێویستە چاکە بێت، و لەسەر خراپەش پێویستە خراپە بێت"؛ ئەمە کلیل و سەرەتای حیکمەت بوو لای ئەو.

لە فێرکارییەکانی «بوودا»:
- پەرستنی بتەکان هەڵەیە، وەک چۆن ئەو داوای باوەڕبوون بە حەق دەکرد: (قسەی حەق، ڕەفتاری حەق، کاری حەق، تێرامانی حەق...).
- پێویستە مرۆڤ بە بەزەیی بەسەر تووڕەییدا زاڵ بێت، و بە خۆشەویستییش کینە و ڕق لەناو ببات.

خەڵکەکە لە ژاپۆندا قوربانییان بۆ پێشکەش دەکرد و لە ناو هەر پەرستگایەکدا پەیکەریان بۆ دادەنا (کە ئەمەش پاش ئەوە بوو کە خۆی لە ژیانیدا دژایەتی بتەکانی کردبوو و ئامۆژگاری دژیان دەکرد)؛ وەک چۆن بوودیزم بوو بە خاوەن کاهین.

بوودییەکان بڕوایان بە جیهانی دووەم هەبوو دوای مردن؛ پێیان وابوو شەیتانەکان بوونیان هەیە و لەسەرووی هەمووشیانەوە گەورەکەیان «ئۆنی» کە خاوەن چڕنووک و ددانە کەڵبە بوو. ئەو لە شوێنێکی تاریکدا دەژیا و بە زێڕ سەرنجی ژنانی ڕادەکێشا تاوەکو بچنە ئەو شوێنە و لەوێ لەگەڵیدا بژین بۆ چێژوەرگرتنی.
تێبینی و پەراوێزەکان:
١) وشەی ژاپۆن بە واتای: ئەو شوێنەی خۆر لێی هەڵدێت (وڵاتی خۆرهەڵات) دێت.
ئایینی کۆنفۆشیۆسی (الکونفوشیوسیة)

ئەم ئایینە عەقیدەیەکی فەلسەفیی ئەخلاقییە؛ هاتە ناو ژاپۆن و بڵاوبوونەوەی لەپاڵ («شینتۆ»، «بوودیزم» و «میکادۆ»)دا بەردەوام بوو. ئەمەش کاریگەرییەکی قووڵتر و زیاتری لە ناخی مرۆڤی ژاپۆنیدا هەبوو، چونکە فێری خۆشەویستیی زانستی دەکرد؛ لە کاتێکدا «شینتۆ» فێری خۆشەویستیی سروشتی دەکرد و «بوودیزم»یش فێری خۆشەویستیی هونەری دەکرد.

کۆنفۆشیۆسی دەگەڕێتەوە بۆ دامەزرێنەرەکەی کە فەیلەسوفی چینی حەکیم «تشیمو کۆنج» بوو کە بە هەتیمی ژیا. ئەو مێژوو، مۆسیقا، شیعر، ئەدەبی کۆنی چینی و عادات و نەریتەکانی خوێند؛ ناوبانگی بڵاوبووەوە و پێیان دەگوت «کۆنجی فەیلەسوف»، پاشان ناوەکەی شێوێنرا تاوەکو دواتر بوو بە «کۆنفۆشیۆس». فێرکاری و فەلسەفەکەی ناوبانگی دەرکرد و قوتابییان لە هەموو لایەکی چینەوە ڕوویان تێکرد.

«کۆنفۆشیۆس» وەک پێغەمبەرێک یان پەرستراوێک ڕەفتاری نەدەکرد، بەڵکو حەکیمێک بوو لە حەکیمەکان؛ فێرکارییەکانیشی بە زارەکی بە خەڵک دەدرا. ئەو بەزەییەکی زۆری بە ئاژەڵاندا دەهاتەوە، جلی لە پێستی ئەوان نەدەپۆشی و شیریشی نەدەخوارد؛ ئەو مامۆستایەکی نموونەیی پلە یەک بوو.

جەنگاوەری ژاپۆنی پێگەیەکی تایبەتی لە کۆمەڵگەدا داگیرکردبوو؛ چینی سووارچاکان بوو بە شەرەفێکی گەورە بۆ ئەو هاووڵاتییەی کە دەچووە ناوی. ئەمانە دەوری حاکمی سەربازییان دابوو کە پێیان دەگوترا «سامۆرای».

«سامۆرای» تەنها جەنگاوەر نەبوون، بەڵکو زانا بوون و سیستمی تایبەت بە خۆیان هەبوو؛ ئەوان «کۆنفۆشیۆس»یان وەک ڕێ نیشاندەر و هاندەری خۆیان سەیر دەکرد. گرنگترین شت لە فێرکارییەکانیاندا بریتی بوو لە: (ئازایەتی، دادپەروەری، چاکەکاری، ئەدەب، شەرەف، دڵسۆزی، کۆنترۆڵکردنی نەفەس، حیکمەت، حەزی فێربوون).

ئەوان لە ژاپۆندا خاوەن ئیمتیازی زۆر بوون و ژیانێکی سەختیان هەبوو. لە قۆناغەکانی دواتردا بوون بە خاوەن یاسای سەیر؛ وەک خۆکوشتن بە بڕینی سک و دەرهێنانی ڕیخۆڵەکان، ئەمەش لە کاتی شکستخواردنیاندا لە شەڕدا دەبوو، ئەم کارەش وەک ڕێوڕەسمێکی ئایینی بوو لە عەقیدەی «شینتۆ»دا (کە تایبەت بوو بە پیاوان). بەڵام بۆ ژنان هونەرێکی تر بوو لە خۆکوشتن کە بریتی بوو لە بڕینی مل بە خەنجەر بە مەبەستی بڕینی دەمارەکان بە یەک لێدان؛ لەبەر ئەمەش ڕاهێنانی تایبەتیان پێدەکران.
گرنگترین ئەو خوداوەندانەی کە لە ژاپۆنی کۆندا ناسرابوون ئەمانەن:

- «ئیزاناگی و ئیزانامی»: ئەوان یەکەمین هاوسەری خوداین.
- «ئیزن میۆ»: خوداوەندی خۆشەویستی و ئارەزووی سێکسییە.
- «ئاماتێراسو»: خوداوەندی خۆر و سەرەکیترین خوداوەندە لە پانتیۆنی ژاپۆنیدا؛ ئەو کچی «ئیزاناگی» و «ئیزانامی»یە، کرا بە حاکمی ئاسمان و ئەو کەسەیە کە جلی خوداوەندەکان دەشوات.
- «ئیناری»: خوداوەندی کشتوکاڵە (بەتایبەت چاندنی برنج) و خوداوەندی خێرە؛ لە شێوەی پیاوێکی پیردا لەگەڵ شوێنکەوتووان و نێردراوەکانی لە ڕێوی دەکێشرێت.
- «بیشامۆن»: خوداوەندی جەنگ و خوداوەندی بەختە؛ لە شێوەی جەنگاوەرێکی چەکداردا وێنا دەکرێت.
- «تسوکیۆمی»: خوداوەندی مانگ و حاکمی شەوە؛ ئەو برای خوداوەندی خۆر «ئاماتێراسو»یە.
- «جۆرۆجین»: خوداوەندی تەمەن درێژی و بەختی باشە؛ لە شێوەی پیاوێکی ڕدێن سپیدا وێنا دەکرێت کە کیسەڵێک یان لەقلەقێک هاوڕێیەتی دەکات.
- «دایکۆکو»: خوداوەندی سەروەت و سامان و یەکێکە لە خوداوەندەکانی بەخت؛ لە شێوەی چەکوشێکی سیحریدا دەکێشرێت.
- «رایدن»: خوداوەندی brوسکەیە؛ لە شێوەی شەیتانێکدا دەکێشرێت کە چنووکی هەیە و تەپڵێکی هەڵگرتووە.
- «سێنگین» (Sengen): ئەو خوداوەندی چیای فۆجییە، پەرستگاکەشی لە لووتکەی چیادایە.
- «سوزانۆ»: خوداوەندی دەریا، خوداوەندی پیت و فەڕ، بروسکە و بارانە.
- «شیتیشی فۆکۆجینی»: ناوێکە بۆ حەوت خوداوەندەکەی بەخت.
- «کاغۆتسۆتی»: خوداوەندی ئاگرە.
- «فۆکورۆ کۆجۆ»: خوداوەندی حیکمەت و تەمەنی درێژە، یەکێکیشە لە خوداوەندەکانی بەخت؛ بە سەرێکی تەسک و درێژەوە وێنا دەکرێت کە کیسەڵێک یان تاجی لەسەرە.
- «شیناتسو هیکۆ»: خوداوەندی بایە.
- «مۆزیبی»: خوداوەندی ڕووەک و بزوێنەری بەرهەمهێنانی کشتوکاڵییە.
- «هیرۆکۆ»: کوڕی یەکەمین هاوسەری خوداییە، کە بە واتای کوڕی خۆر دێت.

بابی حەوتەم: فەرهەنگی گرنگترین پەرستراوەکانی گەلانی جیهانی کۆن

(أ)

- «ئەپافۆس» (Epahus): پەرستراوێکی یۆنانییە، کوڕی «زیۆس» و «ئایۆ»یە.

- «ئەبجال» (أبجال): وشەکە بە واتای مەخلوقاتی لێکدراو (عەفریت) دێت کە لە خزمەت «ئەپسۆ»دا کار دەکەن و ژمارەیان حەوتە؛ «ئەبجال» لە بنەڕەتدا سۆمەرییە.

- «ئەبجۆ» (أبجو): پەرستراوێکی میسرییە؛ لە شێوەی ماسییەکدایە کە داکۆکی لە خۆر دەکات لە گەشتەکەیدا بۆ جیهانی خوارەوە لە کاتی شەودا.

- «ئەبخ» (أبخ): هێمایە بۆ چیای حەمرین لە نێوان دوو ڕووبارەکەدا (میسۆپۆتامیا)؛ ئەفسانەیەکی سۆمەرییش هەیە کە وەرزەکانی ساڵ لە دەوری ململانێی نێوان «ئینانا» و «ئەبخ»دا دەسوڕێنەوە.

- «ئەپس» (Aps): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی دەوڵەمەندییە، کە یەکێکە لە پەرستراوە لاوەکییەکان.

ئەپسو» (أبسو): وشەیەکە بەکاردێت بۆ ئاوە شیرینەکانی ژێر زەوی، لفظەکەش لە بنەڕەتدا سۆمەرییە؛ بەڵام لای ئەکەدییەکان بە «ئەبزو»» -
.ناسراوە. «ئەپسو» پێچەوانەی «تیامەت» بوو کە نوێنەرایەتی ئاوە سوێرەکانی دەکرد

سۆمەرییەکان سەیری «ئەپسو»یان دەکرد وەک بارەگای ئەو خوداوەندانەی کە یەکەم مرۆڤیان تێدا دروستکرد لەسەر بنەمای ڕێنماییەکانی «ئەنکی»
- گەورەی ئەم ئاوە. پەرستگای سەرەکیی «ئەپسو» لە شاری ئەریدۆ بوو. «ئەپسو» یەکێک بوو لەو سێ خوداوەندە سەرەتاییانەی کە هەموو
.خوداوەندەکانی تر (بەپێی ئەوەی لە ئەفسانەکانی بابلدا هاتووە) لێیان کەوتوونەتەوە
هاوسەرەکەی «تیامەت»ە کە نوێنەرایەتیی ئاوی سوێر دەکات؛ هەردووکیان لە بێدەنگی و لەسەروویان تەمومژێکی چڕ یەکتریان گرت، کە لێیانەوە
خوداوەندی سێیەم «مۆمۆ» دەرچوو. لای بابلییەکان «ئەپسو» نوێنەرایەتیی خوداوەندی ئاو دەکات پێش دروستبوون؛ لە بەرامبەردا لای
هاتووە، بەو پێیەی «ئەپسو» و «تیحۆم» هێمایەک بوون بۆ خوداوەندی ئاو، واتە دۆخی ئاوە گەردوونییەکە (Tehom) «عیبرانییەکان بە «تیحۆم
.پێش شێوەگرتن، یان پێش هەموو شتێک کە پێش ژیان بکەوێت

.ئیکالۆ» (أبكالو): وشەیەکی ئەکەدییە؛ لە ستایشەکانی خوداوەندە ئەکەدییەکاندا وەک دانا یان حەکیم هاتووە» -

ئەبو» (أبو): پەرستراوێکی سۆمەری، بابلی و حۆرییە؛ خوداوەندی پیتاندن و گەشەکردنە، نوێنەرایەتیی گژوگیای سەوز دەکات. لای» -
سۆمەرییەکان گەڕاوەتەوە بۆ شاری (تل ئەسمەر) کە پایتەختی شانشینی «ئەشنونا» بوو لەسەر ڕووباری دیالە. جێی سەرنجە وشەی "أب"
.(باوک)ی عەرەبی بە واتای گژوگیا دێت، هەروەها وشەی "أبيب"ی عەرەبیش بە واتای سەوزایی دێت

ئەبوات» (أبوات): پەرستراوێکی میسرییە؛ بە سەری ڕێوی یان گورگ وێنا دەکرێت، ئەو پارێزەری بەلەمەکەی خۆرە. ئەم ناوەش لای میسرییە» -
.کۆنەکان بە واتای "کەرەوەی ڕێگا" دێت؛ لە شاری ئەبیدۆس دەپەرسترا

ئەبو هۆل» (أبو الهول): پەرستراوێکی میسرییە؛ ناوی ڕاستەقینەی بریتییە لە "شپسی عنخ"، واتە بەخشەری ژیان. یۆنانییەکان کاتێک بینییان» -
.(Sphinx) «سەرسام بوون و ناوێکیان لێنا کە هیچ پەیوەندییەکی دوور و نزیکی پێوە نییە، کە پێی دەوترێت «سفینکس

ئەمەش ناوی دێوەزمەیەکی ناسراوە لە ئەفسانەکانی یۆناندا (ئیغریقی)؛ شێوەی زیندەوەرێکە کە نیوەی سەرەوەی ژنە و نیوەی خوارەوەی شێرە.
لەلایەن خوداوەند ([Echidhna] «بوو لە هاوسەرەکەی «ئەشیدن [Typhon] «ئەفسانە یۆنانییەکە دەڵێت ئەو دێوەزمەیە (کە کچی «تیفۆن
«هیرا»وە نێردرابوو بۆ سەر خەڵکی «تیبە» تا تیاچوونیان بەسەردا بهێنێت. وادیارە یۆنانییەکان بەهۆی هەبوونی لێکچوونەوە ناوی سفینکسیان
.بەسەر ئەم پەیکەرە میسرییەدا بڕیوە

لە مێژووی بیروباوەڕەکاندا ئاماژە بەوە کراوە کە مرۆڤی کۆن پەنای دەبردە بەر پەیکەری پاشاکان تا لە ڕێگەیانەوە لە خوداوەند بپاڕێتەوە؛ لەگەڵ
تێپەڕبوونی کاتدا خەڵکی پیرۆزییان بۆ ئەم شوێنەوارە زیاد کرد و وەک هێمایەک بۆ خوداوەندی خۆر سەیریا دەکرد کە پێی دەوترا «حۆرس»ی
خاوەن ئاسۆ، سەرەڕای ئەوەی کە نوێنەرایەتیی پێشینانی پاشاکانیشی دەکرد. زۆرێک لە پاشا و میرەکانی میسری کۆن سەردانیان دەکرد و لە نزیکیدا
.(«دەمانەوە، لەوانەش: («تحوتمسی سێیەم»، «ئەمنوفیسی سێیەم»، «توت عنخ ئامون»، «حورمحب»، «سێتی یەکەم» و «ڕامسیسی دووەم
لە نزیک پەیکەرەکە هەندێک لە دیلە ئاسیاییەکان یان پەنابەرە ئاسیاییەکان دەژیان کە هەوڵیان دەدا لە نێوان پەرستراوەکانی خۆیان و پەرستراوە
میسرییەکاندا لێکچوون بدۆزنەوە. پێدەچێت لە نێو ئەو دیلانەدا کە کەنعانی بوون، لە دەوروبەری ناوچەی «ئەبو هۆل»دا پەرستگایەکیان بۆ
یان «حۆر حەول» دروست کردبێت کە ئەویش لە شێوەی بازدا بوو؛ کاتێک سەیری پەیکەرەکەیان (Hauron) «خوداوەندەکەی خۆیان «حۆرۆن
دەکرد، پەیوەندییەکیان دۆزییەوە لە نێوان پەرستراوەکەی خۆیان «حۆرۆن» و لە نێوان خۆری میسری کە لەم پەیکەرەدا بەرجەستە ببوو و
.میسرییەکان پێیان دەوت «حۆر»ی خاوەن ئاسۆ

بەم شێوەیە میسرییەکان و سامییەکان بەیەکەوە پەرستنی خوداوەند «حۆر» یان «حەول»یان ئەنجام دەدا کە لەو پەیکەرەدا بەرجەستە ببوو؛ بە
ئەگەرێکی زۆریشەوە شوێنەکەیان ناوبردووە بە "بۆحەول" یان "بێتحەول" واتە ماڵی حەول. لەگەڵ تێپەڕبوونی کات و گۆڕانی زمانەکەدا ناوەکە
.گۆڕاوە بۆ «ئەبو هۆل» کە ئەمڕۆ پەیکەرەکەی پێ دەناسرێتەوە

بڕوا وایە کە پەیکەرەکە لە سەردەمی پاشا «خۆفۆ»دا دروستکرابێت لە دەوروبەری ساڵی ٣٧٠٠ پێش زایین، هەروەها وتراویشە کە شێوەی
دەموچاوی پاشا «خەفرە» خۆی نیشان دەدات. بەرزیی پەیکەرەکە دەگاتە ٢٠ مەتر و درێژییەکەی ٧٣ مەترە؛ بەرزیی گوێیەکەی ١.٣٧ مەترە،
.بەرزیی لووتی ١.٧٠ مەترە، دەمی بە پانیی ٢.٣٢ مەترە، و پانیی گەورەترین بەشی دەموچاوی ٤.١٥ مەترە

پەرستراوێکی یۆنانییە؛ خوداوەندی ڕووناکی، هونەرەکان، شیعر و جوانییە لای یۆنانییەکان، بە یەکێک لە جوانترین :(Apollo) «ئەپۆلۆ» -
.خوداوەندەکانی مێژووی ئەفسانەی یۆنانی دادەنرێت

«ئەپۆلۆ» کوڕی خوداوەند «زیۆس» و دایکی خوداوەند «بێتو»یە؛ پەرستگایەکی لە شاری «دەلفی» هەبوو کە ئەم پەرستگایە وەک مەڵبەندێکی پێشبینیکردن و غەیبزانی ناوبانگی دەرکردبوو. وەک چۆن پەیکەرێکیشی لە شاری «سۆر»ی فینیقی دۆزرایەوە کە پێدەچێت فینیقییەکان لە «قوبرس» بە تاڵان هێنابێتیان و ناردبێتیان بۆ شاری دایک.

چەندین پەرستگای گەورەی بۆ بنیاتنرا و لە کۆتاییەکانی سەردەمی مەسیحییەتدا، شاری «ئەسینا» بوو بە مەڵبەندی سەرەکیی پەرستنی. «ئەپۆلۆ» بە خاوەن عەبا و جلی درەوشاوە وەسف دەکرێت، پەرستنیشی تا ساڵی ٥٢٩ی زایینی بەردەوام بوو. ئەو هەمیشە بە ڕێکخراوەیی، میانڕەوی و جوانی دەناسرایەوە؛ جەژن و ئاهەنگی گەورەی بۆ دەگێڕدرا لە «دەلفی» و «دیلۆس». لەبەر ئەوەی خوداوەندی ڕووناکی بوو، پێی دەوترا "ئەپۆلۆیی ڕووناککەرەوە"، هەروەک چۆن خوداوەندی پزیشکایەتییش بوو.
مۆسیقا و هونەرە شێعرییەکان. یەکێک لە پیرۆزکراوەکانی درەختی غار (لاورێل) بوو، چونکە کاتێک داڵانی دەکرد بەدوای «دافنی»دا، ئەو لێی... ڕایکرد و خۆی گۆڕی بۆ درەختی غار. ناوەکەی لە لایەن مێژوونووسان و توێژەرانەوە بە چەندین شێواز هاتووە وەک: "ئەپۆلۆن" و "ئەپۆلۆ"، لە پەرستگای «دەلفی»؛ ئەم کاهینەیەش بە وتە و (Pythia) «بەڵام کەسایەتییەکە هەر یەکێکە. کاهینەی پەرستگای ئەپۆلۆ پێی دەوترا «پیسیا پێشبینییەکانی وەڵامی هەر کەسێکی دەدایەوە کە ڕاوێژی پێبکات.

- «ئاپیس» (Apis): پەرستراوێکی میسرییە؛ ئەو گای پیرۆزی شاری «مەمفیس» بوو. نوێنەرایەتیی هێز و ململانێی دەکرد لە جەنگ و پیتاندندا؛ هەروەها بەرجەستەکەرێک بوو بۆ خوداوەند «پتاح» (پاشا لەسەر شێوەی گایەکی خاوەن هێزی نائاسایی وێنا دەکرا). لای میسرییە کۆنەکانیش وابوو کە «ئاپیس» نوێنەرایەتیی یەکگرتنی ڕۆحی خودایی دەکات لەگەڵ جەستەی مرۆڤدا.

گاکە بە ئاژەڵی پیرۆزی خوداوەند «پتاح» دادەنرا کە ڕۆحی تێدا نیشتەجێ دەبوو؛ دوای مردنیشی دەبوو بە "ئۆزیرۆ-ئاپیس". لە گۆڕستانی گاکاندا (سەرابیۆم) ٦٤ تابووتی گەورەی گاکان دۆزراونەتەوە. لە سروشتی ئەم ئاژەڵە بەهێزە، پیتاندن بوو کە وەک سەرچاوەیەک بۆ بەپیتیی سێکس تەماشا دەکرا؛ جەژنی بۆ دەگێڕدرا و تێیدا گای نێرینەی «ئاپیس» بەسەر زەوییە کشتوکاڵییەکاندا بەڕەڵا دەکرا بۆ داواکردنی خێر، بە مەبەستی ئامادەکردنی زەوییەکە بۆ دووگیانبوون و بەرهەمهێنان. هەروەها ساڵانە گوێرەکەیەک دەکرایە قوربانی بۆ «ئاپیس».

- «ئیبیسۆ» (Ebisu): پەرستراوێکی ژاپۆنییە؛ خوداوەندی کار و یەکێک لە خوداوەندەکانی پاراستنە. لەگەڵ ماسییەک و گۆچانێکدا وێنا دەکرا.

- «ئێپیمیسیۆس» (Epimetheus): پەرستراوێکی یۆنانییە؛ باوکی «ئایاپیتوس» و دایکی «کلیمینی»یە. براکانی بریتین لە: «ئەتڵەس» و «پرۆمیسیۆس»؛ هاوسەرەکەشی «پاندۆرا»یە. وەسف دەکرێت بەوەی کە هەمیشە بەدوای هەوەس و ئارەزووەکانیدا دەڕۆیشت، ناوەکەشی ئاماژەیە بۆ تایبەتمەندیی سەرەکییەکەی کە بریتییە لە: (فیکری دواکەوتوو یان بیرکردنەوەی پاشوەختە). خوداوەند «زیۆس» کچە خوداوەند «پاندۆرا»ی پێشکەش کرد و ئاگاداری کردەوە لە وەرگرتنی؛ لە «پاندۆرا» کچێکی بوو بە ناوی «پیرها».

- «ئایبۆنا» (Abeona): پەرستراوێکی ڕۆمانییە؛ لای ڕۆمانەکان وەک پارێزەرێک بوو کە منداڵان ڕێنوێنی دەکات بۆ هەنگاوە ڕاستەکان.

- «ئەپۆفیس» (Apophis): پەرستراوێکی میسرییە؛ بە ناوی «ئەپێپی»ش دەناسرێت، کە مارێکی زەبەلاحە و هەوڵدەدات ڕێگری لە خوداوەند «ڕەع» بکات کاتێک بە ئاسماندا تێپەڕدەبێت. کاتێکیش سەرکەوتوو دەبێت، خۆرگیران (کەسوف) ڕوودەدات. «ئەپۆفیس» گوزارشتە لە تاریکی و ململانێ دژ بە ڕووناکی خۆر؛ ئەو دوژمنی خۆرە.

- «ئاتار» (Atar): پەرستراوێکی فارسییە؛ خوداوەندی ئاگرە و ئەو کوڕی «ئاهورامەزدا»یە.

- «ئاتارگاتیس» (Atargatis): یەکێک لە کچە خوداوەندەکانە لە باکووری سووریا لە سەردەمی هێلینیستیدا؛ لە سەردەمی ڕۆمانیشدا ناوی "خوداوەندی سووری" لێنرا. نوێنەرایەتیی پیتاندن و ژیانی خۆشگوزەرانی دەکرد، هێماکەشی گوڵەگەنم بوو؛ بەڵام لە شاری «عەسقەلان» هێماکەی ماسی بوو. لە وەرزی بەهاردا جەژنی بۆ دەگێڕدرا.
ئاهەنگەکان و ئەوەش بە داگیرساندنی ئاگر و بەرزکردنەوەی مەشخەڵەکان. ڕۆمانەکان و یۆنانییەکان پیرۆزییان پیا دەدا و پەرستگایان بۆ بنیات... دەنا، وەک چۆن پەرستنی بە جۆرێک لە تەڵقین و مەڕاسیمی ئاینیی تەمومژاوی بەسترابووەوە کە تا دوای لەدایکبوونی حەزرەتی مەسیح بە ماوەیەکی کەم بەردەوام بوو.

بەناوبانگترین پەرستگای ئەو لە شاری «مەنبەج»ی ئێستا بوو، هەروەها لە «بەعلبەک»یش دەپەرسترا لەژێر ناوی «ڤینۆس»دا لە تەنیشت «جوپیتەر» و «مێرکوری» کە پێکەوە سێ لایەنی خوداییان پێکدەهێنا:
«ئاتارگاتیس» ➔ «ڤینۆس»
«جوپیتەر» ➔ «حەدەد» (یان هێمایەک لە شێوەکانی باعل)
«مێرکوری» ➔ «شەمس»

جوپیتەر» یان «حەدەد» یان «باعل» بە خوداوەندی هەور، بروسکە، دروێنە و هەموو دیاردەکانی پیتاندن دادەنرا. هەندێک لە مێژوونووسانی» سەدەی دووەمی زایینیدا، کاهینەکانی «ڤینۆس»یان لە «بەعلبەک» بەوە وەسف کردووە کە بە شێوەیەکی شێتانە لەسەر ئاوازی زوڕنا سەمایان دەکرد، یان بە قامچی لەبەردەم جەماوەردا لە خۆیان دەدا و قۆڵەکانی خۆیان بە شمشێر بریندار دەکرد تا خوێنیان لێ بڕوات؛ ئەمەش بەهۆی چاوبرسییەتی لە وەرگرتنی خێر و سەدەقە لە جەماوەرەکە بوو.

- «ئاترا حاسیس» (اترحسیس): لە بنەڕەتدا یەکێکە لە پاڵەوانانی ئەفسانەیەکی ئەکەدی بە ناوی (ئاترام حاسیس)، کە بە پیاوی حەکیم دەناسرێت. ئەم ناوە وەک نازناوێک لەگەڵ هەریەکە لە «ئاداپا» و «ئوتناپیشتم»دا دێت. ئەفسانە ئەکەدییەکە باسی دروستکردنی مرۆڤ دەکات لە ڕێگەی دایکی خوداوەندەکان «مامی»یەوە. دواتر «ئەنلیل» بەهۆی ژاوەژاوی مرۆڤەکانەوە تووڕە دەبێت و بڕیاری ڕزگاربوون لە مرۆڤایەتی دەدات لە ڕێگەی لافاوەوە؛ بەڵام «ئاترا حاسیس» بەهۆی ڕێنماییەکانی خوداوەندی حەکیم «ئەنکی»یەوە ڕزگاری دەبێت، کە فێری دەکات چۆن کەشتییەک بۆ هەموو زیندەوەران دروست بکات.

- «ئەترۆپۆس» (Atropos): کچە خوداوەندێکی یۆنانییە، یەکێکە لە خوداوەندەکانی چارەنووس (قەدەر).

- «ئەتلانت»: پەرستراوێکی فینیقییە.

- «ئەتورمر»: پەرستراوێکی بابلییە، کە خوداوەندی کەشوهەوا بووە لایان.

- «ئاتۆم» (Atum): پەرستراوێکی میسرییە، بە "ئەتۆن" و "ئاتۆن" و "ئاتون"یش ناودەبرێت. جیاوازی و گۆڕانی نێوانیان لە پەرەسەندندایە، چونکە هەردوایان نوێنەرایەتیی خۆر دەکەن. «ئاتۆم» لە شێوەی شێخێک (پیاوێکی بەتەمەن) لە نێو مرۆڤدا وێنا دەکرێت و هێمایە بۆ قۆناغی کۆتاییی گەشتە ڕۆژانەییەکەی خۆر؛ بەڵام وشەی دووەم "ئەتۆن" گوزارشتە لە دیسکی خۆر کە لە بەیانیاندا بەسەر جیهاندا دەدرەوشێتەوە و لە ئێواراندا ئاوا دەبێت. دروست نییە لە شێوەی بووکەڵە یان بتدا وێنا بکرێت. «ئاتۆم» واتای تەواوکار یان بێخەوش دەگەیەنێت.
«ئاتۆم» لە شاری «هێلیۆپۆلیس» دەپەرسترا، کە یەکێکە لە کۆنترین خوداوەندەکانی میسر. ئەو بەبێ هاوسەرگیری هەریەکە لە خوداوەند «شۆ» و کچە خوداوەند «تەفنۆت»ی هێنایە بەرهەم.

لە سەردەمی خێزانی پێنجەمدا (٢٦٠٠ - ٢٥٠٠ پێش زایین)، لە نێوان خوداوەندی کۆن «حۆرس» و لە نێوان پەرستراوی هەرێمەکەیاندا «ئاتۆم» هاوسەنگییان دروستکرد و خوداوەندێکی نوێیان لێ دەرکرد بە ناوی «ڕەع - حۆرس»؛ پەرەشیان پێدا بە شێوەی مرۆڤێک کە سەری بازێکی هەبێت، پاشان ئەم شێوازەیان بەسەر خۆردا گشتاند، و «ئاتۆم»یشیان کردە خوداوەندێکی گشتی، چونکە لە ڕوانگەی ئەواندا ئەو خوداوەندی بێدەنگی بوو لە سەرەتای دروستبوونەوەی ئەزەلی، کاتێک پژمی هەوای لێ کەوتەوە، کاتێکیش پشتی هەڵکەند تەمومژ و شەونم (الندی) دروستبوو.

هەوا ڕەگەزی نێر بوو ناوی «شۆ» بوو، تەمومژ و شەونم ڕەگەزی مێ بوو ناوی «تەفنۆت» بوو؛ لەم دوو ڕەگەزەشەوە دوو ڕەگەزی تر لەدایکبوون کە بریتی بوون لە زەوی و ئاسمان؛ یەکەمیان زەوی بوو ناوی «جێب» بوو، دووەمیشیان ئاسمان بوو ناوی «نووت» بوو. پاشان نەوەی سێیەم دەرکەوت کە پێکهاتبوو لە: «ئۆزیریس»، «ئایزس» (ئایسیس)، «سێت» و «نەفتیس».

شێوەی درەختی خێزانیی کۆمەڵەی نۆیی:
«ئاتۆم» (خوداوەندی بێدەنگی لە ئەزەلەوە)
↓
«شۆ» (هەوا) + «تەفنۆت» (تەمومژ و شەونم)
↓
«جێب» (زەوی) + «نووت» (ئاسمان)
↓
«ئۆزیریس» + «ئایزس» | «سێت» + «نەفتیس»

میسرییەکان پیرۆزییان بەم نۆ ڕەگەزە دەدا کە بە (تاسوع - کۆمەڵەی نۆیی) دەناسران. لە پێنج ڕەگەزی یەکەمەوە جیهان دروستبوو، پاشان ململانێ لەسەر دەسەڵات لە نێوان «ئۆزیریس» و «سێت»دا دروستبوو؛ «ئۆزیریس» پاشای باکوور بوو، «سێت»یش پاشای باشوور بوو. پاشان «سێت» زاڵبوو بەسەر «ئۆزیریس»دا و کوشتی، دواتر «حۆرس» کوری «ئۆزیریس» تۆڵەی باوکی کردەوە و داوای تەختی پادشایەتی کردەوە، بۆیە هەموو ملوکایەتییەکە بۆ ئەو گەڕایەوە.

سەبارەت بە «ئەتۆن» (١)؛ پەرستنی لە سەردەمی دەوڵەتی ناوەڕاستدا بڵاوبووەوە و بە تایبەتی دوای ئەوە ناوبانگی دەرکرد کە فیرعەونی میسری «ئەخناتۆن» وەک تاقە خوداوەندی بێ هاوتا ڕایگەیاند، کە خالقی گەردوونە و دیسکی خۆر هێمایەتی. ناوی ڕاستەقینەی «ئەخناتۆن» بریتییە لە (ئەمنووحۆتەبی چوارەم) کە لە ساڵی ١٣٥٧ پێش زایین کۆچی دوایی کردووە (٢). «ئاتۆم» بە سەری مرۆڤێکەوە وێنا دەکرێت کە تاجی دووانی لەسەرە.

- «ئەتۆن» (Aton): پەرستراوێکی میسرییە، نوێنەرایەتیی دیسکی خۆر دەکات. فیرعەونی میسری ئەمنووحۆتەبی چوارەم وەک خوداوەندی خۆی هەڵیبژارد و ناوی خۆی گۆڕی بۆ «ئەخناتۆن»؛ واتە ئەو کەسەی کە «ئەتۆن» پێی خۆشحاڵە، شارێکی نوێشی بۆ پەرستنی ئەم خوداوەندە نوێیە بنیاتنا. پەرستنی «ئەتۆن» لە هەموو وڵاتدا و بە چەندین شێوازی جیاواز بڵاوبووەوە.

دوای فیرعەون «ئەخناتۆن»، پەرستنی «ئەتۆن» لاواز بوو؛ جێگرەکەی پەرستنی «ئەتۆن»ی گۆڕی بۆ پەرستنی «ئامۆن»، ناوی خۆشی گۆڕی بۆ «توت عەنخ ئامۆن».

- «ئەتیس» (Atys): پەرستراوێکی حیسییە؛ پەرستنی لە وڵاتی ئەنادۆڵ و «فێریجیا» (Phrygia) دەستی پێکرد. مردن و زیندووبوونەوەی ساڵانەی دەبووە مایەی گێڕانی ئاهەنگ لە وەرزی بەهاردا؛ ئەو هاوشێوەی «ئەدۆنیس» بوو لە «فینیکیا».

«ئەتیس» شوانێکی گەنج بوو، کوڕی کچە خوداوەندی گەورە «سیبیل» بوو، هەندێک جاریش خۆشەویستی بوو. لە ئەفسانەکانی تریشدا هاتووە کە دایکی ناوی «نانا» بووە و بە کچینی و بەهۆی خواردنی دەنکە هەنارێکەوە پێی دووگیان بووە؛ کاتێکیش لەدایکبووە، بزنێک شیری پێداوە تا گەورە بووە، لەبەر ئەمەش ناوی نراوە «ئەتیس» واتە نێرەبزن (گیسک). لە کۆندا گیسک بە یەکێک لە ئاژەڵە پیرۆزەکان دادەنرا بەوپێیەی ڕۆحی ڕووەکیی تێدابوو. چیرۆکی مردنی هاوشێوەی چیرۆکی مردنی «ئەدۆنیس»ە؛ لە ئەفسانەیەکی تریشدا هاتووە کە خۆی خەساندووە و خوێنی لێڕۆیشتووە تا لەژێر درەختی سنۆبەردا مردووە. «ئەتیس» لە «ڕۆما»شدا دەپەرسترا.

(تێبینی: لە دەقە مێژووییەکاندا هاتووە کە لە ساڵی ٢٠٠ پێش زاییندا وەک پاڵەوانێک بۆ تۆڵەسەندنەوە سەیر کراوە).

- «ئیتۆکلیس» (Eteocles): پەرستراوێکی یۆنانییە؛ کوڕی «ئۆدیپ» و «جۆکاستا»یە، برای «ئەنتیگۆنی» و «پۆلینیس»ە.

- «ئیسر» (إثتر): پەرستراوێکی کەنعانییە؛ یەکێکە لە کوڕەکانی «عەشیرە»، باوکی «ئیل»ە، دوای مردنی سەرکەوت بۆ سەر تەختی «باعل».

- «ئەسیرە» (أثیرة): پەرستراوێکی بابلییە؛ لە ڕۆژئاواوە (واتە خاکی ڕافیدەین) هاتووە لە لای کەنعانییەکانەوە، هاوسەری خوداوەندی دەشتەکی «عەمورو» بووە، وەک چۆن ناونراوە بە "ئاساتی عەمورو" واتە هاوسەری «عەمورو».

«حەمورابی» وەک شاژنی ئاسمان و زەوی و سەرچاوەی خۆشگوزەرانی و بەخشندەیی وەسفی دەکات؛ وەک چۆن لە گرێبەستەکانی کڕین و فرۆشتندا ناسناوی "ئاشراتوم ئای" واتە (ئاشراتوم دایکی منە)ی لێنراوە. ناوەکەی لە دەقەکانی پەیمانی کۆندا بە «عەشیرە» هاتووە، لە وەرگێڕانی یۆنانیشدا ناوی "سوس" هاتووە کە ئایینییە بۆ پیتاندن و بارپیتاندن، پەیکەرەکەشی بە زمانی عیبری پێی دەوترێت (مفلصت)؛ وشەکەش بە واتای ئامرازێک لە ئامرازەکانی لادانی سێکسی دێت.

لە دەقەکانی «ئۆگاریت»دا «ئەسیرە» بەرزترین پلەی خودایی هەبوو لە کۆمەڵەی خوداوەندەکاندا؛ ناوی تەواوی لەگەڵ نازناوەکەیدا بریتی بوو لە (ڕەبەت ئەرت یم) کە بە واتای خوداوەندی دەریا یان دایکی ئەسیرە دێت. «ئەسیرە» لە شاری «سوور» دەپەرسترا، وەک چۆن پێگەیەکی باڵای هەبوو لە دەقەکانی «ئۆگاریت»دا. «ئەسیرە» کەرەستەی گوێدرێژی بەکاردەهێنا بۆ لێخوڕین و گواستنەوەی بە تەنیا لە نێوان هەموو خوداوەندەکاندا؛ ئەفسانەکانی «ئۆگاریت» وەسفی دەکەن بەوەی کە خوشکی «باعل»ە، بەڵام لە پەڕتووکەکانی پەیمانی کۆندا دەردەکەوێت کە «ئەسیرە» هاوەڵ و بەستراوە بووە بە «باعل»ەوە.

تێبینی و پەراوێزەکان:
١) بۆ زانیاریی زیاتر لەسەر ماددەی «ئاتۆن» بڕوانە لاپەڕە ١٣٣).
٢) پێویستە بۆ پێداچوونەوەی مێژوویی سەرنجی بابەتی «ئەخناتۆن» بدرێت لە لاپەڕە ٥٧).
- «ئەسیم» (أثیم): پەرستراوێکە لە وڵاتی نێوان دوو ڕووبارەکەدا (میسۆپۆتامیا)؛ ئەو شەیتانێکی شەڕانگێزە کە هیچ پەناگەیەکی نییە.

- «ئەسینا» (Athena): کچە خوداوەندێکی یۆنانییە؛ خوداوەندی مەعریفە، حیکمەت و داناییە. لای ڕۆمانەکان هاوتای کچە خوداوەند «مینێرڤا»یە. ئەفسانەکە دەڵێت ئەو کچەی «زیۆس»ە و بە تەواوی، چەکدار و بە عەقڵییەتێکی تەواوەوە لە سەری باوکی هاتووەتە دەرەوە. ئەو بە یەکێک لە ١٢ خوداوەندەکەی چیای ئۆلیمپ (١) دادەنرێت؛ خوداوەندی پارێزەری شاری ئەسینا بوو و وەسف دەکرێت بە "کچە خوداوەندی پاکیزە"

کە کڵپەی حەماسەتی جەنگاوەرانە دەخاتە دڵی پیاوانی جەنگاوەرەوە. بەهۆی پاکیزەییەکەیەوە بە "بارسینۆس" دەناسرا؛ بەم هۆیەشەوە پەرستگاکەی لە ئەکرۆپۆلیس بە "بارسینۆن - پارتینۆن" ناونرا.

وەک چۆن ئەو خوداوەندی مەعریفە و حیکمەتە، هاوکات شاژنی ئاشتی و خاتوونی پیشەسازی و دەستڕەنگینییەکانە؛ ململانێی لەگەڵ «پۆسایدۆن» کرد و سەرکەوت، هەروەها دیوەزمە «پاڵاس»یشی بەزاند، پێستی کێشایەوە و ناوی ئەوی خستە سەر ناوی خۆی تا ئەمە ببێتە هۆشیارکەرەوەیەک بۆ کەسانی تر. جوانترین پەرستگاکان بۆ «ئەسینا» لە شاری ئەسینا بنیاتنران؛ جەژنەکانی لەوێ چوار ساڵ جارێک دەگێڕدران کە تێیدا ئاهەنگی مۆسیقی و یاریی وەرزشی بەڕێوەدەچوون.

یارییە وەرزشییەکان بە ڕێپێوانێکی کۆمەڵایەتی کۆتایی دەهات کە بەرەو لوتکەی ئەکرۆپۆلیس بەڕێدەکەوت بۆ پێشکەشکردنی قوربانی بە کچە خوداوەند «ئەسینا» و پۆشینی جلوبەرگێکی نوێ بۆ پەیکەرەکەی. ئەم ڕێپێوانە لەسەر شریتی نەخشێندراوی (ئەفریز)ی پەرستگای پارتینۆن کێشراوە، ئەم ئاهەنگەش ناوی "پاناتاینا" بوو. لە هێما پیرۆزەکانی ئەسینا: درەختی بەڕوو (سندیان)، زەیتوون و داڵ (نسر).

ئاجەر» (أجر): لە شاری ئۆگاریتدا دەپەرسترا؛ ناوەکەی بە واتای زەوی کشتوکاڵی دێت، هەروەک چۆن ناوی شارەکەی («ئۆگاریت») لە» -
ناوەکەی ئەوەوە وەرگیراوە. ناوی لەگەڵ ناوی خوداوەند «جفن»دا وەک نێردراوی خوداوەند «باعل» دێت.

ایجیجی» (اجیجي): ناونانێکی سۆمەری و بابلییە؛ بەسەر خوداوەندەکانی ئاسماندا دەبردرا بۆ جیاکردنەوەیان لە خوداوەندەکانی زەوی» -
(«ئەنوناکی») لای سۆمەرییەکان. بەڵام لای ئەکەدییەکان ئەم ناوە بەسەر خوداوەندەکانی حەوت ئاسمانەکەدا دەبردرا.

اژی داهانکا» (اجي داهانکا): پەرستراوێکی فارسییە؛ مارێکی سێ سەرە و نەیاری سەرەکی «ڤیما»یە» -.

ئەجیما» (أجیما): پەرستراوێکی سۆمەرییە؛ ئەو هاوشێوەی کچە خوداوەند «جەشتی نانا»یە لە لاواندنەوەی دۆمۆزیدا، ئەو خوشکی خوداوەند» -
«ئیل» و کچی کچە خوداوەند «نەنسەرساج»ە.

ئەحی» (أحي): پەرستراوێکی میسرییە کە لە «نو» (٢) هاتووە» -.

ئەخنۆم» (أخنوم): پەرستراوێکی میسرییە؛ خوداوەندی نێڵی باڵایە، پەرستگاکەشی لە دوورگەی فیلە لە نزیک یەکەم تاڤگەی ڕووباری نێڵ بوو.» -
وەک خوداوەندی پیتاندن و زۆری دەپەرسترا؛ لە شێوەی بەران یان مرۆڤێک بە سەری بەرانەوە وێنا دەکرێت، یۆنانییەکانیش پێیان دەوت «خنو
فیس».
ئاخیلۆس» (أخیلوس): پەرستراوێکی یۆنانییە؛ خوداوەندی ڕووبارە پیرۆزەکەیە، باوکی «ئۆقیانۆس» و دایکی «تیسس»ە. باوکی ململانێیەکی» -
توندی لەگەڵ «هێراقڵ»دا ئەنجامدا لەسەر خۆشەویستیی «دیانیرا»؛ ئەو گەورەترین برایەتیی هەبوو لە نێوان سێ هەزار براکەیدا.

پاڵەوانی یەکێک لە ئەفسانە ئەکەدییەکان، و یەکێک لە حەوت حەکیمەکەیە. پاڵەوانی ئەفسانەی کەوتنی مرۆڤە کە هاوشێوەی :(Adapa) «ئاداپا» -
حەزرەتی «ئادەم»ە لە پەیمانی کۆندا؛ بەهۆی هەڵەیەکەوە خەڵاتی نەمربوونی لەدەستدا و حوکمی مردنی بەسەردا سەپێنرا. ئەمەش لەگەڵ گوناهی
«ئادەم»دا یەکدەگرێتەوە، چونکە هەردووکیان ژیانی ئەبەدییان لەدەستدا و مردنیان بۆ نەوەکانیان هێنا؛ وەک چۆن لێکچوونی ناویش لە نێوان
هەردوو ناوەکەدا («ئادەم» و «ئاداپا») بەدی دەکرێت.

ئاداپا» بە مرۆڤێکی حەکیم دادەنرا؛ داوای یارمەتیی لێدەکرا بۆ چارەسەرکردنی منداڵانی نەخۆش دژ بەو دیوەزمە مێینەیەی کە منداڵانی تووشی تا»
دەکرد و بە «لاماشتۆ» دەناسرا. ئەفسانەکە لە دەوری ئەوە دەسووڕێتەوە کە «ئاداپا» کوڕی خوداوەند «ئەنکی / ئایا» بوو لە شاری ئەریدۆ؛
«ئاداپا» سەرکەوت بۆ ئاسمان و لەوێ نانی ژیان و ئاوی ژیانی خوارد، پاشان ڕەتیکردەوە بەهۆی ئەو ئامۆژگارییەی کە باوکی «ئەنکی / ئایا»
پێیدابوو. لەسەر بنەمای ئەم ئامۆژگارییەش «ئاداپا» پێیوابوو ئەو خواردنەی پێشکەشی دەکەن خواردنی مردنە؛ بۆیە بەهۆی ئەم ڕەتکردنەوەیەوە
نەمربوونی لەدەستدا لە کاتێکدا ئەو پێیوابوو ئەوە خواردنی مردنە.

ئاداما» (أداما): لە شاری «ئیبلا» دەپەرسترا، کە لە بنەڕەتدا حۆرییە. لە مانگی شەشەمی هەموو ساڵێکدا قوربانی لە گۆشتی مەڕ پێشکەش» -
دەکرا؛ هاوسەرەکەشی کچە خوداوەند «ئادام - تۆم» بوو.

ئادام - تۆم» (أدام - توم): لە شاری «ئیبلا» دەپەرسترا؛ هاوسەری خوداوەند «ئاداما» بوو. لە مانگی حەوتەمی هەموو ساڵێکدا قوربانی لە» -
گۆشتی مەڕی پێشکەش دەکرا.

تێبینی و پەراوێزەکان:

.١) پارتینۆن: پەرستگایەکی تایبەتە بە کچە خوداوەند ئەسینا)
.٢) بەم شێوەیە لە دەقەکاندا هاتووە)
ئادام-تۆم» (أدام - توم): لە شاری «ئیبلا» دەپەرسترا؛ هاوسەری خوداوەند «ئاداما» بوو. لە مانگی حەوتەمی هەموو ساڵێکدا قوربانی لە گۆشتی» -
.مەڕی پێشکەش دەکرا

خوداوەندی کەشوهەوایە لە سەردەمی ئەکەدی کۆندا؛ هەروەها خوداوەندی گەردەلوولە لای ئاشووری و بابلییەکان. :(Adad) «ئەدەد» -
ئارامییەکان لەژێر ناوی "هەدەد"دا وەریانگرتووە. زۆرجار بە هێما دەکرێت بەوەی کە تەمەقوچ (صاعقة) لە دەستێکیدا و تەورێک لە دەستەکەی تریدا دەگرێت و سواری پشتی گایەک بووە (گاکەش هێمای ئاژەڵی پیرۆزی ئەوە). هەروەها لە شاری «ئۆگاریت»یشدا لەژێر ناوی «حەدەد»
.دەپەرسترا و قوربانیی پێشکەش دەکرا

ئەدەد» کوڕی خوداوەند «ئان»ە، هاوسەرەکەی کچە خوداوەند «شالا»یە کە هەندێک جار وەک هاوسەری خوداوەند «داغۆن» وەسف دەکرێت.»
لەکاتی خزمەتکردنی خوداوەند «ئەدەد»دا، هەریەکە لە «شۆلات» و «حانیش» لەسەر شێوەی گایەکی کێوی و سەرکێش وێنا دەکران. ناوەکەی بە وێرانکاری، کاولکاری و تێکدانی زەوی بەستراوەتەوە، چونکە هێزەکانی سروشتی باش و خراپ پێکەوە کۆدەکاتەوە؛ ئەو توانای هەیە ڕووەک و کێڵگەکان بڕوێنێت، بەڵام لە هەمان کاتدا بەوەی دەی نێرێت لە لافاو، بروسکە، باران، گەردەلوول و تەمەقوچ دەبێتە هۆی لەناوبردنیان. بۆیە ئەو خوداوەندی باران، بروسکە، هەور و ڕەشەبا بوو، هاوشێوەی خوداوەند «باعل» بوو لای سامییەکان. لە شوێنە سەرەکەییەکانی پەرستنی، شارەکانی:
.(ئۆر، بابل، ئاشوور) بوون، لە هەندێک شاریشدا لە یەک پەرستگەدا لەگەڵ خوداوەند «ئان»دا بەشدار بوو

پەرستراوێکی فینیقییە؛ خوداوەندی پیتاندن و بەپیتییە. بنچینەی ناوەکە لە وشەی "ئەدۆن" واتە گەورە یان سەروەر :(Adonis) «ئەدۆنیس» -
.وەرگیراوە، پاشانیش پاشگری یۆنانی (یس)ی بۆ زیادکراوە، بەم ناوەش («ئەدۆنیس») لە «فینیکیا» و دەرەوەیدا ناوبانگی دەرکردووە

ئەدۆنیس» سەرەڕای بڵاوبوونەوەی پەرستنی، بەڵام یەکێک نەبوو لە خوداوەندە سەرەکییەکانی سووریا. هەندێک لە توێژەرانی میسۆلۆژیای فینیقی»
پێیان وایە کە «ئەدۆنیس» ناوێکی ترە بۆ خوداوەند «باعل»؛ خوداوەندی باران، سێبەر، بروسکە و هەموو دیاردەکانی پیتاندن. ئەو هاوتای «ئۆزیریس»ە لە میسر، چونکە ئەمەی دواییان هێمای زیندووبوونەوە بوو لە ژیانی سروشتدا؛ لە «فینیکیا»شدا «ئەدۆنیس» هێمای بەهاری گەشاوە
.بوو لە ژیانی سروشتدا

چیرۆکی ئەفسانەکەی لە دەوری ئەوە دەسووڕێتەوە کە پەرستنی بە پەرستنی کچە خوداوەند «عەشتارۆت»ەوە بەستراوەتەوە. ئەفسانەکە دەڵێت ئەو لەلایەن بەرازێکی کێوییەوە کوژراوە (کە خوداوەند باعل نییە)، کچە خوداوەند «عەشتارۆت»یش لە جیهانی خوارەوە لە نێوان مردووەکانیدا بەدوایدا دەگەڕێت تا لە مردن ڕزگاری بکات. ئەم ئەفسانەیە لەلایەن شاعیر «بانیاسیس (Baniasis)» لە سەدەی پێنجەمی پێش زاییندا گێڕدراوەتەوە کە
.کۆنترین ئەفسانەی پێشکەشکراوە، پاشان چەندین گێڕانەوەی تری بۆ زیادکراوە

ساڵانە جەژن بۆ «ئەدۆنیس» دەگێڕدرا کە تێیدا گریان و شیوەنکردن زۆر دەبوو؛ ئەمەش لە چەندین شاری وەک «جوبەیل» لە سەدەی دووەمی پێش زاییندا، لە «ئەسکەندەرییە» و لە «ئەسینا» لە دەوروبەری سەدەی پێنجەمی پێش زاییندا بەڕێوەدەچوو. هەروەها پەرستنی گەیشتە «ڕۆما» و
.«ئەنتۆلیا» کە تێیدا پەرستنی بۆ ماوەی شەش سەدە بە ناسراوی مایەوە

تێبینی: بەپێی سەرچاوە مێژووییەکان پەرستن و گێڕانی ئەم ئاهەنگانە تەنانەت لە ساڵی ٣٦٢ی زاییندا و لە ناوەڕاستی وەرزی هاویندا بەردەوام)
.(بووە
لە گێڕانەوەیەکی یۆنانیدا هاتووە کە «ئەدۆنیس» لە کوڕانی پاشاکان بووە و گەنجێکی زۆر شۆخ و شەنگ بووە؛ «ئەفرۆدیت» کاتێک بینیویەتی شەیدای بووە، ئەمەش وایکردووە خوداوەند «ئاریس» حەسودیی پێببات و ڕقی لێهەڵبگرێت. بۆیە کەوتە بۆسە بۆی تا ڕۆژێک ئاژەڵێکی کێوی
.(بەراز) هێرشی کردە سەری و پارچەپارچەی کرد

شاری «جوبەیل» تەرخانکرابوو بۆ پەرستنی، کە تێیدا ئاهەنگەکان لەسەر شەرەفی ئەو دەگێڕدران. لە سەرەتادا ئاهەنگەکان بۆ خۆشی دەربڕین بوون بەهۆی زیندووبوونەوەیەوە؛ پاشان جەماوەرەکە هاوشانی ڕاستبوونەوەی «ئەدۆنیس» لە نێوان مردووەکاندا ئاهەنگیان دەگێڕا. لە نێو ئاهەنگەکانیشدا مەڕاسیمی شیوەنکردن هەبوو کە تێیدا سەما و شەرابخواردنەوە دەستی پێدەکرد دوای تێپەڕبوونی ماوەی گریان و شیوەنکردن لەسەر ونبوونی. هەروەها لە کاتی ئەم ئاهەنگانەدا کارە سێکسییەکان ئەنجام دەدران یان ئەوەی پێی دەوترا "داوێنپیسیی پیرۆز"؛ لە کاتی ئەم ئاهەنگانەشدا
.(ئەفسانەکەی دەگێڕدراوەوە کاتێک وەک "ڕاوچی" وەسف دەکرا (١

وەک چۆن ئاسۆکەش شوێنێکی پیرۆز بوو بۆ «ئەدۆنیس»، بەناوی ئەوەوە ناوی ڕووبارەکە نرا کە ئەویش ڕووباری ئیبراهیمی ئێستایە لە لوبنان.
ئەم ئاهەنگانە و کارە سێکسییانەی لەگەڵیدا دەکران، وەک هێمایەک بوون بۆ پیتاندنی خاک، کێڵگەکان و گەشەکردن؛ هەروەها ناوی ئەو بەسەر

جۆرێک لە گوڵە کێوییە سوورەکاندا دەبڕدرا (گوڵی ئەدۆنیس)، کە ئەمڕۆ پێی دەوترێت «کڵاوبەهار» (شقائق النعمان) و پاشماوەی بیروباوەڕە کۆنەکانە.

ئەم ئاهەنگەساڵانەییانەی کە دەگێڕدران بۆ زیندووکردنەوەی یادەوەریی «ئەدۆنیس»، پەیوەندییەکی بەهێز لە نێوان ئەم خوداوەندەدا نیشان دەدەن کە نوێنەرایەتیی ڕەگەزی نێری پیتاندن دەکات و لە نێوان «عەشتارۆت»ی توخمی مێینەی بەرهەمهێنەردا. ئەم خوداوەندە لەگەڵ هاتنی وەرزی هاویندا دەمرێت تا جارێکی تر زیندوو ببێتەوە و لە نوێوە لەدایک ببێتەوە، و «عەشتارۆت»یش بۆ مردنی شیوەن دەکات.

فینیقییەکان ڕووەکیان لە ناو سەبەتە یان قاپوقاچاخی گڵێندا دەچاند کە تەمەنیان کورت بوو؛ ئەم چاندنانەش بە "باخچەکانی ئەدۆنیس" دەناسران. ئەم نەریتەش تا ئەمڕۆ لای مەسیحییەکان ماوەتەوە لە کاتی یادی لەدایکبوونی مەسیحدا (کریسمس)، کاتێک ئەم ڕووەکانە لەگەڵ هاتنی جەژندا گەشە دەکەن. هەروەها ئەم یادە لە شوێنەکانی تری «فینیکیا»ش وەک یادێکی خەمناک دەگێڕدرا؛ بەجۆرێک خەم و پەژارە کچانی دەگرتەوە و دەستیان دەکرد بە گریان، شیوەنکردن و سەماکردن لەسەر ئاوازی خەمگین کە دەنگی هاواریان گۆڕەپانە گشتییەکانی پڕ دەکرد. ئەم جەژنانەش لە ڕۆژانی دروێنەدا دەگێڕدران و بۆ ماوەی سێ ڕۆژ بەردەوام دەبوون.

تەورات ئاماژە بە دیاردەی باخچەکانی ئەدۆنیس دەکات لای فینیقییەکان، کاتێک «ئەشجیا» باسی باخچەکان دەکات وەک شوێنێک بۆ پێشکەشکردنی قوربانی بە کچە خوداوەندەکان.
نەخش و نیگارەکانی تەدموور ئەفسانەی ئەدۆنیس و خۆشەویستەکەی «باتی» یان «باڵتی» بە بیر دەهێننەوە، کە ئەو شاژن و هاوسەری خوداوەندی ئاسنگەر «هێفایستۆس» بوو؛ «ئەدۆنیس»ی خۆشویست و لەگەڵیدا ڕایکرد بۆ لوبنان، لەوێشدا لەلایەن «هێفایستۆس»ەوە کوژرا. پاشان ئەدۆنیس دەمرێت لەسەر دەستی «ئاریس» کە جلی بەرازێکی کێویی پۆشیبوو، لە کۆتاییدا دیمەنی «باڵتی» نیشان دەدات کە بۆ مردنی خۆشەویستەکەی دەگرییێت.

- «ئەدێمۆ» (أديمو): پەرستراوێکی بابلییە؛ گوزارشتە لە ڕۆحێکی شەڕانگێز کە ڕۆحی مردووەکە خۆی دەگۆڕێت بۆی ئەگەر خزم و کەسوکاری ئەرکە کۆتاییەکانی بەرامبەر جێبەجێ نەکەن. بەڵام ئەو کەسەی تەرمەکەی لە دەشتودەردا بەجێ دەهێڵرێت، ڕۆحەکەی بە ناسەقامگیری لەسەر زەویدا دەمێنێتەوە چونکە بێبەشبوون لە نێژران بە یەکێک لە توندترین سزاکان دادەنرا.

- «ئەڕّا» (أرّا): پەرستراوێکی بابلییە؛ خوداوەندی تاعوون و نەخۆشییە کوشندەکان و تێکدەرەکانە. ئەو دوژمنی سەرەکیی مرۆڤە و هەمیشە خەمی بڵاوکردنەوەی ئاژاوە، کاولکاری و وێرانکارییە لە جیهاندا؛ ئەو بەردەوام سەرقاڵە بەو شتانەی کە پێویستن بۆ ئەنجامدانی کارەکانی جەنگ و لەناوبردن. بۆ ئەوەی خەڵکی خۆیان لە شەڕی ئەو بپارێزن، نزا و تەڵقینەکانیان لەسەر تەختەکان دەنووسی و لەژێر ماڵەکانیاندا دەیاننا. «ئەڕّا» ڕاوێژکارێکی هەبوو بە ناوی «ئیشۆم». ئەفسانەکە دەڵێت ئەو دەسەڵاتی «مەردۆخ»ی بە خراپی بەکارهێنا و شەڕێکی ناوخۆیی لە بابلدا بەرپا کرد.

- «ئاراتۆ» (Erato): کچە خوداوەندێکی یۆنانییە؛ خوداوەندی شێعری دڵداری و تەنزئامێزە، بە جۆرێک وێنا دەکرێت کە قیسارەیەکی بەدەستەوەیە.

- «ئارتەمیس» (Artemis): کچە خوداوەندێکی یۆنانییە و لە شاری «ئێفەسۆس» دەپەرسترا؛ ئەو کچە خوداوەندی ڕاوچیی پاکیزەیە کە سەرقاڵە بە کاروباری ئاژەڵانەوە بە جۆرێک کە هیچ کاتێک بۆ دڵداری ناهێڵێتەوە. هاوکات کچە خوداوەندی سروشتی کێوی، لەوەرگاکان، دارستانەکان و گردەکان بوو؛ ئەو ڕۆحانەی لە دارستانەکاندا دەژیان تەسلیمی ئەو ببوان. باوکی «زیۆس» و دایکی «بێتو» بوو، براکەشی «ئەپۆلۆ» بوو. بە جۆرێک وێنا دەکرایە کە کەوانێکی بەدەستەوەیە و بە تیرەکانی ژنانی دووگیان دەکوژێت، وەک داکۆکییەک لە پاکیزەییی هەمیشەیی خۆی.

لە سەردەمی هێلینیستیدا، لە تەنیشت ناوەکەیەوە ناوی تری وەک کچە خوداوەند «دیانا» دەپەرسترا، کە ئەویش خۆی کچە خوداوەندی ڕاو و دارستانەکان بوو. پەرستنی ئەو تێکەڵی بیرۆکەی دایکایەتی و پاکیزەیی ببوو؛ بۆیە لە سەدەی یەکەمی زاییندا، کەنیسەی مەسیحی پاشماوەی مەراسیمەکانی ئارتەمیسی ئاینی گۆڕی بۆ مەریەمی پاکیزە، و جەژنی دروێنە کە بۆ ئارتەمیس لە ناوەڕاستی مانگی ئابدا دەگێڕدرا، گۆڕا بۆ جەژنی (کۆچی دوایی مەریەمی پاکیزە بۆ ئاسمان). وشەی ئارتەمیس خۆشی بە واتای (شەریعەتی بەرجەستەکراو) دێت.

تێبینی و پەراوێزەکان:
(۱) ئەفسانەی ئەدۆنیس هاوشێوەی ئەفسانەکانی: ئۆزیریسی میسری، تەمموزی ڕافیدەین و ئەتیسی فێریجی بوو.
پەرستگایەکی بۆ بنیاتنرا لە شاری «ئێفەسۆس» لە ئاسیای بچووک لە ساڵی ۳٥٦ پێش زایین، کە بە یەکێک لە گەورەترین پەرستگا یۆنانییەکان دادەنرێت. گرنگترین تایبەتمەندیی ئەم پەرستگایە دەرکەوتنی پەیکەرەکان بوو بە قەبارەی ڕاستەقینەی خۆیان؛ هەندێک لە پاشماوەکانیشی گوازرانەوە بۆ کەنیسەی ئایا سۆفیا لە قوستەنتینیە (ئەستەمبوڵ).

- «ئەرداتلیلی» (أرداتليلي): پەرستراوێکی بابلییە؛ لە بنەڕەتدا ناوی (ئەردەت لیلی - یان لیلۆ)یە، لە زمانی سۆمەریدا هاوتای (لۆلیلا)یە، ناوەکەش بە واتای "کچی با" دێت. ئەو یەکێکە لە دێوەزمەکانی شەو.

- «ئەردە» (أردة): کچە خوداوەندێکە لە خاکی ڕافیدەیندا ناسراوە؛ ئەو شەیتانێکی مێینەی شەڕانگێزە، وەسف دەکرێت بەوەی کە هیچ پیاوێک لەگەڵیدا جووت نەبووە و مەمکەکانی شیری تێدا نییە، وەک چۆن دەچێتە ناو دڵی شەیتانەکانی تریشەوە؛ بە تایبەتی ئەو پیاوە دەستەوەستانەی (عاجز) کە ناتوانێت ژن بهێنێت و ئەو پیاوەی بەبێ وەچە دەمرێت.

- «ئەرد ڤیروورا ئاناهیتا» (Ard Virura Anahita): پەرستراوێکی فارسییە؛ کچە خوداوەندی ئاوە لای فارسەکان. پێی دەوترێت "پیرۆز" کە ژمارەی مەڕومالاَت و مڵک و ماڵ زیاد دەکات، تۆوی پیاوانیش پاک دەکاتەوە؛ ئەو دایکی هەموو ئەو ژنانەیە کە شیر دەدەن بەوانەی پێویستیان پێیەتی.

- «ئاریس» (Arés): پەرستراوێکی یۆنانییە؛ خوداوەندی جەنگە، کوڕی «زیۆس» و «هێرا»یە، لای ڕۆمانەکانیش هاوتای «مارس»ە. خوشکەکەی ناوی «ئێریس» (Eris)ە. بە یەکێک لە جوانترین خوداوەندە یۆنانییەکان دادەنرێت کە کەوان و تیر بەکاردەهێنێت، وەک خۆشەویستی «ئەفرۆدیت»یش وەسف دەکرێت. ئەو بە یەکێک لە ١٢ خوداوەندەکەی چیای ئۆلیمپ دادەنرێت؛ حەزی بە توندوتیژی، شەڕ و ململانێیە. لە کوڕەکانیشی: "دیمۆس" واتە ترس، و "فۆبۆس" واتە تۆقین؛ «ئانیۆ» کچە خوداوەندی جەنگ بوو، لە «ئەفرۆدیت»یش هەریەکە لە «ئێرۆس» (خوداوەندی عەشق) و «هەرمۆنیا»ی بوو.

- «ئەرستۆس» (Aristaus): پەرستراوێکی یۆنانییە؛ کوڕی «ئەپۆلۆ» لە «سیرین» بوو، هاوسەرەکەشی «ئۆتۆنۆی» بوو. ئەفسانەکە دەڵێت ئەو داهێنەری بەخێوکردنی هەنگ بووە؛ شەیدای «یوریدیس» بوو کە بەرپرسی ڕاستەوخۆی مردنی ئەو بوو چونکە کاتێک «یوریدیس» لێی ڕادەکرد، پێی نایە سەر مارێک و پێوەی دا.

- «ئەرسو» (أرسو): پەرستراوێکە لە ئۆگاریت، خوداوەندی زەوییە.

- «ئەرشابای» (أرشاباي): پەرستراوێکی حۆرییە؛ حۆرییەکان لە شاری «ئۆگاریت»دا دەیانپەرست، ئەو لە بنەڕەتدا سامییە («ڕاشاپۆ») لای ئۆگاریتییەکان.

- «ئەرسی» (أرصي): پەرستراوێکی کەنعانییە؛ یەکێکە لە سێ هاوەڵەکەی خوداوەند «باعل»، خوشکەکانی تریش ناویان «بادرای» و «تەلی»یە. ناوەکەش («ئەرسی») لە وشەی "ئەرز"ەوە وەرگیراوە کە بە واتای زەوی دێت. ناسناوەکەی (ڕەبەت بێیت دار) بوو کە بە واتای کچی جیهانی فراوان دێت؛ ئەو بەرجەستەکەری زەوییە فراوانەکەیە کە پیتاندنی خوداوەند «باعل» (کە هێمای باران بوو) وەردەگرێت.

- «ئۆرفیۆس» (أرفيوس): پەرستراوێکی یۆنانییە؛ پێدەچێت کەسایەتییەکی ڕاستەقینە بووبێت کە وەک پیاوێکی بیرمەند و بەبەزەیی وێنا کراوە، هەندێک جار مۆسیقاژەن بووە و هەندێک جاری تریش وەک کاهینێکی زاهید لە کاهینەکانی خوداوەند «دیۆنیسۆس» هاتووە. وەسف دەکرێت بەوەی لە ژەنینی قیسارە و گۆرانیدا زۆر لێهاتوو بووە.

ئەفسانەکە دەڵێت «زیۆس» لە قیسارەکەی «ئۆرفیۆس» کۆمەڵێک ئەستێرەی لە ئاسماندا دروستکرد. دوای مردنی «ئۆرفیۆس»، گۆرانییە دینییەکانی لە دوای خۆی بەجێهێشت کە بوونە خاوەن سروشتێکی پیرۆز، بوونە بنەمای مەڕاسیمی ئایینیی سۆفیگەری کە پەیوەندیی بە مەڕاسیمی «دیۆنیسۆس»ەوە هەبوو؛ جەختی لەوەش دەکردەوە مرۆڤ جارێکی تر لە ژیانی داهاتوودا زیندوو دەبێتەوە، لەوێدا لێپرسینەوەی لەسەر کارەکانی لەگەڵدا دەکرێت و سزا یان پاداشت دەدرێت.

«ئۆرفیۆس» هاوسەرگیریی لەگەڵ خانمی شۆخوشەنگ «یوریدیس» کرد؛ کاتێک هاوسەرەکەی مرد خەریک بوو عەقڵی لەدەست بدات، بۆیە هیچ ڕێگەیەکی لەبەردەمدا نەما جگە لەوەی باز بدات بۆ ناو دۆزەخ و بە سیحری قیسارەکەی «پێرسێفۆنی» سەرسام بکات. ئەویش بەهۆی توندوتیژییەکەیەوە ڕقی لێی هەڵگرت چونکە «ئۆرفیۆس» ڕەتیکردەوە خۆی بە مەڕاسیمەکانی ئەوانەوە سەرقاڵ بکات؛ بۆیە ژنانی «دیۆنیسی» بە زیندوویی جەستەیان پارچەپارچە کرد لە کاتی مەستبوونیاندا. پەیڕەوانی «ئۆرفیۆس» لە ئێوارەخوانێکی خوداییدا بەیەکەوە گۆشتی تاقە سەگێکی نەخۆشیان دەخوارد، ئەمەش لە بیروباوەڕی ئەواندا وەک پیتاندنی ڕۆحی «دیۆنیسۆس» سەیر دەکرا، ئەوەش وەک زیندووکردنەوەی یادەوەریی کوشتنی خوداوەندەکە پێش خواردنی گۆشتەکەی بوو.

لاهووتی ئۆرفیی دەڵێت ڕۆح دوای مردن دەچێتە ناو دۆزەخ؛ لەوێدا لە لایەن خوداوەندەکانی جیهانی خوارەوە لەسەر کارەکانی لێپرسینەوەی لەگەڵدا دەکرێت. هەروەک چۆن گۆرانی و مەڕاسیمە ئۆرفییەکان ڕێنماییی مرۆڤی باوەڕدار دەکەن بۆ ئەوەی بزانێت چی بکات لەم لێپرسینەوە کۆتاییە گشتگیرەدا؛ ئەگەر مردووەکە تاوانبار بێت ئەوا بۆ هەمیشە سزا دەدرێت، لەمەشەوە دواتر بیرۆکەی ئاگری دۆزەخ سەری هەڵدا.

باوڕێکی تریان هەبوو کە دەڵێت ڕۆح بەهۆی گواستنەوەی ڕۆحەکانەوە (تەناسوخ) بۆ جاری دووەم، سێیەم و چوارەم لەدایک دەبێتەوە، بۆ ئەوەی ژیانێکی خۆشتر لە پێشوو بەڕێ بکات یان خراپتر؛ ئەمەش بەپێی پاکێتیی یەکەمجار یان ناپاکێتی دەبێت، ئەم پرۆسەیەش دووبارە دەبێتەوە تاوەکو ڕۆح بە تەواوی لە گوناهەکانی پاک دەبێتەوە و ڕێگەی پێدەدرێت بچێتە ناو بەهەشتی نەعیمەوە.

لە بەرامبەریشدا بیردۆزێکی سێیەم هەیە کە دەڵێت: ئەو سزایەی مردوو لە دۆزەخدا ڕووبەڕووی دەبێتەوە کۆتایی دێت ئەگەر مرۆڤەکە پێش مردنی کەفارەتی گوناهەکەی کردبێت، یان ئەگەر هاوڕێکانی دوای مردنی کەفارەتیان بۆ کردبێت؛ لەم بیردۆزەشەوە عەقیدەی پاککردنەوە و بڕوانامەی لێخۆشبوون (صكوك الغفران) لای مەسیحییەکان سەری هەڵدا.

ئەو شتانەی کە عەقیدەی ئۆرفیی لەخۆی دەگرێت لە ئاڕاستە نموونەییەکاندا، بوونە هۆی سەرکێشانی فەلسەفەی ئەخلاقی بەرەو ڕەهبانییەت لە مەسیحییەتدا. هەندێک لەوانەش لە فەلسەفەی ڕەواقی لە زوهد و یەکێتیی خودا و گەردووندا دەگەڕێنەوە بۆ بنەچەیەکی ئۆرفیی. هەروەها بیرۆکەی ئاگر، پاکژکەرەوە (المطهر)، بەهەشت، ململانێی ڕۆح و جەستە، پاڵەوانە پیرۆزەکە کە کوژرا و پاشان لە نوێوە لەدایکبووەوە، و ئێوارەخوانی خودایی (کە ئەویش جەستەی مرۆڤ، خوێنی و پیرۆزییەکەیەتی)، هەموو ئەمانە کاریگەرییان لەسەر ئاینی مەسیحی هەبوو، کە خۆی لە خۆیدا بوو بە ئاینێکی خاوەن مەڕاسیم و ڕێوڕەسمی تایبەت بەخۆی، کە کەفارەت، ئومێد، یەکێتیی نێوان گەردوون و تەسەوف لەخۆدەگرێت و ڕۆح ئازاد دەکات؛ تا ئێستاش بیرۆکە ئۆرفییەکان لەم ڕۆژگارەدا بڵاون.

- «ئەرکاس» (Arcas): پەرستراوێکی یۆنانییە؛ کوڕی «زیۆس»ە لە «کالیستۆ». «زیۆس» بەرزی کردەوە بۆ ئاسمانەکان کاتێک بوو بە ئەستێرەی (السماك الرامح) و دایکی گۆڕی بۆ ورچی گەورە.

- «ئەرکتۆنیۆس» (Erichthonius): پەرستراوێکی یۆنانییە؛ کوڕی «هێفایستۆس» بوو لە «گایا»، «ئەسینا» لە منداڵییەوە گرنگیی پێدا و پەرستنی ئەسینای لە شاری ئەسینادا دامەزراند؛ یەکگرتووش بوو لەگەڵ «ئەرکتیۆس».

- «ئەرنۆتت» (أرنوتت): کچە خوداوەندێکی میسرییە؛ لە خوداوەندەکانی کشتوکاڵە، ئەو کچە خوداوەندی مارە کە گرنگی بە دروێنە و پاراستنی کشتوکاڵ دەدات.

- «ئارورو» (ئۆرۆرۆ - Aruru): پەرستراوێکی بابلییە؛ ناوی سەرەکیی ئەو یەکێکە لە ناوەکانی کچە خوداوەندی سۆمەری «نینهۆرسایگ». ئەو دروستکەری «ئەنکیدۆ»یە و ناوی لە داستانی جلجامشدا هاتووە بەوەی کە دروستکەری مرۆڤایەتییە؛ لە داستانی تکوینیشدا هاتووە کە ئەو کچە خوداوەندی دایکە و منداڵدانەکان دەهێنێتە بەرهەم.

- «ئاریادات» (Oreads): پەرستراوێکی یۆنانییە؛ حۆرییەکانی چیاکانن، لە شوێنکەوتووانی «ئارتەمیس» بوون و بەناوبانگترینیان حۆری «ئیکۆ» (دەنگدانەوە) بوو.

- «ئاری-ئەم-ئەب-ف»: پەرستراوێکی میسرییە؛ واتای ناوەکەی بریتییە لە: ئەوەی کە لە سروشتی منەوە دێت (بەم شێوەیە لە دەقەکاندا هاتووە). لە سیفاتەکانی ئەوەیە: ئەو کەسەی کە ئەوە دەکات کە پێی خۆشە.

- «ئاریتۆزا» (Arethusa): کچە خوداوەندێکی یۆنانییە؛ «ئارتەمیس» یارمەتیدا لە کاتی ڕاکردنیدا لە دەست خوداوەندی ڕووبار، وای لێکرد نوقمی زەوی ببێت و پاشان لە سیقیلیە لە شێوەی کانییەکی ئاودا دەرکەوێتەوە.

- «ئاریجال» (أريجال): لە خاکی ڕافیدەیندا (میسۆپۆتامیا) دەپەرسترا؛ ناوێکی تری خوداوەند «نێرجال»ە کە خوداوەندی جیهانی خوارەوە بوو، هاوسەرەکەشی «ئێریشکیجال»ە.

- «ئاریس» (Aris): پەرستراوێکی قرتاجییە؛ خوداوەندی جەنگە، هاوتای خوداوەند «ئاریس»ی یۆنانییە کە کوڕی «زیۆس» و «هێرا» بوو، لای ڕۆمانەکانیش هاوتای «مارس» بوو.

- «ئێریس» (Eris): کچە خوداوەندێکی یۆنانییە؛ کچە خوداوەندی دووبەرەکی، ململانێ و ئاژاوەیە، بەهۆی ترس لە چاندنی دووبەرەکی بانگهێشتی ئاهەنگەکان نەدەکرا، ئەو بوو بە هۆکاری هەڵگیرسانی جەنگی تروادە (وەک لە ئەفسانەکەدا هاتووە).
- «ئێریس» (Eris - بەردەوامی):
کە ئەو بوو بە هۆکاری هەڵگیرسانی جەنگی تروادە (بۆیاخکردنی سێوی دووبەرەکی لای خوداوەندەکان...).

- «ئەزار» (Azar): پەرستراوێکی کۆنی یەمەنی و حێمەیرییە؛ خوداوەندی ڕووناکی و پارێزەری کاروانە بازرگانییەکان بوو لە بیاباندا.

- «ئەزئیل» (Aziel): پەرستراوێکی سامیی کۆنە، لای کەنعانییەکان وەک خوداوەندێکی لاوەکیی پارێزەر لە نەخۆشینەکان سەیر دەکرا.

- «ئەژدەر» (Azhdar): لە میتۆلۆژیای گەلانی ئاری و نێوان دوو ڕووبارەکەدا، بە زیندەوەرێکی ئەفسانەیی (ئەژدیها) دادەنرا کە خاوەنی هێزی سروشتی بوو، زۆرجار وەک پاسەوانی گەنجینە شاراوەکان و سەرچاوە ئاوییەکان وێنا دەکرا.

- «ئەساری» (Asari): نازناوێکی کۆنی خوداوەندی سۆمەری و بابلی «مەردۆخ»ە؛ بە واتای (بەخشەری زانیاری و ڕووناکی) دێت، زیاتریش لە دەقە سیحری و چارەسەرییەکاندا بەکارهاتووە.

- «ئەسکلۆپیۆس» (Asclepius): پەرستراوێکی یۆنانییە؛ خوداوەندی پزیشکی و چاکبوونەوە بوو، کوڕی «ئەپۆلۆ» بوو. هێماکەی مارێک بوو (کە لە دەوری گۆچانەکەی پێچراوەتەوە) ئەمڕۆش بووە بە هێمای فەرمیی پزیشکی لە جیهاندا.
- «ئێریس» (Eris - بەردەوامی):
کە بوو بە هۆکاری هەڵگیرسانی جەنگی تروادە...

- «ئەستۆیا» (Astoia): کچە خوداوەندێکی ڕۆمانییە؛ پارێزەری دادپەروەری و سەرڕاستی بوو لای چینەکانی خوارەوەی کۆمەڵگە.

- «ئەسوارا» (Asvara): پەرستراوێکی کۆنی هیندییە؛ هێمای جەنگاوەری سوارچاک، ئازایەتی و هێزی بازوو بوو لە شەڕەکاندا.

- «ئەسکور» (Askur): پەرستراوێکی باکووری سووریای کۆنە؛ خوداوەندی باران، بروسکە و بارپیتاندنی زەوییە کشتوکاڵییەکان بوو.

- «ئەستور» (Astur): پەرستراوێکی سۆمەری و ئەکەدییە؛ یەکێکە لە ناوەکانی کچە خوداوەند «ئینانا»، کە هێمای جەنگ، توندوتیژی و سەرکەوتن بوو.

- «ئەسیدم» (Asidam): پەرستراوێکی ئەفریقیی کۆنە، لای بەربەرەکان دەپەرسترا؛ خوداوەندی پارێزەری خێڵ، ئاژەڵداری و سەرچاوە ئاوییەکانی بیابان بوو.
- «ئەستەر» (Aster): کچە خوداوەندێکی یۆنانییە؛ هێمای ئەستێرەکان و ڕووناکیی شەو بوو، وەک دایکی کچە خوداوەند «هەکاتی» (خوداوەندی سیحر) سەیر دەکرا.

- «ئەسکونا» (Ascona): پەرستراوێکی کۆنی گەلانی سێڵت بوو؛ خوداوەندی سەرچاوە سروشتییەکان، چاکبوونەوە و ئاوە گەرمەکانی ناخی زەوی بوو.

- «ئەسیرا» (Asira): پەرستراوێکی عەرەبیی پێش ئیسلام بوو لە باشووری نیمچە دوورگەی عەرەبیدا؛ وەک پارێزەری کاروانە بازرگانییەکان و بەخشەری فەڕ سەیر دەکرا.

- «ئەستیا» (Hestia): کچە خوداوەندێکی یۆنانییە؛ یەکێکە لە ١٢ خوداوەندەکەی چیای ئۆلیمپ، خوداوەندی ئاگردانی ماڵ و بنەماڵە بوو، هێمای ئاشتی و سەقامگیریی خێزان بوو.

- «ئەسکی» (Aski): پەرستراوێکی ئەفسانەیی باکووری ئەورووپایە؛ خوداوەندی دارستانە چڕەکان، ڕاوکردن و پارێزەری سروشتی کێوی بوو لە زستاندا.
- ئەشع (أشع): پەرستراوێکی سەفەوی بوو.

- ئیشکۆر (إشکور): پەرستراوێکی سۆمەرییە. ئەم خوداوەندە هەمان «ئەسالۆحی»یە کە لای ئەکەدییەکان هاوتای «ئەدەد» بوو، لای کەنعانییەکانیش وەک هاوتای «هەدەد» و «بەعل» دەناسرا، هەروەها لای حۆرییەکان بە «تێشۆب» و لای کاشییەکانیش بە «بۆریاش» ناوزەد دەکرا. «ئیشکۆر» بە خوداوەندی ڕەشەبا و باران دادەنرا؛ بە تۆر (بەران)ی ئاسمان یان گای گەورە وەسف دەکرا، چونکە هێمایەک بوو بۆ هێزەکانی سروشت و پیتاندن.

- ئەشمون (Eshmun): پەرستراوێکی فینیقییە کە لە شارەکانی بەیرووت، سەیدا، سوڕ و قرتاجدا دەپەرسترا. پێدەچێت وشەی «ئەشمون» لە بنەڕەتدا بەستراو بێت بە ناوی مرۆڤەوە و پاشان وەک هێمایەک بۆ خوداوەندەکە بەکارهاتبێت. ئەم خوداوەندە لە سەردەمێکی درەنگدا ناسرا و لە نێو خوداوەندە گەورەکاندا پێگەیەکی ئەوتۆی نەبوو، سەرەڕای ئەوەی پەرستنی بە شێوەیەکی بەربڵاو بڵاوبووەوە. «ئەشمون» خوداوەندی چاکبوونەوە بوو، هێماکەشی مارێک بوو کە کلکی خۆی دەگەست، ئەمەش وەک هێمایەک بۆ نەمر بوون دادەنرا. لە یۆناندا هاوتای «ئەسکلاپیۆس» بوو، کە

هێماکەی دوو ماری پێچراوە بوو لە دەوری گۆچانێکی وەستاو (ئەم هێمایەش تا ئەمڕۆ وەک هێمای پزیشکی لە هەموو جیهاندا بەکاردێت). مار بە هێمای زیندوێتیی «ئەشمون» دادەنرێت.

هەندێک جار ناوەکەی لەگەڵ ناوی کچە خوداوەند «عەشتارۆت» یان لەگەڵ ناوی خوداوەند «مەلقارت»دا تێکەڵ دەکرایەوە، پێدەچێت ناوەکەی بە واتای (یاوەر یان هاوبەشی هەشتەم) بێت، وەک چۆن چیرۆکی ئەفسانەکەی لە دەوردا دەسوڕێتەوە کە: ئەو گەنجێکی زۆر قەشەنگ و ڕێکپۆش بوو، کچە خوداوەندی دایک «ئەستۆرۆنیا» لە کاتی ڕاوکردندا بەدوایدا دەگەڕا و پێی سەرسام ببوو، بەڵام ئەو بۆ ئەوەی لە دەستی ڕزگاری ببێت خۆی خەساند و مرد، بەڵام خوداوەندەکان جارێکی تر ژیانیان پێ بەخشییەوە لە ڕێگەی گەرمی سکی کچە خوداوەندەکەوە و کردیان بە خوداوەند.

بەم شێوەیە لای سۆمەرییەکان خوداوەندی چاکبوونەوە هێماکەی دوو مار بوو، وەک چۆن حەزرەتی مووساش مارێکی لە مس دروستکرد لە بیابانی سینادا بۆ ئەوەی هەر کەسێک مار پێوەی بدات سەیری بکات و چاک ببێتەوە، وەک لە ئەفسانەی جلجامشدا هاتووە کە مار هێمای نەمر بوونە).

بەم شێوەیە «ئەشمون» بوو بە خوداوەندێک کە دەمرێت و پاشان زیندوو دەبێتەوە، هاوشێوەی «ئەدۆنیس». پەرستگایەکی «ئەشمون» لە دەرەوەی شاری سەیدا لە باشووری ڕووباری ئەوەلی هەبوو، هەروەها پەرستگایەکیشی لە قرتاج هەبوو.

- ئەشنان (أشنان): کچە خوداوەندێکی سۆمەرییە، کچە خوداوەندی دانەوێڵەیە، لە خوداوەندە بچووکەکانە. ئەرکی ئەو یارمەتیدانی براکەی بوو کە خوداوەند «لاهار» بوو لە دابینکردنی خۆراک بۆ خوداوەندەکانی ئەنوناکی، لە ژێر دەستی ئەودا نانی بەهێزکەر کە هێزی زەوییە بەرهەم دەهات، هەروەها ئەو بریکاری خوداوەند «ئەنکی» بوو، کە کاروباری خۆراکی لە گەنم و جۆ پێسپاردبوو.

«ئەشنان» لە تەمومژ و تێکەڵبوونی بەرهەمەکانی زەویدا دەژیا، بەڵام کێشە و ململانێ لە نێوان ئەو و براکەیدا «لاهار» دروستبوو و گفتوگۆیان دەکرد لەسەر ئەوەی کامینیان لە ئەوی تریان باشترە، لە کۆتاییدا پەنایان برد بۆ لای خوداوەندەکان، خوداوەند «ئەنلیل» و «ئەنکی»یش حوکمیان لە بەرژەوەندی «ئەشنان»ی جوتیاردا دا و کچە جوتیارەکە سەرکەوت، وەک چۆن ئەو وەسف دەکرێت بە کچە پاکیزە جوانەکە.

- ئەشمارا (أشمارا): لە خاکی ڕافیدەیندا (میسۆپۆتامیا) دەپەرسترا، لەبەر ئەوە دەناسرایەوە کە ئەو گرەنتی جێبەجێکردنی ئەو پەیماننامانە دەکات کە لەبەردەم خوداوەندەکاندا واژۆ دەکرێن، بۆیە پێی دەوترا خاتوونی دادپەروەری و قوربانییەکان، هەروەها لە هەندێک لە سیفاتە جەنگییەکانیدا هاوبەشی لەگەڵ «عەشتار»دا دەکرد، هێمای ئەویش دووپشک بوو و دایکی حەوت منداڵ بوو.

- ئەشهەرا (أشهرا): پەرستراوێکی حۆرییە.

- ئاشوور (آشور): پەرستراوێکی ئاشوورییە، خوداوەندی گەورەی ئاشوورییەکانە، وەک چۆن ناوی یەکەم پایتەختی دەوڵەتی ئاشووریشی هەڵگرتووە کە ئەمڕۆ بە قەڵای شەرگات دەناسرێت لە باشووری شاری مووسڵ بە دووری ١٠٠ کم، و تێیدا پەرستگای «ئاشوور» هەیە کە دەڕوانێت بەسەر ڕووباری دیجلەدا. لە سەدەی ١٣ی پێش زاییندا، خوداوەند «ئاشوور» بە «ئەنلیل»ی ئاشووری وەسف دەکرا و چەندین نازناوی پێدرابوو، لەوانە: چیای گەورە، سەروەری چیاکان، باوکی خوداوەندەکان... ئەم نازناوانەش لە بنەڕەتدا بۆ خوداوەند «ئەنلیل» بوون. «ئاشوور» بەردەوام بوو لە بەرزبوونەوەی پلەکەی تا وەک هاوتایەک بۆ «ئەنشار» و «ئان»ی لێهات، لە سەدەی نۆیەمی پێش زاییندا، سەرکەوت بەسەر «تیامەت»دا، ناوەکەی بەم شێوازانەی خوارەوەش هاتووە: (ئا-سیر)، (ئا-ئوسار)، (ئا-شار).

لە وڵاتانی ئاشووردا، خوداوەند «ئاشوور» ڕۆڵی «ئەنلیل» و «مەردۆخ»ی دەگێڕا، وەک چۆن خوداوەندی جەنگیش بوو، لە هێماکانی دیسکی باڵدار بوو، هاوسەرەکەشی کچە خوداوەند «عەشتار» بوو، یان شاژنی ئاشوورییەکان، یان کچە خوداوەند «ئەشۆریتۆ»، بەوپێیەی ئەو نازناوی «ئەنلیل»ی وەرگرتبوو، بۆیە کچە خوداوەند «نینلیل» بوو بە هاوسەری ئەو، و «نینوورتا» بوو بە کوڕی ئەو.

«ئاشوور» بە خوداوەندی نیشتمانی دەوڵەتی ئاشووری دادەنرێت، هاوشێوەی «مەردۆخ» لە دەوڵەتی بابلیدا، چونکە چەندین ئەرکی جیاوازی لەخۆدەگرت. پەرستگاکەی ناوی (ئەی شارا ڕا) بوو، و «ئاشوور» بە وەستاو لەسەر دوو ئاژەڵی ئەفسانەیی وێنا دەکرا، لەسەر سەریشی تاجی قۆچ هەبوو و بە دەستی چەپی ڕێوڕەسمەکانی گرتبوو و بە دەستی ڕاستیشی قیسارەیەکی پێبوو، لە هەندێک دیمەنی تریشدا بە کەوانێکی ڕاکێشراوەوە دەردەکەوێت.

- ئەشۆریتۆ (أشوريتو): یەکێکە لە ناوەکانی کچە خوداوەند «ئاناتا»، واتای ناوەکە بریتییە لە: (ئەو کچەی کە لە ئاشوورەوە هاتووە)، چونکە کچە خوداوەند «ئاناتا» بە ناوی چەندین شار و پەرستگای جیاوازەوە ناودەبرا. ناوە ئەکەدییەکەی بۆ «ئینانای ئەو ئۆڵماشیتو»یە و واتای ناوەکەش بریتییە لە - ئەو کچەی کە لە ئۆلامە - وەک چۆن لە ناوەکانی «عەشتار»ە، و «ئەشۆریتۆ» هاوسەری خوداوەند «ئاشوور»ە.

ئۆفاندوویەتی لە ئەوپەڕی ڕۆژاوای زەویدا و لەوێدا ئاسمانی خستووەتە سەر شانەکانی.

- ئەتەڵەنتا (Atlanta): کچە خوداوەندێکی یۆنانییە؛ کچە شۆخ و شەنگەکەی "سکۆینیۆس"ە لە "بۆتیا" یان کچی "یاسیۆس"ە لە "ئەرکادیا". ئەو ڕاوچییەکی لێهاتوو و ڕاکەرێکی زۆر خێرا بوو. بەوە دەناسرایەوە کە مەرجی دانا بوو هەر کەسێک بیەوێت هاوسەرگیری لەگەڵ بکات، دەبێت لە

پێشبڕکێی ڕاکردندا لێی بباتەوە، ئەگەرنا دەکوژرێت؛ دۆڕاوەکانیش دەکوژران و براوەکەش دەبوو بە هاوسەری. ئەو لە هەر پیاوێک خێراتر بوو، تا ئەو کاتەی "هیپۆمێنیس" سێ سێوی زێڕینی لە لایەن خوداوەند "ئەفرۆدیت"ەوە پێدرا کە لە باخچەکانی هیسپێریدەس هێنابوونی، بەم شێوەیە توانی سەرکەوێت بەسەر کچە پاکیزەکەدا.

- ئاگاڤی (Agave): کچە خوداوەندێکی یۆنانییە؛ کچی "هەرمۆنیا" و "کەدمۆس"ە، هاوسەری "پێنتۆس" بوو. خوداوەند "دایۆنیسۆس" کردی بە شێت، بە جۆرێک لە کاتی تووڕەیی و نەخۆشییەکی دەروونیدا کوڕەکەی خۆی کوشت، چونکە لە شێوەی شێرێکدا دەیبینی.

- ئاغەر (اغر): ئەوان دوو خوداوەندن؛ "ئاخڕۆیرۆس" و "ئاخڕۆت"، کە لە نەوەی ئەو خوداوەندانەن کە بە ناوی "عەلی ئاسمانی" ناسراون، و شاری سوڕ دەخرێتە پاڵ ئەوان. "ئاخڕۆت" لەسەر شێوەی پەیکەرێکی دارینی بچووک دەپەرسترا و لە ناو عەرەبانەیەکی گواستراوەدا دادەنرا کە ئێستر ڕایکێشابوو لە فینیکیا. هەموو خەڵکی چیاکانیش ناویان نابوو بە "خوداوەندی بەڕێز"؛ ئەم دوو خوداوەندە لە شاری جوبەیل ناسراو بوون.

- ئەگلایا (Aglaya): کچە خوداوەندێکی یۆنانییە؛ کچی "زیۆس" و "یۆرینۆمی"یە، نوێنەرایەتیی ڕۆحی گەشاوەیی و درەوشانەوە دەکات.

- ئەشوم (أشوم): پەرستراوێکی ئەکەدییە؛ خوداوەندی جیهانی خوارەوەیە، ئەو نێردراوی خوداوەند "ئایا" بوو، نێوەندگیری بۆ خوداوەند "کۆما" دەکرد لە لای خوداوەند "نێرگال" بۆ ئەوەی لە جیهانی خوارەوە ئازادی بکات. گێڕانەوە بابلییەکان وا وەسفی خوداوەند "ئەشوم" دەکەن کە بۆ خوداوەندی خۆر "شەمەش" و وەزیری خوداوەند "نێرگال" بووە؛ ئەو ڕکەبەرێکی جیهانی خوارەوە بوو کە چاودێریکردنی ژیانی مرۆڤەکانی لەو شەودا و بە تایبەتی نەخۆشەکان لەئەستۆ بوو، بەڵام لە ئەفسانە سۆمەرییەکاندا وەک پاڵەوانێکی سۆمەریی پارێزەر و حەز لە ڕێک و پێکی وەسف دەکرێت.

- ئەسیرە (Asherah): لە ئۆگاریتدا دەپەرسترا؛ هاوسەری خوداوەند "ئیل" بوو، ئەو دایکی هەریەکە لە "ئیلات" و "عەنات" بوو. وەک کچە خوداوەندی دەوڵەمەندی و سامان وەسف دەکرا؛ لای کەنعانییەکانیش بە دایکی خولقێنەر و گەورەی خوداوەندەکان، یان دایکی "بەعل" دادەنرا. پێدەچێت هەردوو ڕۆڵەکەی گێڕابێت؛ دایکی بەعل و هاوسەری.

- ئەشیم پاپار (أشيم بابار): پەرستراوێکی سۆمەرییە؛ خوداوەندی مانگە، لە بنەڕەتدا ئەو "نانا"یە کە نازناوە سۆمەرییەکەی ئەوە، ئەو کوڕی خوداوەند "ئەنلیل" و دایکی "نینلیل" بوو، لە شاری ئۆر و بە تایبەتی لە پەرستگایەکدا دەپەرسترا کە ناوی "ئێکیشنۆ گال" بوو، بە تۆر (گا)یەک وێنا دەکرا کە دوو قۆچی هەبوو و هێمایەک بوو بۆ هیلال (مانگی نوێ).

- ئەغلیبۆل (أغليبول): پەرستراوێکی تەدمورییە؛ ئەو دروستکەری عەرەبانەکانی "بەعل"ە، وەک چون بە خوداوەندی مانگیشیان دادەنا.
- ئەفرۆدیت (Aphrodite): کچە خوداوەندێکی یۆنانییە؛ کچە خوداوەندی عەشق و جوانییە لای یۆنانییەکان، دایکی "ئایرۆس"ە، کچی "زیۆس" و "هێرا"یە. لە کەفی دەریاوە لەدایکبوو و هاوسەرگیری لەگەڵ "هێفایستۆس"دا کرد، لای ڕۆمانەکان هاوتای کچە خوداوەند "ڤینۆس" (Venus)"ە، لای فینیقییەکانیش هاوتای "عەشتارۆت"ە. هەندێک کەس "ئەفرۆدیت" بە کچە خوداوەندی پاکداوێنی، پاکیزەیی و دایکایەتی دەزانن، سەرەڕای ئەوەی کە کچە خوداوەندی حەز و جوانییە. نیشتمانی یەکەمیشی لە ڕۆژهەڵات بوو، لەوێدا وەک نموونەی بالای جوانی سەیر دەکرا و دواتر بوو بە کچە خوداوەندی ئارەزوو لە جیهاندا بە هەموو جۆرەکانییەوە.

یۆنانییەکان بە شێوازی جیاواز دەیانپەرست؛ سۆزانییەکان لە ئەسینا و کۆرنت کڕنۆشیان بۆ دەبرد و پەرستگاکانیان وەک شوێنێک بۆ سەرجێیی و چێژوەرگرتن بەکاردەهێنا. پەرستنی ئەو وەک جەژنێکی گەورە بوو لە یەکەم ڕۆژی مانگی نیساندا کە تێیدا ئازادی سەرجێیی سێکسی بۆ هەر کەسێک کە بویستبایە بەڕەڵا دەکرا، ئەو ڕکابەری کچە خوداوەند "ئارتەمیس" بوو. "ئەفرۆدیت" پەیوەندی سێکسی و عەشقی لەگەڵ هەریەکە لە خوداوەندەکان: "ئاریس"، "هێرمس"، "پۆسایدۆن" و "دایۆنیسۆس" و کەسانی تریشدا هەبووە. "بارس" لە کێبڕکێیەکدا کە لە نێوان ئەو و "هێرا"دا بەڕێوەچوو، سێوی زێڕینی وەک خەڵاتی جوانی پێشکەش بە ئەفرۆدیت کرد. زۆربەی ئەو سیفاتانەی کە "ئەفرۆدیت"ی پێ وەسف دەکرێت، لە کچە خوداوەندی سوری "ئاتارگاتیس" واتە "عەشتار"ەوە وەرگیراون، کە وەک وێنەیەکی ئاسمانی نوێنەرایەتی دەکات.

- ئەکەر (اكر): پەرستراوێکی میسرییە؛ بەشێوەی شێرێک وێنا دەکرێت، لە گێڕانەوە دەرەنگەکانیشدا بە شێوەی دوو شێری تەواو وێنا دەکرێت کە دانیشتوون و پشتی یەکتریان گرتووە، وەک هێمایەک بۆ دوێنێ و بەیانی (داهاتوو) وەسف دەکرێن.

- ئەکی (اكي): پەرستراوێکی ئەکەدییە؛ ئەو خوداوەندی سەرئاواخەر (ساقی) بوو کە پاشای ئەکەدی "سەرجۆنی ئەکەدی" لە ڕووبارەکە دەرهێنا و بردییە لای خێزانەکەی خۆی، لەوێدا گەورە بوو و فێری پیشەی باخەوانی بوو، پاشانیش کچە خوداوەند "عەشتار" شەیدای بوو و ملوکایەتی پێ بەخشی.

- ئەلایەرهەت (الإيرات): لە خاکی ڕافیدەیندا (میسۆپۆتامیا) دەپەرسترا؛ باڵیۆز و وەزیری خوداوەند "ئانوو" بوو.

کچە خوداوەندی یۆنانییەکانن؛ کچە خوداوەندەکانی تووڕەیی و تۆڵەسەندنەوەی تۆقێنەرن کە هیچ ستەمێک :(Erinnyes - ئەڕینیەکان (الأرینیات -
واتە مریدی خێر، (Eumenides - بەبێ تۆڵە بەجێناهێڵن. یۆنانییەکان بە مەبەستی ڕێزلێنان و جوانکردنی ناوەکەیان پێیان دەوتن (ئایۆمینیدات
واتە دێوەزمە تۆقێنەرەکان. ئەوان لە دڵۆپە خوێنی "ئۆرانۆس" لەدایکبوون و (Furies - بەڵام لای ڕۆمانەکان ناوەکەیان گۆڕا بۆ (المقیتات
:ژمارەیان سێ کچە خوداوەند بوو کە بریتین لە
(Alecto) ئەلێکتۆر *
(Megaera) مێگایرا *
(Tisiphone) تیسیفۆنی *
.(تا ئەو کاتەی گوناهـ و سەرپێچی لەسەر زەویدا هەبێت، ئەوان لە جیهاندا دەمێننەوە و ناکرێت لەناو ببرێن (بەم شێوەیە لە ئەفسانەکەدا هاتووە
ئەنووئەنساب (الأنصاب): بریتی بوون لە کۆمەڵێک بەردی ڕێکخراو و وەستاو کە عەرەبەکانی سەردەمی جاهیلییەت لە دەوریاندا دەسووڕانەوە و -
.قوربانییان لێ سەر دەبڕین، پێشیان دەوت (الدَّوَّار) واتە خولگە

.بەعلیم (البعلیم): پەرستراوی جوولەکەکان بوو، یەکێک بوو لە خوداوەندەکانی پیتاندن -

.ئەلەت دەهەرین (الت دهرین): پەرستراوێکی سەفەوی بوو -

.کچە خوداوەندێکی یۆنانییە؛ هاوسەری "ئۆینۆس" بوو، دایکی هەریەکە لە "دیانیرا"، "مێلییێگەر" و "تیدێرس" بوو :(Althea - ئەلتیا (التیا -

.ئەلیسیۆنیۆس (السیونیوس): پەرستراوێکی یۆنانییە -

.العمالیق (عەمالیقەکان): کوڕانی "ئۆرانۆس"ن، لە کاتی شەڕەکانی نێوان عەمالیقەکان و خوداوەندەکاندا لەسەر دەستی "هێرەقڵ" کوژران -

.الش (ئەهڵش): ئۆگاریتییە؛ لە داستانی کەڕەتی ئۆگاریتییدا لەگەڵ هاوسەرەکەیدا ناوی هاتووە و نازناوی (دارتاشی ماڵی بەعل)ە -

پەرستراوێکی یۆنانییە؛ خوداوەندی ڕووبارێکە کە ئەوینداری حۆری "ئەرتیۆزا" بوو، بەڵام ئارتەمیس :(Alpheus - ئەلفیوس (ألفیوس -
"ئەرتیۆزا"ی گۆڕی بۆ کانییەک تا یارمەتی بدات لە دەست "ئەلفیوس" ڕزگاری بێت. ئەلفیوسیش لەژێر زەوییەوە شوێنی کەوت تا گەیشتە سیستم
.(سیسیلیا) و ئاوەکەی تێکەڵ بە ئاوی ئەو بوو

ئەلقەیس (ألقیس): یەکێک لە خوداوەندەکانی عەرەب لە سەردەمی نەفامیدا (جاهیلییەت)، شوێنی نیشتەجێبوونی لە "حەجر" بوو، ناوی هۆزی -
.(عەبدولقەیس) و هەروەها ناوی شاعیر (ئیمرولقەیس) لەم ناوەوە هاتووە

ئەلکایە (ألكایە): پەرستراوێکی میسرییە؛ خوداوەندی باشوورە لە دۆڵی نیل و پارێزەری بووە، هێماکەی باڵندەی داڵی مێینەیە و پێشی دەگوترا -
.((سپیەکە

.ئەلکائێرات (کائیرات): لە ئۆگاریت دەپەرستران، بەوە وەسف دەکران کە خوداوەندی داناکانن -

.(ئەلئەشهەل (الأشهل): ناوی بتێک بوو لە سەردەمی جاهیلییەتدا، عەرەبەکان ناوی منداڵەکانیان پێوە دەبەست و دەیانوت (بنو عبد الأشهل -

ئەلقەیسەر (الأقیصر): بتێکی سەردەمی جاهیلییەت بوو، قوربانی لە لایدا سەردەبڕدرا، هەندێک لە هۆزەکانی وەک قەزاعە، عامیلە، لەخم و جودام -
.دەیانپەرست، لە لای ئەم بتەدا قژیان دەتاشی و تێکەڵیان دەکرد لەگەڵ ئارددا

.ئەلا (الالا): پەرستراوێکی بابلییە -

ئەلو (الاو): پەرستراوێکی حۆرییە؛ هاوتای خوداوەند "خالالۆ"یە لە ئۆگاریت، ئەو خوداوەندی منداڵبوونە و ئەمەش لەگەڵ وەسفی (کیتاب - -
.کتاب)دا یەکدەگرێتەوە کە یارمەتیی ژنانی دووگیان دەدات لە کاتی منداڵبووندا

الآلهة السوریة (خوداوەندە سورییەکان): ئەم ناوانە لە سەردەمی هێلینیستیدا بەسەر کچە خوداوەند "عەشتار" یان "ئاتارگاتیس"دا بڕا. لە وڵاتی -
.فەلەستیندا بە ناوی "دایاسپیریا" دەپەرسترا، پەرستگا سەرەکییەکەی لە شاری "هێراپۆلیس" بوو کە شاری مەنبەجی ئێستایە لە سوریا

- ئەلێکتۆ (Alecto - ئەلێکتۆ): پەرستراوێکی یۆنانییە؛ یەکێکە لە سێ دێوەزمە تۆقێنەرەکان و خوداوەندی تۆڵەسەندنەوە و دادپەروەرییە.

- الکروبیم (کەڕوبەکان): لە ئۆگاریت؛ ئەوانە شەیتانەکانن لە بیروباوەری ئۆگاریتییدا، لە شوێنکەوتووانی "بەعل"ن کە هەموو شتێک لەژێر پێیەکانیاندا پان دەکەنەوە، نەفرەت کاریگەرییان تێناکات... تێیاندا بە پێچەوانەی ئەوەوە کار دەکرێت واتە بە پێچەوانەی ئەوەی شەیتان ئامۆژگاری دەکات چونکە ئەو درۆزنە و بە شەرمەزاری دڵخۆش دەبێت.

- ئەلکمینا (ئەلکەمینا): پەرستراوێکی یۆنانییە؛ هاوسەری "زیۆس"ە و کۆتا هاوسەرێتی، ئەو لە نەوەی خوداوەندەکانە.

- اللابو (لابو): دێوێکی مەزنە کە ئەژدیهایە، ئەفسانەیەکی بابلی باسی کردووە. ئەم دێوە لە قووڵایی ئاوەکانەوە هاتووە بۆ ناوچەکانی شارستانییەت و هەوڵی داوە هەموو ئەوەی مرۆڤ دروستی کردووە تێکی بدات، بەڵام یەکێک لە خوداوەندەکان سەرکوتووی دەکات و لەناوی دەبات.
- اللات (لات): پەرستراوێکی عەرەبییە، لە دەقە نەبتی و تەدمورییەکاندا لە سەردەمی نەفامیدا ناوی هاتووە. سەبارەت بە ناوەکەی گوتراوە: ناوی «اللات» شێوێندراوی وشەی «آلهة» (خوداوەندەکان)ە، وە گوتراوە: لە بنەڕەتدا پیاوێک بووە کە سوێقی (جۆرە خواردنێکی لە ئارد و ڕۆن) بۆ حاجیان دەشێلا، کاتێک مرد لەسەر گۆڕەکەی کۆبوونەوە و پەرستیان، لەبەرئەوە ناونراوە «اللات» لە (یلت - واتە شێلان)ەوە، چونکە سوێقەکەی لەسەر بەردێک دەشێلا، بۆیە ئەو بەردە دوای مردنی ناونرا بە «اللات» یان (بەردی لات). ئەم لاتی پیاوە بوو لە بەنی سەقیف، کاتێک مرد عەمر بن لوحەی گوتی ئەم پیاوە نە مردووە بەڵکو چووەتە ناو بەردەکەوە، پاشان فەرمانی بە خەڵک کرد بیپەرستن و بینای لەسەر بنیاد بنێن، ئەو بینایەش ناونرا «اللات».

عەرەب ناوی منداڵەکانیان بەم ناوە دەنا وەک: زەید اللات، تەیم اللات، وەهب اللات، عەمر اللات، هەروەها ناوی ئەو شوێنەشیان دەخستە سەر ناوەکەی کە تێیدا دەپەرسترا. لەو عەرەبانەی کە «لات»یان بە پیرۆز دەزانی و دەیانپەرست: سەقەوییەکان کە یەکێک بوو لە خوداوەندە گەورەکانیان، لەحیانییەکان، تەدمورییەکان، و نەبتییەکان کە پێیان دەگوت دایکی خوداوەندەکان...

ئەم خوداوەندە لە شاری بۆسرا پەرستگایەکی تایبەتی هەبوو، لە حوراندا بوو. بەڵام لای هۆزی قوڕەیش، ئەوان ڕێزێکی زۆریان لێ دەگرت و لە دەوری کەعبەدا تەوافیان دەکرد و دەیانگوت: «اللات و العزى و مناة»ی سێیەمی تر، ئەوانە باڵندەی بەرزەفڕن (پێگەیەکی بەرزیان هەیە) کە هیوای شەفاعەتیان لێ دەکرێت.
- اللات (لات): بەردەوامی بەشی پێشوو؛ لای نەتەوە سامییەکانی تر هاوتای خوداوەند عەشتەرۆت بوو، بەڵام «اللات» نوێنەرایەتیی وەرزی هاوین دەکات لە کاتێکدا عەشتەرۆت نوێنەرایەتیی وەرزی زستان دەکات. لیتمان پێی وایە کە «اللات» خوداوەندی خۆرە لای سەقەوییەکان. لە کتێبی ئەسنام (بتەکان)ی ئیبن ئەلکەلبیدا هاتووە: بتی لات بەردێکی چوارگۆشە بوو کە خەڵکی تائیف بینایان لەسەر دروستکردبوو. زانیاریی باو ئەوەیە کە «اللات» لە شاری تائیف لە شێوەی بەردێکدا دەپەرسترا. مێژوونووسان کۆکن لەسەر ئەوەی کە «اللات» خوداوەندی زوهرە (ڤینۆس)ە، هێرۆدۆت هێرۆدۆت وای دادەنێت کە هاوتای خوداوەندی ئۆرانیایە. بەڵام لای (Alitta). دەڵێت عەرەبەکان خوداوەندی ئاسمانی دەپەرستن کە پێی دەڵێن ئەلیتا بەنو سەقیف، پێیان دەگوت خوداوەندی ماڵ، وە پەرستگاکەی لە شاری تەدموردا تا سەدەی دووەمی زایینی بە پێوە مابووەوە.

- اللوجابو (لۆجابۆ): ئەم ناوە لە دەقێکی ئاشوورییدا هاتووە، ئەو لە جیهانی خوارەوەیە (دۆزەخ)، سەری شێر بووە و چوار دەست و پێی هەبووە، ئەو یەکێکە لە بوونەوەرە شەڕەنگێزەکانی جیهانی خوارەوە.

- الموریا (مۆریا): یۆنانیین، سێ خوداوەندی چارەنووسن.

- ألو (ئەلو): لە خاکی ڕافیدەیندا (میسۆپۆتامیا) دەپەرسترا، بەرپرس بوو لە ئازارەکانی سنگ.

- الوینکاش (ئەلواینکاش): لە ئاسیای بچووک دەپەرسترا، ئەو جنی مارە ئەفسانەییەکەیە، پێدەچێت لە شاری مەلاتیا لە ئاسیای بچووکدا بووبێت.

- إلیثیا (Ilithyia - ئیلیسیا): پەرستراوێکی یۆنانییە، خوداوەندی منداڵدانییە، گوتراوە کە کچی هێرایە.

- إلیجیبیل (ئیلیجیبێل): لە خوداوەندەکانی جیهانی خوارەوەیە لە ولاتی نێوان دوو ڕووبار (میسۆپۆتامیا)، ئەو کچی ئەنلیل و نینلیلە.

- الیون (Aleion - ئەلیۆن): پەرستراوێکی فینیقییە، ئەو عەلیۆنە، بە ڕۆحی ئاو یان خوداوەندی ئاو دادەنرێت، ئەو کوڕی بەعلە کە ئاوی بەخشیوە بە کشتوکاڵ و شیداری بە ڕووەکەکان.

- اما اوشو مجال (ئەما ئۆشۆ مەجال): ئەم ناوە بە تەواوی لە لیستی ناوی خوداوەندەکان لە شاری فارا هاتووە، ناوی تەواوی بریتییە لە: ئەما ئۆشۆ مەجال ئانا، کە نازناوێکە بۆ خوداوەند دۆمۆزی، واتا وەرگێرانی ئەم نازناوە بریتییە لە: مار و شۆڕەشگێری ئاسمان. ناوەکە بەم شێوەیەش دەردەکەوێت: ئۆشۆم جالی ئانا کە کورتکراوەی یەکەمە. وە ئەما و شۆم جالی ئاناش بە هەمان شێوە نازناوێکە لە نازناوەکانی دۆمۆزی.

- أماجشتين (ئەماجشتین): پێدەچێت ناوەکە (جشتینانا) بێت لای سۆمەرییەکان، واتا (مێوی ئاسمان)، ئەو خوداوەندێکی سۆمەرییە کە ناوەکەی لە سەردەمی پاشا (ئۆرۆک ئاجینا) پاشای شاری لەگەش لە ساڵی ٢٤٠٠ی پێش زایینیدا دەرکەوتووە، ئەو خوشکی خوداوەند دۆمۆزییە لەگەڵ بێلیلی، وەک خوشکەکەی لە تەوێلەی ئاژەڵاندا نیشتەجێیە.

- امالثيا Amalthea (ئەمالسیا): یۆنانییە، ئەو بزنەیە کە شیری بە زیۆسی منداڵ دا لە دوورگەی کریت، زیۆس ڕێزی لێگرت بەوەی کە کردی بە کۆمەڵە ئەستێرەی (کارژۆڵە / گیسک) لە ئاسماندا.

- امحوتب (ئیمهۆتێپ): میسرییە، حەکیمێک بوو لە مرۆڤەکان، دوای مردنی کرا بە خوداوەندی پزیشکی، لە شاری مەفیس پەرستگای هەبوو. ئیمهۆتێپ ئەندازیاری پاشای میسری زۆسەر بوو، کە بنیاتنەری زۆربەی هەرەما کۆنەکانی خێزانی سێیەمە. لەگەڵ ئەسکلاپیۆسی یۆنانیدا هاوتا دەکرێت بەهۆی دەورەکەی لە بواری پزیشکی و چاکبوونەوەدا. لە شێوەی پیاوێکدا بەبێ هێما شاهانەییەکان یان خوداوەندییەکان و بە سەرێکی تاشراوی وەک کاهینێک نیشان دەدرێت.

- امدوغود (ئەمدۆغود): بوونەوەرێکی سۆمەری تێکەڵاوە، کە بەستەر و خاڵی هاوبەشە لە نێوان دوو دوژمنی سەرەکیدا کە بریتین لە: شێر و هەڵۆ. ئەمدۆغود باڵندەیەکەی ئەفسانەییە، سەری سەری شێرە و جەستەی جەستەی هەڵۆیە، لەوانەیە ناوەکەی بە واتای (هەور - تەماوی) بێت. ناوەکە بە شێوەی ئەنمەدرکۆدیش هاتووە، ئەمەی کۆتاییش لەوانەیە شێوازێک بێت لە شێوازەکانی کەشوهەوا. ئەمدۆغود دەورێکی سەرەکی و گرنگی لە ئەفسانە و چیرۆکە داستانییەکاندا هەبووە، ئەو یەکێکە لە کەسایەتییە ئەفسانەییەکان کە خوداوەند نینۆرتا سەرکوتنی بەسەردا بەدەستهێناوە، ئەو هاوشێوەی باڵندەی ئەفسانەیی زووە لە ئەفسانە ئەکەدییەکاندا.

- امرار (ئەمرار): پەرستراوێکی کەنعانییە.

- أمش وأنتن (ئەمش و ئەنتەن): دوو وشەی سۆمەرین، دوو زاراوەن کە واتای: (بەرێز گەرم) و (بەرێز سارد) دەگەشێنن، مەبەست لێیان هاوین و زستانە. ناکۆکی لە نێوانیاندا دروست دەبێت و شەڕ دەکەن، پاشان خوداوەند ئەنلیل دادوەری لە نێوانیاندا دەکات و بڕیارەکەی لە بەرژەوەندی زستاندا دەردەکات.

- آمون (ئامۆن): پەرستراوێکی میسرییە، خوداوەندی خۆرە، پەرستنی لە هەزارەی دووەمی پێش زایینیدا بڵاوبووەوە. لەبەر ئەوەی ماری کوبرا نوێنەرایەتیی عەینی خۆر دەکات، بۆیە کردی بە کچی خۆی و ناوی نا «عەینی خۆر»، واتا ئەو هێمایەکە پێی. تا وای لێهات لە لای میسرییەکان باوەڕێک دروست بوو کە ئەم مارە دەتوانێت شەڕ و خراپە لە تەوێڵی فیرعەون دوور بخاتەوە، بۆیە دەستیان کرد بە جێگیرکردنی لەسەر تاجی فیرعەونەکان، لەوێشەوە ژەهری خۆی دەرشت بە ڕووی هەر کەسێکدا کە هەوڵی هێرشکردنی بدابایە سەر فیرعەونەکە.

شێوازی ئامۆن ڕەنگی شینی ئاسمانی بوو، هێماکەی بەرانێکی خاوەن دوو قۆچی لولخواردوو بوو، نازناوی ئامۆن «پاشای تەختی زەوییەکان» بوو. ئامۆن بەم نازناوە لە نێوان هەموو پەرستراوەکانی تردا لە میسر جیا دەکرایەوە، ئەمەش وەک جەختکردنەوەیەک بوو بۆ سەپاندنی دەسەڵاتی بەسەر هەموو میرنشینەکانی هەرێمەکانی میسردا.

ئامۆن لە بنەڕەتدا خوداوەندێکی ناوخۆیی شاری تەیبە بوو، وەک چۆن ناوەندێکی پەرستنی تری هەبوو لە مێرگی (واحە)ی سیوەدا. ئامۆن لە بیردۆزی دروستبوونی گەردووندا لای شاری هێرمۆپۆلیس نوێنەرایەتیی تۆخم یان ڕەگەزی هەوا دەکات. ناوی ئامۆن بە واتای پەرستراوی وڵاتە گەورەکە و پاشای خوداوەندەکان، ئەمەش لەپێناو جەختکردنەوەی دەسەڵاتی بوو لەسەر ئەو شوێنە دوورانەی میسر (ئەمە ئەو نازناوە بوو کە شاژنە حەتسەبسۆت لێی نابوو). وەک چۆن کاهینەکانی ناویان نا بە پاشای خوداوەندەکان، پاشان گەڕانەوە و ئاوێتەیان کرد لەگەڵ کۆنترین خوداوەندی میسرییەکان کە «ڕەع» بوو، و وشەی «ڕەع»یان خستە سەر «ئامۆن» بەمەش بوو بە ئامۆن-ڕەع. بەم شێوازەش، هێدی هێدی دەستی گرت بەسەر ئەو دەسەڵات و سەیفانەی کە خوداوەندە گەورەکانی وەک نوو، خەنووم، پتاح، حەپی و ئەوانی تر هەیانبوو. بەڵام شۆڕشێکی ئاینی کە پاشای میسری ئەمنۆفیسی چوارەم لە دەوروبەری ساڵی ١٤٠٠ی پێش زایینیدا ئەنجامی دا، بووە هۆی کۆڕینی ئەمە، ئەو پاشایە داوای بەرزراگرتنی قرسی خۆری دەکرد کە ناوی ئاتون بوو، و هەوڵی دا ئاینی نوێ کە داوای پەرستنی ئاتونی دەکرد جێگەی پەرستنی ئامۆن بگرێتەوە. ناوی ئامۆنی لەسەر گۆڕ و پەرستگاکان سڕییەوە، و پایتەختی تەیبەی جێهێشت کە مەکۆی پەرستنی ئامۆن بوو و گواستییەوە بۆ پایتەختێکی نوێ کە لە شوێنی تەل عەمارنە دروستی کرد، لەوێدا ئاتونی خۆشەویست لە شێوەی قرسی خۆرێکدا دەردەکەوێت کە چەندین قۆڵ و تیشکی لێ دەبێتەوە و هێمای ژیان دەبەخشێت. بە مردنی ئەمنۆفیسی چوارەم، پەرستنی ئاتون کۆتایی هات و ئامۆن لە دەوروبەری ساڵی ١٠٠٠ی پێش زایینیدا دەسەڵات و پێگەی خۆی وەرگرتەوە.

دەژی، وەک چۆن بە دروستکەری ئەو شتانە وەسف دەکرێت کە هاتنە کایەوە کاتێک زەوی شێوەی خۆی و گۆڕانکارییەکانی وەرگرت. کاتێک هاتە کایەوە هیچ شتێک لەگەڵیدا نەبوو جگە لە خۆی، ڕووناکی بەسەر زەویدا بەخشی لە دەستپێکی زەمانەوە، ئەو قرسی ئەمیری ڕووناکی و تیشکە، لە چاوەکانیەوە مانگ دروستبوو و پیاوان و ژنان لە دەمیەوە هاتنە دەرەوە. ئەو خوداوەندە تاقانەیەیە، دروستکەری ئەبەدییەت و بەردەوامی، پاشای باکوور و باشوور، پەروەردگاری ئاسمانی باڵا و چیاکان و ئاوەکانە. وەک چۆن پێی دەگوترا ئەو تاقانەیەی کە دووەمی نییە. ئەمە هەندێک بوون لەو سیفتانەی کە بەسەر ئامۆندا دەبڕان و لە دەوریاندا تیۆری لاهوتی (ئاینی) نزیک لە یەکتاپەرستی دروست بوون.

کوڕی ئامۆن، پێی دەگوترا ئێرتا کە دروستکەری زەوییە، وە لە ساڵی ٣٣١ی پێش زاییندا، کاهینەکانی پەرستگای ئامۆن پێشوازییان لە ئەسکەندەری مەقدۆنی کرد لە کاتی داگیرکردنی میسڕدا لەسەر ئەو بنەمایەی کە ئەو کوڕی ئامۆنە.

فیرعەون حەتحەتموسی سێیەم پەرستگایەکی مەزنی بۆ دروستکرد کە بە یەکێک لە سەرنجڕاکێشترینەکانی هونەری تەلارسازی دادەنرێت، کە کۆمەڵێک خانوی پەرستش بوون و لەسەر ناوی ئامۆن بینا کرابوون، تێیدا نەخش و نووسراو هەن کە ئاماژە بە پەرستنی ئامۆن دەکەن، هەروەها دوو پەیکەری گەورە و دوو دەستە میل (مسلة)ی تێدایە. ئامۆن لە میحرابەکەیدا کاروباری دونیا بەڕێوە دەبات و کاهینەکان فەرمانەکانی ئەو بەسەر خەڵکدا ڕادەگەیەنن.

ئامۆن لە بنەڕەتدا سێ لایەنی پیرۆزی شاری تەیبە (طيبة) بوو کە پێکهاتبوون لە: ئامۆن، مۆت، و خۆنسۆ. پەرستگاکەی بریتی بوو لە تەلارێکی مەزن، کە بە یەکێک لە گەورەترین و بەناوبانگترین پەرستگاکانی میسڕی کۆن دادەنرێت. دروستکردنی لە دەوروبەری ساڵی ٢٧١٦ی پێش زایین دەستی پێکرد. هەروەها پەرستگایەکی تری هەبوو بە ناوی پەرستگای دێربەحری (الدير البحري) کە لە ساڵی ١٥٢٠ی پێش زایین بنیادنرا، شاژنە حەتسەبسۆتی کچی تەحوتمەسی یەکەم لەسەر کەناری ڕۆژئاوای ڕووباری نیل دروستی کرد کە پێکهاتبوو لە سێ حەساری تاشراو لە ناو چیاکەدا.

- اموناه (ئامۆناه): پەرستراوێکی میسڕییە، هاوسەری خوداوەند ئامۆنە.

- امون - رع Amon-Ra (ئامۆن - ڕەع): خوداوەندێکی میسڕییە، لە هەزارەی یەکەم پێش زاییندا نزا و نوێژەکان گۆڕدران بۆ «ئامۆن-ڕەع» لە جیاتی «ئۆزێریس». ناوی «ئامۆن-ڕەع» گوزارشت لە یەکگرتنی نێوان «ئامۆن» و «ڕەع» دەکات.

- امیشا سبنتا Amesha-Spentas (ئەمێشا سپێنتا): ڕۆحە فارسییەکان، کۆمەڵێکن لە شەش ڕۆحی چاک کە لەژێر فەرمانی ئاهورا مەزدادان، ئەوان دروستکراوی ئەون و گوزارشت لە سیفەت و تایبەتمەندییە بەرزەکانی ئاهورا مەزدا دەکەن، هەروەها ئەوان باڵادەستن بەسەر ژیانی سەر زەویدا.

- امیکوس Amycus (ئەمیکۆس): پەرستراوێکی یۆنانییە، کوڕی پۆسایدۆنە، کە هەموو نامۆ و بێگانەکانی ناچار دەکرد بۆ یاری بۆکسێن (مشتی کۆڵافە)، هەر کەسێکیش ڕەتی بکردبایەتەوە لە ئاودا دەیخنکاند، وە هەر کەسێکیش قبوڵی بکردبایەت لە یارییەکەدا دەکوژرا.

- آن (ئان): یان «ئاتۆ» یان «ئانۆم»، پەرستراوێکی سۆمەرییە، خوداوەندی هەرە گەورەیە لای سۆمەرییەکان، پاشای ئاسمانە، ئەو پەروەردگاری هەرە باڵایە لە کۆنەوە، پاشای پەروەردگارەکانە، باوکی خوداوەندەکان و شێوەی پیاوێکدا بەبێ هێما شاهانەییەکان یان خوداوەندییەکان و بە سەرێکی تاشراوی وەک کاهینێک نیشان دەدریت
سەرەکییانە، ناوی ئان یان ئانو واتای باڵاکان و ئاسمان دەگەیەنێت. ئەم ناوە لای سۆمەرییەکان بە ئان و لای ئەکەدییەکان بە ئانو دێت، کە لە سەرڕووی لیستی خوداوەندە ئەکەدییەکانیشەوەیە. ئەو کوڕی ئەنشار و کیشارە و دایکی نەمۆیە، کە بە دایکی دروستبوون دادەنرێت. لەگەڵ تێپەڕبوونی کاتدا، کی (واتە زەوی) دەبێتە هاوسەری، لەبەر ئەوە لە دەقە بابلییە کۆنەکاندا ئان و کی پێکەوە دەردەکەون. دواتر لە سەردەمی ئەکەدیدا، ئینانا وەک هاوسەری ئەو جێگەی کی یاخود ئانتۆمی گرتەوە.
ئان سێ لایەنە پیرۆزە سەرەکییەکەی ئاسمان، هەوا و زەوی پێکهێناوە کە لە خۆی و ئەنلیل و ئینکی پێکدێت. ئەو باوکی زۆریک لە خوداوەندەکانە، بە تایبەتی خوداوەندی کەشوهەوا مارتو. لە کچەکانیشی: ئینانا، بابا، گاتومدوگ، نیسابا و نیسینان. هەروەها بوونەوەرە شەڕەنگێزەکانی وەک لامەشتو، ئەسەکو و خوداوەند سینۆ بە دروستکراوی ئەو دادەنرێن. کوڕی گەورەی ئان بریتییە لە ئەنلیل کە دواتر دەبێتە خوداوەندی نەتەوەیی گەلی سۆمەری، و زۆرجار ڕۆڵەکانی لەگەڵ باوکیدا تێکەڵ دەبێت.
ئان تەنها خوداوەندێکی ناوخۆیی شارێکی دیاریکراو نەبوو، هەرچەندە شارەکانی ئۆروک و ئۆریدۆ پەرستنی تایبەتیان بۆی هەبوو. دروشمەکەی بوو کە بە ناوی شاری ئانو دەناسرا. بە هەمان شێوە پەرستنی لە (Der) تاچێک بوو لەگەڵ شاخ (قۆچ). گرنگترین ناوەندی پەرستنی لە شاری دێر شارەکانی نیپوور، لەگش و سیپپار ناسراو بوو، بەڵام لە بابلدا پەرستگایەکی هاوبەشی لەگەڵ خوداوەندی ئینیدا هەبوو. لە شاری ئاشووردا زەقورەتێکی گەورەی هاوبەشی لەگەڵ خوداوەند ئەدەددا هەبوو، هەروەها نازناوی پاشای ئیگیگی و پاشای ئەنووناکی لێنرابوو. ئیگیگییەکان تایبەت بوون بە ئاسمان و ژمارەیان هەشت بوو، لە کاتێکدا ئەنووناکییکان تایبەت بوون بە زەوی و ژمارەیان نۆ بوو؛ بەڵام لە دەقەکانی تردا ژمارەی ئەوان بە ٣٠٠ و ٦٠٠ خوداوەند هاتووە. ئەو وەک باوکێکی ئاسمانی سەرۆکایەتی کۆمەڵە ئاسمانییەکانی دەکرد و بەرزترین پۆستەکانی وەک پاشایەتی و میرایەتی دەبەخشی.

لە شاری ئابیلادا وەک پەرستراوێک سەیر دەکرای و قوربانی پێشکەش دەکرا. ئەو لە لوتکەی ئاسماندا نیشتەجێیە و پاسەوانی دەکات. دوو خوداوەند بە ناوەکانی دۆمۆزی و غەزیدا، لە کاتی تۆفانەکەدا پەنایان بردووەتە بەر ئاسمانی ئەو.

ئەناخورس (Inachus): پەرستراوێکی یۆنانی و خوداوەندێکی ڕووبارە کە کوڕی ئۆقیانۆس و تیتی‌یە.

ئانادیۆمینی (Anadyomene): پەرستراوێکی یۆنانییە و ناوی بە واتای (ئەو ژنەی لە دەریادا دەردەچێت) دێت، ئەم سیفەتەش بەپێی هەندێک لە ئەفسانەکان گوزارشت لە خوداوەند ئەفرۆدێت دەکات.

ئینانا (Inanna) یان ئایینی (Innini): خوداوەندێکی سۆمەرییە و بنەڕەتی ناوەکەی (نین-ئانا)یە کە واتای خاتوونی ئاسمان دەگەیەنێت. ناوی لە داستانی گەلگامێش (وەک ئینانا/عەشتار) و لە داستانی دروستبووندا هاتووە، هەروەها بە سۆزانی پیرۆزیش ناوزەند کراوە. لای بابلییەکان هاوتای عەشتار، لای کەنعانییەکان هاوتای عەنات، و لای عەرەب بە ناوی العزی هاتووە. بە گشتی ئەو نوێنەرایەتی ئەستێرەی زۆهرە (ڤینۆس) دەکات کە ئەستێرەی بەیانی و ئێوارەی شوانییە. هێمای ژمارەیی ئەو بریتییە لە ١٥، و لە بیبلۆس و سەیدا بە عەشتەروت ناسراوە. لە قۆناغێکی درەنگتردا بە ناوی بارات لە شاری بەیرووتدا دەردەکەوێت. ئەم خوداوەندە لای یۆنانییەکان هاوتای ئەفرۆدێت و لای ڕۆمانەکان هاوتای ڤینۆسە

هێماکەی هەمیشە ئەستێرەیەکی شەش‌پەڕ یان هەشت‌پەڕ بوو؛ کێشانی نەخشی ئەستێرەی زۆهرە لەسەر تابلۆکان ئاماژەیەکی تایبەت بوو بۆی و وەک هێمایەک بۆ بیرۆکەی خوداوەندی بە گشتی بەکاردەهات.

ئینانا خوداوەندێکی بێمنداڵ بوو کە نوێنەرایەتی خۆشەویستی، زاوزێ، پیتاندن، سێکس و پاراستنی لەشفرۆشانی دەکرد. سەرڕای ئەوەی هاوسەری خوداوەندی شوانکاری گەنج دۆمۆزی بوو لای بابلییەکان، بەڵام لای سۆمەرییەکان بە هاوسەرگیرییەکی هەمیشەیی نەبەسترابووەوە و سەرپشک بوو لەوەی خۆی بە کێ دەبەخشێت بۆ ئەوەی بۆ هەمیشە ژیان نوێ بکاتەوە. پەرستنەکەی بەستراوەتەوە بە چەندین ڕێوڕەسمی سێکسی و ئاهەنگی ئاباحی (ئازادی سێکسی). ئەو ئەوینداری گەلگامێش و سیرجۆنی ئەکەدی بوو، بەڵام بۆ هیچ کامێکیان دڵسۆز نەبوو و خیانەتی لە دۆمۆزی کرد. لە کۆمەڵگەی سۆمەریدا سێ سیفەتی جەوهەری هەبوو: خوداوەندی خۆشەویستی و ژیانی سێکسی، خوداوەندی شەڕ و وێرانکاری، و خوداوەندی ئەستێرەی زۆهرەی ئاسمانی.

سیفەتی ئەستێرەی ئاسمانی بە یەکێک لە تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی دادەنرێت چونکە لە نێوان هەموو گەلانی سامیدا هاوبەشە. سیفەتی سێکس لای ئەو لە داستانی گەلگامێش‌دا دەردەکەوێت، کاتێک لە کاتی دابەزینی عەشتار بۆ جیهانی خوارەوە (دۆزەخ)، سروشت لە پیتاندن دەوەستێت و چالاکی سێکسی پیاوان کەم دەبێتەوە. سیفەتی سێیەمیشی سروشتی شەڕەنگێزییەتی کە زیاتر لای ئاشوورییەکان دەردەکەوێت؛ لە سروودە سۆمەری و ئەکەدییەکاندا وەک خوداوەندی شەڕ شکۆمەندی پێدەدرێت، لە کاتێکدا لە ئەفسانەکاندا وەک لایەنێکی خیانەتکاری ژن پێناسە دەکرێت. نازناوی ئەو (کچێنی) بوو، و سەرڕای ئەنجامدانی پەیوەندییە سێکسییەکانی، ئەم نازناوەی لێ نەبۆوە. تا ئێستاش هەندێک لەو وشانەی لێیەوە وەرگیراون لە زمانی سامییەکاندا باون، وەک: (عاشرها - واتە سێکسی لەگەڵ کرد).

شاری ئۆروک مەڵبەندە پیرۆزەکەی بوو، چونکە پەرستگاکەی هاوبەش بوو لەگەڵ پەرستگای خوداوەند ئان. چەندین پەرستگا و حەرەمی تری هەبوو کە گرنگترینیان ئەمانەن:
* لە شاری ئۆروک: پەرستگای ئەیانا.
* لە شاری بەدیبیرا: پەرستگای ئەموش جەلاما.
* لە شاری ئاداب: پەرستگای ئەشۆرا.
* لە شاری نیپوور: پەرستگای بارادۆر جەرا.
* لە شاری کیش: پەرستگای خێرسای جەلاما.
* لە شاری ئەکەد: پەرستگای ئولماش.

تاجی ئینانا ناوی شۆجرا بوو، و لەسەر زمانی خوداوەند ئینکی بە (کچی ئاسمانی پیرۆز) ناودەبرا. ئەو پاڵەوانی سەرەکییە لە ڕێوڕەسمی هاوسەرگیری پیرۆزدا، و لە نێو هێماکانیدا دەستەوستانێکی قامیشی تەمەندرێژی ناسراو هەیە.

ئەندارا (Indara): پەرستراوێکی کەنعانییە و یەکێکە لە شێوازەکانی خوداوەند بەعل یان خوداوەندی تاقانە.

ئیندرا (Indra): پەرستراوێکی فارسییە. لە بنەڕەتدا خوداوەندێکی بچووک بوو لە ئەفسانەی فارسیدا، پاشان بوو بە سەرۆکی خوداوەندە گەردونییەکان، گەورەی هەورەتریشقەی جەبار، کۆکەرەوەی هەورەکان و بەخشەری پیت و بەرەکەت. باوکی دایۆس و دایکی پریسیڤی‌یە، هاوسەرەکەی ناوی ئاندرانی و کوڕەکەی سیتراغۆتایە. شوێنی نیشتەجێبوونی لە نێوان ئاسمان و زەویدا بوو لەسەر چیایەک لە پشت چیاکانی

هیمالایاوە. شوێنکەوتووانی بریتیین لە فەیوس، و لەگەڵ ئاگنی و سۆریادا سێ لایەنی پیرۆزی خوداوەندی پێکدەهێنن. بە شێوەیەک وێنا دەکرێت کە هەورەتریشقە و کەوانێکی بە دەستەوەیە، یان بە دوو قۆڵی زیادەوە کە دوو ڕم دەکێشن.

ئەنسو (Ansu): پەرستراوێکی میسری و بەرجەستەکەرێک بوو بۆ ئەو هێزە بەرهەمهێنەر یاخود دروستکەرەی کە لە سروشتدا هەیە.

ئەنشار (Anshar): پەرستراوێکی سۆمەری و ئەکەدییە کە لە هاوسەرگیری لەحمو و لەحامو لەدایکبووە. ئەو تۆخمێکی نێرینەیە و نوێنەرایەتی جیهانی ئاسمانی دەکات. ناوەکەی لەسەر یەک لێکدراوە لە (ئەن: ئاسمان) و (شار: گەردوون)، کەواتە واتای ناوەکەی دەبێتە پاشای ئاسمان. ئەنشار باوکی خوداوەند ئانە، و لای گەلی ئاشووری دەبێتە هاوتای خوداوەند ئاشوور (لێرەوە سەرنجی لێکچوونی نێوان هەردوو وشەی ئەنشار و ئاشوور دەدرێت). ئەو لەسەر لوتکەی کۆمەڵەی خوداوەندەکان ڕکابەری مەردۆخ دەکات و ناوی لە سەرەتای داستانی دروستبوونی بابلیدا (ئەنوما ئەیلیش) هاتووە؛ ئەو ئاسمانی هەرە گەورەیە لای بابلییەکان.

ئەن شو شیناک (Inshushinak): پەرستراوێکی ئاشوورییە کە بە گەورەترین خوداوەند لە عیلام و حاکمی جیهانی ژێرەوە دادەنرێت، و لە زۆربەی تایبەتمەندییەکاندا لەگەڵ نینۆرتا و ئەدەددا هاوبەشە.

ئەن عاف: خوداوەندێکی میسرییە و واتای ناوەکەی بریتییە لە: هێنەری چەکەکەی کە لە عوکرتەوە دێت.

ئەنگرامینیۆ (Angra Mainyu): پەرستراوێکی فارسی و یەکێک لە ناوەکانی ئەهریمەنە، کە لای فارسییەکان گوزارشتە لە تاریکی و هێزە شەڕەنگێزەکان، و لە ڕکابەرییەکی سەرسەختدایە لەگەڵ خوداوەندی چاکە و ڕووناکی (ئاهورا مەزدا).

ئینکی (Enki): پەرستراوێکی بابلی و سێیەم خوداوەندی مەزنە لای سۆمەرییەکان (ئەنو - ئەنلیل - ئینکی). ناوەکەی لە (ئان - کی) پێکهاتووە کە واتە بەڕێزی زەوی. بە ئێیاش دەناسرێت کە واتای ماڵی ئاو دەگەیەنێت، ئەم ناوەش پێگەی ئەو لە ئاودا دیاری دەکات. هێمای ژمارەیی ئەو ٤٠ە، و پێدەچێت چەمکی (چلەی زستان) لەم هێمایەوە هاتبێت.

ئینکی بە خوداوەندی ئاوی شیرین دادەنرێت و وشەی ئێیای سۆمەریش واتای شوێنی نیشتەجێبوونی ئاو دەگەیەنێت، کە لە دەقەکاندا لەگەڵ ئەم خوداوەندەدا هاوتەرییە. هەندێک جار بە ئەبسوو (بەڕێزی ئاوە بەندنەکراوەکان) ناو دەبرێت. یەکەم ئاماژە پێدانی لە دەقەکانی نودی مۆددا هاتووە کە باس لەوە دەکات خوداوەند ئێیا مرۆڤی دروستکردووە و هەر خۆی ئینکی‌یە. ئەم ناوە دوای سەرەوەری سامییەکان لە خاکی ڕافیدەیندا (میزۆپۆتامیا) بە ڕوونی دەرکەوت.

نیشاندانی هێزی سێکسی و نێرینەییەتی، بەڵام عەناه بەربەستی نەدەکرد. ست بە ناوی تیفۆن و سۆستەخیش ناودەبرێت. پەرستنی ست لای میسرییەکان کۆن بوو، بەڵام لە سەردەمی هێکسۆسەکاندا سەرلەنوێ زیندوو بووەوە؛ چونکە ئەوان کاتێک هاتنە میسر، لێکچوونێکی زۆریان لە نێوان ست و خوداوەندی خۆیان بەعلدا بینی، بۆیە هەردووکیان یەکخست.

وەکفت (کەنیزەکەکانی) ست بەردەوام بوون لە پەرستنی تا دەرچوونیان لە میسر. ئەو باوکی فیرعەون ڕەمسیسی یەکەم بوو بە ناوی سێتی، و ئەم ناوەش لە ناوی خوداوەند ست وەرگیراوە.

ستبەعل: خوداوەندێکی میسرییە. کاتێک هێکسۆسەکان هاتنە میسر، لێکچوونێکی زۆریان لە نێوان خوداوەند ست و خوداوەندی کەنعانی بەعلدا بینرا، بۆیە هەردوو ناوەکەیان یەکخست لە ژێر ناوی ستبەعل.

ستەخ (ستخ): خوداوەندێکی میسرییە و ناوی ستەخ یەکێکە لە ناوەکانی خوداوەندی کۆنی میسر ست. هێکسۆسەکان دوای ئەوەی ناوی خوداوەندەکەی خۆیان لەگەڵ خوداوەندی کۆنی میسری ست یەکخست، ئەم ناوەیان لێنا. ناوی سۆستەخ یان ستەخ لە دەقەکاندا هاتووە کە بە واتای دڕندەیەک دێت کە هێرشی کردووەتە سەر مانگ لە نێوان خوداوەند حۆرس و ئەودا. ناوی ستەخ لە دەلتادا بڵاوبووەوە و بوو بە...

خوداوەندە هەردوو ناوی (ئینکی / ئێیا) پێکەوە هەڵدەگرێت. خوداوەند ئینکی هەرگیز توندوتیژی بەکارنەهێناوە، و بەوە وەسف دەکرێت کە ئەو دروست دەکات، لەدایک دەکات، و بەناوبانگە...

بە حیکمەتەکەی، و نازناوی (بەڕێزی خاوەن چاوی پیرۆز)ی لێنرا کە خوداوەندی حیکمەت و دوعا و تەڵسمەکانە و گەورەی ئەبسوو (ئاوە... قووڵەکان)ە. بەمەش دەبێتە سەرچاوەی چاکە، بەخشەر، تەقێنەری کانییەکان و سەرچاوەی مەعریفەت. ئەو پەروەردگاری حیکمەت و مامۆستایەکە کە فێری مرۆڤایەتی کردووە لە بواری هونەر، پیشەسازی، دۆزینەوەی نهێنی نووسین، کشتوکاڵ و تەلارسازی. ئەو کەسەیە کە ڕێکخستنی کاروباری خوداوەندە بچووکەکان و بەڕێوەبردنی کاروباری مرۆڤی پێ سپێردراوە. زۆربەی ئەو حیکمەتەی ئەو نیشان دەدات لە دوای دروستکردنی گەردوون، بریتییە لەو پەیوەندییەی لە نێوان مەخلوقەکاندا ڕێکی دەخات و ئەو بەپرسیارێتییەی لەسەر شانیەتی بەرامبەریان. کاتێک کۆمەڵەی

خوداوەندەکان بڕیاری هێنانی تۆفانیان دا لەسەر زەوی، خوداوەند ئێیا بە دزییەوە بە (ئۆتنابیشتیم) واتا نووحی داستانی (١) ڕایگەیاند کە کەشتییەک دروست بکات بۆ ڕزگارکردنی ژیان لەسەر زەوی. لەمەشەوە سیفەتی حیکمەت لای (ئینکی / ئێیا) لە بەپرسیاریتی و شێوازی دروستکراوەکانی لە ڕزگارکردنی مرۆڤایەتیدا دەردەکەوێت، وەکو چۆن سەلماندنی مرۆڤبوونی مرۆڤ و نەبوونی شایستەیی بۆ نەمر بوون لەمەوە هاتووە. لەبەر ئەمەش بوو کە (ئینکی / ئێیا) لای حەمورابی بوو بە سەرچاوەی حیکمەت و زانیاری بەوەی دەناسێت...

و وەک ڕێبەرێکی ژیان و تێکشکێنەری ئەو نهامەتییانە وێنا دەکات کە لەگەڵیدا دێن. لەبەر ئەمە، دەبینین بنەماکانی خاکی ڕافیدەین (میزۆپۆتامیا) لە کۆنەوە جەخت لەسەر سیستەمی گەردوون و حیکمەت دەکەنەوە کە ئەمەش کرۆکی بیرکردنەوەکانی بوو، بۆیە شارستانییەتەکەی بوو بە شارستانییەتی حیکمەت بەهۆی ئەو ڕێکخستن، تەشریع، ئەدەب، پەندی پێشینیان و تێڕامانانەی لەسەر چارەنووسی مرۆڤ هەبوو.

مەی گێڕا (سەرخۆش بوو) جارێک (٢)، و ڕێگەی بە ئینانا دا کە تەختەکانی قەدەر (شەریعەتی سۆمەری) لێ ببات، و چەندین چیرۆک و ئەفسانەی لەسەر چنراوە. لەگەڵ خوداوەندی مێینە نینتۆدا جارێک سەرجێیی کرد (نینتۆ خۆی نوقساند) پاشان دوای ٩ ڕۆژ لە سکیری خوداوەندی مێینە نینمۆی بوو، پاشان لەگەڵ ئینکی‌دا سەرجێیی کرد و لە ئەنجامی عەشقەکەیاندا دوای ٩ ڕۆژ لە سکیری خوداوەندی مێینە نینکۆڕای بوو، ئەمیش بە هەمان شێوە دوای ٩ ڕۆژ لە سکیری خوداوەندی مێینە ئۆتۆی بوو کە خوداوەندی ڕستن و چنینە. پاشان لەگەڵ ئۆتۆدا سەرجێیی کرد کاتێک خۆی لە شێوەی باخەوانێکدا شاردبووەوە. کوڕەکەی بریتییە لە خوداوەند مەردۆخ کاتێک بە (ئەی بنی...) بانگی دەکات. هەروەها بە ناوی (بڵ شفنی)یش ناسراوە واتا پەروەردگاری دوعاکان. هاوسەرەکەی بریتییە لە خوداوەندی مێینە دامگالنوونا واتا (هاوسەری گەورەی ئەمیرەکە) کە لای ئەکەدییەکان هاوتای خوداوەندی مێینە دەمکینایە، و نێردراوەکەشی ناوی ئیسیمود بوو.

کۆنترین پەرستگای ئەو لە شاری ئۆریدۆ بوو لە وڵاتی نێوان دوو ڕووبار (میزۆپۆتامیا) کە مێژووەکەی بۆ دەوروبەری ساڵی ٤٠٠٠ی پێش زایین دەگەڕێتەوە. وەک چۆن لە شاری ئابیلادا دەپەرسترا و قوربانی پێشکەش دەکرا، لەسەر تەختەکەی لە ناو پەرستگادا بە دانیشتوویی وێنا دەکرێت لەکاتێکدا ئاوەکان لە نێوان شانەکانیەوە لە شێوەی شەپۆلدا دەتەقنەوە، هێماکەی قامیشێکە کە سەری سەری پیاو بێت، و لە ناوەڕاستی هەزارەی سێیەمی پێش زایینەوە... لای کاشییەکان بە سەری قامیش و جەستەی ماسی وێنا دەکرا، ئەمەش وای دەکرد پەیوەندی بە ئاوی شیرین و ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤەوە هەبێت کە تێیدا ماسییەکان دەژین و ئاژەڵەکان ئاوی لێ دەخۆنەوە.

دەسەڵاتەکانی ئینکی / ئێیا جۆراوجۆرن و بەشێکیان دەبەخشێت بە خوداوەندەکانی تر وەک:

- خوداوەند موشدیما کە کاروباری ئاوەدانکردنەوەی پێ سپێردراوە.

- خوداوەندی مێینە نینسیکلا کە خاکی دلمۆن (بەحرەین)ی پێ سپێردرا بوو.

- خوداوەند ئینبیلوڵو کە بەپرسیاریتی هەردوو ڕووباری دیجلە و فورات و چاودێرکردنی ئاوەکانی پێ سپێردرا بوو.

- خوداوەندی مێینە نانشێ کە بەپرسیاریتی زۆنگاوەکانی پێ سپێردرا بوو.

- خوداوەند ئیشکور کە بارانی ئاسمانی پێ سپێردرا بوو.

- خوداوەند ئینکیمدو کە بەپرسیاریتی جوتیاری و کێڵانی پێ سپێردرا بوو.

- خوداوەندی مێینە ئەشنان کە نانی ڕۆژانەی پێ سپێردرا بوو.

- خوداوەند کوڵا کە بەپرسیاریتی دروستکردنی خشت و پیشەسازی خۆڵی پێ سپێردرا بوو.

- خوداوەند دۆمۆزی کە حەوشە و تەوێلەی ئاژەڵان، و پیت و بەرەکەت لە دەشت و لەوەڕگاکانی پێ سپێردرا بوو.

- خوداوەند ئۆتۆ کە دیاریکردنی سنووری نێوان شارەکان و نیشتەجێکردنی ماڵکان بۆ خوداوەندەکان پێ سپێردرا بوو.

- خوداوەند شاکان کە کاروباری ئاژەڵە کێوییەکانی پێ سپێردرا بوو.

لە ڕێگەی ئەم پەیوەندییانەوە، هۆکاری بەستنەوەی ئاو بەو تایبەتمەندییە وەزیفییانەوە ڕوون دەبێتەوە کە ئینکی پێی سپاردبوون.

ئەنکیدو (Enkidu): سۆمەرییە، هاوڕێی گەلگامێشە، پاڵەوانێکی ئەفسانەیی بابلییە بە هەمان شێوە، ناوی لە نووسراوە سۆمەرییەکاندا هاتووە جگە لەوەی ناوی لە داستانی ئەکەدی و بابلیشدا هەیە. دایکی...

گەردوون ئارۆڕۆ دروستی دەکات بۆ ئەوەی ببێتە هاوتایەک بۆ گەلگامێش. لە شێوەی دێو و ئاژەڵێکدا دەردەکەوێت و هاوشێوەی سیفەتەکانی خوداوەند سومۆقانە. یەکێک لە سۆزانییەکانی پەرستگا فریوی دەدات، هاوڕێیەتی گەلگامێش دەکات و بەشداری لە سەرکێشییەکانیدا دەکات، پاش ئەوەی لە یارییەکی زۆرانبازیدا ڕووبەڕووی یەک دەبنەوە، لە دوای ئەوە دەبنە دوو هاوڕێی نزیک.

ئەنکیمدو: پەرستراوێکی سۆمەرییە، هەڵدەستێت بە چاودێرکردنی ئاودێری و کێڵگەکان، لە کارەکانیدا هاوشێوەی خوداوەند ئینبیلۆیە. لە نێوان ئەو و دۆمۆزیدا دەمەقاڵێیەکی زارەکی دروست دەبێت، بەو پێیەی هەر لایەکیان گەیشتن بە دڵی ئینانایان مەبەستە، بەڵام ئینانا خوداوەندی شوانکاری دۆمۆزی هەڵدەبژێریت بۆ ئەوەی ببێتە هاوسەری، و ئەنکیمدو ئەو جوتیارەیە کە کێبڕکێی دۆمۆزی دەکرد.

ئەنلیل (Enlil): پەرستراوێکی سۆمەری و بابلییە، ناوەکە واتا (= ئان ئەی بەڕێز) لە زمانی سۆمەریدا، و (لیل واتا کەشوهەوای نێوان ئاسمان و زەوی و ئەو هەوای تێیدایە)، بەمەش واتای ناوەکە دەبێتە بەڕێزی کەشوهەوا، ئەو تایبەتە بە هەموو دەسەڵاتەکانی ناو کەش و گەردەلوول. وە ئەنلیل خوداوەندی هەوا و با و بارانە، و لە قۆناغێکی درەنگتردا بوو بە سەرۆکی جیهان و وڵاتان.

ئەنلیل لە ئەنجامی یەکگرتنی ئان و کی لەدایکبووە، واتا لە یەکگرتنی ئاسمان و زەوی، ئەویش کەسێکە کە نێوانیانی جیاکردووەتەوە. هاوسەرەکەی بریتییە لە نینلیل، خوداوەندی دانەوێڵە، منداڵەکانی بریتین لە: سین خوداوەندی مانگ، نینگێرسو، نینۆرتا، نێرگال، نەم تارۆ، ئەیریشکیجال، نۆسکۆ خوداوەندی ئاگر کە لە هەمان کاتدا وەزیر و نێردراوی ئەنلیشە.

هێمای پیرۆزی ئەو ژمارە ٥٠ یە، و ناونانی (باکانی چلە / ڕەشەبای چلە) بۆ ئەو دەگەڕێتەوە، ئەو خوداوەندی جووڵە و چالاکی و بۆشایی و زەوییە لای سۆمەرییەکان.

ئەفسانەکان دەڵێن ئەنلیل ناوی نینلیلێی هەڵخەڵەتاند و بە یارمەتی وەزیرەکەی نۆسکۆ بە بەلەمێک گواستییەوە و لەوێ دەستدریژی کردە سەر، بەهۆی ئەم کارەشەوە ئەنلیل بۆ جیهانی خوارەوە (دۆزەخ) نەفی کرا، پاشان نینلیل شوێنی کەوت و لەبەردەم دەروازەی...

دۆزەخ، و لەوێ جارێکی تر لەگەڵی جووت دەبێت و بە دووگیانی جێیدەهێڵێت بە خوداوەند نێرگال، خوداوەندی جیهانی خوارەوە. ئەفسانەکە لەدایکبوونی خوداوەندێکی سێیەم کە خوداوەند کیبیلْە، لە خوداوەندەکانی جیهانی خوارەوە، دەگێڕێتەوە.

ئەنلیل شوێنی پێشەنگی گرتەوە، سیستەمی گەردوون لەسەر تابلۆکانی قەدەر نەخشێندرا کە خاوەنی سەرەوەری و بڕیاردان بوو. بە توندوتیژی وەسف دەکرا کە دەسەڵاتی فراوان بوو، نازناوی پادشای ئاسمان و زەوی و پادشای هەموو وڵاتانی پێبەخشرا، وەک چۆن بە باوکی خوداوەندەکان و بەخشەری پادشایەتی بە پادشاکان دادەنرا. هەروەها بە یارمەتیدەری وڵات و بەزێنەری دوژمنان دادەنرا، لە زۆربەی دەقەکاندا وا دەردەکەوێت کە دەسەڵاتی جێبەجێکردنی گەورەی خوداوەندەکانە، ئەو ڕاوێژکاری خوداوەندەکان و هۆکاری لافاوە گەورەکە بوو کە خوداوەندەکان و مرۆڤەکانی تووڕە کرد.

بۆیە بەهۆی ناوبانگی بە توندوتیژی و تێکدان، حەمورابی لە کۆتایی یاساکانیدا دوعای لێدەکات و داوا دەکات کە سزای بدات ئەگەر سەرپێچی یاساکانی بکات، چونکە ئەو ڕقی لە مرۆڤە، چونکە لە ڕێگەی لافاوەکەوە لەناوی بردن، وەک چۆن سەرچاوەی یارمەتی و بەزەیی بوو کاتێک ناوی وەک پاشگر بۆ ناوی ئاڵا ئاوێتەکان زیاد دەکرا وەک (ئەنلیل نیراری) واتە ئاوێتەی خوداوەند یارمەتیدەری منە.

بەڵام لای گەلانی نیمچە دوورگەی عەرەبی، لە لایەن ئەوانەوە بە ناوی بێڵ دەناسرا، و سەنتەری پەرستنی سەرەکی لە شاری نیپوور بوو (کە ناوی پەرستگاکەی تێیدا ئێکۆر بوو) کە گەورەترین حەرەم بوو لە وڵاتی سۆمەر و بە هەمان ناو مانا دەدرا - ماڵی شاخ -. هەروەها پەرستگایەکی گەورەی بەم شێوەیە لە شاری نیفەر هەبوو، و ئەنلیل بە شاخی گەورە ناودەبرا. هێمای بۆ...

دەکرای بە گای کێوی یان بە هەورەبروسکە لە وڵاتانی سۆمەریدا و لەسەر...

قەوسی دروستکراو لە دوو قۆچی گەورە و لەسەر هەردوو لای قەوسەکە نەخشی دوانزە نیشانەی تێدایە کە هێمای دوانزە مانگی ساڵن. ئەو... حاشیەیەکیشی پێکهاتبوو لە دوانزە خوداوەندی هەبوو کە وەک پاسەوان و چێشتلێنەر و شوان و نێردراو کارەکانیان لەبەردەمیدا ئەنجام دەدا.

ناوی شەپڕە: سۆمەرییە، لە خوداوەندەکانی جیهانی خوارەوە، ناوەکە واتە (سەید یان گەورەی هێزە خوداییەکان)، هاوسەرەکەی خوداوەند نیناشارایە کە حەوت منداڵی لێی هەبوو واتە (سێبیتو)، ئەنلیل سەری بڕی وەک تۆڵەسەندنەوەیەک بۆ باوکی ئانو.

ئەنوبیس (Anubis): پەرستراوێکی میسرییە، ئەو کوڕی «ڕەع» یان کوڕی «ئۆزیرۆس»ە، لەگەڵ خوداوەند «ئەبوات (Ap-uat)» پشکدارە لە سەرکردایەتیکردنی کێوی گۆڕستانەکە، و هێمای هەردووکیان کوڕی ئاوییە، ڕەنگە هێمای بۆ بکرایە بە سەگێکی ڕاو، ئەو خوداوەندی مۆمیاکردن و گۆڕستانەکانە، و جاروبار خواردنی پیرۆزی پێشکەش دەکرا. هەندێک جار لە شێوەی مرۆڤێکدا وێنا دەکرا کە سەری سەگێکی هەیە. «ئەنوبیس» خوداوەندی شاری ئەبیدۆس بوو. ئەرکی ئەو ڕێبەرایەتیکردنی مردووەکان بوو بۆ جیهانی خوارەوە.

ئانۆتا: پەرستراوێکی سۆمەرییە، ناوەکەی واتە تۆوی ژیانی پادشایەتی، هەروەها ئاماژەیە بۆ کۆمەڵێک خوداوەندی ناوخۆیی تەنها وەک:
* ئانۆناڵجیس.
* ٥٠ ئانۆنا لە ئۆریدۆ.

بەڵام لای ئەکەدییەکان ناوەکە وەک (ئاناتاکۆ) یان (ئۆناکاکی) گۆڕدرا و پێیان دەگوت خوداوەندەکانی جیهانی زەمینی هاوتای لای «ئەجیجی» (خوداوەندەکانی ئاسمان).

ئانول: پەرستراوێکی بابلییە، وەهو لە خوداوەندەکانی...

...کشتوکاڵ، وەک پاشای ئەنۆناکی و بە پاشای ڕەهانی گەورە وەسف دەکرێت.

ئەنۆۆمانی: ناوی بتێکە، لە حەزرەمەوت دەپەرسترا.

ئەنۆنا (Anona): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، یەکێکە لە خوداوەندە نوێیەکان لە ڕۆما، ئەرکی کۆکردنەوەی هەموو دانەوێڵەی جیهان بوو بۆ ڕۆما.

ئەنۆناکی: ئەو گۆڕانکارییە لە ناوەکەدا کە سۆمەرییەکان و بابلییەکان بەسەر خوداوەندەکانی زەوی و ئاو و دۆزەخدا دەسەپاند، بۆ جیاکردنەوەیان لە خوداوەندەکانی ئاسمان یان هەوا کە بە ناوی (ئەجیجی) دەناسران. زانراویشە کە وشەی «کی»، کە لەم وشەیەدا هاتووە بە واتای زەوی دێت.

ئەنۆنیتۆ: پەرستراوێکی ئەکەدی بوو لە ماوەی سەردەمی ئەکەدی ٢٣٥٠ - ٢١٥٠ پ.ز. هەندێک تایبەتمەندی شەڕەنگیزی لە خوداوەند «عەشتار» وەرگرتبوو. «ئەنۆنیتۆ» لە ئەکەد و زیبلۆ لای دەپەرسترا. زۆرجار بە ناوی پەرستگاکەی (ئۆڵماش) یان بە ناوی (ئۆڵماشیتۆ) دەناسرایەوە.

ئەنۆنیتۆم: پەرستراوێکی سۆمەری بوو، لە شاری سیپاری سۆمەری دەپەرسترا.

ئانی: پەرستراوێکی میسرییە، هاوسەری خوداوەند «تۆتۆ»یە.

ئەنیاد (Ennead): میسرییەکان، ئەم ناوە ئاماژەیە بۆ کۆمەڵێک خوداوەند لە شاری هیلیۆپۆلیس، و ئەم گروپە لە نۆ خوداوەند پێکدێت کە لە «ڕەع»ەوە هاتوون، ئەوانیش: (شۆ، تیفنۆت, ئۆزیرۆس، ئیسیس، سێت، نەفتیس، گێب، حۆرس).

ئەنیرۆس: پەرستراوێکی یۆنانییە، نوێنەرایەتی خەونە شەوانەییەکان دەکات.

ئەهرەمان: پەرستراوێکی فارسییە، خوداوەندی خراپە و سەرچاوەی گەندەڵی و داگیرسێنەری شەڕەکانە، سەرکردەی ڕۆحە شەڕەنگێزەکانە لای بیروباوەڕی زەردەشتی، ئەو واتە تاریکی و شەڕ و گەندەڵی.

ئەهورا مەزدا (Ahora - Mazda): پەرستراوێکی فارسییە، گەورەی خوداوەندەکانە لای بیروباوەڕی زەردەشتی، ئەو خوداوەندی دانایی، سەرچاوەی دادپەروەری، چاکە، حەق و کردارە چاکەکانە، کۆمەڵێک لە یاریدەدەران (فریشتەکان) دەوریان داوە.

لە بنەڕەتدا «ئەهورا مەزدا» بە خوداوەندی بنەماڵەی ئەخمینی دادەنرا کە فەرمانڕوایی فارسییان دەکرد لە ساڵانی ٥٥٠ - ٣٣٠ پ.ز. ئەو بە بڕوای ئەوان پەروەردگاری ئاسمانەکان و گەورەیان و پەروەردگاری پادشاکان و باوکی هەمووانە، نوێنەرایەتی ڕووناکی و حەق دەکات. نەیارەکەی «ئەهرەمینۆ»یە. «ئەهورا مەزدا» لە شێوەی پیاوێکدا وێنا دەکرا کە پەڕ جەستەی دادەپۆشێت.

ئەواخ: پەرستراوێکی میسرییە، هەروەها وشەکە ئاماژەیە بۆ ناوی دەریاچەیەک لە میسر لە (پارێزگای سەخت عارۆ)ی میسری لە سەردەمی فیرعەونەکاندا.

ئەوال: ناوی بتێک بوو کە هۆزی بەکر و تەغلیب دەیانپەرست.

ئوانس: پەرستراوێکی یۆنانییە، یەکێکە لە ناوەکانی خوداوەند «ئایا» لە وڵاتی نێوان دوو ڕووبار (میزۆپۆتامیا)، ئەو بوونەوەرێکی ئەفسانەیی بوو کە لە دەریای سوورەوە هاتە دەرەوە بۆ ئەوەی نووسین و پیشەسازی فێری مرۆڤ بکات، هاوتایە لای کەنعانییەکان بە ناوی «ئۆن».

حەوت، وشەی «ئۆتس» یان «ئوانس»ی بۆ زیادکرا. هەروەک لە ناوی سەمییت عیون و ئایۆن هاتووە، ئەم ناوە بۆ یەکێک لە ئەویش بوونەوەرە مرۆیی یەکەمە. هەروەها پێیان وایە ناوی «ئوانس» بچووککراوەی یەکێک لە خوداوەندە سۆمەری یان ئەکەدییەکانە، ڕەنگە لە بنەڕەتدا «ئۆمانۆ» بووبێت کە بە واتای (مامۆستا) دێت.

ئۆبس (Ops): پەرستراوێکی میسرییە، هاوسەری «ساتۆرن»، خوداوەندی پیتاندن و تێربوون و تۆو و دروێنەیە، ئۆپس کورتکراوەی وشەی لاتینییە بۆ تێربوون، یەکخرابوو لەگەڵ خوداوەندەکانی وەک «ڕیا» و «سیبیلی».

ئۆبیلۆری: پەرستراوێکی حۆرییە، لە ئەفسانەی...

...حۆرییەکاندا هاتووە وەک زەبەلاحێک کە ئاسمان و زەوی هەڵگرتووە.

ئۆتاش - ڕیخیت: پەرستراوێکی میسرییە.

ئۆتۆ: پەرستراوێکی سۆمەرییە، «خوداوەندی خۆر»ە، هاوتایە لای سامییەکان، و لای ئەکەدییەکان هاوتایە بە «شاماش». کورەکەی لە هاوسەرەکەی «شەفێردان» خوداوەند «شاکان»ە، خوداوەندی بزن و ئاسکەکان، وەزیرەکانی بریتین لە: «نیقینا» خوداوەندی دادپەروەری، و «نیفیسیا» وەزیری یەکسانی. بەڵام لای ئەکەدییەکان هاوسەرەکەی «ئایا»یە.

«ئۆتۆ» خوداوەندێکی نێرە و کوڕی خوداوەندی مانگی سۆمەرییە، خوشکەکەی ئینانا/عەشتارە. «ئۆتۆ» نەوەی «ئەنلیل»ە. ڕۆڵی ئەو لای سۆمەرییەکان لاواز بوو و قوربانییان بۆ مانگ پێشکەش دەکرد نەک خۆر.

ئەفسانەی سۆمەری دەڵێت «ئۆتۆ» هەموو ڕۆژێک بە دەوری جیهاندا دەگەڕێت وەک دادپەروەر، لایەنگری حەق، پارێزەری ڕێوڕەسمەکانی کاهینی و زانستی غەیب، لە جیهانەوە دەڕوانێتە...

...سەروو، یاسا و شەریعەتی چاکە پێشکەش دەکات و ژیان بە بەدهێنراوەکان دەبەخشێت و ترس دەخاتە دڵی بەدکارانەوە.

لە بنەڕەتدا وەک پەپکەی خۆر و هێمای سەری مانگا وێنا دەکرا، پاشان لە شێوەی مرۆڤێکدا وێنا کرا کە تیشک لە جەستەیەوە دەردەچێت، و وێنەی خۆر وەک کۆمەڵێک بوو کە چەرخێکی تێدابوو کە چوار تیشکی شێوە خاچی لێدەبووەوە و بەم شێوەیە لای میسری و خێتییەکانیش بوو.

خۆر بە سەرچاوەی مەعریفە دادەنرا، چونکە شتە نایابەکان ئاشکرا دەکات و دادپەروەری و حەق بۆ خۆر دەگەڕێندرێتەوە بەهۆی ئەوەی تیشکەکەی ڕاستی شتەکان دەر دەخات و ناروونی لادەبات، بۆیە ڕێڕەوی ڕاست ڕوون دەکاتەوە.

حامورابی وەسفی خۆر دەکات بە فەرمانڕەوای گەورەی ئاسمان و زەوی، و وەک سوارچاکێک وێنەی دەکات کە لە پشت شاخەکانەوە سەردەکەوێت، هەروەها وێنەی ئۆتۆ دەکێشرێت کاتێک تیشکەکانی لەسەر پشتی هەڵگرتووە و قاچی ڕاستی لەسەر چیایەک داناوە، و دەروازەکانی ئاسمان بۆ خوداوەندەکان دەکرێنەوە کاتێک بە دەستیدا مشارێک هەیە، لە کاتی هەڵاتنیدا سۆمەرییەکان بە «بارە» ناویان دەبرد و هێماکەی پەپکەیەک بوو لە نێوان دوو چیادا یان چەرخێک کە چوار تیشکی لێدەبووەوە.

خۆر هاوسەنگی نێوان وشکساڵی و ئاودێری، و نێوان...

...هاوین و زستان بوو، ئەو پارێزەری هاوسەنگی نێوان وەرزەکان بوو، لە لارسا و سیپار دەپەرسترا و لە هەر شوێنێک بوو قوربانی پێشکەش دەکرا.

«...بۆزانیان)** باس دەکات کاتێک یەکێک لە کوڕانی سیدۆن لە دەوری خوداوەندەکان مشتومڕی دەکرد، پێی وترا: «ئەپۆلۆ نییە)**

خوداوەندێکە، بەڵکو ئەو خۆرەیە کە هەوای پاک و تەندروست بۆ مرۆڤ دەجوولێنێت، ئەو هەوایەی کە گریکییەکان بە خوداوەندی چاکبوونەوە...
.«ئەسکلاپیۆس» ناویان دەبرد

ئۆتۆکۆ:** بابلی، ئاشووری، شەڕەنگێزێکی جیهانی خوارەوە، ناوەکە باو بوو لە بابل بۆ شەیتانەکان، چونکە بابلی و ئاشوورییەکان لە شەیتانەکان**
دەترسان و وێنەی بوونەوەری سەیر و سەرسوڕهێنەریان دەکرد کە لە شوێنە چۆڵ و تاریک و وێرانەکان و گۆڕستانەکاندا دەژین، وەک چۆن بە
.جەستەی مرۆڤ و سەری ئاژەڵ وێنەیان دەکردن

ناوی «ئۆتۆکۆ» لە دەقێکی ئاشووریدا هاتووە کە دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی حەوتەمی پ.ز. وەسف کراوە کە سەری شێری هەیە و دوو دەست و دوو
قاچی هەیە کە شێوەی قاچی باڵندەی «زۆ»ن. لە دەقە کۆنەکاندا هاتووە کە «ئۆتۆکۆ» بەرپرسیارە لە نەخۆشی گەڕوو لە وڵاتی نێوان دوو ڕووبار،
...لە نێوان کۆمەڵێک شەیتاندا کە

گرنگترینیان و ناسراوینیان شەیتانی تا بوو کە بە سەری شێر و ددانی کەر و کلکی دووپشک وێنا دەکرا کە پلنگێکی بە دەستی چەپییەوە گرتبوو و
.لەسەر سنگی سەگێکی ڕەش و بەرازێک دەیانمەمێیەوە. ناسراوترین ئەم شەیتانانە «نەماترۆ» بوو

.پەرستراوێکی یۆنانییە، کچی کادمۆسە لە «هارمۆنیا» و هاوسەری «ئەرستۆس»ە و دایکی «ئەکتیۆن»ە **:(Autonoe) ئۆتونۆی**

.ئۆثنی:** پەرستراوێکی میسرییە، لەبەردەم بەلەمی خوداوەند «ئەف»دا دەڕوات، لەکاتێکدا ئەستێرەیەکی بەدەستەوەیە**

...ئۆدۆمی:** پەرستراوێکی ئۆگاریتییە، وەسف**

.دەکرێت بە گەورەی بەهێز، «ئیلۆ» دروستی کردووە، و ئەو دیارییەک بوو بۆ مرۆڤایەتی...

.ئۆدیپ:** پەرستراوێکی یۆنانییە، لە کۆلۆنۆس دەپەرسترا**

...پەرستراوێکی یۆنانییە، کوڕی «لێرتس»ە لە «ئانتکلیا» هاوسەرەکەی «پێنیلۆپی»یە، ئەو **:(Odysseus) ئۆدیسیۆس**

.باوکی «تیلیماک»ە. ناوی ڕۆمانی بۆ ئەو «ئۆلیس» یان «ئۆلیکسیس»ە

ئۆراش:** پەرستراوێکی سۆمەرییە، ناوەکەی واتە زەوی، زەوی هاوسەری خوداوەند «ئان» بوو، و دایکی خوداوەند «نینسینا» بوو. «ئۆراش»**
.خوداوەندی پیتاندن بوو لای سۆمەرییەکان، بەڵام لای بابلییەکان ئەو ڕۆحی پارێزەری مرۆڤ بوو

ئۆران:** پەرستراوێکی فینیکییە، ناوەکەی واتە ئاسمان، ئەفسانەکان دەڵێن ئەو کوڕی پەرستراوێکە بە ناوی (العلي السماوي) واتە سەرووی**
.ئاسمانی، کە شاری سووری دروستکردووە

ئۆران» خوشکی خۆی «گی» واتە زەوی بە هاوسەر گرت و «ئیل کرۆنۆس»ی لێ بوو، ئەم دواییەش لە ئەنجامی تێکەڵبوونی ناوی دوو»
خوداوەند پێکەوە هاتووە کە بریتین لە «ئیل»ی سامی لەگەڵ «کرۆنۆس»ی یۆنانی. «ئۆران» کچانی هەبوو کە بریتین لە: «عەشتارتا»، «ڕێبیا»،
.«دیۆنا»، ناردنی لای «ئۆران» بۆ کوشتنی «ئیل کرۆنۆس» بەڵام ئەم دواییە لە کۆتاییدا هەموویانی بە هاوسەر گرت

...پەرستراوێکی یۆنانییە **:(Ouranus) ئۆرانۆس**

و ناوەکەی واتە ئاسمان، هاوتایە بە «ئۆران» لای فینیکییەکان، لە ئەفسانەی دروستبوونی فینیکییەکاندا هاتووە کە ئەو باوکی «کرۆنۆس»ە. لای...
یۆنانییەکان «ئۆرانۆس» لە سەرەتای کارەکاندا خوداوەندی غەزارەت (پیتاندن) بوو پاشان بوو بە نێرەری هەورەکان و دابەزێنەری باران.
.«کرۆنۆس» خەسیی (ئەختە) کرد و شوێنی گرتەوە وەک فەرمانڕەوا تا ئەو کاتەی «زیۆس» لایبرد

پەرستراوێکی یۆنانی، ڕۆمانییە، ئەو خوداوەندێکی ئاسمانییە، خوداوەندی فەلەکناسییە لای یۆنانییەکان، و خوداوەندی **:(Urania) ئۆرانییا**
.شەڕە لای ڕۆمانییەکان

بە گەورەی ئەستێرەکان ناودەبرا و تێکەڵ دەکرام لەگەڵ خوداوەند «تانێت»ی قەرتەمیجانی لای ڕۆمانییەکان، هاوتایەتی لای عەرەب بە «اللات»، لە تاقیکردنەوەی بیست و یەکەمدا لای سامییەکان، بە پەپکەیەکی شووشەیی لە دەستیدا وێنا دەکرا.

ئۆرسیا (Orthia): پەرستراوێکی یۆنانییە، کە ناوێکی تری «ئەرتەمیس»ە و واتە ڕاستودروست.

ئۆرشنابی: ئەکەدی، ناوی پەرستراوی کەشتیوانی ڕووباری جیهانی خوارەوەیە لە ئەفسانەی گڵگامێشی ئەکەدیدا، بەڵام لە داستانی ئاشووریدا ئەم ناوە دەگۆڕێت...

بۆ «سۆرسانابۆ».

ئۆرکۆس (Orcus): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، پەروەردگاری جیهانی خوارەوەیە، کە یەکخرابوو لەگەڵ خوداوەندە یۆنانییەکانی وەک: «هادیس» و «پلوتۆ».

ئۆرفیۆس (Orpheus): پەرستراوێکی یۆنانییە، کچی خوداوەند «کالیۆپی»یە و هاوسەرەکەی «یوریدیس»ە. «ئۆرفیۆس» شاعیرێکی مۆسیقاژەنی لێهاتوو بوو، «ئەپۆلۆ» فێری ژەنینی قیسارەی کردبوو تا وای لێهات مۆسیقاکەی خوداوەندەکان و مرۆڤ و بەردەکانی دەبژوارد.

کاتێک «ئۆرفیۆس» چوو بۆ لای «هادیس» لە جیهانی خوارەوە بۆ گەڕاندنەوەی هاوسەرەکەی «یوریدیس»، هەستی جیهانی خوارەوەی بزوارد بە مۆسیقا و گۆرانییە خەمناکەکەی، «هادیس» کاریگەر بوو و ڕازی بوو لەسەر گەڕاندنەوەی «یوریدیس» بەو مەرجەی «ئۆرفیۆس» سەیری دواوەی خۆی نەکات لە کاتی گەشتەکەیدا، بەڵام «ئۆرفیۆس» پێش ئەوەی بگاتە سەر زەوی سەیری هاوسەرەکەی کرد بەهۆی شەوق و خۆشەویستییەوە، بۆیە بۆ هەمیشە لەدەستی دایەوە.

«ئۆرفیۆس» بە تەنیا و خەمناکی مایەوە و گوێی بە هیچ ئافرەتێک نەدەدا تا گەیشتە تراقیا کاتێک لە کۆبوونەوەیەکدا ئافرەتانی تراقیا لە کاتی جەژنی...

باخۆسدا، بە چڵە دار فڕێیان دایە ناو ڕووبار و قیسارەکەی لە ئاسماندا دانرا.

ئۆڕۆپا (Europa): یۆنانییە، کچی ئاجینۆرە، ئەو فینیکی ئەسڵە و خوشکی «کادمۆس»ە. بوو بە دایکی «مینۆس» و «ساربیدۆن» و «ڕادامانتۆس» لە «زیۆس» کە فریوی دا دوای ئەوەی شێوەی گایەکی گرت و لەسەر پشتی هەڵیکرت بۆ دوورگەی کریت.

ئۆرۆڕا (Aurora): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی بەرەبەیانە، هاوتایە بە «ئایوس» لای یۆنانییەکان.

ئۆریۆن (Orion): پەرستراوێکی یۆنانییە، باوکی...

١) لە بابەتای «ئۆران»دا هاتووە کە هاوسەرەکەی «گی» واتە زەوی (غایە) خوشکی بووە و چوار منداڵی یەکەمی لێ بووە کە بریتین لە «ئیل (کرۆنۆس» و سێ کچ کە بریتین لە: عەشتارتا، ڕێبیا، دیۆنا.

«پۆسایدۆن»، «مێرۆپی» خۆش دەویست، بەڵام «ئەرتەمیس» خۆشی دەویست و کردی بە بورجێک لە ئاسماندا و پێی دەوترێت ئەم بورجە بە عەرەبی (برج الجوزاء).

ئۆزیر - ئاپیس: پەرستراوێکی میسرییە، لە خوداوەندە میسرییە کۆنەکانە، کە کایەک بوو بە ناوی «ئاپیس» کە یەکخرابوو دوای مردنی لەگەڵ خوداوەند «ئۆزیرۆس» و بوو بە «ئۆزیر - ئاپیس».

لە شاری مەفیس دەپەرسترا، کە ئەم شارە دانیشتوانی تێکەڵاوی تێدابوو لە میسری و یۆنانی و فینیکی و سۆمەرییەکان. یۆنانییەکان هەوڵیاندا گۆڕانکاری لەم شتەدا بکەن بۆیە وشەی ئاپیسیان گۆڕی بۆ «سەرابیس» لە جیاتی «ئۆزیر ئاپیس» بۆ ئەوەی ناوەکە ئاسانتر بێت، وەک وێنەی مرۆڤێک لە جیاتی وێنەی گا، و لە شاری ئەسکەندەریە دانرا تا ئەم پەرستگایە بوو بە سەرەکیترین پەرستگا بۆ ئەم مەبەستە و چەندین سیفەتی پێبەخشرا وەک: خوداوەندی چاکبوونەوە و پیتاندن و ژیان و سروش و ڕزگارکەر... هەروەک لای یۆنانییەکان شێوەی درابوو بە سیفەتەکانی وەک «ئەسکلاپیۆس» و «دیۆنیسۆس» و «هیلیۆس» و «زیۆس».

لای میسرییەکان «ئاپیس» بە خوداوەندی زاوزێ و پیتاندن دەناسرا و پێیان دەگوت ڕۆحی خوداوەند «بتاح» لەسەر زەوی. ڕەنگی ڕەش بوو لەسەر ناوچەوانی پەڵەیەکی سپی هەبوو، پێیان وابوو ئەم کایە لە مانگەوە لەدایک دەبێت نەک بە شێوەیەکی تر، و ئەگەر بمردێت لە گۆڕستانی گای پیرۆز دەنێژرا.

...پەرستراوێکی میسرییە، یەکێک لە گەورەترین خوداوەندە کشتوکاڵییەکانی میسر، و لە **:(Osiris) ئۆزیرۆس**

...گەورەترین خوداوەندەکانی

میسرییە کۆنەکان، پێیان وابوو ئەو پادشایەکی مرۆیی بوو پێش ئەوەی ببێت بە خوداوەند، و وەسف دەکرێت بە مرۆڤی یەکەم و پادشای چاک و... شوانی ساڵح، وەک چۆن بە هێمایەکی شارستانی دادەنرێت کە شارستانیەتی کشتوکاڵی فێری میسرییەکان کردووە و کارە دەستییەکان یارامەتی داوە لەوەدا کە خوشک و هاوسەرەکەی «ئیسیس» بوو.

ئۆزیرۆس» بەناوبانگترین خوداوەندی میسرییە، هاوتایەتی لای گریکییەکان بە «دیۆنیسۆس» یان بە «باخۆس»، لای ڕۆمانییەکان بە «لیبەر»، بە» دانانی دوو پەڕی درێژ لەسەر تاجی سەری و بەدەستەوەگرتنی گۆچانی شوانکاری و قامچی گا وێنا دەکرێت. پەرستگای ئەو لە ئەبیدۆس بوو کە شوێنی سەرەکی پەرستنی بوو.

چیرۆکێک لەسەر «ئۆزیرۆس» هەیە کە چیرۆکێکی ئەفسانەییە، چونکە میسرییەکان پێیان وابوو «ئۆزیرۆس» لە بنەڕەتێکی خوداییدایە، مرد و پارچەپارچە کرا لەسەر دەستی هێزێکی شەڕەنگێز پاشان گەڕایەوە بۆ ژیان و بوو بە پاشای جیهانی خوارەوە و دادوەر بەسەر مردووەکاندا، و لەوی شوێنێکی هاوشێوەی شوێنی «ڕەع»ی گرتەوە و سیفەتەکانی ڕەعیان بۆ گەڕاندەوە.

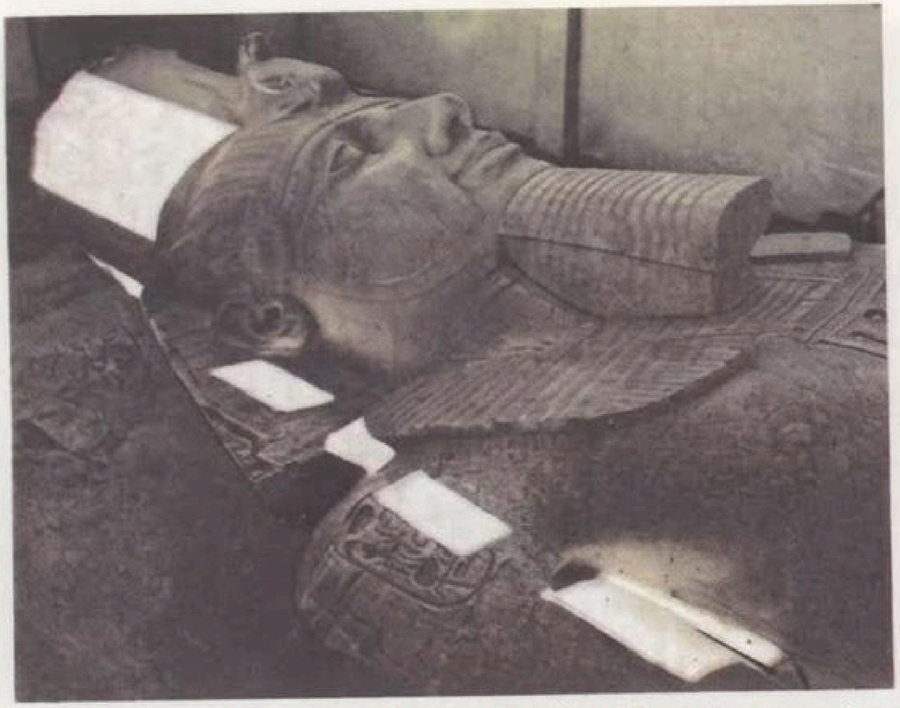

پەیکەری پاشاکان بە شکۆ و گەورەیی جیا دەکرانەوە.

فێرعەون سەنوسێرتی سێیەم (لە ناوەڕاستدا) تاج لە سەر دەکات.

سەبارەت بە ئەفسانەکەی دەوترێت: ئەو لە نیلدا کوژرا لە ناو سندوقێکدا کە شەپۆلەکان فڕێیان دایە کەناری بیبلۆسی فینیکی، پاشان گەڕایەوە بۆ ژیان بەهۆی هاوسەرەکەی «ئیسیس»ەوە بۆیە بوو بە هێمای زیندووبوونەوە بۆ هەموو زیندووەکان، وەک چۆن دەوترێت برایەکەی «سێت» لە سندوقێکدا

داینا و فڕێی دایە نیل تا «ئیسیس» گەڕاندیەوە بۆ ژیان بە یارامەتی ئەو دەرمانەی کە بە ونبوویی مابووەوە، و کاتێک کوڕەکەی «حۆرس» گەورە بوو، کەوتە ململانێیەکی توند لەگەڵ «سێت» و تۆڵەی باوکی کردەوە و...

هاوشێوەی ئەوان، دەناڵێنێت بە ئازاری مردندا وەک چۆن ئەوان دەناڵێنن، بەڵام ئەو سەرکەوت بەسەر مردندا بە یارامەتی هەندێک لە...
خوداوەندەکان و ژیانی ئەبەدی بەدەستهێنا، بۆیە مافی ئەوەی هەیە کە مرۆڤەکان بچنە ناو شانشینەکەیەوە و بژین تێیدا مادام ئەو خۆی دەژی تێیدا.

«ئۆزیرۆس» نوێنەرایەتی خۆر دەکات دوای ئاوابوونی و لەگەڵ مانگدا یەک دەگرێتەوە و دوای خێزانی یازدەیەم هەموو خەڵک کۆچ دەکەن بۆ گۆڕەکەی و لە دەوریدا کۆدەبنەوە بۆ بەشداریکردن لەم جیهاندا و بەزەیی لە جیهانی دوای مردندا، پیاوانی ئاینی لە کەشتەکانیاندا دەگەڕان لە دەوری گۆڕەکە، و میسرییەکان لەوێدا کۆشکێکیان بۆ مردووەکان دەبینی کە تێیدا «ئۆزیرۆس» فەرمانی پێدەدان و بە پێی ویست و دەسەڵاتی خۆی جێبەجێی دەکرد، و قوربانی پێشکەش دەکرا لە شاری ئەبیدۆس و لە ناوچەی ٤٢ دادوەردا کە نوێنەرایەتی هەرێمەکانی میسری ناسراو و ناوچەکانی تریان دەکرد.

ئۆزیرۆس بە هێمای خوداوەندی شەهید و پاشای جیهانی مردووان و سەرۆکی دادگا بۆ دادپەروەری دادەنرێت و هێمای دادپەروەری و بەزەیی و بەختەوەرییە لە جیهانی کۆتاییدا.

ئۆس: پەرستراوێکی یۆنانییە، هاوتایە لە خاکی ڕافیدەین (میزۆپۆتامیا) بە خوداوەندی «ئایا» خوداوەندی دانایی.

ئۆسا: پەرستراوێکی فینیکییە، لە شاری سوور دەپەرسترا و ناوی «ئۆسا» بوو لە بەشی کیشوەرنشینەکەدا، وەک ڕاوچییەک وێنا دەکرا کە جلی لە پێستی ئاژەڵە کێوییەکان دروست دەکرد.

ئۆستەر (Auster): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، کە نوێنەرایەتی بای باشوور دەکات، و لای یۆنانییەکان هاوتایە بە «نۆتوس».

...«ئۆزیرۆس» جەستەی خۆی کۆکردەوە و بوو بە نموونەی زیندووبوونەوە و نەمری.

پەیوەندی و لێکچوونێک لە نێوان ئەفسانەی «ئۆزیرۆس» و ئەفسانەی «ئەدۆنیس»ی کەنعانیدا هەیە، وەک چۆن لێکچوونێک هەیە لە نێوان چیرۆکی «ئۆزیرۆس» لەگەڵ برایەکەی «سێت» و چیرۆکی کوڕانی ئادەم لەو ڕووەوە...

کە دەستدرێژی برایەک لەسەر برایەکەی بەهۆی حەسودی و کینەوە هەیە.

هەندێک لە وەرزەکانی ئەفسانەی «ئۆزیرۆس» لە شاری جوبەیلی ناوەندی پەرستنی «ئەدۆنیس» بەڕێوەدەچوون، و پیتاندنی مەفیسی بۆ ناوی میسری «ئۆزیرۆس» لەگەڵ تێپەڕبوونی کاتدا بوو بە «ئۆزیرۆس» لە باکووری میسر و پەرستنی بڵاوبووەوە تا گەیشتە شارە گەورەکان کە بەشێک بوون لە جەستەی. لە دەوروبەری ساڵی ٢٠٠٠ پ.ز پەرستنی بوو بە جیهانی و لە دەوروبەری ساڵی ١٠٠٠ پ.ز بوو بە خوداوەندێکی گەورە لە جیهاندا و سیفەتەکانی خوداوەندە گەورەکانی تری پێدرا وەک دروستکەری جیهان و گەورەی نیل «ڕەع»، لە سەردەمی خێزانەکانی ١٨ و ١٩ دا ململانێی لەگەڵ خوداوەند «ئامۆن - ڕەع» دەکرد کە گەنجێتی خۆی وەک «ڕەع» لە هەر ڕۆژێکدا نوێ دەکردەوە، فیرعەونی میسری ئەخناتۆن دەسەڵاتی «ئۆزیرۆس»ی ڕەتکردەوە و کاری کرد بۆ بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕی نوێی ئاینی و بیرۆکەی «ئۆزیرۆس» لە هزری میسردا مایەوە تا ئاینی مەسیحی هات و لەگەڵ نەهانی ئامادەکاری بۆ مردووەکان بیرۆکەی «ئۆزیرۆس» و پەرستنی نەما و گۆڕا بۆ خوداوەندێکی مردووەکانەوە بۆ خوداوەندێکی مردوو.

میسرییە کۆنەکان «ئۆزیرۆس»یان بە مرۆڤێک دادەنا کە لەسەر زەوی دەژیا وەک ئەوان، دەیخوارد و دەخواردەوە...

ئۆسۆس: یەکەم کەس بوو کە پێستی ئاژەڵەکانی وەک جلی جەستە بەکارهێنا و یەکەم کەس بوو کە بەری...
جلی جەستە بەکارهێنا و یەکەم کەس بوو کە قەدی دارەکانی وەک بەلەم بەکارهێنا، و پێیان وابوو ئەم خوداوەندە خۆیەتی (**حاسیس** -
حاساسۆ) کە لەسەر ئاو دەخوولێتەوە لەسەر قەدی دارێک.

ئۆسیریسا: پەرستراوێکی میسرییە، خوداوەندی مردن و قیامەتی سروشتە، برای خوداوەند «**ئیسیس**» و باوکی خوداوەند «**حۆرس**»ە کە فەرمانڕەوای مردووەکانە.

ئۆسینۆس (**Oceanus**): پەرستراوێکی گریکییە، کوڕی «**ئۆرانۆس**»ە و هاوسەرەکەی خوشکی خۆی «**تیس**»ە، ئەوان دایک و باوکی ئۆقیانووسەکانن.

ئۆغار: نێردراوی خوداوەند «**بەعل**»ە بۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ خوداوەند «**مۆت**».

ئۆکۆمینۆشی (**Okuminushi**): پەرستراوێکی ژاپۆنییە، خوداوەندی پزیشکی و چارەسەرکردن بوو.

ئۆقیانووسات (**Oceanids**): یۆنانییەکان، ئەوان سێ هەزار حۆری زەریا و ڕووبارەکانن، لە منداڵەکانی تایتانەکانن - «**ئۆقیانووس**» و «**تیس**».

ئۆلیکۆمی: پەرستراوێکی حۆرییە، ئەو کوڕی غۆلیکە کە لەلایەن «**کۆماربی**»یەوە هەڵگرتبوو و هێزی زەبەلاحی هەبوو.

ئۆمیشیل: خوداوەندی تاریکییە.

ئۆن: پەرستراوێکی کەنعانییە، پیرۆزی و پەرستگای هەبوو لە **فەلەستین**، و ناوی گوندێک بە ناوی ئەو لە **فەلەستین**دا هاتووە لە پەرتووکی پەیمانی کۆندا.

ئۆنۆریس (**Onouris**): پەرستراوێکی میسرییە، ناوی بە هەمان شێوە «**ئەنهۆر**»ە، ئەو خوداوەندی شەڕە، و بەم سیفەتەوە دەگەڕێتەوە بۆ خوداوەند «**ڕەع**»، و لای گریکییەکان هاوتایە بە خوداوەند «**ئەریس**» (**Ares**) و کۆی دەکەنەوە لەگەڵ خوداوەند «**شۆ**» و ناوی دەنێن (**ئەنهۆر** - **شۆ**)، هاوسەرەکەی «**مەیهیت**»ە کە بە سەری شێر وێنا دەکرا، پەرستگای ئەم خوداوەندە لە شاری **ئەبیدۆس** بوو وەک خوداوەندێکی خۆر.

ئۆنۆفریس (**Onophris**): پەرستراوێکی میسرییە، ئەم ناوە بەسەر گایەکدا دەوترا کە شێوەی «**ئۆزیرۆس**»ی دەگرتە خۆی جاروبار و جاروباریش بە ناوی «**ئەنوبیس**».

ئۆن - ئم - حەتب: پەرستراوێکی میسرییە، خوداوەندی باکانە.

ئۆن نیفەر: پەرستراوێکی میسرییە، کە شێوەیەکی لە شێوەکانی «**ئۆزیرۆس**»ە.

ئایا (**Aya**): پەرستراوێکی ئەکەدییە، هاوسەری خوداوەندی خۆری ئەکەدییە، لە کۆنترین خوداوەندە سامییەکانە لە وڵاتی نێوان دوو ڕووباردا.

ئایا (**Ea**): خوداوەندێکی بابلییە، هاوتایەتی بە «**ئەنکی**» لای سۆمەرییەکان، خوداوەندی ئاوی شیرینەکانە، خوداوەندی حیکمەت و سیحر و داهێنانە لای مرۆڤ، بەڵام لای سامییەکان (**ئەنکی**) گەورەی زەوی و دروستکەری مرۆڤە. لە سەردەمی بابلی کۆندا پلەی یەکەمی گرت و نازناوی گەورەی چاوی پیرۆزی پێبەخشرا و باوکی «**مەردۆخ**» بوو، لە داستانی دروستبوونی بابلی (**ئەنوما ئیلیش**)دا هاتووە کە «**ئایا**» مرۆڤی دروستکردووە بۆ جێبەجێکردنی فەرمانەکانی «**مەردۆخ**»، هیچ جیاوازییەک نییە لە نێوان «**ئایا**»ی ئەکەدی... و «**ئەنکی**»ی سۆمەری. وەزیری «**ئایا**» خوداوەند «**ئۆزۆمیا**» بوو. «**ئایا**» سەرکەوت بەسەر «**ئەپسۆ**»دا - ئاوی شیرینەکان - و لە ماڵەکەی خۆیدا دەستبەسەری کرد و بەندی کرد لە ژێر زەویدا، بۆیە نیشتەجێبوونی لەسەرڕووی ئەوودا بوو، «**ئایا**» بە خوداوەندی حیکمەت و زانیاری و هێزە شاراوەکان دادەنرێت. هاوسەرەکەی خوداوەند «**دەمکینا**» بوو. شاری پیرۆزی ئەو **ئۆریدۆ** بوو، لە شێوەی هەڵگری گۆزەیەکی ئاو وێنا دەکرا کە شەپۆلی لێدەچێتە دەرەوە، جاروباریش لەسەر پشتی بزنێک یان ماسییەک وێنا دەکرا.

ئایابیتۆس (**Iapetus**): پەرستراوێکی یۆنانییە، کوڕی «**ئۆرانۆس**»ە لە «**جیا**»، منداڵەکانی بریتین لە: «**ئەتڵەس**»، «**پرۆمیسیۆس**»، «**ئەپیمیسیۆس**» و «**مینتیۆس**» لە «**کلیمینی**».

ئایانا: ناوی پەرستگای خوداوەند «**ئینانا**» بوو لە شاری **ئۆرۆک** و واتای ناوەکە ماڵی بەهارە، چونکە تایبەت بوو بۆ پەرستنی «**ئان**» و «**ئینانا**» پێکەوە.

ئەتۆبۆ: پەرستراوێکی میسرییە، کە شێوەیەکی لە شێوەکانی «**ئەنوبیس**» خوداوەندی مردووان و پارێزەری گۆڕستانەکانە، لە شێوەی گورگ یان سەگێکی دانیشتوو وێنا دەکرا.

ئایداکۆڵ: پەرستراوێک بوو لە شاری **ئایلا**.

ئایدبیتو: ناوی عەفریتێکی بابلی بوو.

ئێرا (**Irra**) (**١**): پەرستراوێکی بابلییە، فەرمانڕەوای جیهانی خوارەوە بوو کە نەخۆشی و پەتای بۆ مرۆڤایەتی دەهێنا.

ئێرتا: پەرستراوێکی میسرییە، کوڕی «**ئامۆن**»ە، ئەو دروستکەری زەوییە.

(**١**) سەیری «**ئارا**» بکە، ئەرکی «**ئارا**» و «**ئێرا**» هەمان ئەرکی خوداوەندەکەی خۆیەتی.

ئێروس (**Eros**): پەرستراوێکی یۆنانییە، کوڕی «**کرۆنۆس**»ە، و ڕۆمانییەکان لەگەڵ «**کیوبید**» کۆی دەکەنەوە، لە ئاسمان و زەوی لەدایکبووە، و دواجار دەقەکان کردیان بە کوڕی «**ئەفرۆدێت**» و یاوەری ئەو. «**ئێروس**» نوێنەرایەتی خۆشەویستی دەکات، و وەک گەنجێکی باڵدار وێنا دەکرێت کە خۆشەویستی لە نێوان خەڵک و خوداوەندەکاندا بڵاودەکاتەوە بە کەوان و تیرەکەی، هاوسەرەکەی «**سایکی**» بوو.

ئێزانانی، **ئێزانامی**: دوو پەرستراوی ژاپۆنین، ژن و مێرد و دووانەی پیرۆزن لە ئەفسانەی ژاپۆنیدا.

ئایزە: پەرستراوێکی میسرییە.

ئیسیس (**Isis**): پەرستراوێکی میسرییە، هاوسەری «**ئۆزیرۆس**» و خوشکی بوو لە هەمان کاتدا، ئەو دایکی «**حۆرس**»ە، پاراستنی مردووان و چاودێریکردنیان بۆ ئەو دەگەڕێتەوە، ناوبانگی دەرکرد بە هاوسەرگیری و دایکایەتی، بە شاژنی ئاسمان و نەجمەی دەریا و دایکی خوداوەند و مەلەکەی خۆشەویستی ناوزەد دەکرا. کۆنەکان پێیان وابوو میسرییەکان لە نێوان خۆیان و خوداوەند «**حاتحور**»دا یەکسانیان دەکرد، چونکە ئەو خوداوەندە دایکی میسری بوو کە هێمای پیتاندن بوو بەهۆی لافاوی ساڵانەی نیلەوە. کاریگەری و بوونی لە **ڕۆما**دا هەبوو، چونکە لای ڕۆمانییەکان بە «**هێربۆکراتیس**» دەناسرا، هەروەک کورتکرایەوە بۆ «**ئەفرۆدێت**» و «**دێمیتەر**» و پەرستنی لە شوێنە جیاجیاکانی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانیدا بڵاوبووەوە. «**ئیسیس**» ڕۆڵێکی سەرەکی دەگێڕێت لە ئەفسانەی «**ئۆزیرۆس**»دا کاتێک تەرمی خۆشەویستەکەی «**ئۆزیرۆس**»ی دۆزییەوە... بەدوای هاوسەرەکەیدا گەڕا لە هەموو وڵاتدا، دوای کوشتنی هاوسەرەکەی چەسێندراوەوە، چەندین پەیکەر هەن کە وێنەی دەکەن لەکاتێکدا شیری دەدا بە کوڕەکەی (**حۆرس**) و لە باوەشی گرتبوو لەسەر ئەژنۆکانی. لە سەدەی چوارەمی پ.ز پەرستنی بڵاوبووەوە بۆ وڵاتی گریک، و لە **ئەسکەندەریە** بەتەلیمۆس پەرستگایەکی بۆ دروستکرد بە ناوی (**سەرابیۆم**)، و لە ساڵی ٣٩١ ز پەرستگاکە سووتێندرا لەسەر دەستی قەشە **تیۆفیلۆس**، بەمەش کۆتایی بەم بیروباوەڕە هێنرا. ڕێوڕەسمەکانی خوداوەند «**ئیسیس**» نزیکترین بوون لە عیبادەتی بتپەرستییەکان لە چاو کڵێسای مەسیحی، بەهۆی ئەوەی چیرۆکەکەی پڕ بوو لە بەزەیی و خەم، و نزا شەوانەکانی لەسەر ئاوازی مۆسیقای کاریگەر بوو، و کاهینەکانی سەرتاپایان جلی سپییان لەبەر دەکرد، و کاریگەریی ئاینی پەرستنی «**ئیسیس**» بەردەوام بوو لە **ئەسینی**، **قوبرس**، **ڕۆما**، **ئەنتاکیا** و **فەرەنسا**_ «**ئیسیس**» بە جۆرێک وێنا دەکرا کە قۆچی مانگای لەسەر بوو و لە نێوان قۆچەکاندا پەپکەی خۆر هەبوو.

ئای - ساتو: پەرستراوێک بوو لە شاری **ئایلا**، و خوداوەندی ئاگر بوو کە قوربانی پێشکەش دەکرا.

ئیسمهند: پەرستراوێکی سۆمەرییە، نێردراوی خوداوەند «**ئەنکی**» بوو بۆ کارە سەیر و سەرسوڕهێنەرەکان.

ئیشوم: پەرستراوێکی ئاشوورییە، لە خوداوەندەکانی جیهانی خوارەوەیە، ئەو شەفاعەتکارەیە کە ڕۆحەکان دەپارێزێت و... ڕاستی، (ناوی لە دەقێکی ئاشووریدا هاتووە کە دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی حەوتەمی پ.ز).

ئیکلی (**Acle**): پەرستراوێکی یۆنانییە، یەکێکە لە پاسەوانەکانی سێوی زێڕین لە ئەفسانەدا، ئەفسانەکە دەڵێت «**ئیکلی**» حۆرییەکە و لە منداڵەکانی «**هیلیۆس**»ی خوداوەندی خۆرە، و دایکی «**کلیمینی**»یە.

ئێفستۆ: پەرستراوێکی گریکی بوو، کوڕی «**زیۆس**» بوو لە «**ئەفرۆدێت**»، لای ڕۆمانییەکان هاوتایە بە خوداوەند «**ڤۆلکانۆ**». «**ئێفستۆ**» شەل و ناشرین بوو، خوداوەندی ئاگر و خاوەنی کارگەی ئاسنگەری بوو.

ئێفۆ: پەرستراوێکی فینیکییە، لە شاری **بەیروت**ی کۆندا دەپەرسترا و لەگەڵ خوداوەند «**پۆسایدۆن**» لە سەردەمی هێلینیستیدا هاوتایە، و ناوی لێنرا بوو بە «**یاوۆ**» کە خوداوەندی پاییز و کۆکەرەوەی بەرهەمە.

ئێکۆ (**Echo**): ...پەرستراوێکی یۆنانییە، کچی «**جیا**» بوو کە کردی بە حۆرییەکی زمانەوەر، بەڵام بەهۆی دووبارەکردنەوەی دەنگەکانەوە سەرقاڵی خوداوەند «**هێرا**»ی ڕاکێشا لە کاتی ململانێیدا لەگەڵ حۆرییەکان. «**ئێکۆ**» «**نارسیس**»ی خۆش دەویست بەڵام ئەو ڕەتی کردەوە، بۆیە لە دارستانەکاندا بە تەنیا مایەوە لەگەڵ خەمەکەیدا و تەنها دەنگەکەی لە دوای خۆی جێهێشت.

ئایۆن (**Ion**): پەرستراوێکی گریکییە، کوڕی «**ئەپۆلۆ**» و «**کریتۆزا**»یە و باپیری ئایۆنییەکانە.

ئیل (**El**): پەرستراوێکی سامییە، ناوێکە بۆ بیرۆکەی خودایەتی بەکاردێت، ئەم ناوە لە زۆربەی زمانە سامییەکاندا ناسراوە، «**ئیل**» سەرۆکی کۆمەڵەی خوداوەندەکان بوو لای کەنعانییەکان، هاوتایە بە «**ئانو**» لای گەلانی **میزۆپۆتامیا**.

ئیل (**ئیل**): خوای ئاسمانی چاکەیە. عیبرانییەکان بە «**ئیل**» (یەکتاپەرستی) ناویان بردووە و کۆکەرەوەی گەورەکردنی «**ئیلۆهیم**»ە. لە ئەفسانەکانی **ئۆگاریت**دا، «**ئیل**» لە لووتکەی کۆمەڵەی خوایەکاندایە و نەوەکانی خوایەکانی لێ دەبێتەوە. لای حیسییەکان ناوی «**ئیل کو نێرشە**» واتا خوای زەوی وەرگرتووە. لە دەقەکانی **ئۆگاریت**دا بە باوکی خوایەکان و بەخشەری پێتاندنی مرۆڤ وێنا کراوە.

* **ئیل** و هاوسەرەکەی: هاوسەرەکەی ناوی «**ئەشیرە**» یان «**عەشتەرەت**»ە. لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا بە ناوی «**ئەلا**» پەرستراوە و سێ کچی پێوە بەستراوەتەوە کە بریتین لە: **اللات**، **العزی**، و **مناة**.

* ناوی **ئیل** لە ناوە لێکدراوەکاندا: ناوی **ئیل** لە زۆریک لە ناوەکاندا دەردەکەوێت، وەک: **ئایا** «**ئیل**» ناوی خوایەکە؟ یان بەواتای بیرۆکەی خوایەتی گشتی دێت؟ ئایا سامییەکان باوەڕیان بە یەک خودا هەبووە؟ وشەی «**ئیلۆە ع یان ئیل**»، ئایا واتا خوای گەورە دەگەیەنێت؟

* مەزار و نیشتەجێبوونی **ئیل**: شوێنی نیشتەجێبوونی لە سەرچاوەی دوو ڕووبارەکە بوو (**دیجلە** و **فورات**). هێماکەی چوار باڵ و دوو دەموچاو بوو، بە ڕیشێکی درێژ و کڵاوێکی قۆچدارەوە وێنا دەکرا.

* دابەشبوونی میراتی **ئیل**: میراتی **ئیل** لە حوکمی گەردووندا بەسەر سێ خوایەدا دابەش دەبێت: **بەعل** (ئاسمان و زەوی)، **مۆت** (جیهانی مردووانی ژێر زەوی)، **یەم** (دەریا و زەریاکان).

* ناوەکانی تر کە وشەی «**ئیل**»یان تێدایە: **میخائیل** (کێ وەک خودایە)، **جەبرائیل** (پیاوی خودا)، **عەموانیل** (خودا لەگەڵمانە)، **ئیسرائیل** (ئەوەی لەگەڵ خودا تێدەکۆشێت)، **ئیسماعیل** (خودا دەبیسێت)، **ڕافائیل** (خودا شیفا دەدات)، **هەبتیل** (ڕای خودام بینی)، **بەیت ئیل** (ماڵی خودا)، **بابل** (دەروازەی خودا)، **ئیلات** (خودای ژن).

ئیلات (**ئیلات**): پەرستراوێک بوو لە **ئۆگاریت**، کچی خوای گەورە «**ئەشیرە**» بوو و خوشکی خوای ژن «**عەنات**» بوو.

ئیلال جەبال (**ئیلال الجبال**): پەرستراوێک بوو لە شاری **حەمەس** کە خوای خۆر بوو. بەردێکی ڕەشی قووچەکی بۆ دروستکرابوو لە پەرستگایەکی گەورەدا.

ئیل جەبلی (**ایل الجبيلي**): پەرستراوێک بوو لە شاری **حەمەس**، کە ناوەندی پەرستنی ئەو بوو، ئاهەنگەکانی بە نهێنی و بە ڕێوڕەسمی تایبەت بەڕێوەدەچوون.

ئیلشۆ (**ئیلشو**): پەیامبەری خوایەکان بوو لە ئەفسانەی **ئۆگاریت**دا.

ئیل کرۆنۆس (**ایل کرونوس**): پەرستراوێکی فینیکی بوو، ناوەکەی لێکدراوی دوو ناوە (فینیکی و یۆنانی). لە نەوەی سێیەمی خوایەکان بوو کە دەسەڵاتی لە باوکی سەندەوە.

ئیلۆ (**ایلو**): پەرستراوێکی ئۆگاریتی گەورەی خوایەکان و دروستکەری مەخلوقات بوو، هاوشێوەی «**ئیل**» بوو لای کەنعانییەکان.

ئیلۆتۆ (**ایلوتو**): کە بە «**ئیلات**» یان «**ئیلاد**»یش ناسراوە، مێژوونووس **هێرۆدۆت** باسی کردووە و لە ئەفسانە دەرمەنگەکاندا بووە بە «**اللات**».

ئیلیشیا (**ئیلیشیا**): پەرستراوێکی یۆنانی، کچی **زیۆس** لە هاوسەرەکەی و خوشکی **هێرا** بوو.

ئیوس (**ایوس**): پەرستراوێکی یۆنانی، خودای بەربەیان، کچی **هایپەریۆن** بوو. دایکی ئەستێرە و باکان بوو.

ئینو (**اینو**): ژنە خوایەکی یۆنانی، کچی **قەدموس** بوو، چاودێری منداڵەکە (**دیۆنیسۆس**)ی دەکرد و دواتر خۆی هەڵدایە دەریاوە و بوو بە خوای دەریا.

ئێنوخ (**اینوخ**): پەرستراوێک بوو لە وڵاتی نێوان دوو ڕووبار (**میزۆپۆتامیا**)، ناوی لە داستانی **گلگامێش**دا هاتووە و ئەرکی چاودێریکردنی ئاسۆکان بوو.

ایو (**ئیۆ** / **Io**): پەرستراوێکی یۆنانی، کچی **ئێناخۆس** بوو. **زیۆس** خۆشی دەویست و بەهۆی حەسودی **هێرا** گۆڕدرا بۆ مانگا. پاشان ڕایکرد بۆ **میسر** و لەوێ شێوەی مرۆیی خۆی وەرگرتەوە.

بابا (**بابا**): پەرستراوێکی میسری بوو، گەورەترین کوڕی خوای گەورە «**ئۆزایریس**» بوو، لە هەمان کاتدا خودی خۆی بە بێ باوک دروستکردبوو. لە **میسر** وا دادەنرا کە گۆشتی بەهێزەکان دەخوات لە ڕۆژی حیسابدا.

بابسۆکال (**بابسوکان**): وەزیری خوایە گەورەکان بوو لە خاکی **میزۆپۆتامیا**دا، ناوی لە داستانی دابەزینی **عەشتار** بۆ جیهانی ژێرەوەدا هاتووە.

باتۆس (**باتوس**): پەرستراوێک بوو لە **میزۆپۆتامیا**، خوای ئارەزوو و هەوای جۆڵاو بوو.

باجر (**باجر**): ناوی بتێک بوو لە سەردەمی نەفامیدا (جاهیلییەت)، هۆزی **ئەزد** دەیانپەرست.

باخالاتۆ (**باخالاتو**): پەرستراوێکی ئۆگاریتی، کچی خوای گەورە (**شاپاشۆ**) بوو، لە دەقەکاندا بە کچی ئاسمان و زەریاکان ناوی هاتووە.

باخوس (**باخۆس** / **Bacchus**): پەرستراوێکی ڕۆمانی بوو، خوای مەی بوو، لای یۆنانییەکانیش بە «**دیۆنیسۆس**» دەناسرا. ئاهەنگی گەورەی بۆ دەگێڕدرا کە تێیدا مەی دەخرایەوە و سەما دەکرا.

بارات (**بارات**): پەرستراوی شاری **بەیروت**ی فینیکی بوو، یەکێک بوو لە شێوەکانی خوای ژن «**عەشتەرەت**». فینیکییەکان نیشانەکەیان برد بۆ دوورگەکانی **بریتانیا** و ناوی خۆیان پێبەخشی.

بارفاتی (**بارفاتي**): پەرستراوێکی ژنی یابانی بوو، هاوسەری «**شیڤا**» بوو. لای یابانییەکان وا دادەنرا کە چەندین شێوە و ناوی جیاوازی هەیە وەک: **دۆرگا**، **کالی**، **ساتی**.

باس (**باس**): پەرستراوێکی میسری بوو، خوای منداڵبوون بوو.

باست (**Bast**): پەرستراوێکی میسری بوو، خوای پیتاندنی ناوخۆیی بوو، دواتر بوو بە خوایەکی نەتەوەیی. یۆنانییەکان بە «**ئەرتەمیس**» دەیانناسی، ئاژەڵی پیرۆزی پشیلە بوو.

باستێت (**باستت**): بە شێوەی ژنێک بە سەری پشیلەوە وێنا دەکرا، پەرستگای گەورەی لە **میسر** هەبوو. خوای شادی، مۆسیقا و سەما بوو.

باکس (**باکس** / **Pax**): پەرستراوێکی ڕۆمانی بوو، خوای ئاشتی بوو، لای یۆنانییەکان بە «**کۆنکۆردیا**» دەناسرا.

بالاس (**پالاس** / **Pallas**): پەرستراوێکی یۆنانی بوو، زەبەلاح و کوڕی «**جیا**» و «**ئۆرانۆس**» بوو. ناوی **پالاس** بەسەر کچی **تریتۆن**یشدا دەبڕا کە هاوڕێی **ئاسینا** بوو.

پالاس مینیڤا (**بالاس مینیڤا**): پەرستراوێکی ڕۆمانی بوو، گوایە **ئینیاس** هێناویەتی بۆ **ڕۆما**.

بالتی (**بالتي**): پەرستراوێکی فینیکی بوو، لە شاری **جەبەل** دەپەرسترا و بە "خانمی جەبەل" یان خۆشەویستی «**ئەدۆنیس**» دەناسرا. لای یۆنانییەکان بە «**بالتیس**» دەناسرا.

بالس (**پالس** / **Pales**): پەرستراوێکی ڕۆمانی بوو، خوای لەوەرگە و مێگەلاتی و شوانەکان بوو. ئاهەنگی ساڵانەی لە ٢١ی نیساندا بۆ دەگێردرا لە ڕۆژی دامەزراندنی **ڕۆما**دا.

بالیمون (**پالایمۆن** / **Palaemon**): پەرستراوێکی یۆنانی بوو، خوای دەریا بوو و بە شێوەی دۆلفین وێنا دەکرێت.

بالینوروس (**پالینۆرۆس** / **Palinurus**): پەرستراوێکی ڕۆمانی بوو، ڕێبەری کەشتی «**ئیناس**» بوو، لە دەریادا خنکا و دواتر ناوەکەی نرا لەو کەناڵەوە.

بان (**پان** / **Pan**): پەرستراوێکی یۆنانی بوو، خوای زەوی و پیتاندن بوو، پێی دەوترا خوای شوانەکان و ژیانی کێوی. کوڕی **هێرمس** یان **زیۆس** بوو.

بتاح (**پەتاه** / **Ptah**): پەرستراوێکی میسری بوو، خوای شاری **مەفیس** بوو. خۆی خۆی دروستکردبوو و وەک خوای ڕۆژدادەنرا کە دەوازەکانی ڕۆژ دەکاتەوە. لای یۆنانییەکان بە «**لۆگۆس**» دەناسرا و خوای پیشەسازی و هونەر بوو.

با - نێب - تاتو (**با** - **نبت** - **تاتو**): پەرستراوێکی میسری بوو.

باندروسوس (**پاندرۆسۆس** / **Pandrosos**): پەرستراوێکی یۆنانی، کچی **کیکرۆپس** بوو، لە پەرستگای **ئەکرۆپۆلیس**دا دەپەرسترا.

باندورا (**پاندۆرا** / **Pandora**): پەرستراوێکی یۆنانی، یەکەم ژن بوو لە قوڕ لەسەر فەرمانی **زیۆس** دروستکرا وەک سزایەک بۆ **پرۆمیسیۆس** بەهۆی دزینی ئاگر.

بەخە (**بخة**): پەرستراوێکی میسری بوو، کرێکارانی **میسر** بە شێوەی پشیلەی کێوی دەیانپەرست.

بەردۆ - **مادۆ** (**بردو** - **مادو**): پەرستراوێکی ئیلامی بوو.

برسیوس (**پێرسیۆس** / **Perseus**): پەرستراوێکی یۆنانی، کوڕی **زیۆس** بوو لە «**دانای**»، هاوسەری «**ئەندرۆمیدا**» بوو. باپیری گەورەی فارسەکان بوو.

بروتیوس (**پرۆتیۆس** / **Protheus**): پەرستراوێکی یۆنانی، خوایەکی دەریایی کۆن بوو، توانای پێشبینیکردنی هەبوو.

بروسر بینا (**پرۆسێربینا** / **Proserpina**): پەرستراوێکی ڕۆمانی، کچی **سیریس** و هاوسەری **پلوتۆ** بوو، شاژنی جیهانی ژێرەوە بوو (لای یۆنانییەکان بە **پێرس فۆنی** دەناسرا).

برومیثیوس (**پرۆمیسیۆس** / **Prometheus**): پەرستراوێکی یۆنانی بوو، دروستکردنی مرۆڤ لە قوڕ بەو دەبەسترێتەوە. ئاگری لە خوایەکان دزی و دای بە مرۆڤ، بەو هۆیەشەوە لەلایەن **زیۆس**ەوە سزا درا.

بریابوس (**پریاپۆس** / **Priapus**): پەرستراوێکی یۆنانی و ڕۆمانی بوو، خوای پیتاندن و باخچەکان بوو لە **ڕۆما**. هێمای پیتاندن بوو لە تەلاربیناکاندا.

بریتیفي (**پریتڤی** / **Prithivi**): پەرستراوێکی هیندی بوو، خوای زەوی و پیتاندن بوو، هاوسەری **دیاوس** بوو.

پەزۆزۆ (**بزوزو**): لە خاکی **میزۆپۆتامیا**دا عەفریت بوو، چوار باڵ و دەموچاوێکی دراوی هەبوو، بەرپرسی نەخۆشی مەلاریا بوو.

بەسی (**بس**): بتێکی پاسەوان بوو لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا پێش ئیسلام، قورەیشییەکان لە کاتی تەوافدا پشتیان پێ دەبەست.

پێس (**بس**): پەرستراوێکی میسری بوو، لەسەر تەختی فیرعەونەکان کێشرابوو، پارێزەری منداڵان و ژنانی دووگیان بوو لە چاوی خراپ.

پسایک / **Psyche** (**بسایكي**): پەرستراوێکی ڕۆمانی، کچێکی پاک بوو کە حەسودی **ڤینۆس**ی بەخەبەر هێنا، **کوپید** (کوڕی **ڤینۆس**) پشتیوانی لێکرد و دواتر بوو بە خوای نەمران.

پێست (**بست**): پەرستراوێکی میسری بوو، بە سەری پشیلەوە وێنا دەکرا و هێمای گەرمی خۆر بوو.

پێستە (**بستة**): پەرستراوێکی میسری بوو.

بەعل (**Baal**): پەرستراوێکی کەنعانییە، هاوتای «**دۆمۆزی**»یە لە **میزۆپۆتامیا**. خوایەکی سامی گشتی بوو، هەر شارێک پەرستنی تایبەت بە خۆی بۆ دەکرد. وشەی **بەعل** واتا: گەورە یان سەرکردە. مێینەکەی دەبێتە «**بەعلە**» واتا هاوسەر. ناوەکەی بەستراوەتەوە بە ناوی شارەکانەوە وەک: **بەعل حەران**، **بەعل حازۆر**، **بەعل بەقاع**، و **بەعلە جەبەل**.

* شوێنی **بەعل**: مەڵبەندی لە جیاوازترین شوێنی **سووریا** بوو لەسەر چیای «**سەفەن**» کە خوایەکە کۆشکێکی بۆ دروستکردبوو.

* **بەعل** وەک خوای باران: **بەعل** خوای باران و پیتاندن بوو، لە ئەفسانەکاندا وەک سەرچاوەی خێروپێر و ڕۆزی دەبینرا. هێمای بروسکە و تریشقەی بەدەستەوە بوو. چووە ناو شەڕێکی گەردونی لەگەڵ خوای مردن و جیهانی ژێرەوە «**مۆت**». سەرکوتنی **بەعل** بەواتای گەڕانەوەی ژیان و کشتوکاڵ دەهات و ڕۆشتنی بۆ جیهانی ژێرەوە بەواتای وشکەساڵی دەهات.

* تایبەتمەندی ئەفسانەی **بەعل**: ئەوەی **بەعل** جیا دەکاتەوە ئەوەیە کە خولی ژیانی ساڵانە نییە، بەڵکوو حەوت ساڵ دەژی و حەوت ساڵ دەمرێت، کە ئەمەش هێمایەکە بۆ گۆڕانی قۆناغەکانی پیتاندن و وشکەساڵی لە ناوچەکەدا.

ململانێی **بەعل** و **یەم**: «**یەم**» خوای دەریا و ڕووبارەکانە، بە یارمەتی خوای پیشەسازی «**کۆسەر**» **بەعل** بەسەریدا سەرکەوت. هەروەها **بەعل** لەگەڵ ئەژدیهای حەوت سەر «**لەتەن**» شەڕی کردووە.

* شێوازی پەرستنی لە **ئۆگاریت**: لەوێ **بەعل** وەک خودایەکی ترسناک یان سەرۆکی شەیتانەکان، پارێزەری مردووان و نیشاندەری ڕێگا وێنا دەکرا. هاوسەر و خۆشەویستەکەی ناوی «**عەنات**» بوو کە خوای عەشق و جەنگ بوو.

* **بەعلی عیبرانی**: ئەو بەعەڵەیە کە عیبرانییەکان پەرستوویانە پێش ئەوەی یەکتاپەرستی بناسن. وشەی **بەعل** بە عیبری واتا هەر شتێک کە ئاسمانی باراناوی ئاوی بدات بەبێ پێویستی بە ئاودانی دەستکرد.

بەعل بەقاع: پەرستراوێکی فینیکی بوو، خوای دەشتاییەکان بوو (نێوان دوو چیای **لوبنان**_ وەک پیاوێک لەسەر تەختی پاشایەتی لە نێوان دوو کادا وێنا دەکرا، لەسەر کڵاوەکەی هێمای گوڵەگەنم هەبوو، لە دەستێکیدا بروسکە و لە دەستەکەی تریدا گوڵەگەنم بوو. شاری **بەعلبەک** بەناوی ئەوەوە نراوە.

بەعلە جەبەل: ژنە خوایەکی فینیکی بوو، واتا خانمی شاری **جەبەل** (**بیبلۆس**_ پەرستگایەکی گەورەی لەو شارەدا هەبوو کە لە ساڵی ٢٨٠٠ پێش زایین دروستکرابوو. هاوسەری «**ئەدۆنیس**» بوو.

بەعل حەمۆن: لە بنەڕەتدا خوایەکی فینیکی بوو، دواتر گوازرایەوە بۆ **قرتاج** و لەوێ وەک خوای خۆر ناسرا. پەرستنی لە **تەدمور**، **ماڵتا**، **سەردینیا** و **سیقلیە** بڵاوبووەوە. بە پیاوێکی ڕیشدار و قۆچدار وێنا دەکرا.

بەعل ئەدیر: یەکێک لە نازناوەکانی **بەعل**ی کەنعانییە، یەکەم جار لە سەدەی پێنجەمی پێش زایین ناوی هاتووە و وەک خوایەکی گەورە ناسراوە.

بەعل (عەرەبی): ناوی بتێک بوو لە ژێر دروستکرابوو لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا، دەوترێت بۆ هۆزی **ئەلیاس** (**پێغەمبەر**) بووە، لە قورئاندا لە سوورەتی **الصافات** ناوی هاتووە.

بەعل قەرنەین: پەرستراوێکی فینیکی بوو، ناوی واتا (سەرکردەی دوو قۆچەکە) بەهۆی شوێنەکەیەوە کە لەسەر چیایەک لە نزیک کەناری **تونس** بوو. چەندین نازناوی تری هەبوو وەک: **ساتۆرنۆس**، **دۆمینۆس**، **دیۆس**.

بەعل کارت: پەرستراوێکی فینیکی بوو، لە شاری **سور** دەپەرسترا و شێوەیەک بوو لە شێوەکانی **بەعل**.

بەعل کەرەم ئەللوز: شێوەیەکی تری **بەعل** بوو لەسەر چیای **کەرمەل**_ ململانێییەکی گەورە لە نێوان پەرستنی ئەم **بەعل**ە و پەرستنی "**یەهوە**" لە سەردەمی پاشاکاندا لە تەوراتدا باسکراوە.

بەعل مالاکی: پەرستراوێکی فینیکی بوو لە شاری **سور**.

بەعل زەبوب: پەرستراوێکی فینیکی بوو، واتا خوای مێش، بۆ دوورخستنەوەی نەخۆشییەکان دەپەرسترا. جوولەکەکان ناوی ئەم خوایەیان سووک کرد و کردیان بە "**بەعل زەبول**" واتا خوای پیسایی.

بەعل سابۆت: پەرستراوێکی فینیکی بوو لە شاری **سور**.

بەعل سیمید: پەرستراوێکی فینیکی بوو، واتا گەورەی تەلارەکان یان بورجەکان.

بەعل شامیم (**شامین**): پەرستراوێکی فینیکی بوو، واتا خوای ئاسمان، پەرستنی لە **سور**، **قرتاج**، **سەردینیا** و **حوران** بڵاوبووەوە. لە دەقە ئارامییەکاندا ناوی هاتووە.

بەعل شمین: پەرستراوێکی تەدموری (**پاڵمیرا**) بوو، خوای ئاسمان و باران و پیتاندن بوو لەو شارەدا.

بەعل مەڕقە can: پەرستراوێکی فینیکی بوو، واتا گەورەی سەما، خوای سەما و ئاهەنگەکان بوو. پەرستگایەکی گەورەی هەبوو لە نزیک **بەیروت**ی ئێستا.

بەعلو: پەرستراوێکی ئۆگاریتی بوو، هاوسەرەکەی خوشکی خۆی بوو بە ناوی «**عەنات**». نیشتەجێبوونی لەسەر چیای **سەفەن** بوو. وەک جەنگاوەرێکی بەهێز و بێبەزەیی وێنا دەکرا کە لەبەرامبەر مردندا دەجەنگا بۆ هێنانی باران.

بەعلەت (**Baalet**): پەرستراوێکی فینیکی بوو، واتا "خانم"، زیاتر بۆ خانمی شاری **جەبەل** (**بیبلۆس**) بەکاردەهات. لەگەڵ خوای ژنی میسری «**ئایزیس**» یان «**حاتحۆر**» یەکخرابوو.

بەعیم: ناوی بتێک بوو لە خاکی عەرەبدا کە لە دار دروستکرابوو.

بەڵ (**بل**): پەرستراوێکی تەدموری بوو، هاوتای **بەعل** بوو لای فینیکییەکان و **مێردۆخ** لای بابلییەکان. پەرستگای گەورەی لە **تەدمور** بۆ دروستکرا لە ساڵی ٣٢ی زایینیدا.

بەلاتو: پەرستراوێک بوو لە شاری **ئایلا**.

بەلت ئیلی: ژنە خوایەکی ئەکەدی بوو، واتا خانمی خوایەکان.

بەهج: ناوێکی بتێک بوو لە سەردەمی جاهیلیەتدا لای عەرەب.

بەلحەمۆن: پەرستراوێکی تەدموری و کەنعانی بوو.

بەلو: بتێک بوو لە سەردەمی جاهیلیەتدا، هێمای بەڵا و مردن بوو.

بلۆتو (**Pluto**): پەرستراوێکی یۆنانی جیهانی ژێرەوە، گوایە «**پێرس فۆنی**» ڕفاندووە و بردوویەتییە جیهانی ژێرەوە.

بلوتۆس: پەرستراوێکی یۆنانی بوو، خوای دەوڵەمەندی و سەروەت بوو.

بلۆتون (**Pluton**): پەرستراوێکی ڕۆمانی بوو، لێکدراوی یۆنانی و ڕۆمانی بوو بۆ خوای جیهانی ژێرەوە و مردووان.

بلۆنا (**Bellona**): ژنە خوایەکی ڕۆمانی بوو، خوای جەنگ بوو.

پەلیادەکان (**Pleiades**): حەوت کچی **ئەتڵەس** بوون لە ئەفسانەی یۆنانیدا، **زیۆس** کردیان بە ئەستێرە لە ئاسماندا (کۆمەڵە ئەستێرەی کۆچەرەکان).

بڵێخا: پەرستراوێک بوو لە شاری **ئایلا**، قوربانی بۆ ڕووباری **بڵێخا** دەدرا کە دەڕژێتە ناو **فورات**ەوە.

پێنتیسیلیا (**Penthisilea**): پەرستراوێکی یۆنانی، کچی **ئەریس** بوو، شاژنی ئامازۆنەکان بوو و لە جەنگدا کوژرا.

پێنیلۆپی (**Penelope**): کەسایەتییەکی یۆنانی، هاوسەری **ئۆدیسیۆس** بوو، هێمای دڵسۆزی و وەفاداری هاوسەری بوو.

پێنیۆس (**Peneus**): پەرستراوێکی یۆنانی، خوای ڕووبار بوو، باوکی "**دەفنی**" بوو.

پۆ (بو): ژنە خوایەکی ئاشووری و بابلی بوو، هاوسەری خوای گەورە "**ئانو**" بوو، پێی دەوترا خانمی زەوی.

پۆ واو: پەرستراوێکی میسری بوو.

بۆتۆ (**Buto**): ژنە خوایەکی میسری بوو، خوای ژیان بوو، پەرستگای لە دەلتای نیل بوو، بە شێوەی مار یان ژنێک بە سەری مارەوە وێنا دەکرا.

بۆتیز (**Botes**): کەسایەتییەکی یۆنانی بوو، چەندین کێشەی لەگەڵ خوایەکاندا هەبوو.

پۆتینا (**Potina**): ژنە خوایەکی ڕۆمانی بوو، ئەرکی پاراستنی منداڵانی شیرەخۆر بوو.

بۆریاس: پەرستراوێکی یۆنانی، خوای با بوو.

پۆسایدۆن (**Poseidon**): پەرستراوێکی یۆنانی گەورە بوو، خوای دەریا و زەریاکان و بوومەلەرزە بوو. لای ڕۆمانییەکان بە "**نێپتون**" دەناسرا. پەرستگای گەورەی لە **بەیروت** و **قرتاج** هەبوو.

پۆشان (**Pushan**): پەرستراوێکی هیندی بوو، خوای خۆر و پارێزەری ڕێگاوبان و ئاژەڵەکان بوو.

پۆڵ: پەرستراوێکی فینیکی بوو، هاوشێوەی **ئەدۆنیس** بوو لە **تەدمور**.

بۆنۆس ئیڤێنتۆس (**Bonus Eventus**): پەرستراوێکی ڕۆمانی بوو، خوای سەرکەوتن و کشتوکاڵ و بەختی باش بوو.

بۆنینی: پەرستراوێکی بابلی بوو.

پایان (**Paean**): پەرستراوێکی یۆنانی بوو، پزیشکی خوایەکان بوو (دواتر نازناوەکە درا بە **ئەپۆلۆ**).

بیبلۆ: پەرستراوێکی ئاشووری بوو، بکوژی جیهانی ژێرەوە بوو، ناوی لە دەقێکی سەدەی حەوتەمی پێش زاییندا هاتووە.

بەیت ڕەبم: ئەو خانوو یان پەرستگایە بوو کە بۆ خوای ژن "**اللات**" دروستکرابوو.

بەیت ڕەبعە: بتێک بوو لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا لە بەردی کریستاڵ دروستکرابوو، لە کاتی ئاوابوونی خۆردا سوژدەی بۆ دەبرا.

بەیت ئیل: مانا مێژووییەکەی واتا (ماڵی خودا)، زۆر بەستراوەتەوە بە ناوی شوێنە پیرۆزەکانی نێوان دوو ڕووبار، لە سەردەمی بابلی نوێدا وەک ناوی کەسایەتیش بەکارهاتووە.

بەیت ڕێثام: پەرستگایەک بوو لای هۆزی **حومەیر** لە...
* سەنعا (یەمان): پەروەردگاری قوربانیان دەدا بۆ داواکردنی ڕەحمەت و شەفاعەت.

* بێت غەمدان: پەرستگایەکی گەورە بوو لە سەنعا بۆ پەرستنی ئەستێرەی زوهرە (ڤینۆس)، چوارگۆشە بوو و لە بەرد و دار دروستکرابوو.

* بێدیتی (Bedety): پەرستراوێکی میسری بوو، نازناوێک بوو کە دەدرا بە خوای گەورە "هۆرس" لە شاری بەهیدیت، وەک بازێک کە قەباغانی خۆری لەسەر سەر بوو وێنا دەکرا لە دژی خوای شەڕ "سێت".

* پێرسفۆنی (Persephone): ژنە خوایەکی یۆنانی، کچی زیۆس و دیمیتەر بوو، لای ڕۆمانییەکان بە "پرۆسێربینا" دەناسرا. خوای بەهار بوو کە لە لایەن هادیسەوە ڕفێندرا بۆ جیهانی ژێرەوە و بوو بە هاوسەری ئەو.

* بێریسینتیا (Berecyntia): یەکێک لە ناوەکانی خوای ژنی یۆنانی "سیبیل" بوو.

* بەیروتی (بێروت): ژنە خوایەکی فینیکی بوو، هاوسەری خوای دەریای "ئێلیۆن" بوو، شاری بەیروت بە ناوی ئەوەوە نراوە، کچێکی هەبوو بە ناوی "ئەلیکترۆنیس".

* پیریدەکان (Pierides): نۆ کچی یۆنانی بوون کە لە کێبرکێی گۆرانی دا لەگەڵ پەروەردگارەکانی مۆسیقادا دۆڕان و گۆڕدران بۆ باڵندە.

* پیرینی (Pirene): کەسایەتییەکی یۆنانی، کچی خوای ڕووبار بوو، کاتێک کوڕەکەی بە هەڵە لە لایەن ئەرتەمیسەوە کوژرا ئەوەندە گریا تا گۆڕا بۆ سەرچاوە ئاوێک.

* پێس (Bes): پەرستراوێکی میسری بوو، وەک پیاوێکی کورتەبنەی ناشرین و ڕیشدار وێنا دەکرا بەڵام خوای مۆسیقا، سەما، هاوسەریگری و پارێزەری ئاژەڵەکان بوو.

* بێلۆس (Belus): پەرستراوێکی یۆنانی، کوڕی پۆسایدۆن بوو.

* بێلۆلۆ (Bilulu): پەرستراوێکی سۆمەرییە، «ئینانا» دەیکوژێت و دەیکاتە گۆزەیەکی ئاو بۆ ئەوەی گەشتیارانی بیابان سوودی لێ ببینن، دەوترێت ئەو خوای «کرجیز»ە.

* بێلیت ئێلی (Belit-Ili): پەرستراوێکی ئاشووری بابلییە، خودای لەدایکبوونە کە دایکۆکی لە منداڵانی تازە لەدایکبوو دەکات، بە ناوی «ننتود»یش ناودەبرێت.

* بێلیت سێری (Belit-Seri): پەرستراوێکی ئاشووری بابلییە، خوای جیهانی ژێرەوە و ئەرکی نووسەرە.

* بێلیلی (Belili): پەرستراوێکی سۆمەری و بابلییە، ناوی لە ئەفسانەی ئینانا و دۆمۆزی دا هاتووە، کاتێک «دۆمۆزی» بە ڕاکردن لە دەست دێوەزمەکان پەنای بۆ دەبات.

* پیناتس (Penates): پەرستراوێکی ڕۆمانی ناوخۆییە، ئەرکی پاراستنی کۆبوونەوەی خێزانە لە کۆگا و حەوشەکانیاندا.

* بێنو (Bennu): ناوی دێوەزمەیەکی بابلییە، یان بەم مانایانە دێت:
- ناوی باڵندەیەکی میسرییە، پێیان وایە بەرجەستەکردنی ڕۆحی «ئۆزیرۆس»ە لە شاری مەفیس دەپەرسترا وەک چۆن لە هێلیۆپۆلیس پیرۆز دەکرا، هەروەها بە یەکێک لە دەرکەوتنەکانی خوای «ڕەع» دادەنرا، باوەڕی باو ئەوە بوو کە ئەو لە نێوان کڵپەی ئاگرەوە هەڵدەستێتەوە وەک ئەو خوای باڵندەی (فۆنیکس) یان عەنقای لێ دێت.

* تات (Tat): پەرستراوێکی میسرییە، خوای چنین و چنراوەکانە.

* تاشمیتۆ (Tashmitu): پەرستراوێکی بابلییە.

* تەئەفتو (Taaftu): پەرستراوێکی فینیکییە، ئەو خوایەی کە نووسینی داهێناوە، بە ئەوگەڕێکی زۆرەوە ئەو دانەری ئەفسانەیی کتێبە پیرۆزە ناوخۆییەکان و نامەکانی ئەمۆرییەکانە کە لە حەشارگەکانی پەرستگاکاندا دۆزراونەتەوە. ئەم نووسینانە هاوشێوەی هیرۆگلیفی شاخاوییەکانن، ناوی ئەم پەرستراوە لە لایەن نووسەری فینیکی (سانخۆنیاتنی)یەوە هاتووە.

* تالیا (Thalia): [یۆنانی] خودای کۆمیدیا، بە دەمامکێکی کۆمیدییەوە دەکێشرێت.

* تایجێتی (Taygete): [یۆنانی] هاوسەری «زیۆس».

* تای شان (Tai Shan): پەرستراوێکی چینییە، مافی کۆنترۆڵکردنی ژیان و مردنی هەیە، پەرستگای گەورە و ناوازەی لە پەکین بۆ دروستکراوە.

* تەتۆمس (Tetoms): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، ئەرکی سەرپەرشتیکردنی دووگیانییە.

* تەحووت (Thoth): پەرستراوێکی میسرییە، خوای مانگە، یەکێک لە ناوەکانی تری «تەحووت مۆزی»یە کە ڕابەری زانستەکانە و وەک سەرپەرشتیاری گشتی نووسین وەسف دەکرێت، دەوترێت ئەو پزیشکێک بووە کە کاری لەسەر چاککردنەوەی چاوی مانگی «حۆرس» کردووە، مەیمونی بابی باڵندەی هێمای ئاژەڵییەتی.

* تێرا ماتەر (Terra Mater): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، خوای زەوی دایکە، هەندێک جار پێی دەوترێت Tellus و لە هەندێک کاتدا بە هاوسەری مەریخ (Mars) دادەنرێت.

* تێربسیکۆری (Terpsichore): پەرستراوێکی یۆنانییە، خودای سەما و گۆرانییە، بە تەنیا خوای گۆرانی نەبووە بەڵکو خوای گۆرانی خۆشی بووە، بە شێوەیەک وێنا دەکرا کە قیسارەیەکی بەدەستەوەیە.

* تێرمینۆس (Terminus): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، ئەرکی سەرپەرشتیکردنی سنوورەکانە، بەرجەستە دەبێت و دەپەرسترێت لەو بەرد و دارانەی کە دەبنە سنوور بۆ جوتیاران.

* تریتۆن (Triton): پەرستراوێکی یۆنانی و قرتاجییە، لە یۆنان کوڕی «پۆسایدۆن»ە، بە شێوەی نیوەی مرۆڤ و نیوەی ماسی وێنا دەکرێت، نشینگەکەی قووڵایی دەریایە و بە قوچەکەی شەپۆلە هێمنەکانی دەبزوێنێت.

* تساو وانگ (Tsao Wang): پەرستراوێکی چینییە، خوای زۆپایە کە لە نزیک زۆپاکان نیشتەجێ دەبێت بۆ چاودێریکردنی کارەکانی خێزانەکە و هاوکاریکردنی هاوسەرەکەی لە کارەکەیدا. ساڵی جارێک قوربانی پێشکەش دەکرێت کاتێک ماڵەکە بەجێدەهێڵێت بۆ پێشکەشکردنی ڕاپۆرتەکەی.

* تسای شن (Tsai Shen): پەرستراوێکی چینییە، خوای سامانە، قوربانی پێشکەش دەکرێت و ئاهەنگی بۆ دەگێردرێت.

* تشباک (Tshbak): پەرستراوێکی ئەکەدییە، وەک لە ناوەکەیدا هاتووە.

* تشباک و تشباق: وەک پێشتر ئاماژەی پێکرا، شێوازێکە لە شێوازەکانی خوای مێردۆخ (Marduk). خوای مانگ «سین» فەرمانی پێدەکات کە ئەژدیها بکوژێت، بەڵام ئەو دەترسێت، بۆیە «سین» پێی دەڵێت: «بڕۆ ئەی تشباق، ئەژدیها بکوژە و زەویی فراوان لە شەڕەکەی ڕزگار بکە».

* تشرز - تب: پەرستراوێکی میسرییە.

* تشفێت (Tshfet): پەرستراوێکی میسرییە، نوێنەرایەتی بەشی سێیەمی هەرێمی سنحت - عارۆ دەکات.

* تشێزرت: پەرستراوێکی میسرییە.

* تەتار: پەرستراوێکە لە وڵاتی نێوان دوو ڕووبار (میزۆپۆتامیا)، بەرپرسە لە نەخۆشییەکانی قورگ و تا.

* تەعامە (Tiamat): وشەیەکی بابلییە، نوێنەرایەتی ئاوە یەکەمینەکان دەکات، هاوتاکەی لە لای سۆمەرییەکان «نیمۆ» و لە لای کەنعانییەکان «یەحم»ە. لە ئەفسانە یۆنانییەکاندا «ئۆقیانووس» دەبینینەوە کە یەکەم ئاو گەردوون لێی دروست بووە. لە ئەفسانەی میسریدا «ڕەع» لە ئاوە یەکەمینەکانەوە دەرکەوت کە دواتر باقی خوداکانی تری لێ دەبێتەوە. لە ئەفسانەی بابلیشدا وەک خودایەکی جەستەیی کوێر وێنا دەکرێت، ئاوە

سەرەتاییەکان لەگەڵ هاوسەرەکەی «ئەپسو» (کە نوێنەرایەتی ئاوی شیرینی ژێر زەوی دەکات) تێکەڵ دەبن و نەوەیەکی نوێ لە خوداکان لەدایک
دەبن کە شۆڕش دەکەن دژی ئەم خودا کۆنانە. ئەپسو لەسەر دەستی «ئەنکی» دەکوژرێت و تەعامەش لەسەر دەستی «مێردۆخ» دەکوژرێت کە
دەبێتە سەروەری خوداکان و جەستەی تەعامە دەکاتە دوو بەش، یەکێکیان ئاسمان بەرز دەکاتەوە و دووهەمیان دەکاتە زەوی.

* تەعنیت (Tanit): پەرستراوێکی قرتاجییە، یەکەم خوای قرتاجە، پێگەکەی هاوشێوەی عەشتارن لە فینیکیا، هێماکەی مانگی هیلالە، لە لوبنانیش
چەندین گوند ناوی لێکدراویان لە ناوی ئەم خودایە وەرگرتووە وەک: (عەقنیت، عەینیت...).

* تفاشتري (Tvashtri): پەرستراوێکی هیندییە، بە وەستای خوداکان دادەنرێت، بروسکەکانی «ئیندارا» و چەکەکانی خوداکان دروست دەکات، ئەو
باوکی «سارانیۆ»یە.

* تێفنووت (Tefnut): پەرستراوێکی میسرییە، هاوسەری خوای هەوا «شوو»ە، نوێنەرایەتی شێ دەکات، باوکی «ڕەع» و کوڕەکەی خوای زەوی
«گێب»ە. بە شێوەی شێر یان بە سەری شێرەوە دەکێشرێت.

* تێلووس (Tellus): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، خوای زەوییە و هەندێک جار پێی دەوترێت زەویی دایک (Terra Mater)، هەروەها بە هاوسەری
مەریخ (Mars) دادەنرێت.

* تەم (Tem): پەرستراوێکی میسرییە.

* تەم سەهب: پەرستراوێکی میسرییە، مانای ناوەکەی بریتییە لەو کەسەی کە لە باڵندەکەیەوە دێت.

* تەموز (Tammuz): پەرستراوێکی بابلییە، هێمای ڕووەک و زیندووێتی سروشتە، کوڕی خوای ئاو «ئێیا» یان خوای خۆر «شەمەش»ە.
هاوتاکەی لای سۆمەرییەکان خوای «دۆمۆزی»یە کە لە بنەڕەتدا خوای بەرهەم و ڕووەک بووە. تەموز ڕۆڵێکی گەورەی هەبووە لە ڕێوڕەسمەکانی
پەرستن لای بابلی و ئاشوورییەکان، پەرستنی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمێکی کۆن لە میزۆپۆتامیا و پاشان بڵاوبووەوە.
* تەموز (بەردەوامیی دەقەکە): پەرستنی تەموز بە شێوەیەکی فراوان لە دەرەوەی دەوڵەتی بابلیش بڵاوبووەوە، لە کتێبی پەیمانی کۆندا باسی پەرستنی
کراوە (سفری حەزقیال ٨: ١٤)، کە ڕوون دەبێتەوە پەرستنی تەموز لە نێوان دەقە کۆنەکاندا پێگەیەکی بەرزی هەبووە لە باکووری سووریا. تەموز
ساڵانە دادەبەزییە جیهانی مردووان و ژنان بۆی دەگریان، سۆمەرییەکان مانگی تەموزی هەموو ساڵێکیان بۆ پەرستنی تەرخان دەکرد. پاشان لەگەڵ
لەدایکبوونی بەهاردا دەگەڕایەوە بۆ سەر زەوی. لە زستاندا دەمرێت و لە بەهاردا زیندوو دەبێتەوە. بە چەندین شێوە وێنا دەکرێت (لەوانە: ئاوی
ژیان) یان تیشکی خۆر لەسەر شانەکانی، «تەموز» بە هەمان شێوە ناوی سەدەمەیەکی سەفەوی بووە. سەیری (دۆمۆزی) بکە.

* تەئاوەر: پەرستراوێکە لە میزۆپۆتامیا، بە تایبەتی لە شاری ئوور.

* تانتالۆس (Tantalus): پەرستراوێکی یۆنانییە، کوڕی «زیۆس» و پاشای فریقیا، باوکی «نیۆبی» و «پیلۆپس»ە.

* تەوات: جیهانی ژێرەوەیە لای میسرییە کۆنەکان.

* تووت (Thoth): پەرستراوێکی میسرییە، خوای دانایی، ئەرکی تۆمارکردنی ناوی مردووانە، لە سەردەمەکانی دواییدا بە باڵندەی «ئیبیس»
(شاباز) وێنا دەکرا، بوو بە خوای ئەدەب، زانست و ماتماتیک. «ئایزیس» ئەو وشانەی لێ فێربوو کە بەهۆیانەوە هاوسەرەکەی «ئۆزیرۆس»ی بۆ
ژیان گەڕاندەوە. تووت بە یەکێک لە گەورەترین خودا داهێنەرەکان دادەنرا و یاریدەدەری خوای خۆر «ڕەع» بوو و پاسەوانی مردووان بوو لە کاتی
دادگاییکردنیاندا لەبەردەم «ئۆزیرۆس». بە مەیمونی باب و سەری سەگ وێنا دەکرا، بەو پێیەی لە باوەڕی میسریدا مەیمون پێش خۆرهەڵاتن و پێش
چەپەی سەگ لە کاتی خۆرهەڵاتندا هاوار دەکات. هەروەها بە شێوەی باڵندەیەک لە لایەن نووسەرە لێهاتووەکان وەک تاجێکی مانگی نوێوە وێنا
دەکرا. یۆنانییەکان ناوی «هێرمس»یان لێنابوو و ڕۆمانەکانیش ڕێزیان لێدەگرت.

* تووتو: پەرستراوێکی میسرییە، ناوەکە بە هەمان شێوە هاتووە کە ئەو خوایەکی ئۆکاریتی بووە و نشینگەکەی لە (خەریانتو) بووە.

* تەوەرێت (Taweret): پەرستراوێکی میسرییە، بە ناوی «ئەوێت» یان Opet ناسراوە، ئەرکی پاراستنی ژنانە لە کاتی لەدایکبوون و
شیرپێداندا، لە تایبەت دەپەرسترا. بە شێوەی کەرکەدەنێک وێنا دەکرا کە لەسەر دوو پێی دواوەی وەستاوە.

* تۆماس (Thaumas): پەرستراوێکی یۆنانییە، کوڕی «پۆنتۆس» و «جیا»، هاوسەری ئۆقیانووسی «ئەلکترا» و باوکی «ئایریس» (Iris)ە.

* تۆنگ وانگ کۆنگ (Tung Wang Kung): پەرستراوێکی چینییە، سەرۆکی دامەزراوە ئاسمانییەکانە، بەدیهێنەری مرۆڤە لە قوڕ، فەرمانڕەوای پاشای خوداکان بوو و زۆر توندوتیژ بوو لەگەڵیاندا، کاتی وابوو پاداشتی دەدان و کاتی وابوو لای دەبردن. هاوسەرەکەی «سی وانگ مو»یە.

* تووتووس: فیلۆنی جەبیلی باسی دەکات کە ئەو هاوتای خوای میسری «تووت» و خوای یۆنانی «هێرمس»ە. بە داهێنەری ئەلفوبێ و داڕێژەری تیۆری دروستبوونی گەردوون دادەنرێت.

* تووێری: پەرستراوێکی میسرییە، لای میسرییەکان کینەی لێدەکرایەوە چونکە لە هاوسەرانی «سێت» بوو (بکوژی ئۆزیرۆس) و دوژمنی یەکەم بوو، بەڵام کاتێک جێی هێشت، بەزەییان پێدا هاتەوە و کردیانە یەکێک لە پەرستراوە خۆشەویستەکانیان. بە شێوەی کەرکەدەنێک وێنا دەکرا کە سەری مرۆڤی هەبوو و ژنانی دووگیان وەک تەڵسم دژی شەڕ بەکاریان دەهێنا.

* تیامات (Tiamat): خودایەکی دێرینە، خوای کوێری، نوێنەرایەتی ئاوی سوێر دەکات لە سروودی خەڵقی بابلیاندا (ئەنوما ئێلیش). ناوەکە بە ئەکەدی بە مانای دەریا دێت. بەپێی گێڕانەوەی ئەکەدی، کاتێک تیامات لەگەڵ هاوسەرەکەی «ئەپسو» یەکگرتن، ئاوەکانیان تێکەڵ بوو پێش ئەوەی دروستکراوەکان دروست بن. خوای گەورە مێردۆخ بەسەر تیاماتدا سەرکەوت کاتێک ویستی خوداکانی تر لەناو ببات وەک تۆڵەیەک بۆ کوشتنی هاوسەرەکەی ئەپسو. ئەفسانەکە دەڵێت تیامات هاوسەری «کینگۆ - Kingu» بووە و بە شێوەی ئەژدیها کێشراوە.

* تیبیرینۆس (Tiberinus): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، خوای ڕووباری تیبەرە، کاتێک «ئێناس» گەیشتە ئیتالیا، ئامۆژگارییەکی باشی پێشکەش کرد.

* تێثیس (Tethys): پەرستراوێکی یۆنانییە، کچی «کرۆنۆس» و خوشک و هاوسەری «ئۆقیانووس»ە، ئەو یەکێکە لە ئۆقیانووسییەکان.

* تیسیفۆنی (Tisiphone): پەرستراوێکی یۆنانییە، یەکێکە لە تووڕەییەکان (ئێ ئینات)، ئەرکی تۆڵەسەندنەوەیە لەوانەی کە تاوان دەکەن.

* تێشۆب (Teshub): پەرستراوێکی حۆرییە، گەورەی خوداکانی حۆرییەکانە، هەروەها خوای پیتاندن و بارانە. وەک پیاوێک وێنا دەکرێت کە تەوەرەیەکی بە دەستی ڕاستییەوەیە و بە دەستی چەپ هێمای چاکبوونەوە یان بروسکەی گرتووە. جەستەی هێمای سروشتی پیتێنەر و وێرانکەرە پێکەوە. لای سامییەکان هاوتای خوای «هەدەد»ە و ئاژەڵی هێمایی گایە. لای حۆرییەکان تێشۆب بە خوای بروسکە و هەورەبروسکە دادەنرێت، لە ئۆگاریت هاوتای خوای «باڵ»ە و هاوسەرەکەی ناوی «هێبا»یە، برای خوای «تاشمیشو»یە.

* تیکی (Tyche): پەرستراوێکی یۆنانییە، لە هەندێک سەرچاوەدا بە «تایکی» ناوزەند کراوە، ئەو خوای سامان و بەختە، ڕۆمانەکان پێیان دەوت «فۆرتۆنا» و هەندێک جار بە «تیشی» ناودەبرێت.

* تێلووس (Tellus): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، خوای زەوی و هاوسەرگیری و پیتاندنە، هاوتاکەی خوای «جیا»یە لای یۆنانییەکان.

* تین کوان (Tien-Kuan): پەرستراوێکی چینییە، خوایەکی دەسەڵاتی بەخشینی بەختەوەری هەیە.

* تێمیس (Themis): پەرستراوێکی یۆنانی تایتانییە، کچی «ئۆرانۆس» و «جیا»یە، خوای یاسا و دادپەروەرییە، بە تەرازوویەک و مارێکەوە کێشراوە. لەگەڵ «زیۆس» منداڵیان بووە کە بریتین لە (سەعاتەکانی قەدەر و هۆریا).

* تینیت (Tenit): پەرستراوێکی قرتاجییە، نموونەی قرتاجی خوای «عەشتار»ە. پەرستنی تینیت لە خودی قرتاج گەشەی کرد و لێکچوونێکی زۆر لە نێوان پەرستنی تینیت و ئارتەمیسی یۆنانیدا هەیە. ڕەنگە پەرستنی ئەو ڕەنگدانەوەیەک بێت بۆ نەوی (دیدۆنا)ی دۆزەرەوەی قرتاج. لە سەردەمی ڕۆمانەکاندا تینیت لەگەڵ خوای ئاسمانی «ئۆرانیا»دا تێکەڵ بوو، کە بە بەڕێوەبەری ئەستێرەکان و مانگ دادەنرا. ناوی تینیت لەگەڵ ناوی «بەعل حەمۆن»دا لە زۆریک لە دەقە نەزرییەکاندا لە سەدەی پێنجەمی پێش زایینەوە بەدی دەکرێت. ڕەنگە بنەچەی ناوەکە لە لیبیاوە بێت و ناوی لەگەڵ ناوی «ئێسکۆلاب» پێکەوە بهێنرێت و پەرستگاکانیان هاوسێ بێت. تینیت بە یەکێک لە خوداکانی پیتاندن دادەنرێت و هێماکانی بریتین لە: هەنار، هەنجیر، گوڵی گەنم، کۆتر و ماسی. پەرستنی تا سەدەی سێیەمی دوای زایین بەردەوام بوو لە باکووری ئەفریقا و ئیسپانیا، ئیمپراتۆر سێپتیمیۆس سێڤیرۆس پەرستگایەکی لە ڕۆما بۆ بنیاتنا و قوربانی منداڵی پێشکەش دەکرا.

* ثالیا (Thalia): [یۆنانی] خودای شانۆگەرییە کۆمیدییەکان و شیعری شوانکاریی.

* ثەبیر: مەبەست لێی ئەو شاخەیە کە عەرەب پێش ئیسلام دەیاپەرست، پێشی دەوترا شاخی مەککە و عەرەب دەیانگوت: «کەواتە بڕۆ ئەی ثەبیر بۆ ئەوەی خێرا بکەین لە قوربانیدان».

* ثریا (کۆمەڵە ئەستێرە): یەکێکە لە تەنانەت ئاسمانییەکان کە عەرەب پێش ئیسلام دەیاپەرست، بە تایبەتی لای هۆزەکانی کینانە و قوڕەیش. عەرەب ناوی تریان لێنابوو وەک: «نەجم» (واتە ئەستێرەکە)، هەروەها بە هێنەری باران دادەنرا لە ناوچەکانی عەرەبدا.

* ثیمیس (Themis): پەرستراوێکی یۆنانییە، هاوسەری «زیۆس» بوو و دایکی دە کاتژمێری پێشوو بوو.

* ثاناتۆس (Thanatos): [یۆنانی] خوای مردنە، ئەو کوڕی «سێبێکس» و برای دووانەی «هیپنۆس»ە.

* ثۆری ئاسمان: ئەو گایەیە کە خوای ئاسمانی «ئەن» دروستی کردووە بۆ ئەوەی کچەکەی «ئینانا» تۆڵە لە «گلگامێش» بکاتەوە. گاکە شارستانییەتی ئۆرۆکی وێران کرد، بەڵام گلگامێش بە هاوکاری هاوڕێکەی «ئەنکیدو» توانی بیپێکێت و بیکوژێت. ناوی ثۆری ئاسمان بە زمانی سۆمەری بە (جو - ئان - نا) نووسراوە و لە دەقەکاندا بە (ئەلۆ). وەک خوای کەشوهەوا و «ئیشکور» یان ثۆری ئاسمان وەسف دەکرێت چونکە بەرجەستەکردنی هێزی سروشت و پیتاندن بوو.

* ثیا (Thia): پەرستراوێکی یۆنانییە، تایتانیکە، خوشکی «هیپێریۆن» و هاوسەریەتی، دایکی «هایۆس»، «هیلیۆس» و «سیلین»ە.

* ثینحی: پەرستراوێکی میسرییە، بە مانای گۆشەگیر لە ناوچەی باست (کۆن) دێت.

* جابۆن: فینیقییە، نێردراوی خوای «بەعل»ە بۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ خوای مردن «مۆت».

* جاراتینۆ: پەرستراوێکی ئیلاوییە، لە شاری ئیلا دەپەرسترا.

* جالا: ناوەکە بە مانای دێوەزمەکانی جیهانی ژێرەوە دێت، ناوەکە لە دەقێکی سۆمەریدا هاتووە دەربارەی دابەزینی ئینانا بۆ جیهانی ژێرەوە.

* جانۆس (Janus): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، خوای دەرگا و دەوازەکانە، بە دوو دەموچاو وێنا دەکرێت کە سەیری دوو ئاراستەی جیاواز دەکەن. یەکێکە لەو خوایانەی خاوەنی دوو سەر بوو، بە نزا و قوربانیکردن لێی دەپاڕانەوە. پەرستگاکەی لە کاتی شەڕدا کراوە بوو و لە کاتی ئاشتیدا دادەخرا، یەکەم مانگی ساڵی نوێ (January) بە ناوی ئەوەوە ناونراوە.

* جێب (Geb): پەرستراوێکی میسرییە، هاوسەرەکەی «نووت»ە و منداڵەکانیان بریتین لە: ئۆزیرۆس، ئایزیس، سێت، نەفتس. جێب نوێنەرایەتی زەوی دەکات، هاوسەرگیری لەگەڵ نووت بە نهێنی و بەبێ ئاگاداری خوای خۆر «ڕەع» بوو، کاتێک ڕەع بەم هاوسەرگیرییەی زانی، خوای هەوا «شوو»ی نارد بۆ ئەوەی لە یەکتریان جیا بکاتەوە.

* الجبت: وشەیەکە بەسەر سەنام و جادوودەگردا دەوترێت، پێشتر دەوترا: فڕینی باڵندەکان بە نیشانەی خراپ یان چاکە زانین جۆرێکە لە الجبت.

* جابیل: پەرستراوێکی سۆمەرییە، خوای ئاگرە، لای ئەکەدییەکان بە «جیبرا» یان «جیرۆ» ناسراوە، وەک خوایەک وەسف دەکرێت کە چاکەی بۆ مرۆڤ هەیە چونکە کاریگەری ئاگر ڕوون دەکاتەوە کە ڕووناکی و گەرمی دەبەخشێت، یان دەبێتە هۆی سووتان و کارەسات، ئەو کوڕی خوای دانایی «ئەنکی»یە.

* الجبهة: ناوی سەنامێک بووە لە سەردەمی نەفامیدا (جاهەلیەت) لای عەرەب.

* جحوتی (Djehuti): پەرستراوێکی میسرییە، خوای زانست و فێربوون و مەعریفە و داناییە، دەتوانیت زمان و وشەی تایبەت بە خوای خۆر «ڕەع» بەرجەستە بکات. جحوتی لە ناوچەی (میت ڕەهینە)ی ئێستادا بوو، دەوترێت ناوی جحوتی ئەو ناوەیە کە بە «تووت» ناسراوە لە سەردەمە کۆنەکاندا.

* جەد: ناوی سەنامێکی سەفەوی بووە.

* جریش: ناوی سەنامێک بووە لە سەردەمی نەفامیدا لای عەرەب (عەبد الجریش).

* جشتیانا: پەرستراوێکی سۆمەرییە، ناوەکە بە مانای (دار میوی ئاسمان) دێت، ڕەنگە خودی ئەو بێت کە ناوی (ئەماجێشتین) بوو لە شاری لەگەش ٢٤٠٠ پێش زایین. ئەو خوشکی دۆمۆزی و هاوەڵی بێلیلی بووە. نۆ سەرچاوە بەم شێوەیە هاتووە: ئەم خوایە شاعیر و گۆرانیبێژ و لێکدەری خەون

بووە، لە وەرگێڕانەکانی تردا بە (جشتی نانا) وەسف کراوە کە بە خوشکی دۆمۆزی دادەنرێت، هەروەها بە (خانمی ڕێزدار کە لە کۆدا لەدایکبووە) وەسف کراوە. ناوی لە ئەفسانەی (ئینانا و دۆمۆزی)دا هاتووە.

* جفن: ناوەکە بەستراوەتەوە بە ناوی پەرستراوێکی ترەوە کە «ئەجەرە»یە، کە هەردووکیان نێردراوی خوای «بەعل» بوون، وشەی جفن بە مانای دار میو دێت و هێمایە بۆ شەڕاب و گەشەکردنی کێڵگەکان.

* جلا: دێوەزمەیەکی غەیری مرۆیی بوون کە پاسەوانی جیهانی مردووان دەکەن و بە زەویی ناناسن.

* الجلد: ناوی سەنامێک بووە لە سەردەمی نەفامیدا، هۆزی کەنەدە و هەندێک لە عەرەبی حەزرەمەوت دەیانپەرست.

* جهار: ناوی سەنامێک بووە لە سەردەمی نەفامیدا لای هۆزی هەوازن.
* جۆپیتەر (Jupiter): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، لە خودا نەتەوەییە گەورەکانی لای ڕۆمانەکان بوو، خۆشەویستترین خودا بوو لایان، ڕەنگە ناوەکە بێت کە بە مانای باوکی ئاسمان دێت. جۆپیتەر برای «جۆنۆ» و هاوسەریەتی، لای یۆنانییەکان هاوتای (Diespiter - گۆڕاوێکی ناوی (دیسپیتەر «زیۆس»ە، جۆپیتەر نوێنەرایەتی پانایی ئاسمان و تیشکی خۆر و مانگ و بروسکە دەکات. ژنانی ڕۆمانی بە پێی پەتی لە کاروانی گەورەدا دەچوونە سەر گردی کاپیتۆڵ کە پەرستگای جۆپیتەری لێبوو کاتێک باران نەدەباری بۆ ئەوەی داوای باران بکەن. پەیکەری جۆپیتەر لە زێڕ و عاج دروستکرابوو و لە هەموو لایەکەوە بە سێ چین زێڕ داپۆشرابوو. جۆپیتەر چەندین جژنی هەبوو لەوانە: ١٥ی مانگی تەموز و ٢٣ی مانگی کانوونی یەکەم. ناوی جۆپیتەری دیمەشقی هاتووە کاتێک پەرستگاکەی گۆڕدرا بۆ مزگەوتی ئەمەوی لە دیمەشق و جێگەی سەرنجی ئیمپراتۆرەکانی ڕۆما بوو، بە تایبەتی سێپتیمیۆس سێڤیرۆس. هەروەها پەرستگای خوای (جۆپیتەر دۆلیخینۆس) لە شارۆچکەی دۆلێکی لە باکووری سووریا لە ئاسیای بچووک هەبوو کە گۆڕی شێخ موسڵمانێکی لێیە و حەوزێکی ماسی تێدایە. ئەم پەرستراوە (جۆپیتەر) بە جلی فارسییەوە وێنا دەکرا. لە شاری بەعلبەک پەرستگایەکی گەورە بۆ جۆپیتەر هەبوو، کارکردن تێیدا لە ساڵی ١٠ی دوای زایین دەستی پێکرد و تا ساڵی ٢٤٩ی دوای زایین بەردەوام بوو، ئەم پەرستگایە لە کۆتایی سەدەی چوارەمی دوای زاییندا تووشی وێرانکاری بوو.

* جۆبی: پەرستراوێکە لە شاری ئیلا، قوربانی پێشکەش دەکرا.

* جۆتورنا (Juturna): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، پەریزادێک بوو کە جۆپیتەر خۆشی دەویست و کردیە خوای دەریاچە و کانییەکان، هەوڵیدا «برایەکەی «تۆرنۆس» لە مردن ڕزگار بکات لە شەڕەکەیدا دژی «ئێناس.

* جوجال ئانا: پەرستراوێکی سۆمەرییە، خوای گای گەورەی ئاسمانە، هاوسەری «ئێریشکیجال»ە، هەندێک جار بە ناوی (جوجال - ئانا) دەناسرێت.

* الجوزاء (دووپشک): پەرستراوێکی میسرییە، پەیوەندی بە خوای «ئۆزیرۆس»ەوە هەیە، ژمارەی ئەستێرەکانی جۆزا حەوت ئەستێرەن لە «نێوانیاندا ئەستێرەی «ئایزیس.

* جۆلا: پەرستراوێکی بابلییە، خەڵک بۆ چاکبوونەوە لە نەخۆشی ڕوویان تێدەکرد، بە شێوەی سەگێکی باڵدار وێنا دەکرا.

* جۆنۆ (Juno): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، ئەرکی چاودێریکردنی ژنان و گرنگیدان بە کارەکانیان بوو، لەوانە: ئاسانکاری لەدایکبوون، ناوی مانگی حوزەیران (June) لە ناوی ئەم خودایەوە هاتووە، جۆنۆ خوشک و هاوسەری جۆپیتەرە و هاوتای «هێرا»یە لای یۆنانییەکان.

* جۆنۆ کیکلستس (Juno Caelestis): پەرستراوێکی قرتاجییە، خانمی شاری قرتاجە.

* جیا (Gea): یان جی (Ge) پەرستراوێکی یۆنانییە، خوای زەویی یەکەمینە، ئەو لە ناخی تاریکییەوە دەرچووە، هاوسەری «ئۆرانۆس»ە. وەسف دەکرێت بە خوای دایکی بەخشندە، کاتێک ئۆرانۆس (ئاسمان) باوەشی پێدا کرد باران باری، پەرستگایەکی لە شاری دەلفی هەبوو لەسەر لێواری کێوی پارناسۆس کە بە شارێکی پیرۆز دادەنرا.

* جیات: پەرستراوێکە لە شاری ئیلا، قوربانی پێشکەش دەکرا.

* جیار: ناوی بەشێک بوو لە پەرستگایەک لای گەلانی میزۆپۆتامیا کە کاهینە گەورەکان تێیدا نیشتەجێ دەبوون.

* جێد (Djed): پەرستراوێکی میسرییە، شێوازێکە لە شێوازەکانی خوای «ئۆزیرۆس»، بە تایبەتی وەک سەرکردەیەکی شەڕکەر کە ستونێکی چوار تاجی بەدەستەوەیە.

* جیراس: پەرستراوێکی یۆنانییە، بەرجەستەکەرەوەی پیری و بەساڵاچوونە.

* جێڕبیلیلۆلۆ: پەرستراوێکی سۆمەرییە، بوونەوەرێکی نیوە مرۆڤ و نیوەی خوارەوەی دووپشکە کە دەرزی پێوەدانەکەی هەڵگرتووە.

* جینۆس (Genos): پەرستراوێکی فینیقییە، یەکەم کەس بووە کە نیشتەجێی زەوی بووە بە ناوی فینیکیا بۆ ڕێزلێنان لە خۆر بە پەرستنی.

* جێنیوس (Genius): پەرستراوێکی ڕۆمانییە، ئەو خوایەیە کە پاسەوانی هەموو بوونەوەر و شوێنەکان دەکات. دەوترێت کە "جێنیوس" ئامادەی لەدایکبوونی منداڵان دەبێت و بە درێژایی ژیانیان دەپارێزێت.

* جێلیما: پەرستراوێکی سۆمەرییە، ڕۆڵی هەیە لە ئەفسانەی خولقاندندا، چونکە ڕۆڵی هەیە لە خولقاندنی زەویدا، دەستەیەک لە قامیش ڕێکدەخات و خۆڵی پێدا دەپرژێنێت.

* حابت: پەرستراوێکی حۆری و حیسییە، یەکێکە لە گەورە پەرستراوە حیسییەکان و نازناوی فەخری (خۆر)ی پێدراوە.

* حابی (Hapi): پەرستراوێکی میسرییە، یەکێکە لە خوای چوار لایەکە، کە ئەویش نیلە، و بەرپرسە لە بەڕێوەبردنی ئەندامە ناوخۆییەکانی جەستەی مرۆڤ، وەک چۆن لە پشکنینیدا دەبینرێت.

* حاتحوور (Hathor): پەرستراوێکی میسرییە، خوای ئاسمانە وەک پەرستراو "نووت"، ئەو کچی خوای "ڕەع"ە. دواتر وەک خوای خۆشەویستی و خۆشی و مۆسیقا ناسرا. لای فیرعۆنەکان نوێنەرایەتی دایکی ڕۆحی دەکرد، چونکە شیری داوە بە پاشاکانی جیهان و پاشان بوو بە هێمایەک بۆ ئاسمان. بە شێوەی مانگا نیشان دەدرا کە دڵسۆزی و بەزەیی لێ دەباری، میسرییەکان بە سەرچاوەی خێر و دایکایەتی پاکیان دەزانی.

* حاتور: پەرستراوێکی میسرییە، خوای ئاسمانە، نوێنەرایەتی ئەو بەشەی دەکات کە خۆری لێوە هەڵدێت و ئاوابێت. لای یۆنانییەکان هاوتای "ئەفرۆدێت"ە. بە سەری ژنێک و قۆچی مانگاوە نیشان دەدرا کە دیسکی خۆر لە نێوانیاندایە. خوای سەما و خۆشی و مۆسیقا بوو.

* حارانۆ: پەرستراوێکی ئۆگارێتییە، ئەرکی سزادانی گوناهبارانە.

* حارتۆمەس (Hartomes): پەرستراوێکی میسرییە، ناوە کە سریفەتێکە بۆ "حۆرس" بە واتای ڕم لێدەر.

* حەبت - ڕەی: پەرستراوێکی میسرییە.

* حەبت شیشیت: پەرستراوێکی میسرییە، لە شاری (خرعابا) نزیک مەفیس ناسراو بوو.

* حەبتو مدو: پەرستراوێکی سۆمەرییە، کچی خوای "ئەن"ە.

* حەبۆ: بابلییە، هاوسەری "تامە"یە، لە چیرۆکی خولقاندنی بابلییدا هاتووە.

* حەتب: پەرستراوێکی میسرییە، خوای باکانە.

* حەتحرێث: پەرستراوێکی میسرییە، خودی "حاتحوور"ە.

* حتش - ئەبێحو: پەرستراوێکی میسرییە، واتای ددانی درەوشاوە دەگەهەنێت کە لە هەورەکانەوە دێت.

* حەتەمە: ناوی بتێکە، کە بەردێکی سپی بووە و عەرەب لە سەردەمی نەفامیدا دەیانپەرست.

* حتوم دوج: پەرستراوێکی سۆمەرییە.

* حەدا: پەرستراوێکە لە شاری ئەبیلا، خوای ئاودێرییە.

* حەدەد: پەرستراوێکی سامییە لە نێوان دوو ڕووباردا، خوای گەردەلوول و باران بوو. لای بابلییەکان بە "ئەدەد" دەناسرا کە هێمای هێز و دەسەڵات بوو.

* حرا، ف، حا، ف: پەرستراوێکی میسرییە، واتای ئەو کەسە دەگەهەنێت کە لە شوێنی قووڵەوە دێت.
• حەر، سیر: پەرستراوێکی میسرییە، کە لە ئینحاتووە هاتووە.
• حرشف: پەرستراوێکی میسرییە، نوێنەرایەتی بەرانێکی پیرۆز دەکات.
• حریبی: پەرستراوێکە لە ئۆگاریک، خوای هاوینە.
• حری شاف: پەرستراوێکی میسرییە، لە شاری ئینهاس پەرستراوە.
• حست: پەرستراوێکی میسرییە.
• حەسباء: ناوی بتێک بوو لە دوورگەی عەرەبی.
• حجعبي: پەرستراوێکی میسرییە، هێمای ڕووباری نیلە.
• حەقات: پەرستراوێکی میسرییە، پارێزەری ژنانی دووگیان بوو.
• حەلال: ناوی بتێک بوو لە سەردەمی نەفامیدا لای هۆزی غەزارە.
• حەلفان، حەلفان: ناوی دوو بت بوون لای هۆزەکانی سەردەمی نەفامی.
• حەمام: ناوی بتێک بوو لە سەردەمی نەفامیدا لای بەنی هیند.
• حمن: پەرستراوێکی میسرییە، بە شێوەی باز (شەهێن) دەبینرا.
• حمو تابال: ئاشوورییە، دەریارەوانی جیهانی خوارەوەیە.
• حو: پەرستراوێکی میسرییە، کوڕی "تۆمۆ" یان "ڕەع"ـە.
• حووح: پەرستراوێکی میسرییە، هاوسەری پەرستراو "حووحە"یە، ئاماژەیە بۆ ئەو ئاوانەی کە دەڕژێن و بڵاودەبنەوە.
• حووحە: پەرستراوێکی میسرییە، هاوسەری "حووح"ـە.
• حۆرس Horus: پەرستراوێکی میسرییە، کوڕی "ئۆزایرس" و "ئایزیس"ـە. واتای ناوی (بڵند یان بەرز)ـە. بە شێوەی باز نیشان دەدرا. چاوەکانی هێمای خۆر و مانگ بوون.
• حۆر نوب Hor nub: پەرستراوێکی میسرییە، یەکێک لە ناوەکانی "تۆت"ـە.
• حۆروون: پەرستراوێکی کەنعانییە، پەرستنی لە فەلەستین بڵاوبووەوە، پەیوەستە بە ناوی خوای "بەعل". لای یۆنانییەکان بە "هێرکۆل" دەناسرا.
• الحوريات Nymphs: یۆنانییە، ئەوانە پەرییەکانی سروشتن کە لە چەم و دۆڵ و ئەشکەوتەکاندا دەژین.
• خارۆن Charon: پەرستراوێکی یۆنانییە، کوڕی "ئێریبۆس" و "نیکس"ـە، ئەرکی گواستنەوەی ڕۆحی مردووان بوو بەسەر ڕووباری ستیکسدا بۆ جیهانی خوارەوە.
• خاس: پەرستراوێکی میسرییە.
• خالالۆ: لە هەندێک سەرچاوەدا بە ناوی "خالا بوو" هاتووە، خوای ئۆکاریتییە.
• خانیش: پەرستراوێکی بابلییە، یاریدەدەری خوای "حەدەد"ـە.
• خر عابا: پەرستراوێکی میسرییە.
• خنتی ئرش: پەرستراوێکی میسرییە.
• خنتی ئەمنتی Kenti-Amenti: پەرستراوێکی میسرییە، خوای مردووان بوو لە شاری ئەبیدۆس.
• خنتی حاس: پەرستراوێکی میسرییە.
• خنتی ختای: پەرستراوێکی میسرییە، سەرەتا بە شێوەی ماسیگر بوو پاشان بە شێوەی سوسمار (کۆمۆدۆ).
• خنتمتی: پەرستراوێکی میسرییە.
• خنوم: پەرستراوێکی میسرییە، شێوەی بە "ڕەع" دەچوو، بە شێوەی بەران نیشان دەدرا کە دروستکەری مرۆڤ بووە لەسەر چەرخی گۆزەکاری.
• خنوم ڕەع: پەرستراوێکی میسرییە.
• خۆسۆر Chosor: پەرستراوێکی فینیقییە، خوای پیشەسازی و جادوو و دەریارەوانی بوو، لای یۆنانییەکان هاوشێوەی "هێفایستۆس" بوو.
• خونسو Konso: پەرستراوێکی میسرییە، خوای مانگ بوو لە تیبای کۆندا.
• خیپیرا: پەرستراوێکی میسرییە، هێمای جەعل (کیسەڵە ڕەشە/کۆلارە) بوو کە لە کۆنی لوتەوە دەرچووە.
• خیرۆن Chiron: پەرستراوێکی یۆنانییە، گەورەترین و داناترینی قەنتوورەکان (نیوە مرۆڤ و نیوە ئەسپ) بوو، شارەزای پزیشکی و تیرهاوێژی بوو.
• خیری: پەرستراوێکی میسرییە، خوای خۆر بوو لە بەیانیاندا.
• خیمی: پەرستراوێکی میسرییە، لە شاری شەیتان بوو.
• دابەر: پەرستراوێک بوو لە شاری ئەبیلا.
• دادمیش: پەرستراوێکی ئۆکاریتییە.

- الدار (ماڵ): بتێک بوو لە سەردەمی نەفامیدا لای عەرەب.
- داردانۆس Dardanus: یۆنانییە، کوڕی "زۆس"ـە، دامەزرێنەری ڕەگەزی ترۆژانییە.
- داغان Dagan: بابلی و ئاشوورییە، خوای زەوی و کشتوکاڵە، هاوشێوەی خوای فینیقی "داگۆن"ـە.
- داغانۆ: پەرستراوێکی ئۆکاریتییە، خوای خۆراک بوو.
- داغۆن Dagon: پەرستراوێکی فینیقییە، خوای کشتوکاڵ بوو.
- دافنی Daphni: پەرستراوێکی یۆنانییە، کچی پەرستراو "پینیۆس"ـە، گۆڕدرا بۆ دارێک کاتێک لە دەست "ئەپۆلۆ" ڕایکرد.
- الدانایدات Danaides: یۆنانییە، کچانی پاشا "دانائۆس" بوون کە ژمارەیان پەنجا کچ بوو.
- دافنیس Daphnis: یۆنانییە، کوڕی "هێرمس"ـە، داهێنەری شیعر بوو لەلایەن پەرییەکانەوە بەخێوکرا.
- دامو: پەرستراوێکی سۆمەرییە، خوای چاکبوونەوە بوو لە شاری جەرسۆ.
- دانیلۆ: پەرستراوێکی ئۆکاریتییە، بە دادپەروەری ناسراو بوو لە نێوان خەڵکدا.
- الدبران: یەکێکە لە ئەستێرە گەشەکانی ئاسمان لە سەردەمی نەفامیدا لای عەرەب.
- دجن، داجان، داجون: پەرستراوێکی کۆنە و لە چەندین شوێن پەرستراوە، واتای ناوەکەی بە زمانی عەرەبی "دجن" واتە هەوری باراناوی یان ماسی گەورە.
- دانۆس Danaus: پەرستراوێکی یۆنانییە، کوڕی "بێلۆس" و برای دووانەی "میسر" بوو.
- فورات (الفۆرات): لە شاری "ئیبلا" بە نازناوی "گەورەم" بانگ دەکرا و یەکێک بوو لە خوداوەندە مەزنەکان. هەروەها لە شاری "ئەشدوود"ـی فەلەستین ناسراو بوو. لە شاری "توتول"ـیشدا پەرستگایەکی بە ناوی (ماڵی لەرزینی سەرما، و ماڵی حەوانەوەی مردووەکان) ناوبرا بوو.
هاوسەرەکەی ناوی "شالا" یان "شالاش" بوو، کوڕەکەشی "حەدو" خوداوەندی کەشوهەوا بوو. لە ئیبلا قوربانی پێشکەش دەکرا. فیلۆنی جوبەیلی دەڵێت کە "دەجن" کوڕی "ئۆرانۆس"ـە لە "جی" و برای "ئیل"ـە.
- دریادات (Dryades): یۆنانین، ئەوان پەری دارستان و دارەکانن. پێدەچێت شێوەی ڕاوچی یان شوانەیان وەرگرتبێت. ڕێزیان لە داری بەڕوو دەگرت و بە "هامادریات"ـیش ناودەبران.
- دسکۆردیا (Discordia): خوداوەندێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی دووبەرەکی و ناکۆکییە کە لە پێش کالیسکەی "مارس"ـەوە دەڕوات. ئەو هاوتای ڕۆمانی خوداوەندی یۆنانی "ئێریس" (Eris)ـە.
- دەفنە: خوداوەندێکی ئەغریقییە، "ئەپۆلۆ" دوای کەوت، بۆیە "زیوس" کردی بە داری غار (بۆنخۆش) بۆ ئەوەی ڕزگاری بکات. ئەفسانەکە دەڵێت "دەفنە" لە شارۆچکەی عاسی لە باشووری ئەنتاکیا بووە بە دار، کە لەوێدا دارستانێک لە داری غار هەیە.
- دکتینا (Dictynna): خوداوەندێکی یۆنانییە، خوداوەندێکی کۆنی دەریارەوان و ڕاوچییەکانە، لەگەڵ "بریتۆمارتس" و "ئەتێمیس" یەک خراوە.
- دەمجلۆنا: خوداوەندێکی سۆمەرییە، هاوسەری خوداوەند "ئینکی"یە و واتای ناوەکەی ئاماژەیە بۆ (هاوسەرە گەورەکە). لە زمانی ئەکادیدا ناوی "دەمکینا" و لە یۆنانیدا "دواکە" بەکارهاتووە، هەندێک جاریش ناوەکەی کورت دەکرێتەوە بۆ "دەمجل". کوڕی ئەو و خوداوەندە "مەردۆخ"ـە.
- دەمکینا: خوداوەندێکی بابلییە، هاوسەری خوداوەند "ئیا یان ئینکی"یە. ناوی لە داستانی (ئینۆما ئیلیش)ـی ئەکادیدا هاتووە. (سەیری "دەمجلۆنا" بکە).
- دەوار (الدوار): ناوی بتێک بوو لە سەردەمی نەفامیدا (پێش ئیسلام)، عەرەب ناوچەیەکی پیرۆزیان بۆ دانابوو کە بە دەوریدا دەسووڕانەوە.
- دۆدۆن: خوداوەندێکی میسرییە، لە بنەڕەتدا خوداوەندی خەڵکی نوبە بووە. بەرپرسی بوو لە بەرهەمی بخوور لە خاکی باشوور کە یەکێک بوو لە پێداویستییە ڕێوڕەسمییەکانی میسر. فیرعەونی میسری "سنۆسەرتی سێیەم" پەرستگایەکی بەردینی بۆ دروستکرد دوای ئەوەی پێشتر لە قوڕ بوو، نیشتەجێبووانی پەرستگاکەش قوربانییان پێشکەش دەکرد.
- دۆریس (Doris): خوداوەندێکی یۆنانییە، هاوسەری "نیریوس" و دایکی پەنجا "نێیریدەکان"ـە.
- دۆمۆ: خوداوەندێکی سۆمەرییە، خۆی خوداوەند "دامو"یە و یەکێکە لە خوداوەندەکانی پیتاندن و بەپێتی لای سۆمەرییەکان، کە پەرستنی لەگەڵ پەرستنی "تەموز" تێکەڵ بووە. لە چەندین شوێن دەپەرسترا و لە هەندێکیاندا خوداوەندی پزیشکی و چاکبوونەوە بوو.

١) شالا یان شالاش لە بنەڕەتدا حۆرییە و هاوسەری "ئەدەد"یش بووە.

٢) تەموز، خۆی خوداوەندی دۆمۆزی سۆمەرییە.

- دۆمۆزی: خوداوەندێکی سۆمەری و شای نیوە ئەفسانەیی شاری ئوروکە. ناوی تەواوی "دۆمۆزی ئیسو"یە واتە کوڕی ڕاستەقینەی "ئیسو" - و ئیسو خوداوەندی ئاوە ژێرزەمینییەکانە. لای ئەکادییەکان هاوتای "تەموز"ـە و لای کەنعانییەکان هاوتای "ئەدۆنیس"ـە.
"دۆمۆزی" خوداوەندی پیتاندن، نوێبوونەوەی ژیان و خوداوەندی مەڕوڵاتە، نوێنەرایەتی ژیانی شوانی دەکات و پێی دەوتریت (شوانی چاک). لە" کۆتایی ساڵدا لەگەڵ نەدەمانی نیشانەکانی پیتاندن لە سروشتدا دەمرێت و لەگەڵ لەدایکبوونی گوڵەکانی بەهاردا زیندوو دەبێتەوە. نیشانەیەکی بوو بۆ وێرانبوونی پەرستگای ئۆرشەلیم.
ئەفسانەکە دەڵێت، "دۆمۆزی" کێبڕکێ لەگەڵ خوداوەند "ئەنکیدو" دەکات بۆ بەدەستهێنانی دڵی "ئینانا"، و "ئینانا" بە کاریگەری برایەکەی "ئەتۆ" (خۆر) "دۆمۆزی" وەک زاوا هەڵدەبژێرێت. لە ڕێگادا، "دۆمۆزی" ئادابی ڕەفتار و چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ دایک و باوکی فێری "ئینانا" دەکات، لەو کاتەدا "ئینانا" هەست دەکات کە "دۆمۆزی" سووکایەتی پێکردووە و گرنگییەکەی کەمکردووەتەوە. "ئینانا" ون دەبێت و "دۆمۆزی" بەوە دڵخۆش دەبێت، پاشان "دۆمۆزی" لە جیهانی خوارەوەدا ون دەبێت و شێوەنی خەمناک بۆی دەستپێدەکات و هێزەکانی سروشت لە پیتاندن و گەشەکردن دەوەستن.

دۆمۆزی" بە پیاوێکی ڕووت نیشان دەدریت کە دەفرێکی بەدەستەوەیە کە سێ کانی ئاوی تێدایە، قژی بەسەر سێ کەزیدەدا دابەش بووە و ڕیشێکی"
.وەک باوەشێن هەیە، بەمەش هاوشێوەی خوداوەند "ئیا"یە لەگەڵ دەفری ئاوی ژیان
.لە شوێنەوارەکانی "دۆمۆزی" کانییەکی ئاوە بە ناوی (عین داما) لە ڕۆژهەڵاتی گوندی یارون لە باشووری لوبنان
.(دۆمۆزی" نازناوی زۆری لێنراوە، لەوانە: (دارتاشی خوداوەندەکان، خاوەن تۆر، گەورەی تۆر"
.ناوێکی فارسییە، ئەو ڕۆحە خراپانەن کە یارامەتی "ئەهریمەن" دەدەن :(Deava) دیاڤا •
خوداوەندێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی مانگ، لەدایکبوون، ڕاو، دارستان و دانیشتوانی درندەی دارستانەکانە. لای ڕۆمەکان وا بڕوا :(Diana) دیانا •
هێنراوە کاتێک ئەم ناوچەیە کەوتە ژێر دەستی ڕۆما. پەرستگاکەی لە ئاریشیا (Aricea) "دەکرا کە ڕۆحی دارێک بێت کە لە ناوچەی "ئاریشیا
یەکەم شای دارستانەکاندا جووتبوو. ڕۆمەکان لە نێوان ئەو و "ئەتێمیس"دا تێکەڵاوکردنیان (Virbius) "بوو، لەم شوێنەدا "دیانا" لەگەڵ "ڤێربیوس
.کرد

خوداوەندێکی یۆنانییە، کچی "ئاینۆس"ی کالیدۆنییە لە "ئەلیشا". "دیانیرا" بوو بە هاوسەری دووەمی "هێزکل (هەرقل)"، و :(Dianira) دیانیرا •
.کاتێک عەبایەکی پێشکەش کرد کە خوێنی "نیسوس"ی پێوە بوو، بوو بە هۆی کوشتنی

.دیتانۆ: خوداوەندێکی ئۆکاریتییە، باپیرەی ئۆکارتییەکانە، ئەمەش لە ئەفسانەی (دیتانۆ)دا هاتووە و ناوی دادوەریشی لێنراوە •

خوداوەندێکی ڕۆمانییە، کچی پاشای فینیقی "بێلۆس" بوو. لە شاری سور ڕایکرد کاتێک براکەی بە ناوی "پیکمالیۆن" :(Dido) دیدۆ •
هاوسەرەکەی (سیکایۆس)ی سەربڕی. شاری قرتاجەی دامەزراند و بوو بە شازنی، ئەو خۆی شازنە "ئەلیسا"یە. لەسەر سەکۆیەک لەبەر خەم و
.کڵۆی گیان و مردنی خۆی سووتاند کاتێک "ئیناس" کە خۆشی دەویست گەشتی کرد

دێرست: خوداوەندێک بوو لە شاری عەسقەلان. ئەفسانەکە دەڵێت خوداوەند "ئەفرۆدیت" لە خوداوەند "دێرست" تووڕە بوو، بۆیە ئارەزوویەکی •
توندی تێدا دروستکرد بەرامبەر بە یەکێک لەو کاهینانەی شوێنی کەوتبوون. لە ئەنجامی ئەم پەیوەندییەدا، دێرست کچێکی زۆر لێهاتوو و جوانی
لەدایکبوو. بەهۆی توندی شەرمەزاری لەم دووگیانی و لەدایکبوونە، کچەکەی برد بۆ بیابان و لەوێ لەسەر بەردێک جێی هێشت، خۆشی فڕێدایە ناو
دەریاچەیەک کە پڕ لە ماسی و دواجار دوای ئەوە دێرست گۆڕا بۆ ماسییەک کە سەری مرۆڤی هەبوو. کۆترەکان ئاگاداری کچە بچووکەکە بوون تا
گەورەی شوانەکانی پاشا دۆزییەوە و پەروەردەکردنی لەئەستۆ گرت و ناوی نا (سەمیرامیس). لەبەر ئەوە، ناوی سەمیرامیس شێوەندنی وشەی
.یەکانcurrent(حەمام/کۆتر)ـە لای سوو

خوداوەندێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی جیهانی خوارەوەیە، لەگەڵ خوداوەندی یۆنانی "پلوتۆ" و لەگەڵ "ئۆرکۆس" یەک خراوە، :(Dis) دیس •
.هەروەها ناوی "دیس" وەک ناوێک بۆ جیهانی خوارەوەش بەکاردێت

خوداوەندێکی فارسییە، لە سەرچاوەکاندا هاتووە کە دیڤاس لە کتێبەکانی ڤیدادا ڕۆحی خراپن (جنۆکەی خراپە کە ئەنگۆرا مینیو :(Devas) دیڤاس •
.دروستی کردوون) کە بەسەریاندا زاڵن، هەروەها هاتووە کە دیڤاس خوداوەندی ڕۆحە پیرۆزەکانی چاکەن

."خوداوەندێکی یۆنانییە، خوداوەندی دادپەروەری و یاسایە، یەکێکە لە سێ پەرییەکە، کچانی "زیوس" لە "ثیمس :(Dike) دیکی •

دیمارۆنت: خوداوەندێکی فینیقییە، کوڕی کەنیزەکێکی "ئۆران"ـە، هاوتایە لەگەڵ "حەدو" یان لەگەڵ "بەعل"ی جەبار لە ئۆگارتی، ئەگەرچی زۆرە •
"دیمارۆنت" کەسایەتییەکی ئەفسانەیی بێت کە لە میتۆلۆژیای ئۆکارتیدا باش نەناسراوە یان کەسایەتییەکی لاوەکییە. پێدەچێت ڕۆڵێکی لاوەکی گێڕابێت
.لە میتۆلۆژیای فینیقیای باشووردا

خوداوەندێکی یۆنانییە، خوداوەندی زەوی، کێڵگە و بەرهەمەکانە بەتایبەتی گەنم. کچی "کرۆنۆس" و "ڕیا"یە، هاوسەری :(Demeter) دیمیتەر •
"زیوس" و خوشکیشیەتی. کچەکەی ناوی "پێرسیفۆنی"یە، لای ڕۆمەکان هاوتای خوداوەند "سێریز"ـە. "دیمیتەر" بە ئیلهامێکی ڕۆژهەڵاتی و
دروستکراوێکی هێلینی (یۆنانی) دادەنرێت. "هادیس" کچەکەی (پێرسیفۆنی) بۆ ماوەی سێ مانگ ڕفاند کە تێیدا کێڵگەکان وشک دەبن. دوای ئەوەی
دیسە دیمیترا"ی وەرگرت و پەیکەرەکەی تا ساڵی ١٨١٠ی زایینی مایەوە، کاتێک دوو "crappy ئەورووپا گۆڕا بۆ مەسیحیەت، دیمیتەر ناوی "قە
ئینگلیز بردیان بۆ لەندەن و لە مۆزەخانەی بەریتانی دایاننا. لە شاری (ئەلۆیسیس)ی یۆنانی کە دیمیتەر لێی دەپەرسترا، لە ڕێوڕەسمە پەرستشییەکانیدا
کۆئەندامی نێرینەی پیاو دەردەکەوت کە بە هێمای بەرهەمهێنان لای یۆنانییەکان دادەنرا. دیمیتەر هونەرەکانی کشتوکاڵی فێری خەڵکی ئەلۆیسیس
کرد، و کوڕی پاشای ئەلۆیسیسی نارد بۆ ئەوەی ئەم هونەرە لە نێوان مرۆڤەکاندا بڵاو بکاتەوە. ئەم ئەفسانەیە لە جەوهەری خۆیدا لەگەڵ ئەفسانەی
ئایزیس و ئۆزایریس لە میسر، ئەفسانەی تەموز و عەشتار لە وڵاتی نێوان دوو ڕووبار (میزۆپۆتامیا)، ئەفسانەی ئەدۆنیس و عەشتەروت لە فینیقیا،
و ئەفسانەی سیبیل و ئاتیس لە فۆریجیا یەکدەگرێتەوە. قوتابی سەرەتایی، لە جەژنی خوداوەند "دیمیتەر"دا، لەگەڵ ئەو شێوەنەی بۆ ڕفاندنی کچەکەی
بۆ دۆزەخ دەکرا، و خواردنی تەنها بە کێکێکی پیرۆز و تێکەڵەیەک لە ئاو و ئارد و پونگە (نەعناع) سنووردار بوو، پاشان نمایشکردنی
.شانوگەرییەکی ئاینی دەهات کە گەڕانەوەی "پێرسیفۆنی" بەجەستە دەکرد

- دیۆنی (Dione): خوداوەندێکی یۆنانییە، خۆشەویستی "زیوس" بوو بەڵام جێی هێشت و وازی لێهێنا، "هێرا" لای زیوس جێگەی گرتەوە. لە بنەڕەتدا تایتانێک بوو، کچی ئۆقیانۆس و تێتس بوو، لە داستانی ئەلیادەدا هاتووە کە دایکی "ئەفرۆدیت"ـە.

- دیۆنیسۆس (Dionysus): خوداوەندێکی یۆنانییە، باوکی "زیوس"ـە لە "پێرسیفۆنی" و خۆشەویسترین کوڕی زیوس بوو لە لای، لە تەنیشتی لەسەر تەختەکەی لە ئاسمان دادەنیشت. "هێرا" حەسودی بەم پێگەیە بردوو و تایتانەکانی هاندا بۆ کوشتنی، لەو کاتەدا زیوس کردی بە بزن و پاشان بە گا بە مەبەستی شاردنەوەی لە چاو، بەڵام تایتانەکان دەستگیریان کرد و جەستەیان پارچەپارچە کرد و لە مەنجەڵێکدا کوڵاندیان. بەڵام خوداوەند "ئەتینا" دڵی ڕزگارکرد و بردی بۆ لای زیوس کە ئەویش پێشکەشی خوداوەند "سێمێلی (Semelle)"ی کرد، بەمەش دووگیان بوو و خوداوەندەکە جارێکی تر لەدایکبووەوە. ژنان جەژنی ئەویان بە سەرخۆشی و خۆشی و ڕێوڕەسمی نامۆ دەگێڕا. (سابازیوس) دوای هاتنی بۆ یۆنان بوو بە خوداوەندی شەراب و پارێزەری ڕەزەکان، پاشان بوو بە خوداوەندی سەرخۆشی و کارەکەی بەوە کۆتایی هات کە بوو بەو کوڕەی کە مرد بۆ ڕزگارکردنی مرۆڤایەتی و ئەفسانەیەک لە دەوری دروستبوو. دیۆدۆری سیسیلی لە ساڵی ٥٠ی پێش زاییندا ئەم ئەفسانەیەی بەوە لێکدایەوە کە یەکێکە لە ئەفسانەکانی نەبتییەکان، و لێکچوونێکی گەورە لە نێوان ئەفسانەی دیۆنیسۆس و ئەفسانەی ئۆزایریسدا هەیە. خەمباربوون بۆ مردنی دیۆنیسۆس و پاشان ئاهەنگگێڕان و دڵخۆشی بە زیندووبوونەوەی، بنچینەی ڕێوڕەسمە ئاینییە بەربڵاوەکان بوو لە یۆنان، کە ژنانی یۆنانی لە وەرزی بەهاردا کاتێک ڕەزەکان مۆ دەردەکەن، سەردەکەوتن بۆ سەر گردەکان بۆ پێشوازیکردن لە خوداوەندەکە کاتێک لەنوێوە لەدایک دەبێتەوە. دوو ڕۆژی تەواویان بە خواردنەوەی شەراب بە بێ حیساب بەسەر دەبرد، پاشان لە کاروانێکدا بە سەرکردایەتی دیۆنیسۆس دەڕۆشتن، لە پێشیانەوە ژنانی سەرسم بە دیۆنیسۆس بوون و گوێیان لە چیرۆکەکەی دەگرت و ئەو ئازار و مردن و زیندووبوونەوەیەی کە بەسەر خوداوەندەکەدا هاتبوو. بە توندی ڕایان دەکرد و لە هەموو ئەو شتانەی ڕزگاریان دەبوو، دەستیان بە بزنێک یان گایەک یان پیاوێکەوە دەگرت کە پێیان وابوو خوداوەندەکە چووەتە جەستەیەوە و بە زیندوویی پارچەپارچەیان دەکرد، ئەمەش وەک زیندووکردنەوەی یادی دیۆنیسۆس، پاشان خوێنەکەیان دەخواردەوە و گۆشتەکەیان دەخوارد وەک شێوازێکی خۆش، شێوازێکی خودایی پیرۆز. پێیان وابوو خوداوەندەکە بەم شێوەیە دەچێتە ناو جەستەیان و دەست بەسەر ڕۆحیاندا دەگرێت و ئەوان و خوداوەندەکە دەبن بە یەک شت، و بە شێوەیەکی سۆفیگەری لەگەڵیدا تێکەڵ دەبوون بەو هیوایەی کە دوای ئەو نامرن، هەروەها هەستیان دەکرد کە لە جەستەیان ڕزگاریان بووە و هێزی بڕینی پەردەی غەیبیان بەدەستهێناوە و دەتوانن پێشبینی بکەن. ئەم ڕێوڕەسمە سۆزدارێیانە بوون کە لە تراقیاوە بۆ وڵاتی یۆنان گواسترانەوە وەک بڵێی پەتایەکی ئاینی بێت هاوشێوەی پەتای سەردەمەکانی ناوەڕاست. شاری دەلفی هەوڵیدا ئەم ڕێوڕەسمە ئاینییانە دوور بخاتەوە، هەروەها فەرمانڕەوایانی شاری ئەسیناش هەوڵی ئەوەیان دا بەڵام نەیانتوانی، تەنها ئەوە نەبێت کە دیۆنیسۆس چووە ناو کۆمەڵەی خوداوەندەکانی ئۆلۆمب و ڕەنگی یۆنانی مرۆیی گرت و جەژنەکەی بە فەرمی گێڕدرا و شانۆی سەرگەردەکان گۆڕا بۆ کاروانی شکۆدار و گۆرانی بەهێز کە خاوەن شکۆ و جەلال بوون. ئەم ئاهەنگانەی کە بۆ دیۆنیسۆس دەگێڕدران لە وەرزی بەهاردا بوون، هەروەها دیۆنیسۆس بە شێوەی تەگەی نێرینە (بزن) نیشان دەدرا وەک خوداوەند "ئاتیس". مێژوونووسی جیهانی ئەستور، پەرستنی دیۆنیسۆسی بەوە لێکدایەوە کە لە پەرستنی سامی ڕۆژئاواییەوە هاتووە بە پشتبەستن بە هەندێک زاراوەی پەیوەندیدار بە پەرستنی دیۆنیسۆس کە ڕەگی سامیان هەیە هاتووە واتە گریا... پەرستنی دیۆنیسۆس بڵاو و ناسراو بوو لە چەندین شوێنی سووریا، ئەو گەنجە جوانە بوو، Baka کە لە Bakhos :وەک خوداوەندی شەرابی پیرۆز بوو. هەندێک لە مێژوونووسان ڕێبازی دیۆنیسیان بە یەکێک لە گرنگترین ڕێبازە باینییەکان (پەنهانییەکان) داناوە. جەژنی ئەو دەگێڕدرا لەوانە لە مانگی کانوونی دووەم و لە شوبات و سێیەمین لە سەرەتای وەرزی بەهاردا و لە وەرزی پایزدا لەگەڵ زەردبوونی گەڵای دارەکان. جەژنەکانی لە ئەسینا لە شکۆدارترین جەژنەکان بوون کە سێ ڕۆژ بەردەوام دەبوون (سەما و کەیف و شەڕاب و پێشکەشکردنی قوربانی بۆ ڕێگریکردن لە گەڕانەوەی ڕۆحی مردووەکان بۆ ماڵەکان و وێرانکردنیان). پیاوان، و لەم ئاهەنگانەدا زۆر کاری ناپەسەندی سێکسی ڕووی دەدا، هەروەها ئارەزووی سێکسی لای پیاوان و ژنان بەرز دەکردەوە و یارمەتی زۆربوونی وەچەی دەدا.

- دیۆنیشیا: خوداوەندێکی یۆنانییە، جەژنی بۆ دەگێڕدرا کە تێیدا شانۆگەرییە یۆنانییەکان پێشکەش دەکران، ئاهەنگەکەش بە کاروانێک دەست پێ دەکرا کە هێمای کۆئەندامی نێرینەی تێدا بەرز دەکرایەوە.

- ذات الودع: ناوی بتێکی مێینە بوو لە سەردەمی نەفامیدا، عەرەب سویندیان پێ دەخوارد.

- ذات أنواط: بریتی بوو لە دارێکی زۆر گەورە و سەوز کە پێی دەوترا ذات أنواط، ساڵانە دەچوونە لای و چەکەکانیان بەسەریدا هەڵدەواسی و لەلای سەربڕینیان دەکرد و ڕۆژێک لای دەمانەوە. ذات أنواط بۆ قورەیش و عەرەبەکانی تر بوو و شوێنەکەشی لە نزیک مەککە بوو.

- ذریح: ناوی بتێک بوو لە سەردەمی نەفامیدا، هۆزی کیندە ڕێزیان لێ دەگرت، یاقووتی حەمەوی بەوە ناساندووەتی کە لە ناوچەی حەزرەمەوت ناسراو بووە.

- ذو الخلصة: ناوی بتێک بوو لە بەردی سپی، پێگەیەکی گەورەی لای عەرەب هەبوو لە سەردەمی نەفامیدا، شوێنەکەی لە تەباڵە بوو. هۆزەکانی (دەوس، خەسعەم، بەجیلە و ئەوانی تر) دەیانپەرست. حەجی بۆ دەکرا و دیاری پێشکەش دەکرا، بە کەعبەی یەمامەش ناودەبرا. هەروەها وتراوە کە شوێنەکەی لە ناوچەی عەسیر بووە یان لە خوار مەککە بووە. یاقووتی حەمەوی دەڵێت: "ذو الخلصة لە چەند شوێنێکدا پەرستراوە، و جۆ و

گەنمیشیان هێناوە پێی و شیریان بەسەردا دەڕشت و لەلای سەربڕینیان دەکرد". "ذو الخلصة" جۆرێک بوو لە پەرستنی دار و بەرد، خزمەتکار و پەردەپۆشی هەبوو، ماڵێکی بۆ دروستکرابوو.

- ذو الرجل: ناوی بتێکی عەرەبییە، لە حیجاز لە سەردەمی نەفامیدا دەپەرسترا.

- ذو الشری: بریتی بوو لە بەردێکی ڕەش، بەرزاییەکەی ٤ پێ و پانییەکەی ٢ پێ بوو، لە ژێر پێیەکانیدا بنکەیەکی زێڕین هەبوو، تەواوی پەرستگاکەشی بە زێڕ دەرازێندرایەوە. ذو الشری نوێنەرایەتی خوداوەندی پیتاندنی دەکرد لای عەرەب لە سەردەمی نەفامیدا، هەروەها بە ناوی "دۆشەری"ش دەناسرا کە شێوەندنی وشەی ئارامییەکەی (دۆشرا)یە. ذو الشری لە خوداوەندە سەرەتاییەکانی نەبتییەکان بوو و پێیان دەوت خوداوەندی ڕووناککەرەوە، خوداوەندی خۆر، و جەژنەکەیان لە ٢٥ی کانوونی یەکەمدا دانا. لەلای قوربانی سەرەدەبڕدرا و خوێنی بەسەردا یان لەبەردەمیدا دەڕژا.

- ذو الغابة: گەورەی خوداوەندەکانی لۆحیانییەکان بوو، ئەمە نازناوی خوداوەندەکەیە نەک ناوی خۆی.

- ذو الکفین: ناوی بتێک بوو، هۆزی دەوس لە سەردەمی نەفامیدا دەیانپەرست.

- ذو الکعبات: ناوی کۆشکێک بوو لە نێوان حێرە و ئوبولە، و ئەندامانی هۆزی "ئەیاد" حەجیان بۆ دەکرد.

- ذو اللبا: ناوی بتێک بوو لە نیمچە دوورگەی عەرەبی.

- ذو سماوي: یەکێک بوو لە خوداوەندەکانی سابئییەکان، هەروەها بە پەروەردگاری ئاسمان ناودەبرا.

(پیتی ڕ)

- ڕابیسۆ (ڕابیسو): ناوی دێوێکی بابلییە.
- ڕابیۆ (ڕابیو): خوداوەندێکی ئۆکاریتییە.
- ڕات (ڕات): خوداوەندێکی میسرییە، هاوسەری خوداوەند "ڕەع"ـە.
- ڕادمەنتۆس (Radmantus): خوداوەندێکی یۆنانییە، کوڕی "زیوس" لە "ئەوروپا". ئەو نموونەی دانایی و دادپەروەرییە، دوای مردنی بوو بە دادوەر لە هادیس - دادگای ڕۆحی مردووەکان دەکات و چارەنووسیان دیاری دەکات.
- ڕاشابۆ: خوداوەندێکی ئۆکاریتییە، خوداوەندی لەناوچوونە لە دەقە ئەکادییەکاندا، ناوی ڕاشابۆ لە کاتی هاتنیدا لە دەقەکاندا لە ژێر ناوی "نێرگال"دا دەردەکەوێت، بەڵام لە سەردەمی هێلینیستیدا ناوی ڕاشابۆ لەگەڵ ناوی "ئەپۆلۆن"دا دەردەکەوێت.
- ربات الإحسان (خوداوەندەکانی چاکە): یۆنانین، ئەوان خوداوەندی چاکە و جوانین کە یاوەری خوداوەندەکانی هونەر (میوسات) دەکەن. ئەوان نوێنەرایەتی گۆرانی، سەما و بەختەوەری دەکەن. خوداوەندەکانی چاکە بە ناوە ڕۆمانییەکەیان "غراشیاء" یان "غریس" دەناسرێن و کچانی "زیوس" و "یورینۆمی"ـن. खुदاوەندەکانی چاکە لەسەر لوتکەی چیای ئۆلۆمب دەژیان:

* ئەگلایا: خوداوەندی درەوشانەوە و شکۆداری.
* ئەفرۆسین: خوداوەندی خۆشی و شادی.
* تالیە: خوداوەندی گوڵ و بەختەوەری.

ئەوان هەمیشە شوێن "ئەفرۆدیت" دەکەون و هاتووە کە دایکیان لە "دیۆنیسۆس"ـە، ئەغریقیش بە ناوی "کاریتات" (Charites) دەیانپەرستن.

- ربات القدر (خوداوەندەکانی چارەنووس) یان (بارسی): یۆنانی و ڕۆمانین، سێ کچی "زیوس"ـن لە "ثیمس"، ئەرکیان دارشتنی داهاتووی هەموو زیندووەکانە و ئەوانیش:

* کلۆتۆ: خەیاتی خەتی ژیان دەکات.
* لاشیسیس: چارەنووسی هەر تاکێک و درێژی خەتی ژیانی دیاری دەکات.
* ئەترۆبۆس: خەتی ژیان دەبڕێت.

ناوی یۆنانی بۆ خوداوەندەکانی چارەنووس "مۆیرا"یە و ناوە ڕۆمانییەکەیان "بارسی"یە.

- ڕاڤانا (Ravana): هیندییە، ناوی شەیتانێکە و سێ دەرکەوتنی هەیە، ئەو نەیاری "ڤیشنو" و نەیارێکی سەرسەختی "ڕاما"یە کە هاوسەرەکەی (سیتا)ی ڕفاند، ڕاماش بە تیرێک لە کەوانەکەی لێیدا.
- ڕاما شاندرا (Rama - Chandra): هیندییە، ناوەکە دەرکەوتنی حەوتەمینی "ڤیشنو"یە و بە گشتی بە ناوی "ڕاما" بە کورتی دەناسرێت، ئەو نوێنەرایەتی پاڵەوانی نموونەیی ئازا و بەڕێز دەکات.
- ڕانتەت: خوداوەندێکی میسرییە، یارمەتی زیندووبوونەوەی "ئۆزایریس"ی دا لە مردن.
- الربة (خوداوەندەکە): یەکێکە لە ناوەکانی لات، ئەو بەردەیە کە هۆزی سەقیف لە تائیف دەیانپەرست.

.ڕب ئەمنتت (پەروەردگاری ئەمنتت): خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی مەزن، لە بەردەم ئەویشدا دادگاییکردنی مردووەکان بەڕێوە دەچوو •

.ڕەشەب: خوداوەندێکی سامییە، پێدەچێت خۆی خوداوەندی کەنعانی بێت کە ناوی "ڕەشەف"ـە •

ڕەشەف: خوداوەندێکی کەنعانییە، خوداوەندی مردن و پیتاندن بەیکەوە و خوداوەندی پەتاکان و یەکێک لە خوداوەندەکانی جیهانی خوارەوەیە. • ناوەکەی بە لکێنراوی لە ناوی کەسەکاندا دەردەکەوێت، هەروەها وەک هاوتای خوداوەند "نێرگال" و خوداوەند "ئەپۆلۆ" لە دەقە فینیقی و یۆنانییەکاندا لە قوبرس دەردەکەوێت. واتای ناوی ڕەشەف = پەتا یان ئاگر. ناوەکەی بە شێوازی جیاواز دەخوێندرێتەوە لەوانە (ڕشوف، ڕشف، ڕشڤ، ڕوشفن، ڕوشفۆن). شێوازەکەی پێ بوو کە قوربانییەکان لەسەر پێی بتەکە سەرببڕدران، ڕەشەف لە ئۆگارت، جوبەیل، قوبرس و ئیبلا دەپەرسترا. بە کڵاوێک لە شاخی تەگەی نێرینە (بزن) کێشراوە، و لەسەر کێڵگەکاندا بە تەنوورەیەکی کورت کە بە ڕیشاڵ ڕازاوەتەوە دەردەکەوێت، ڕمێک و .قەڵغانێکی لە دەستی چەپیدا و تەوەرەیەکی لە دەستی ڕاستیدا بەدەستەوەیە

.ڕەسیبا: خوداوەندێکی ئەغریقییە، هاوسەری دووەمی "کرۆنۆس"ـە •

.ڕەزاء: یان (ڕەزا)، ماڵێک بوو بۆ بەنو ڕەبیعەی کوڕی کەعب •

ڕەزو: خوداوەندێکی سەموودییە، لای عەرەبی سەردەمی نەفامیدا بە ناوی "ڕەزا" و لای تەدمورییەکان بە "ڕەزو" ناسراو بوو کە ناوەکەی لەگەڵ • .خوداوەند "عەزیزو" بەستراوەتەوە، پێدەچێت ئەو ئەستێرەی بەیانی و ئێوارە بێت، هەروەها ناوی ڕەزو وەک بتێک لای سەقەوییەکان هاتووە

ڕەع: خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی خۆرە، بەڵکو ناوی خۆری ڕووتە، خوداوەندی خۆرە لە کاتی نیوەڕۆدا، و بە یەکێک لە کۆنترین • خوداوەندەکان دادەنرێت کە میسرییەکان پەرستوویانە و لە خوداوەندە مەزنەکانی میسرە. "خێپێرا" لە دوای ئەو هات لە ڕێگەی گۆڕدانی ناوی خۆیەوە، ئەو نموونە و هێما و دروستکەری جیهان و هەموو شتێکی ناو جیهانە، خوداوەندی گەورەی ئاسمان و پاشای هەموو خوداوەندەکانە و تەنها ئەو خاوەنی دەسەڵاتی پاراستنی شوێنەکە و توانارێتی. سەرەتای زەمان بوو کاتێک "ڕەع" لە ئاسۆدا بە شێوەی خۆر دەرکەوت و وا بڕوا دەکرا کە ڕەع لە ئاسماندا بە دوو بەلەم گەشت دەکات کە ئەوانیش: (عانت یان ماتت) کە لە کاتی هەڵاتنی خۆرەوە تا نیوەڕۆ گەشتی پێ دەکات، و بەلەمەکەی دووەم (سکت)ـە کە لە نیوەڕۆوە تا ئاوابوونی خۆر گەشتی پێ دەکات. کاتێک هەڵدێت، "ئاپپ" کە ئەژدیهایان مارێکە و هێمای خراپە و تاریکییە هێرشی دەکاتە سەر، و "ڕەع" لە جەستەی ئاپپدا تیرو ئاگرینەکانی بەتاڵ دەکاتەوە تا دەیسووتێنێت. ئەم چیرۆکە لە نێوان "حۆرس" و "سێت"دا دووبارە دەبێتەوە، و نوێنەرایەتی ململانێی ڕۆژانەی نێوان ڕووناکی و تاریکی دەکات. کاتێک ئۆزایریس دەستی بەسەر پێگەی "ڕەع"دا گرت، چەمکە ڕەوشتییەکانی وەک چاکە و خراپە، حەق و باڵت، بەسەر ڕووناکی و تاریکیدا جێبەجێ کران واتە بەسەر حۆرس و ست دا. بەو پێیەی "ڕەع" باوکی خوداوەندەکان بوو، سروشتی بوو کە هەر خوداوەندێک لایەنێکی ئەو بێت و ئەویش نوێنەرایەتی هەر خوداوەندێک بکات، ئەمەش بەهۆی سروودێکەوە دەسەلمێندرێت کە لەسەر دیوارەکانی پەرستگەیەک لە گۆڕی سیتی یەکەم لە دەوروبەری ساڵی ١٣٧٠ی پێش زاییندا نەخشێنراوە. بۆیە دەبینین ڕەع لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە خوداوەندەکان و کەسایەتییە خوداییەکاندا هەیە، و هەر خوداوەندێک بە دەرکەوتنی لایەنێکی "ڕەع" دادەنرێت. لە کۆندا، ئاواتی هەر میسرییەک بوو کە "ڕەع" ببێتە باوکی ڕاستەقینەی، و ڕەع خوداوەندی فەرمی دەوڵەت بوو و ناوەکەی لە نێوان گەلاندا بڵاوبووەوە، لێرەشدا سروودێک بۆ "ڕەع" دەهێنینەوە کە دەڵێت: "ئەی ئەو کەسەی کە وەک پاشا بەسەر هەموو خوداوەندەکاندا تاجداریت، تۆ پەروەردگاری ئاسمان و پەروەردگاری زەویت، دروستکەری ئەوانەی لە بەرزاییەکاندا دەژین و ئەوانەی لە قوڵاییەکاندا دەژین، تۆ خوداوەندی تاقانەیت...". قوربانی پێشکەشی "ڕەع" دەکرا بۆ نزیکبوونەوە لێی و ڕۆژانە قوربانی بۆ سەردەبڕدرا. ئەخناتۆن ڕایگەیاند کە ئەو خوداوەندێکی نەتەوەییە بەڵکو خوداوەندێکی جیهانییە لە ژێر ناوی "ئاتۆن"دا کە هەموو شتێک لەو سەرچاوە دەگرێت و هەموو شتێک بۆ ئەو دەگەڕێتەوە، و پەرستنی پێویستە لەسەر هەموو مەخلوقات لە مرۆڤ و ئاژەڵ. ئەو نوێنەرایەتی دادپەروەری دەکرد و هێمای ئەو بوو، بۆیە داوای دادپەروەری لەو کەسانە دەکرد کە دەبانپەرست، لەبەر ئەوە ئەو لە جیهانی زیندووەکاندا ئەو پێگەیەی هەبوو کە "ئۆزایریس" لە جیهانی مردووەکاندا وەک دادوەری مردووەکان هەیبوو و دادپەروەری بەتەواوی حەق دەپێوا. ناوەندی پەرستنی لە شاری هێلیۆپۆلیس بوو، و زۆرجار بە سەری باز (هەڵۆ) کێشراوە وەک هێمایەک بۆ توانای فڕینی لە ئاسماندا وەک باڵندە. چەندین ناو و شێوازی هەبوو کە لە خوداوەندە ناوخۆییەکانەوە :وەرگیرابوون و لەم شێوانە

.حۆرس" لە شێوەی باڵندەدا" *

.ئاتۆم" لە شێوەی مرۆڤدا کە خوداوەندی خۆرئاوابوونە" *

.ئامۆن" نوێنەرایەتی خۆر دەکات لە بەرزترین خاڵیدا" *

ڕەع" و خێزانەکەی کۆمەڵێک لە دۆزینەوەی نوێی خوداوەند پێکدەهێنن کە پێی دەوترا تاسوع، و هەموویان تا کۆتایی شارستانیەتی میسری مانەوە."

:ڕەع کوڕی هەبوو کە ئەوانیش

.خوداوەندی هەوا (Shu) "شۆ" *

.خوداوەندی تەڕو شێ (Tefnet) "تەفنۆت" *

.خوداوەندی زەوی (Geb) "جب" *

.خوداوەندی شەو (Nut) "نۆت" *

.(Osiris) "ئۆزایریس" *

.خوداوەندی خراپە (Seth) "ست" *

.(Isis) "ئایزیس" *

.(Nephtys) "نەفتیس" *

وتراوە کە یەکەم دەرکەوتنی "ڕەع" لە شێوەی کێلی بەردیندا بووە، و بە لەبەرکردنی دیسکێکی خۆر لەسەر سەری کێشراوە. ڕەع حاراکتی: .خوداوەندێکی میسرییە، ناوێکە کە لە خۆر نراوە، وەک سەرۆکی خوداوەندەکانی هێلیۆپۆلیس

- ڕەع حاراختی: خوداوەندی خۆرە، بە سەری باز (هەڵۆ) دەناسرێت کە دیسکێکی خۆری لەسەر سەریەتی. وشەی "حاراختی" واتە (حۆرسی ئاسۆ).
- ڕەع ئۆزر: خوداوەندێکی میسرییە.
- ڕەع حەرەمەخیش: خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی خۆری بەربەیانە، ئەو ڕەنگدانەوەی "ڕەع"ـە لای خۆری بەیانیان (الصباح).
- ڕەع حۆر ئەختی: خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندێکی کۆنە و یەکێکە لە وێنەکانی خوداوەندی خۆر. لە شاری هێلیۆپۆلیس دەپەرسترا، پەیکەرێکی لە پەرستگای (ئەبو سمبل) هەیە لە شێوەی مرۆڤدا و لە ناوچەوانیدا ماری پیرۆز دەرکەوتووە. ئەو بە خاوەنی خانوو و پەرستراوی پەرستگای ئەبو سمبل دادەنرێت، هەروەها میوانداری "ڕەع حۆر ئەختی" دەکات لەگەڵ کۆمەڵێک خوداوەندی میسری تر وەک: "ئامۆن ڕەع" خاوەنی شاری تایبەی فەرمی، و "بتاح" خاوەنی شاری مەفیس.
- ڕەع حۆر ئەختی ئاتون: خوداوەندێکی میسرییە.
- ڕەفاییم (ڕفائیم): بوونەوەرانێکن کە پێیان وابووە نوێنەرایەتی ڕەگەزی زەبەلاحەکان دەکەن، لە تەوراتدا هاتووە. وشەی "ڕەفاییم" لە کرداری (ڕەفا) واتە (چاکبوونەوە) هاتووە، گوزارشت لە پیتاندن دەکات دوای نەزۆکی. ڕەفاییم ئەو خوداوەندانەن کە خاوەنی تایبەتمەندی چاکبوونەوە و پیتاندنن، لە زمانی عەرەبیدا وشەی (ڕەفا) واتە کۆکردنەوەی شتێک بۆ لای یەکتر بۆ چاککردنی.
- ڕەفۆ (ڕفو): ناوی بتێک بوو لە سەردەمی نەفامیدا، هێمای پاراستنی سنوورەکان بوو.
- ڕەمانو (ڕمانو): واتای ناوەکەی (الرحمن - بەخشندە)یە، ئەو خۆی "مارتو یان ئامۆرو"یە.
- ڕەموون (ڕمون): خوداوەندێکی سوورییە، لای سامییە ڕۆژئاواییەکان ناسراو بوو. واتای ناوەکەی (المرعد - هەورەتەقە)یە، ئەو هاوشێوەی خوداوەند "ئەدەد" یان "حەدو"یە. ناوی شاری برمانا یان (بیت ڕەمانو) لە ناوەکەی ئەوەوە هاتووە.
- ڕەنتۆتە (ڕنتوتة): خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی دروێنەیە، لە هەرێمی فەیوم دەپەرسترا و بە مار هێمای بۆ دەکرا.
- ڕووت تاتەت (ڕوت تاتت): خوداوەندێکی کۆنی میسرییە.
- ڕووتی (Ruti): خوداوەندێکی فینیقییە، لە شاری بیبلۆس دەپەرسترا. کوڕی "ڕەع"ـە و لە میتۆلۆژیای فینیقیدا لەژێر سیفاتی جیاوازدا هاتووە، هەندێک جار بە سەری شێر دەکێشرێت.
- ڕۆما (Roma): خوداوەندێکی ڕۆمانییە، کچی "ئێفاندێز"ـە کە شاری ڕۆما بە ناوی ئەوەوە ناو نراوە. ئەو پارێزەری شارەکەیە، پەرستنی گرنگییەکی زۆری هەبوو بۆ ماوەیەک کە وای لە خەڵک دەکرد باوەڕیان بە نەمر بوونی شاری ڕۆما و نوێبوونەوەی هەبێت لەسەر بەردەوامی. پێش سەرکەوتنی مەسیحیەت سیفەتی پیرۆزی وەرگرت (سەدەی سێیەمی زایینی).
- ڕوومینا (Rumina): خوداوەندێکی ڕۆمانییە، ئەرکی چاودێریکردنی منداڵی ساوا بوو لە کاتی شیرپێداندا.
- ڕیا (Rhea): خوداوەندێکی یۆنانییە، کچی "ئۆرانۆس" و "جیا"یە، خوشک و هاوسەری "کرۆنۆس"ـە و دایکی خوداوەندەکانە. "کرۆنۆس" و "ڕیا" فەرمانڕەوای تایتانەکان بوون. لە منداڵەکانیان: (دیمیتەر، هادیس، هێرا، هەستیا، پۆسایدۆن, زیوس). کرۆنۆس لە پێشبینییەک دەترسا کە دەیووت یەکێک لە کوڕەکانی لای دەبات، بەهۆی ئەم پێشبینییەوە کرۆنۆس منداڵەکانی یەک بە یەک قووت دەدا.

)

- ڕیام (ریام): ماڵێک بوو لە سەنعا، حومەرییەکان ڕێزیان لێ دەگرت و قوربانییان لە لای سەر دەبڕی.
- ڕێرتی (ريرتي): خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی شێری دووانەیە.
- ڕێمۆس (Remus): خوداوەندێکی ڕۆمانییە، کوڕی "مارس" و "ڕیا سیلفیا"یە و برای دووانەی "ڕۆمۆلۆس" بوو. لە کێشەیەکی نێوانیاندا لەسەر دروستکردنی شاری ڕۆما، لەلایەن "ڕۆمۆلۆس"ـەوە کوژرا.

گۆرگی کاپیتۆڵ: هێمای ڕۆما.

• ڕێمۆن (ڕیمون): خوداوەندێکی فینیقییە، لە شاری جوبەیل ناسراو بوو.

- ڕێنینێت (Renenite): خوداوەندێکی میسرییە، هەندێک جار لە شێوەی شێر و هەندێک جار لە شێوەی ماری کۆبرادا دەردەکەوت. ئەرکی گرنگی ئەو یارمەتیدان و تێرکردنی منداڵی تازە لەدایکبوو بوو لە کاتی لەدایکبووندا، ناویشی پێ دەبەخشی و لە دوای مردنیش لە کاتی دادگاییکردندا یاوەری دەکرد.

(پیتی ز)

- زابیش: خوداوەندێک بوو لە شاری ئیبلا.
- زارپانیت (Zarpanit): خوداوەندێکی ئاشووری و بابلییە، هاوسەری خوداوەند "مەردۆخ"ـە.
- زاکار (Zaqar): خوداوەندێکی ئاشووری و بابلییە، خوداوەندی خەونەکان و هێنەری خەونی خۆشە بۆ مرۆڤایەتی.
- زەبابا (زبابا): خوداوەندێکی سۆمەرییە، ناوی لە سەرچاوە سۆمەری و ئەکادییەکاندا لە دەوروبەری ساڵی ٢٥٠٠ی پێش زاییندا هاتووە. پەرستگایەکی هەبوو لە شاری کیش و هاوتای خوداوەند "نینۆرتا" بوو (خوداوەندی گەردەلول و کوڕی ئینلیل). زەبابا بە خوداوەندی جەنگ وەسف دەکرێت، هاوسەرەکەی "ئینانا یان عەشتار" بوو بە سیفاتی جەنگاوەری کچ.
- زوحەل (Saturn): خوداوەندێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی چاندن و کشتوکاڵە، هاوشێوەی "کرۆنۆس"ـی یۆنانییە.
- زەفس (زفس): خوداوەندێکی یۆنانییە، ئەو خۆی خوداوەند "زیوس"ـە.
- زەفسی بەعلبەکي: لە سەردەمی هێلینیستیدا دەپەرسترا، دەگەڕێتەوە بۆ خوداوەندی خۆری ناوخۆیی کە سیفاتی خوداوەند زەفسی وەرگرتبوو.
- زەڵتو (زلطو): خوداوەندێکی بابلییە، واتای ناوەکەی (ململانێ و خەبات)ـە، ئەو هاوتای عەشتارە بە سیفاتی توندوتیژی.
- زۆهرە (الزهرة): خوداوەندێکی جیهانییە، بە ناوی جیاواز لە ناوچەیەک بۆ ناوچەیەکی تر دەپەرسترا. لە عەرەبستاندا لەژێر ناوی "العزى" دەپەرسترا و فینیقییەکان بە ناوی "عەشتەروت"، ئاشوورییەکانیش بە "ئەنائیتس" و ڕۆمەکان بە "ڤینۆس" و یۆنانییەکان بە "ئەفرۆدیت" دەیانپەرست. بابلییەکان بە ناوی "عەشتار" دەیانپەرست. بەشێک لە عەرەب بە ناوی "الزهرة" دەیانپەرست کە خوداوەندی جوانی و خۆشەویستی بوو لای گەلان. پەرستنی زۆهرە بڵاوبووەوە لە نێوان نەتەوە جیاوازەکاندا و پەرستگای بۆ دروستکرا، پەیکەری بۆ تاشرا لە شێوەی ژنێکی جوانی ڕووت کە هێمای ئەوین و ئارەزوو بوو. لە میتۆلۆژیای فارسی فەڕەسیدا لە شێوەی ژنێکی جوان کێشراوە کە عود دەژەنێت.
- زۆ (زو): خوداوەندێکی بابلییە، خوداوەندی باڵندە و گەردەلولی ئەفسانەیی لە سەرچاوە ئەکادییەکاندا. ئەو لە هێزەکانی جیهانی خوارەوەی وێرانکەرە، شێوەی تێکەڵەیەکە لە مرۆڤ و باڵندە. لە شێوەی سەر (هەڵۆ) بە سەری شێرەوە کێشراوە. ئەو هێمای هەوری باراناوی و ناوی ئاشووری ئەو "ئەمدۆغۆد"ـە واتە بارانی بەخوڕ. لە بۆشاییدا وەک هەورێکی مەلان دەست پێ دەکات و پاشان دەگۆڕێت بۆ باڵندەی باڵدار، دەنگی ناڵەی شێرە وەک گوزارشتێک لە دەنگی بروسکە و هەورەتەقە. نەخشەکانی لەسەر زۆرێک لە مۆرەکانی وڵاتی میزۆپۆتامیادا هەیە و بە چەندین سیفاتی جیاواز ناسراوە، لەوانە:

* "نینۆرتا" لە شاری نیپوور.
* "نینگێرسۆ" لە شاری غەرزۆ.
* "ئەیا ئۆ" لە شاری ئەشنونا و واتای ناوەکەی لێرە (شێخی لەوەرگەکان)ـە.

پێدەچێت کەسایەتی خوداوەندی یۆنانی "زیوس" لەم کەسایەتییە باڵندە بروسکەهێنەرەوە وەرگیرابێت کە بنکەکەی لە چیای ئۆڵۆمب بوو. چیرۆک و دەقی زۆر لەسەر ململانێی ئەو لەگەڵ خوداوەندەکاندا هاتووە. ئەفسانەکان دەڵێن ئەو "تەختەی چارەنووسەکان"ـی لە ماڵی خوداوەند "ئینلیل" دزیوە کە فەرمانڕەوای ئاسمان بوو و بەڕێوەبەرایەتی لە چیای جەبەل فریوە. بەم کارەش سیستمی جیهانی شێواند و پارچەی کۆنترۆڵکردنی جیهانی برد بۆ بارەگەکەی خۆی بۆ زاڵبوون بەسەر هەموو شتێکدا و گرتنی پیشەیەک. بە دزینی ئەم تەختانە، ئاژاوە لە گەردووندا دروستبوو و چالاکی سروشت وەستا، لەو کاتەدا خوداوەندی دایک "دینجەرمای" بە پێشنیاری خوداوەندی دانا "ئینکی / ئەیا" دەستووردانی کرد دوای ئەوەی "نینۆرتا" نەیتوانی بە تەنها شکست بە زۆ بهێنێت. زۆ چەکەکانی خۆی ئامادەکرد بەڵام "نینۆرتا" بە حەوت با کلیلی خۆی سەرکەوتوو بوو لە هێرشکردنە سەر "زۆ" و گەڕاندنەوەی تەختەی چارەنووس. لەم ململانێیەدا هێزی سروشت و حیکمەتی مرۆڤ دەردەکەوێت کە کامەیان بەهێزترە. زۆ لەسەر مۆرە لۆلوویەکاندا دەردەکەوێت لە سەردەمی ئەکادی کۆندا لە شێوەی تیرێک کە ئاراستەی نەسرێک کراوە و لە پشتیدا چوار خوداوەندی تر وەستاون کە ئاوی ڕژاو لە شانی یەکتر دەرژێت کە هێمای خوداوەند "ئینکی"یە. لە باشووری لوبنانیش قەڵایەک هەیە بە ناوی (مجدل زۆن) واتە قەڵای زۆن، و هەمیشە وا بڕوا دەکرا کە "زۆ" لەو چیایەدا نیشتەجێ بووە.

- الزوەر (الزور): ناوی بتێک بوو لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا، بە جەواهر ڕازاوەتەوە و وتراوە کە لە زێڕ و یاقووت دروستکراوە و لەسەر چیایەک بوو کە پێی دەوترا جەبەل ئەلزوەر.
- زۆرڤان (Zurvan): خوداوەندێکی فارسییە، خوداوەندی کات و چارەنووسە، ئەو باوکی هەر یەکە لە:

* ئەهورا مەزدا.
* ئەنگرە مینیو.

- الزون (الزون): بتێک بوو لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا، وەک پێشتر وتراوە شوێنی کۆبوونەوەی بتەکان بوو کە لەوێدا دەخران و دەڕازانەوە.
- زەووس (زوس): ئەغریقییە، ئەو خۆی "زەفس" و "زیوس"ـە (سەیری زیوس بکە).
- زیوس (Zeus): یان زەهوس یان ئۆزۆس یان زەفس، خوداوەندێکی یۆنانییە، پاشای هەموو خوداوەندەکان و خوداوەندی هەورەتەقە و بروسکەیە، بە مەڕوماڵاتی بەپێت و گەردەلولەکان نوێنەرایەتی دەکرێت. باوکی "کرۆنۆس" و دایکی "ڕیا"یە. دەربارەی لەدایکبوونی ئەفسانەکان دەڵێن کرۆنۆس منداڵەکانی قووت دەدا، بەڵام بۆ ڕێگریکردن لەوە ڕیا کاتێک زیوسی لەدایکبوو، بردی بۆ دوورگەی کریت و بەردێکی پێدا لەجیاتی منداڵەکە.

منداڵەکانی تری: (دیمیتەر، هادیس، هێرا، هەستیا، پۆسایدۆن، زیوس). لای ڕۆمەکان بە "جوپیتەر" وەسف دەکرێت. زیوس بە توانای بێپایان و سەرکردەیەک وەسف دەکرێت کە دادپەروەر و دانا بووە، درۆی نەدەزانی. زیوس جیهانی لە نێوان خۆی و براکانیدا دابەشکرد، ئاسمان بوو بە بەشی ئەو، دەریاکان بۆ "پۆسایدۆن" و ناخی زەوی و مردووەکان بۆ "هادیس". زیوس بوو بە سەرۆک و فەرمانڕەوای خوداوەندەکان لە چیای ئۆڵۆمب، ئەو سەرپەرشتیاری سیستمی ڕەوشتی و پارێزەری سنوور و ماڵەکان بوو و سەرچاوەی یەکەمینی یاساکان بوو. پەرستگایەکی هەبوو لەسەر چیای (یوکتاس) پاشان گۆڕەکەی لەوێ بوو وەک هێمایەک بۆ ژیان و زیندووبوونەوەی ڕوەکەکان. بە گای پیرۆز وەسف دەکرێت و بەم سیفاتەش لەگەڵ "پاسیفیا" هاوسەری "مینۆس" لە ئەفسانەکانی کریتدا جووتبوو کە بوو بە هۆی لەدایکبوونی "مینۆتۆر". زیوس چەندین هاوسەری هەبوو، هاوسەری سەرەکی ئەو "هێرا" بوو کە بەردەوام بەهۆی عەشق و حەزەکانی زیوسەوە ئازاری دەچێژت. زیوس توانای ڕێگریکردنی لە بەرامبەر جوانی ژناندا نەبوو، و منداڵی زۆری لە خۆشەویستەکانی هەبوو لەوانە: (دیۆنی، میتیس کە هێمای پەیکەر و حیکمەت بوو). لە قۆناغێکدا زیوس هاوسەرەکەی (میتیس)ی قووت دا لە ترسی ئەوەی منداڵەکەی لە تەختی پاشایەتی لایببات، دوای ئەمەش زیوس بوو بە خاوەنی حیکمەت و لە ناوچەوانی ئەویش "ئەتینا" لەدایکبوو. زیوس هاوسەرگیری لەگەڵ "ثیمس" کرد کە کچانی کاتەکانی بۆ هێنا، هەروەها لەگەڵ "یورینۆمی" هاوسەرگیری کرد کە کچانی چاکەی بۆ هێنا، لەگەڵ "نیمۆسینی" هاوسەرگیری کرد کە کچانی شیعر و هونەری (نۆ کچەکە) بۆ هێنا. پاشان لەگەڵ "لیتو" هاوسەرگیری کرد کە "ئەپۆلۆ" و "ئەتیمیس"ی لێ بوو. پاشان لەگەڵ خوشکەکەی "دیمیتەر" هاوسەرگیری کرد کە "پێرسیفۆنی" لێ بوو. لە کۆتاییدا لەگەڵ خوشکەکەی "هێرا" هاوسەرگیری کرد و کردی بە شازنی چیای ئۆڵۆمب، لەویش "هێبی"، "ئێریس"، "ئاریس" و "هێفایستۆس" و "ئیلیسیا"یان لێ بوو. پاشان زیوس پەیوەندی لەگەڵ "سێمیلی" بەست و "دیۆنیسۆس"یان لێ بوو، لەگەڵ "دیۆنی"شدا "ئەفرۆدیت"یان لێ بوو. زیوس لەگەڵ ماری گەورە (تیفۆن) کە پێنجسەد سەری هەبوو ململانێی کرد، وا بڕوا دەکرێت کە ئەم تیفۆنە مرۆڤێک بوو لەسەر شێوەی وەحش کە لە کیلیکیا لەدایکبوو و دایکی (غێیا) بوو. لەبەر گەورەیی جەستەی کاتێک دەوەستا سەری دەگەیشتە ئەستێرەکان و بەشی خوارەوەی جەستەی لە مار پێکهاتبوو، جەستەی بە پەڕ و موو داپۆشرابوو و لە دەمیەوە ئاگر دەردەچوو. خوداوەندەکان لە ترسی ئەو بەرەو میسر ڕایانکرد، جگە لە زیوس کە بە شمشێرەکەی هێرشی کردە سەر و تا چیای کاسیۆس دوای کەوت، کە چیایەکی ئۆگارتی بوو. لەوێ تیفۆن بەسەر زیوسدا سەرکەوت و لە ئەشکەوتێکدا حەشاری دا، بەڵام "هێرمس" ڕزگاری کرد. دواتر زیوس سەر تیفۆن و لە کێبەرکێدا بەردی ئاگرینی تیگرت و لەو کاتەوە لوتکەی چیاکە ئاگری لێ دەردەچێت. جەژنی ئۆڵۆمپیاد - لەسەر شەرەفی "زیوس" دەگێڕدرا، لە شوێنە پیرۆزەکانی ئەو لەسەر (هەڵۆ) و داری بەڕوو بوون. کۆنترین پەرستگای زیوس پەرستگای (دۆدۆنا Dodona) بوو لە باکووری ڕۆژئاوای یۆنان لە ناوچەی ئیپیرۆس، لەوێدا پێشبینییەکان لە ڕێگەی دەنگی گەڵاکانی داری بەڕووەوە دەکران.

- زیوسۆدرا (Ziusudra): پاڵەوانی تۆفانی سۆمەرییە، ئەو کەسەی کە شایستەی نەمر بوو بە بێ منداڵەکانی تری مرۆڤایەتی لە کارەساتی تۆفاندا، چونکە ئەویش مرۆڤایەتی لە ڕێگەی ئەو کەشتییەوە ڕزگارکرد کە دروستی کردبوو بەپێی ئامۆژگاری خوداوەندی دانا "ئینکی". لای ئەکادییەکان بە ناوی "ئۆتناپیشتیم" هاتووە. واتای ناوی زیوسۆدرا واتە (ئەو کەسەی کە تەمەنی درێژی پێبەخشراوە)، ئەمەش بەپێی ئەو نەمراییەی کە خوداوەندەکان دوای تۆفان پێییان بەخشیبوو. ئەو لە شاری شوروباک دەژیا.

- سابانۆ: خوداوەندێکی ئۆگارتییە، ئەو بەرجەستەکردنی گای پیرۆز بوو لای ئەوان و پارێزگاری لە ناوی خۆی کردووە وەک ناوەندێکی پەرستش لە ناوی "کرۆنۆس"ـەوە هاتووە کە لای ڕۆمەکان بە "ساتۆرن" ناسراو بوو (Saturday) لەسەر بەردەوامی سەردەمی کۆن. ناوی ڕۆژی شەممە.
- ساتران: خوداوەندێکی ئیلامییە، بە ناوی "ئەستاران"یش هاتووە. ناوەندی پەرستنی لە شاری (دێر) بوو پاشان پەرستنی گواسترایەوە بۆ ناوەوەی وڵاتی بابل. بە خوداوەندی دادپەروەری وەسف دەکرێت کە لە ڕێگەی دادپەروەرییەوە کێشەی سنووری نێوان دەوڵەتانی چارەسەر دەکرد، هەروەها وەک یەکێک لە خوداوەندەکانی چاکبوونەوە لە سەردەمی کۆنی بابلدا وەسف دەکرێت. لە هەندێک دەقدا هاتووە کە ئەو خوداوەندێکی سۆمەرییە و ناوی لە ئەفسانەی ئینانا و دۆمۆزیدا هاتووە، ئاهەنگی بۆ دەگێڕدرا لە شاری دێر کە لە بنەڕەتدا خوداوەندی دادپەروەری بوو.
- ساتۆرش: خوداوەندێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی کشتوکاڵە، فێری مرۆڤایەتی کرد چۆن زەوی بکێڵن و سەردەمێکی زێرینی بۆ شاعیران هێنا. جەژنی بۆ دەگێڕدرا لە وەرزی پایزدا بە ناوی (ساتۆرنالیا) کە تێیدا کەیف و سەما زۆر بوو.
- ساتۆرن (Saturn): خوداوەندێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی ڕوەک و دروێنەیە، هاوتایە لەگەڵ "کرۆنۆس"ـی یۆنانی.
- ساتی (Sati): خوداوەندێکی میسرییە، هاوسەری یەکەمینی "خنووم" بوو. یارمەتی هاوسەرەکەی دەدا لە پاراستنی نیل و تاقگەی نیل، ناوەکەی واتە (ئەو کەسەی کە بەسەر ماردا زاڵە لە ئەمتی) کە لەوێدا ڕۆحی مردووەکان قووت دەدرێن. ساتی بە تاجێکی سپی لەگەڵ دوو قۆچ و تیر و کەوان کێشراوە، ئەو هێمای خێرایی لافاوی نیل بوو.
- ساتیر: ڕۆمانین، ئەوان شەیتانەکانی سروشت و هاوڕێی "باخۆس" (خوداوەندی شەڕاب) بوون. جەستەیان نیوەی سەرەوەی مرۆڤ و نیوەی خوارەوەی بزن بوو، هەندێک جار بە شێوەی ئەسپیش کێشراون. لای یۆنانییەکان بە "سایلۆس" ناسراون کە لە ئاهەنگی سەرخۆشیدا دەردەکەون.
- ساراس: خوداوەندێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی سێوزایی و پارێزەری مردووەکان بوو لە میتۆلۆژیای کۆندا.
- ساراسڤاتی (Sarasvati): خوداوەندێکی هیندییە، خوداوەندی زانست و هونەرە لە ئەفسانەکانی دواییدا. هاتووە کە ئەو هاوسەری بەراهما بوو و لە جەستەی ئەو لەدایکبوو. ئەو خوداوەندی حیکمەت و زانست و مۆسیقایە، بە چوار قۆڵەوە لەسەر گوڵی لۆتۆس دانیشتووە.

- کشتوکاڵیان دەکرد تا دەرچوونیان لە میسر. ئەو باوکی فیرعەون ڕەمسیسی یەکەم بوو بە ناوی "سێتی"، و ئەم ناوەش لە ناوی خوداوەند "ست" وەرگیراوە.
- ست بەعل: خوداوەندێکی میسرییە، کاتێک هێکسۆسەکان هاتنە میسر لێکچوونێکی زۆر لە نێوان خوداوەند "ست" و خوداوەندی کەنعانی "بەعل"دا بینرا، بۆیە هەردوو ناوەکەیان یەکخست لە ژێر ناوی "ست بەعل".

ستەخ (ستخ): خوداوەندێکی میسرییە، ناوی "ستەخ" یەکێکە لە ناوەکانی خوداوەندی کۆنی میسر "ست". هێکسۆسەکان دوای ئەوەی ناوی • خوداوەندەکەی خۆیان لەگەڵ خوداوەندی کۆنی میسری "ست" یەکخست ئەم ناوەیان لێنا. ناوی "سۆستەخ" یان "وەستەخ" لە دەقەکاندا هاتووە کە بە واتای دڕندەیەک دێت کە هێرشی کردووەتە سەر مانگ لە نێوان خوداوەند "حۆرس" و "تۆت"دا. ناوی ستەخ لە دەلتادا بڵاوبووەوە و بوو بە .خوداوەندی جەنگ لای مرۆڤایەتی

.ست - قێسۆ: خوداوەندێکی میسرییە، لەناوچوونی ئێسکەکانە، لە شاری مەفیس دەپەرسترا •

.ستە: خوداوەندێکی میسرییە، لە شاری ستە بە شێوەی مێینەی شێر کێشراوە •

خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی نووسین و زانستە. پەیوەندییەکی توندی لەگەڵ خوداوەند "تۆت"دا هەبوو وەک مامۆستای :(Seshat) سێشات • نووسین و ئەدەب و تۆمارکردنی ڕووداوە مێژووییەکان. پێدەچێت هاوسەری خوداوەند تۆت بووبێت، لەسەر سەری مانگێکی چەماوە و ئەستێرەیەک .و دوو پەڕی پێوە بوو

السجة والبلجة: ناوی دوو بت بوون کە هۆزەکەیان و پەرستنیان نەناسراوە، ناوی هەردووکیان بەدەم یەکەوە لە فەرموودەیەکی پێغەمبەردا (د.خ) • .هاتووە

.سوحام: خوداوەندێکی میسرییە، ناوێک بوو بۆ دەریاچەیەک لە ناوچەی (سنمت عارو)ی کۆن •

.سەنحەت: خوداوەندێکی میسرییە، هێمای بۆ دەکرێت بە سەری مێینەی شێر، کە ئاماژەیە بۆ هێزی خۆری سووتێنەر •

خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی جەنگاوەرە، بە سەری مێینەی شێر کێشراوە لەسەر جەستەی ژنێکی تەواو. پێدەچێت :(Sekhmet) سێخمەت • لەگەڵ خوداوەند "حاتحۆر"دا یەکخرابێت کە شێوەی مێینەی شێری وەرگرتبوو. سێخمەت هاوسەری "پتاح" و دایکی "نیفەرتۆم" بوو و بە یەکێک لە خوداوەندە کۆنەکانی میسر دادەنرێت. سێخمەت هێمایەک بوو بۆ سزادانی ئەو کەسانەی کە سەرپێچی فەرمانی خوداوەندیان دەکرد، کاتێک تووڕە دەبوو نەخۆشی و ناخۆشی دەهێنا. کاتێک بەسەر میسرییەکاندا گرانی یان نەخۆشی دەهات دەیانگوت ئەمە بەهۆی سێخمەتەوەیە کە وەک ئاگر وایە و .هیچ شتێک ناهێڵێتەوە. کاهینەکانی سێخمەت لە هونەری پزیشکیدا لێهاتوو بوون چونکە تەنها خۆیان دەیانزانی چۆن تووڕەیی ئەو هێمن بکەنەوە

سەد: خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی مردووەکانە، پارێزەری سنووری ڕۆژهەڵاتییەکانە، بە سەری سەگی کێوی (کۆین ئاوی) و هەندێک جار • .بە سەری باز (هەڵۆ) کێشراوە

.سەرتور: خوداوەندێکی سۆمەرییە، دایکی "دۆمۆزی" بوو وەک لە ئەفسانەی (ئینانا و دۆمۆزی)دا هاتووە •

.سەر خێرۆ: خوداوەندێکی میسرییە، واتای ناوەکەی (وشەی لێکدراو)ە کە لە "ئۆنسی"یەوە هاتووە •

خوداوەندێکی میسرییە، دواتر بە "سوبەک ڕەع" ناونرا، ئەمەش کاتێک بوو کە چووە سەر سیفاتی "ڕەع". "سوبەک" :(Sebek) سوبەک • خوداوەندی ئاو و لافاوەکانە، هاوسەرەکەی خوداوەند "حاتحۆر"ە. پەرستنی سوبەک لەگەڵ خێزانی دوانزەهەمدا بڵاوبووەوە و پەرستگای بۆ .دروستکرا، لە شێوەی تیمساح یان مرۆڤێک بە سەری تیمساحەوە دەکێشرا لە شاری هێلیۆپۆلیس و فەیوم

سوبەک ڕەع: خوداوەندێکی میسرییە، ئەو خۆی خوداوەند "سوبەک"ـە کە سیفاتی "ڕەع"ی وەرگرتووە. ناونانی بەم ناوە لە سەردەمی خێزانی • .دوانزەهەمدا بوو، ئەمەش بەهۆی نزیکبوونەوەی پەرستنی لەگەڵ خوداوەند ڕەع

خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی خراپە و تاریکییە، کوڕی "سێب" و "نۆت"ـە، هاوسەری "نەفتیس" و برای "ئۆزایریس" و :(Set) ست • خوشکەکەی "ئایزیس"ـە. لای یۆنانییەکان هاوتای "تیفۆن"ـە. ست نوێنەرایەتی بیابان و وشکەساڵی دەکات، بە سەری کەر، سەگ یان زەرافە هێمای بۆ دەکرێت. چیرۆکێکی زۆر لە دەوری هەیە کە نوێنەرایەتی حەسودی و کینەی "ست" بەرامبەر بە برای خۆی "ئۆزایریس" دەکات کە لە کۆتاییدا کوشتی. ئەم چیرۆکە هاوشێوەی چیرۆکی قابیل و هابیلە. ئەمەش وای لە "حۆرس"ی کوڕی ئۆزایریس کرد کە تۆڵەی باوکی بکاتەوە و شەڕێکی گەورە لە نێوان حۆرس و ستدا ڕوویدا، کە کۆتاییەکەی بە ئاشتبوونەوە و دابەشکردنی میسر بوو. هۆزەکانی باکوور ویستیان ست فەرمانڕەوایی بکات و پێیان وابوو ئەو لە ئۆزایریس باشترە، بەڵام باشوورییەکان دەیانگوت حۆرس شایستەیە. شەڕی حۆرس و ست نوێنەرایەتی ململانێی نێوان ڕووناکی و تاریکی، و سەرکەوتنی ژیان بەسەر مردندا دەکات. ست هێرشی دەکردە سەر "عەناهـ" (مەبەست لێرەدا نیشاندانی هێزی سێکسی و نێرینەییە) بەڵام عەناهـ بەرگری نەدەکرد. ست بە ناوی "تیفۆن" و "سۆستەخ"یش ناودەبریت. پەرستنی ست لای میسرییەکان کۆن بوو بەڵام لە سەردەمی هێکسۆسەکاندا سەرلەنوێ زیندوو بووەوە، چونکە ئەوان کاتێک هاتنە میسر لێکچوونێکی زۆریان لە نێوان ست و خوداوەندەکەی خۆیان "بەعل"دا بینی، بۆیە هەردووکیان یەکخست. و کەفت (کەنیزەکەکانی) ست بەردەوام بوون لە پەرستنی تا دەرچوونیان لە میسر. ئەو باوکی فیرعەون .ڕەمسیسی یەکەم بوو بە ناوی "سێتی"، و ئەم ناوەش لە ناوی خوداوەند "ست" وەرگیراوە

ست بەعل: خوداوەندێکی میسرییە، کاتێک هێکسۆسەکان هاتنە میسر لێکچوونێکی زۆر لە نێوان خوداوەند "ست" و خوداوەندی کەنعانی "بەعل"دا • ."بینرا، بۆیە هەردوو ناوەکەیان یەکخست لە ژێر ناوی "ست بەعل

ستەخ (ستخ): خوداوەندێکی میسرییە، ناوی "ستەخ" یەکێکە لە ناوەکانی خوداوەندی کۆنی میسر "ست". هێکسۆسەکان دوای ئەوەی ناوی • خوداوەندەکەی خۆیان لەگەڵ خوداوەندی کۆنی میسری "ست" یەکخست ئەم ناوەیان لێنا. ناوی "سۆستەخ" یان "وەستەخ" لە دەقەکاندا هاتووە کە بە واتای دڕندەیەک دێت کە هێرشی کردووەتە سەر مانگ لە نێوان خوداوەند "حۆرس" و "تۆت"دا. ناوی ستەخ لە دەلتادا بڵاوبووەوە و بوو بە .خوداوەندی جەنگ لای مرۆڤایەتی

.ست - قێسۆ: خوداوەندێکی میسرییە، لەناوچوونی ئێسکەکانە، لە شاری مەفیس دەپەرسترا •

.ستە: خوداوەندێکی میسرییە، لە شاری ستە بە شێوەی مێینەی شێر کێشراوە •

- سێشات (Seshat): خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی نووسین و زانستە. پەیوەندییەکی توندی لەگەڵ خوداوەند "تۆت"دا هەبوو وەک مامۆستای نووسین و ئەدەب و تۆمارکردنی ڕووداوە مێژووییەکان. پێدەچێت هاوسەری خوداوەند تۆت بووبێت، لەسەر سەری مانگێکی چەماوە و ئەستێرەیەک و دوو پەڕی پێوە بوو.
- السجة والبلجة: ناوی دوو بت بوون کە هۆزەکەیان و پەرستنیان نەناسراوە، ناوی هەردووکیان بەدەم یەکەوە لە فەرموودەیەکی پێغەمبەردا (د.خ) هاتووە.
- سوحام: خوداوەندێکی میسرییە، ناوێک بوو بۆ دەریاچەیەک لە ناوچەی (سنمت عارو)ی کۆن.
- سەنەحەت: خوداوەندێکی میسرییە، هێمای بۆ دەکرێت بە سەری مێینەی شێر، کە ئاماژەیە بۆ هێزی خۆری سووتێنەر.
- سێخمەت (Sekhmet): خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی جەنگاوەرە، بە سەری مێینەی شێر کێشراوە لەسەر جەستەی ژنێکی تەواو. پێدەچێت لەگەڵ خوداوەند "حاتحۆر"دا یەکخرابێت کە شێوەی مێینەی شێری وەرگرتبوو. سێخمەت هاوسەری "بتاح" و دایکی "نیفەرتۆم" بوو و بە یەکێک لە خوداوەندە کۆنەکانی میسر دادەنرێت. سێخمەت هێمایەک بوو بۆ سزادانی ئەو کەسانەی کە سەرپێچی فەرمانی خوداوەندیان دەکرد، کاتێک تووڕە دەبوو نەخۆشی و ناخۆشی دەهێنا. کاهینەکانی سێخمەت لە هونەری پزیشکیدا لێهاتوو بوون چونکە تەنها خۆیان دەیانزانی چۆن تووڕەیی ئەو هێمن بکەنەوە.
- سەد: خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی مردووەکانە، پارێزەری سنووری ڕۆژهەڵاتییەکانە، بە سەری سەگی کێوی (کۆین ئاوی) و هەندێک جار بە سەری باز (هەڵۆ) کێشراوە.
- سەرتۆر: خوداوەندێکی سۆمەرییە، دایکی "دۆمۆزی" بوو وەک لە ئەفسانەی (ئینانا و دۆمۆزی)دا هاتووە.
- سەر خێرۆ: خوداوەندێکی میسرییە، واتای ناوەکەی (وشەی لێکدراو)ە کە لە "ئۆنسی"یەوە هاتووە.

- شاری ئۆر (ئەکشینۆجال): ئەرکی چاودێریکردنی هێزەکانی خراپە بوو لە شەودا، ڕێژەیەکی زۆری لە مەڕوماڵات دەگرت، ژمارەی پیرۆزی ئەو ٣٠ بوو و هێماکەشی مانگی یەکشەوە (هیلال) بوو.
- سێنتیا (Cynthia): خوداوەندێکی یۆنانییە، ناوێکە لە ناوەکانی "ئەتێمیس"، بەم ناوە ناونرا چونکە لەسەر چیای سێنتۆس لە دوورگەی دیلۆس لەدایکبوو.
- سەنکال: ناوێکی کۆنی ئارامییە.
- سەهەر: ناوی خوداوەندی مانگە لای ئارامییەکان (سەیری "سن" بکە).
- سەواع: بتێک بوو لای عەرەبی نیمچە دوورگەی عەرەبی، لە شێوەی ژندا بوو، شوێنی پەرستنی لە ناوچەی ڕەهات بوو لای هۆزی هودەیل. خزمەتکاری تایبەتی هەبوو لە بەنو لیحیان، لەلایەن عەمری کوڕی عاسییەوە لە ساڵی ٦٢٩ی زایینیدا تێکدرا.
- سۆتي: خوداوەندێکی میسرییە.
- سۆتێرا: خوداوەندێکی یۆنانییە، واتای ناوەکەی (ڕزگارکەر)ە، لەگەڵ خوداوەند "عەناهـ" لای کەنعانییەکان هاوشێوەیە.
- سورخۆر مش: خوداوەندێکی سۆمەرییە، بەشی سەرەوەی جەستەی کەر و بەشی خوارەوەی ماسی بوو لەگەڵ کلک، ئەو لەژێر فەرمانی خوداوەند "ئینکی"دا بوو.
- سۆل (Sol): خوداوەندێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی خۆرە و لەگەڵ "هێلیۆس"دا یەک خراوە.
- سۆما (Soma): خوداوەندێکی هیندییە، نوێنەرایەتی هێزی ڕوەکی پیرۆز دەکات کە بە ئاوی ژیان دادەنرێت و نەخۆشی چاک دەکاتەوە، لە ئەفسانەکانی دواییدا لەگەڵ مانگدا یەک خراوە.
- سۆمانۆس (Summanus): خوداوەندێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی بروسکەی شەوانەیە.
- سۆمۆکان (Sumogan): خوداوەندێکی سۆمەرییە، خوداوەندی ئاژەڵ و لەوەرگەی کێوییە، لەژێر فەرمانی "ئینکی"دایە. بە ناوی "سۆمۆفان"یش هاتووە و لای هەندێک مێژوونووس بە "شۆمۆقان" نووسراوە.
- سوێد: خوداوەندێکی میسرییە، پەیوەندی بە خوداوەند ئایزیسەوە هەیە.
- سیارا - ئیدین - لۆ: خوداوەندێکی سۆمەرییە، کوڕی "کرجیز"ـە.
- سیارا سمتا: خوداوەندێکی سۆمەرییە، خوشکی خوداوەند "نانستی"یە.
- سیبێل (Cybele): خوداوەندێکی یۆنانی و ڕۆمانی و حیسییە، لە لیدیا و فۆریجیا و ئیتاڵیا دەپەرسترا. لە یۆناندا بە کچی چیاکان ناسراو بوو، کاهینەکانی ژنی کۆن بوون کە لە ئەشکەوتەکاندا دەژیان و پێشبینییان بە وشەی تەمومژاوی دەکرد.

ئەو ڕۆژەی وەک کەرنەڤاڵ وابوو کە تێیدا مرۆڤ هەرچییەکی بویستایە دەیکرد، ژنان لەم ئاهەنگەدا ڕۆڵی دایکی پیرۆزیان دەگێڕا. ئەم ئاهەنگانە لای مەسیحییەکان گۆڕا بۆ یادی جومعەی حەزین (هەینیی خەمەکان) پێش جەژنی قیامەت. هەروەها ڕۆژێکی تر هەبوو لە مانگی نیساندا بۆ کە بە دەوری چیاکاندا بە سەما و مۆسیقا (Corybantes - ڕێزلێنان لە "سیبێل". لای یۆنانییەکان شوێنکەوتووانی پێیان دەوترا (کۆریبانت ئاهەنگیان دەگێڕا. "سیبێل" خوداوەندێکی بەپێت بوو و لە ٢ی ئازاردا پەیکەرەکەی لە شەقامەکاندا دەسووڕێندرا، کاهینەکان لە دەوری پەیکەرەکە بە ئامێری مۆسیقا سەماسیان دەکرد و لە کاتی گەیشتن بە سەرخۆشی، بە چەقۆ جەستەی خۆیان بریندار دەکرد و خوێنیان پێشکەش بە خوداوەندەکە دەکرد. هەندێک لە پیاوانیش لەبەر خۆشەویستییان بۆ ئەو، خۆیان خەسی دەکرد و دەبوون بە کاهینی پەرستگاکە. ئەم کارە بەشداریکردن بوو لە خەمی سیبێل بۆ مردنی خۆشەویستەکەی "ئاتیس". دواتر لە ٢٢ی ئازاردا بە ئاهەنگی زیندووبوونەوەی ئاتیس و گەڕانەوەی شادی کۆتایی دەهات.

- سیتا (Sita): خوداوەندێکی هیندییە، هاوسەری "ڕاما"یە، لە شێوەی "لاکشمی" (خوداوەندی بەخت) دەکێشرێت.
- سیتۆن داغۆن: خوداوەندێکی فینیقییە، واتای ناوەکەی (پەروەردگاری خواردن)ـە.
- سیپێریا (Cytherea): خوداوەندێکی یۆنانییە، ناوێکە لە ناوەکانی "ئەفرۆدیت"، بەم ناوە ناونرا چونکە لە نزیک دوورگەی سیپێرا لەدایکبوو.
- السیدة (خانمەکە): خوداوەندێکی فینیقییە، لە جوبەیل دەپەرسترا و پێی دەوترا "خانمی جوبەیل"، هاوشێوەی عەشتەروت بوو و دواتر لەگەڵ ئایزیسدا یەکخرا.
- سیدۆری (Siduri): خوداوەندێکی سۆمەرییە، ناوی لە داستانی گیلگامێشدا هاتووە، ئەو کچە کاهینێک بوو کە گیلگامێشی بینی و ئامۆژگاری کرد کە ناتوانێت بگات بە نەمرتی، چونکە نەمرتی تەنها بۆ خوداوەندەکانە.

خۆشەویستەکەی "ئۆدیسیۆس" بوو، بە یارمەتی هێرمس ڕزگاری بوو.

- سیرین (Cyrene): خوداوەندێکی ئەغریقییە، کچی ئەرستیۆس و ئۆپۆلۆیە.
- سیرینات (Sirens): پەری دەریایین لە میتۆلۆژیای یۆنانی کچی ئۆقیانۆسن، بە دەنگی خۆشیان گەشتیارانی دەریا ڕادەکێشن و دەیانکوژن. بە شێوەی باڵندە بە سەری ژنەوە کێشراون.
- سیزۆپالا (Sisupala): خوداوەندێکی هیندییە، ئەو دەرکەوتنی سێیەمی ڕافانایە و سێ کوڕی هەبوو.
- سێکەر (Seker): خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی مردووەکان و ناخی زەوییە، لەگەڵ ئۆزایریسدا یەکخراوە لە مەفیس. بە سەری باز (هەڵۆ) دەردەکەوێت (پێدەچێت خۆی خوداوەند "سەکر" بێت).
- سایکلۆپ (Cyclopes): ناوی پیاوی زەبەلاحە لە میتۆلۆژیای یۆنانی، یەک چاویان لە ناوچەواندا هەبوو، کوڕی ئۆرانۆس و جیا بوون. لە کارگەی "هێفایستۆس"دا کاریان دەکرد و بروسکەیان بۆ زیوس دروست دەکرد.
- سایکنۆس (Cycnus): خوداوەندێکی یۆنانییە، کوڕی ئۆپۆلۆیە لە هیری، بەهۆی خەمبارییەوە گۆڕا بۆ قاز (قو). کوڕی تری:
  * کوڕی پۆسایدۆن لە کالیس.
  * کوڕی ئاریس لە بێلۆپیا.
  * هاوڕێی فایتۆن کە دوای مردنی گۆڕا بۆ قاز.
- سێلکەت (Selket): خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی پارێزەری هاوسەرگیری و مردووەکانە، لە شێوەی دووپشکدا دەکێشرێت و هەندێک جار بە شێوەی ژنێک بە سەری دووپشکەوە.
- سیلین (Selene): خوداوەندێکی یۆنانییە، کچی هیپۆریۆن و ثیا، خوشکی ئۆپۆلۆ و دۆنایە، لای ڕۆمەکان بە "دیانا" ناسراوە.
- سیلینۆس (Silenus): خوداوەندێکی یۆنانییە، خوداوەندی دارستانەکانە، لەژێر فەرمانی دیۆنیسۆسدا بوو.
- سێمیلی: خوداوەندێکی یۆنانییە، کچی کادمۆس بوو. پەیوەندی خۆشەویستی لەگەڵ زیوسدا هەبوو و دووگیان بوو بە "دیۆنیسۆس". هێرا (هاوسەری زیوس) حەسودی پێبرد و وای لێکرد داوا لە زیوس بکات بە شێوەی ڕاستەقینەی خۆی (بە بروسکە و هەورەتەقەوە) دەربکەوێت، کاتێک زیوس وایکرد، سێمیلی بەهۆی گەرمی بروسکەکەوە سوتا، بەڵام زیوس منداڵەکەی ناو زانی ڕزگارکرد و خستییە ناو ڕانی خۆیەوە تا لەدایکبوو، دواتر سێمیلی بردرایە ئاسمان و بوو بە خوداوەند.
- سوبەک (Sebek): خوداوەندێکی میسرییە، دواتر بە "سوبەک ڕەع" ناونرا، ئەمەش کاتێک بوو کە چووە سەر سیفاتی "ڕەع". "سوبەک" خوداوەندی ئاو و لافاوەکانە، هاوسەرەکەی خوداوەند "حاتحۆر"ە. پەرستنی سوبەک لەگەڵ خێزانی دوانزەهەمدا بڵاوبووەوە و پەرستگای بۆ دروستکرا، لە شێوەی تیمساح یان مرۆڤێک بە سەری تیمساحەوە دەکێشرا لە شاری هێلیۆپۆلیس و فەیوم.

- سوبەک ڕەع: خوداوەندێکی میسرییە، ئەو خۆی خوداوەند "سوبەک"ـە کە سیفاتی "ڕەع"ـی وەرگرتووە. ناونانی بەم ناوە لە سەردەمی خێزانی دوانزەهەمدا بوو، ئەمەش بەهۆی نزیکبوونەوەی پەرستنی لەگەڵ خوداوەند ڕەع.

- ست (Set): خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی خراپە و تاریکییە، کوڕی "سێب" و "نۆت"ـە، هاوسەری "نەفتیس" و برای "ئۆزایریس" و خوشکەکەی "ئایزیس"ـە. لای یۆنانییەکان هاوتای "تیفۆن"ـە. ست نوێنەرایەتی بیابان و وشکەساڵی دەکات، بە سەری کەر، سەگ یان زەرافە هێمای بۆ دەکرێت. چیرۆکێکی زۆر لە دەوری هەیە کە نوێنەرایەتی حەسودی و کینەی "ست" بەرامبەر بە برای خۆی "ئۆزایریس" دەکات کە لە کۆتاییدا کوشتی. ئەم چیرۆکە هاوشێوەی چیرۆکی قابیل و هابیلە. ئەمەش وای لە "حۆرس"ی کوڕی ئۆزایریس کرد کە تۆڵەی باوکی بکاتەوە و شەڕێکی گەورە لە نێوان حۆرس و ستدا ڕوویدا، کە کۆتاییەکەی بە ئاشتبوونەوە و دابەشکردنی میسر بوو. هۆزەکانی باکوور ویستیان ست فەرمانڕەوایی بکات و پێیان وابوو ئەو لە ئۆزایریس باشترە، بەڵام باشوورییەکان دەیانگوت حۆرس شایستەیە. شەڕی حۆرس و ست نوێنەرایەتی ململانێی نێوان ڕووناکی و تاریکی، و سەرکەوتنی ژیان بەسەر مردندا دەکات. ست هێرشی دەکردە سەر "عەناهـ" (مەبەست لێرەدا نیشاندانی هێزی سێکسی و نێرینەییە) بەڵام عەناهـ بەرگری نەدەکرد. ست بە ناوی "تیفۆن" و "سۆستەخ"یش ناودەبرێت. پەرستنی ست لای میسرییەکان کۆن بوو بەڵام لە سەردەمی هێکسۆسەکاندا سەرلەنوێ زیندوو بووەوە، چونکە ئەوان کاتێک هاتنە میسر لێکچوونێکی زۆریان لە نێوان ست و خوداوەندەکەی خۆیان "بەعل"دا بینی، بۆیە هەردووکیان یەکخست. و کەفت (کەنیزەکەکانی) ست بەردەوام بوون لە پەرستنی تا دەرچوونیان لە میسر. ئەو باوکی فیرعەون ڕەمسیسی یەکەم بوو بە ناوی "سێتی"، و ئەم ناوەش لە ناوی خوداوەند "ست" وەرگیراوە.

- ست بەعل: خوداوەندێکی میسرییە، کاتێک هێکسۆسەکان هاتنە میسر لێکچوونێکی زۆر لە نێوان خوداوەند "ست" و خوداوەندی کەنعانی "بەعل"دا بینرا، بۆیە هەردوو ناوەکەیان یەکخست لە ژێر ناوی "ست بەعل".

- ستەخ (ستخ): خوداوەندێکی میسرییە، ناوی "ستەخ" یەکێکە لە ناوەکانی خوداوەندی کۆنی میسر "ست". هێکسۆسەکان دوای ئەوەی ناوی خوداوەندەکەی خۆیان لەگەڵ خوداوەندی کۆنی میسری "ست" یەکخست ئەم ناوەیان لێنا. ناوی "سۆستەخ" یان "وەستەخ" لە دەقەکاندا هاتووە کە بە واتای دڕندەیەک دێت کە هێرشی کردووەتە سەر مانگ لە نێوان خوداوەند "حۆرس" و "تۆت"دا. ناوی ستەخ لە دەلتادا بڵاوبووەوە و بوو بە خوداوەندی جەنگ لای مرۆڤایەتی.

- ست - قێسۆ: خوداوەندێکی میسرییە، لەناوچوونی ئێسکەکانە، لە شاری مەفیس دەپەرسترا.

- ستە: خوداوەندێکی میسرییە، لە شاری ستە بە شێوەی مێینەی شێر کێشراوە.

- سێشات (Seshat): خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی نووسین و زانستە. پەیوەندییەکی توندی لەگەڵ خوداوەند "تۆت"دا هەبوو وەک مامۆستای نووسین و ئەدەب و تۆمارکردنی ڕووداوە مێژووییەکان. پێدەچێت هاوسەری خوداوەند تۆت بووبێت، لەسەر سەری مانگێکی چەماوە و ئەستێرەیەک و دوو پەڕی پێوە بوو.

- السجة والبلجة: ناوی دوو بت بوون کە هۆزەکەیان و پەرستنیان نەناسراوە، ناوی هەردووکیان بەدەم یەکەوە لە فەرموودەیەکی پێغەمبەردا (د.خ) هاتووە.

- سوحام: خوداوەندێکی میسرییە، ناوێک بوو بۆ دەریاچەیەک لە ناوچەی (سنمت عارو)ی کۆن.

- سەنەحەت: خوداوەندێکی میسرییە، هێمای بۆ دەکرێت بە سەری مێینەی شێر، کە ئاماژەیە بۆ هێزی خۆری سووتێنەر.

- سێخمەت (Sekhmet): خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی جەنگاوەرە، بە سەری مێینەی شێر کێشراوە لەسەر جەستەی ژنێکی تەواو. پێدەچێت لەگەڵ خوداوەند "حاتحۆر"دا یەکخرابێت کە شێوەی مێینەی شێری وەرگرتبوو. سێخمەت هاوسەری "بتاح" و دایکی "نیفەرتۆم" بوو و بە یەکێک لە خوداوەندە کۆنەکانی میسر دادەنرێت. سێخمەت هێمایەک بوو بۆ سزادانی ئەو کەسانەی کە سەرپێچی فەرمانی خوداوەندیان دەکرد، کاتێک تووڕە دەبوو نەخۆشی و ناخۆشی دەهێنا. کاهینەکانی سێخمەت لە هونەری پزیشکیدا لێهاتوو بوون چونکە تەنها خۆیان دەیانزانی چۆن تووڕەیی ئەو هێمن بکەنەوە.

- سەد: خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی مردووەکانە، پارێزەری سنووری ڕۆژهەڵاتییەکانە، بە سەری سەگی کێوی (کۆین ئاوی) و هەندێک جار بە سەری باز (هەڵۆ) کێشراوە.

- سەرتۆر: خوداوەندێکی سۆمەرییە، دایکی "دۆمۆزی" بوو وەک لە ئەفسانەی (ئینانا و دۆمۆزی)دا هاتووە.

- سەر خێرۆ: خوداوەندێکی میسرییە، واتای ناوەکەی (وشەی لێکدراو)ە کە لە "ئۆنسی"یەوە هاتووە.

- شاری ئۆر (ئەکشینۆجال): ئەرکی چاودێریکردنی هێزەکانی خراپە بوو لە شەودا، ڕێژەیەکی زۆری لە مەڕوماڵات دەگرت، ژمارەی پیرۆزی ئەو ٣٠ بوو و هێماکەشی مانگی یەکشەوە (هیلال) بوو.

- سێنتیا (Cynthia): خوداوەندێکی یۆنانییە، ناوێکە لە ناوەکانی "ئەتێمیس"، بەم ناوە ناونرا چونکە لەسەر چیای سێنتۆس لە دوورگەی دیلۆس لەدایکبوو.

- سەنکال: ناوێکی کۆنی ئارامییە.

- سەهەر: ناوی خوداوەندی مانگە لای ئارامییەکان (سەیری "سن" بکە).

- سەواع: بتێک بوو لای عەرەبی نیمچە دوورگەی عەرەبی، لە شێوەی ژندا بوو، شوێنی پەرستنی لە ناوچەی ڕهات بوو لای هۆزی هودەیل. خزمەتکاری تایبەتی هەبوو لە بەنو لیحیان، لەلایەن عەمری کوڕی عاسییەوە لە ساڵی ٦٢٩ی زاییینیدا تێکدرا.

- سۆتي: خوداوەندێکی میسرییە.

- سۆتێرا: خوداوەندێکی یۆنانییە، واتای ناوەکەی (ڕزگارکەر)ە، لەگەڵ خوداوەند "عەناهـ" لای کەنعانییەکان هاوشێوەیە.

- سورخۆر مش: خوداوەندێکی سۆمەرییە، بەشی سەرەوەی جەستەی کەر و بەشی خوارەوەی ماسی بوو لەگەڵ کلک، ئەو لەژێر فەرمانی خوداوەند "ئینکی"دا بوو.

- سۆل (Sol): خوداوەندێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی خۆرە و لەگەڵ "هێلیۆس"دا یەک خراوە.

- سۆما (Soma): خوداوەندێکی هیندییە، نوێنەرایەتی هێزی ڕوەکی پیرۆز دەکات کە بە ئاوی ژیان دادەنرێت و نەخۆشی چاک دەکاتەوە، لە ئەفسانەکانی دواییدا لەگەڵ مانگدا یەک خراوە.

- سۆمانۆس (Summanus): خوداوەندێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی بروسکەی شەوانەیە.

- سۆمۆکان (Sumogan): خوداوەندێکی سۆمەرییە، خوداوەندی ئاژەڵ و لەوەرگەی کێوییە، لەژێر فەرمانی "ئینکی"دایە. بە ناوی "سۆمۆقان"یش هاتووە و لای هەندێک مێژوونووس بە "شۆمۆقان" نووسراوە.

- سوێد: خوداوەندێکی میسرییە، پەیوەندی بە خوداوەند ئایزیسەوە هەیە.

- سیارا - ئیدین - لۆ: خوداوەندێکی سۆمەرییە، کوڕی "کرجیز"ـە.

- سیارا سمتا: خوداوەندێکی سۆمەرییە، خوشکی خوداوەند "نانستی"یە.

- سیبێل (Cybele): خوداوەندێکی یۆنانی و ڕۆمانی و حیسییە، لە لیدیا و فۆریجیا و ئیتاڵیا دەپەرسترا. لە یۆناندا بە کچی چیاکان ناسراو بوو، کاهینەکانی ژنی کۆن بوون کە لە ئەشکەوتەکاندا دەژیان و پێشبینییان بە وشەی تەمومژاوی دەکرد. ئەو ڕۆژەی وەک کەرنەڤاڵ وابوو کە تێیدا مرۆڤ هەرچییەکی بویستایە دەیکرد، ژنان لەم ئاهەنگەدا ڕۆڵی دایکی پیرۆزیان دەگێڕا. ئەم ئاهەنگانە لای مەسیحییەکان گۆڕا بۆ یادی جومعەی حەزین (هەینیی خەمەکان) پێش جەژنی قیامەت. هەروەها ڕۆژێکی تر هەبوو لە مانگی نیساندا بۆ ڕێزلێنان لە "سیبێل". لای یۆنانییەکان کە بە دەوری چیاکاندا بە سەما و مۆسیقا ئاهەنگیان دەگێڕا. "سیبێل" خوداوەندێکی شوێنکەوتووانی پێیان دەوترا (کۆریبانت - Corybantes) بەپێت بوو و لە ٢ی ئازاردا پەیکەرەکەی لە شەقامەکاندا دەسووڕێندرا، کاهینەکان لە دەوری پەیکەرەکە بە ئامێری مۆسیقا سەماسیان دەکرد و لە کاتی گەیشتن بە سەرخۆشی، بە چەقۆ جەستەی خۆیان بریندار دەکرد و خوێنیان پێشکەش بە خوداوەندەکە دەکرد. هەندێک لە پیاوانیش لەبەر خۆشەویستییان بۆ ئەو، خۆیان خەسی دەکرد و دەبوون بە کاهینی پەرستگاکە. ئەم کارە بەشداریکردن بوو لە خەمی سیبێل بۆ مردنی خۆشەویستەکەی "ئاتیس". دواتر لە ٢٢ی ئازاردا بە ئاهەنگی زیندووبوونەوەی ئاتیس و گەڕانەوەی شادی کۆتایی دەهات.

- سیتا (Sita): خوداوەندێکی هیندییە، هاوسەری "ڕاما"یە، لە شێوەی "لاکشمی" (خوداوەندی بەخت) دەکێشرێت.

- سیتۆن داغۆن: خوداوەندێکی فینیقییە، واتای ناوەکەی (پەروەردگاری خواردن)ـە.

- سیپێریا (Cytherea): خوداوەندێکی یۆنانییە، ناوێکە لە ناوەکانی "ئەفرۆدیت"، بەم ناوە ناونرا چونکە لە نزیک دوورگەی سیپێرا لەدایکبوو.

- السیدة (خانمەکە): خوداوەندێکی فینیقییە، لە جوبەیل دەپەرسترا و پێی دەوترا "خانمی جوبەیل"، هاوشێوەی عەشتەروت بوو و دواتر لەگەڵ ئایزیسدا یەکخرا.

- سیدۆری (Siduri): خوداوەندێکی سۆمەرییە، ناوی لە داستانی گیلگامێشدا هاتووە، ئەو کچە کاهینێک بوو کە گیلگامێشی بینی و ئامۆژگاری کرد کە ناتوانێت بگات بە نەمرتی، چونکە نەمرتی تەنها بۆ خوداوەندەکانە.

خۆشەویستەکەی "ئۆدیسیۆس" بوو، بە یارمەتی هێرمس ڕزگاری بوو.
- سیرین (Cyrene): خوداوەندێکی ئەغریقییە، کچی ئەرستیۆس و ئۆپۆلۆیە.

- سیرینات (Sirens): پەری دەریایین لە میتۆلۆژیای یۆنانی کچی ئۆقیانۆسن، بە دەنگی خۆشیان گەشتیارانی دەریا ڕادەکێشن و دەیانکوژن. بە شێوەی باڵندە بە سەری ژنەوە کێشراون.

- سیزۆپالا (Sisupala): خوداوەندێکی هیندییە، ئەو دەرکەوتنی سێیەمی ڕافانایە و سێ کوڕی هەبوو.

- سێکەر (Seker): خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی مردووەکان و ناخی زەوییە، لەگەڵ ئۆزایریسدا یەکخراوە لە مەفیس. بە سەری باز (هەڵۆ) دەردەکەوێت (پێدەچێت خۆی خوداوەند "سەکر" بێت).
(پێدەچێت خۆی خوداوەند "سەکر" بێت).

- سایکلۆپ (Cyclopes): ناوی پیاوی زەبەلاحە لە میتۆلۆژیای یۆنانی، یەک چاویان لە ناوچەواندا هەبوو، کوڕی ئۆرانۆس و جیا بوون. لە کارگەی "هێفایستۆس"دا کاریان دەکرد و بروسکەیان بۆ زیوس دروست دەکرد.
- سایکنۆس (Cycnus): خوداوەندێکی یۆنانییە، کوڕی ئۆپۆلۆیە لە هیری، بەهۆی خەمبارییەوە گۆڕا بۆ قاز (قو). کوڕی تری:
* کوڕی پۆسایدۆن لە کالیس.
* کوڕی ئاریس لە بێلۆپیا.
* هاوڕێی فایتۆن کە دوای مردنی گۆڕا بۆ قاز.
- سێلکەت (Selket): خوداوەندێکی میسرییە، خوداوەندی پارێزەری هاوسەرگیری و مردووەکانە، لە شێوەی دووپشکدا دەکێشرێت و هەندێک جار بە شێوەی ژنێک بە سەری دووپشکەوە.
- سیلین (Selene): خوداوەندێکی یۆنانییە، کچی هیپۆریۆن و ثیا، خوشکی ئۆپۆلۆ...

- سیلینۆس (Silenus): خوداوەندێکی یۆنانییە، خوداوەندی دارستانەکانە، لەژێر فەرمانی دیۆنیسۆسدا بوو.
- سێمیلی: خوداوەندێکی یۆنانییە، کچی کادمۆس بوو. پەیوەندی خۆشەویستی لەگەڵ زیوسدا هەبوو و دووگیان بوو بە "دیۆنیسۆس". هێرا (هاوسەری زیوس) حەسودی پێبرد و وای لێکرد داوا لە زیوس بکات بە شێوەی ڕاستەقینەی خۆی (بە بروسکە و هەورەتەقەوە) دەربکەوێت، کاتێک زیوس وایکرد، سێمیلی بەهۆی گەرمی بروسکەکەوە سوتا، بەڵام زیوس منداڵەکەی ناو زانی ڕزگارکرد و خستییە ناو ڕانی خۆیەوە تا لەدایکبوو، دواتر سێمیلی بردرایە ئاسمان و بوو بە خوداوەند.

- شەق (شق): پەرستراو یاخود دێوێکی ئەفسانەیی بوو لای عەرەب لە سەردەمی نەفامیدا (جاهلیەت). پێیان وابوو شێوەی وەک نیوەی مرۆڤ وایە (یەک دەست، یەک قاچ، یەک چاو)، و لە بیابانەکاندا دەردەکەوت بۆ زیان گەیاندن بە ڕێبواران.
- شەقمۆنی (شق موني): پەرستراوێکی ناوچەیی بوو لە دەوروبەری سووریا و فەلەستینی کۆن، زیاتر پەیوەندی بە کشتوکاڵ و سەرچاوەکانی ئاوەوە هەبوو لەو ناوچانەدا.
- شەمس (الشمس): خوداوەندی سەرەکی زۆریک لە هۆزە عەرەبییەکان بوو پێش ئیسلام، بە تایبەتی لە باکوور و ناوەڕاستی نیمچە دوورگەی عەرەبی. پەرستگای تایبەتی بۆ دروست دەکرا وەک سەرچاوەی ڕووداکی و ژیان دەپەرسترا.
- شەهید (شهید): پەرستراوێکی کۆنی سامی بوو، ناوی لە تێکستەکانی باکووری عەرەبستاندا هاتووە. پێدەچێت خوداوەندی شاهید یان پارێزەری پەیماننامە و سوێندەکان بووبێت لە نێوان هۆزەکاندا.
- شێوا (شیفا): لەم بەشەدا ئاماژە بە کاریگەری یان ناسینی خوداوەندی هیندۆسی "شیڤا" کراوە لە ڕێگەی بازرگانی کۆنەوە. ئەو خوداوەندی تێکدان و بنیاتنانەوەیە لە ئەفسانەی هیندی کۆندا.
- شەیتان (شیطان): لە ڕوانگەی مێژوویی و زمانییەوە لەم لاپەڕەیەدا باسی لێوە کراوە، کە چۆن لە ئەفسانە کۆنەکاندا وەک ڕۆحی خراپەکار یان هێزێکی دژبەر بە مرۆڤ و خوداوەندە چاکەکارەکان سەیر کراوە.

* دەستپێکی پیتی س (حرف السين) - سابازیوس (سابازیوس): پەرستراوێکی کۆنی تراسی و فریجی بوو (ناوچەی ئەنادۆڵ و بالکان)، کە دواتر گەیشتە ناو ئەفسانەی یۆنانی. خوداوەندی ئاسمان و سوارچاکی بوو، زۆرجار هێمای دەستی پیرۆزی لەگەڵدا بوو.
- ساتیر (ساتیر): بوونەوەرە ئەفسانەییەکانی یۆنانی کۆن کە نیوەیان مرۆڤ و نیوەیان بزن بوو. ئەوان هاوەڵی خوداوەندی شەڕاب (دیۆنیسۆس) بوون و نیشانەی کەیفخۆشی و ئارەزوو بوون لە دارستانەکاندا.
- سارابیس (سارابیس): خوداوەندێکی تێکەڵاوی میسری و یۆنانی بوو کە لە سەردەمی بەتۆلۆمییەکاندا دروستکرا بۆ یەکخستنی گەلی میسر و یۆنان. سیفەتی خوداوەندەکانی وەک ئۆزیرۆس، ئاپیس، و زیوسی تێدا کۆکرابووەوە.
- سارتۆ (سارتو): پەرستراوێکی کۆنی بابلی بوو، ناوی لە تێکستە یاسایی و ئاینییەکاندا هاتووە وەک پارێزەری دادپەروەری و جێبەجێکردنی بڕیارەکان.
- سارگۆن (سارغون - لە ڕووی ئەفسانەییەوە): باسی ئەو چیرۆکە ئەفسانەییانە دەکات کە بە دەوری لەدایکبوون و ژیانی پاشای گەورەی ئەکەدی "سارگۆنی ئەکەدی"دا هاتوون، کە چۆن لە ناو سەبەتەیەکدا خراوەتە ڕووبار و دواتر لەلایەن خوداوەند عەشتارەوە پارێزگاری لێکراوە.

- ساکا (ساکا): پەرستراوێکی ناوچەیی بوو لای هۆزە کۆچەرییەکانی ناوەڕاستی ئاسیا، کە پەیوەندی بە جەنگ و پاراستنی ئەسپ سوارەکانەوە هەبوو.
- ساک بوکۆ (ساك بوکو): پەرستراوێکی پارێزەری ئاژەڵ و منداڵان بوو لە ئەفسانەی کۆنی مایا لە ئەمریکای ناوەڕاست، کە باوەڕ وابوو دایک و کۆرپە لە کاتی لەدایکبووندا دەپارێزێت.
- سەلام (سلام): خوداوەندێکی سامی کۆن بوو، کە هێمای ئاشتی و تەواوکاری بوو. ناوی لەگەڵ خوداوەند "شەحەر" (بەرەبەیان) پێکەوە دەهێنرا لە دەقەکانی سەر بە ناوچەی سووریای کۆن.
- سەلامان (سالامان): پەرستراوێکی تری سامی کۆنە کە زۆرجار وەک جۆرێک لە پارێزەر یان خوداوەندی ئاشتی سەیر کراوە. ناوی ئەم پەرستراوە بە توندی بەستراوەتەوە بە چەمکی سەلامەتی و ئارامی لە دەقە مێژووییەکانی ناوچەی شام و باکووری عەرەبستاندا.
- سامح (سامح): خوداوەند یان ڕۆحێکی چاکەکار بوو لە بیروباوەڕی هەندێک لە هۆزە سامییە کۆنەکاندا، کە سیفەتی لێبوردەیی و بەخشندەیی پێدەدرا. خەڵکی کۆن هانایان بۆ دەبرد بۆ دوورخستنەوەی کینە و ناکۆکی نێوان خێڵەکان.
- سامیع (السمیع): یەکێک بوو لە سیفەتە پیرۆزەکان کە لای عەرەبی پێش ئیسلام بۆ خوداوەندە گەورەکان بەکاردەهات، بە واتای "ئەو خوداوەندەی کە گوێی لە نزا و هاواری بەندەکان دەبێت". لە زۆریک لە نەخش و بەردەنووسە سەفائی و تەدمورییەکاندا هاتووە.
- سان پاو (سان باو): پەرستراوێکی تری سیانەی پیرۆز بوو لە ئاینی تاویزم (تاو) لە مێژووی کۆنی چیندا. گوزارشت لە سێ هێزی باڵای گەردوون دەکات کە جیهان بەڕێوە دەبەن و ڕێکی دەخەن.
- ساهۆ (شاهو): لە ئەفسانەی میسری کۆندا، ئەم ناوە گوزارشت لە کۆمەڵە ئەستێرەی "ئۆریۆن" (الجبار) دەکات. میسرییە کۆنەکان وەک بەرجەستەکردنی ئاسمانی خوداوەند ئۆزیریۆس سەریان دەکرد، کە لە جیهانی پاش مردندا سەرپەرشتی ڕۆحەکان دەکات.
- سوبەک (سبك): خوداوەندی تیمساح بوو لە میسری کۆن (کە بە سۆبێک-یش دەناسریت). پەرستنی ئەم خوداوەندە لە ناوچەی فەیوم باو بوو، هێمای هێزی فیرعەون و پارێزگاری کردن بوو لە مەترسییەکانی ڕووباری نیل.
- سێخمەت (سخمت): خوداوەندی شێرژن لە ئەفسانەی میسری کۆندا. ئەو کچی خوداوەندی خۆر (ڕەع) بوو، وەک خوداوەندی جەنگ، تۆڵەسەندنەوە، وێرانکاری، و لە هەمان کاتدا خوداوەندی چاکبوونەوە لە نەخۆشییەکان دەناسرا.
- سێلکەت (سلکت): خوداوەندی دووپشک لە بیروباوەڕی میسری کۆندا (کە بە سێرکێتیش دەوتریت). ئەرکی سەرەکی پاراستنی تابووتی مردووان و کانی گۆزە پیرۆزەکان بوو، و خەڵک لە پێوەدانی ژەهراوی دەپاراست.
- سێتی (سیتی - لە ڕووی پیرۆزییەوە): ئاماژەیە بە پاشاکانی میسر کە ناوی خۆیان لەسەر ناوی خوداوەند "سێت" (خوداوەندی گەردەلول و بیابان) نابوو، و باسی ئەو پەرستش و ڕێوڕەسمە ئاینییانە دەکات کە لەو سەردەمەدا بۆ پیرۆزڕاگرتنی پاشا ئەنجام دەدران.
- سێدنا (سیدنا - ئەفسانەیی): پەرستراو یان خوداوەندی دەریا و بوونەوەرە دەریاییەکان بوو لای گەلانی "ئیسکیمۆ" (ئینۆیت) لە جەمسەری باکوور. چیرۆکی ئەفسانەیی لەسەر گۆڕانی بۆ بوونەوەرێکی دەریایی هەیە کە کۆنتڕۆڵی ڕاوە ماسی دەکات.
- سێریس (سیریس): خوداوەندی کشتوکاڵ، دانەوێڵە، و دایکایەتی بوو لە ئەفسانەی ڕۆمانی کۆندا (هاوشێوەی دیمیتەر لای یۆنانییەکان). پەرستنی ئەم خوداوەندە لای چین وێژاوە و لای جوتیارە ڕۆمانییەکان زۆر گرنگ بوو بۆ دەستکەوتنی بەرهەمی باش.
- سێلۆپ (سیلوب): پەرستراوێکی کۆنی ناوچەیی بوو لە ئەفسانەکانی ئەمریکای باشوور (شارستانیەتە کۆنەکانی ئەندێز)، کە باوەڕ وابوو پارێزگاری لە کانزاکان و سامانە سروشتییەکانی ناو زەوی دەکات.
- سێلینی (سیلینی): خوداوەندی مانگ بوو لە ئەفسانەی یۆنانی کۆندا. ئەو خوشکی هێلیۆس (خوداوەندی خۆر) و ئایۆس (خوداوەندی بەرەبەیان) بوو، وەک خانمێکی جوان وێنا دەکرا کە عارەبانەیەکی زیوینی بە ئاسماندا لێدەخوڕی.
- سێتیفا (سیتیفا): پەرستراوێکی کۆنی ناوچەیی بوو لە هیندستانی کۆن، کە زیاتر لای گوندنشینەکان دەپەرسترا بۆ پاراستنی منداڵان لە نەخۆشییە گوازراوەکان و مێرووە زیانبەخشەکان.
- سین (سین): خوداوەندی مانگ بوو لە شارستانیەتی بابلی و ئاشووری و سۆمەری کۆندا (لای سۆمەرییەکان بە "ناننا" دەناسرا). ئەو باوکی خوداوەند شەمس (خۆر) و عەشتار (ڤینۆس) بوو، و پەرستگای سەرەکی لە شاری "ئۆر" و "حەڕان" بوو.
- سینوهی (سینوهي - لە ڕووی مێژوویی و ئاینییەوە): لێرەدا باسی چیرۆکە بەناوبانگەکەی سینوهی و تێڕوانینی ئاینی میسرییە کۆنەکان دەکات بۆ پرسی غەریبی و گرنگی نێژران لە خاکی پیرۆزی میسردا بۆ بەدەستهێنانی ژیانی هەمیشەیی.
- سیوا (سیوا - پەرستگا): ئاماژەیە بۆ مێرگ و پەرستگای بەناوبانگی "ئامۆن" لە سەحرای ڕۆژئاوای میسر (سیوا)، کە لە جیهانی کۆندا زۆر پیرۆز بوو و تەنانەت ئەسکەندەری مەزن سەردانی کرد بۆ ئەوەی بزانێت ئایا ئەو کوڕی خوداوەندە یاخود نا.
- سیوانا (سیوانا): پەرستراوێکی پارێزەری گەشتوکاڵ و ئاودێری بوو لە ئەفسانەی گەلانی کۆنی ئەفریقای باکووردا، کە پێش هاتنی ڕۆمانییەکان باوەڕی پێدرابوو.
- سیبێل (سیبیل): دایکی خوداوەندە گەورەکان بوو لە ئەفسانەی ئەنادۆڵ (فریجیا) و دواتر لە یۆنان و ڕۆما. ئەو خوداوەندی سروشتی کێوی، پیت و بەرەکەت، و چیاکان بوو، و زۆرجار لەسەر عارەبانەیەک وێنا دەکرا کە شێر ڕانەکێشی دەکرد.
- سێت (سیت): خوداوەندی بیابان، گەردەلول، ئاژاوە، و تاریکی بوو لە ئەفسانەی میسری کۆندا. ئەو بکوژی براکەی خۆی (ئۆزیرۆس) بوو و لە ململانێیەکی هەمیشەییدا بوو لەگەڵ حۆرس بۆ گرتنەدەستی دەسەڵاتی میسر.
- ساتی (ساتی): هاوسەری یەکەمی خوداوەند شیڤا بوو لە ئەفسانەی هیندۆسیدا. ئەو هێمای دڵسۆزی هاوسەری بوو، کە بەهۆی سووکایەتیکردن بە هاوسەرەکەی لەلایەن باوکییەوە، خۆی فڕێدایە ناو ئاگرەوە. ئەم چیرۆکە بووە بنەمای نەریتێکی کۆن لە هیندستان.

سات تێت (سات تیت): خوداوەندی لافاوی ڕووباری نیل و پاسەوانی سنوورەکانی باشووری میسر بوو (لە ناوچەی ئەسوان). ئەو بە هێمای • پیتاندنی زەوییەکان سەیر دەکران لە ڕێگەی هێنانی ئاوی نوێوە.

سوارۆگ (سواروغ): خوداوەندی ئاسمان، ئاگر، و ئاسنگەری بوو لە ئەفسانەی سلاڤی کۆندا (گەلانی ڕۆژهەڵاتی ئەوروپا). ئەو وەک • دروستکەری جیهان و ڕێکخەری یاساکانی هاوسەرگیری لای مرۆڤەکان سەیر دەکران.

سۆما (سوما): هەم ناو و پەرستراوێک بوو و هەم ناوی خواردنەوەیەکی پیرۆز و سیحری بوو لە ئەفسانەی هیندی کۆندا (ڤێداکان)، کە • بەکاردەهات لە کاتی ڕێوڕەسمە ئاینییەکاندا بۆ دەستکەوتنی هێز و نەمرتی.

سۆریادا (سوریادا): پەرستراوێکی ئەفسانەیی کۆن بوو لای گەلانی باکووری ئەوروپا، کە وەک هێمایەک بۆ پارێزەری ناوماڵ و دوورخستنەوەی • ڕۆحی خراپەکار لە منداڵان و ئاژەڵە ماڵییەکان سەیر دەکرا.

سویکا (سویکا): لە ئەفسانەکانی گەلانی نیشتەجێی دەوروبەری دەریای باڵتیکدا، ئەم ناوە گوزارشت لە ڕۆحی ئاو یان خوداوەندی دەریاچە • بچووکەکان دەکات کە...

سیامەک (سیامک):** کەسایەتییەکی ئەفسانەیی و شاهانەیە لە مێژوو و ئەفسانەکانی ئێران و فارسی کۆندا (وەک لە شانامەدا هاتووە). ئەو** * کوڕی کەیومەرس (یەکەم پاشای سەر زەوی) بوو، کە لە شەڕی دژی دیوە ڕەشەکاندا کوژرا.

سێپونا (سیبونا):** پەرستراوێکی پارێزەری کشتوکاڵ و ڕووەک بوو لای هەندێک لە هۆزە کۆنەکانی ناوچەی ئەمازۆن، کە باوەڕ وابوو پیت و** * بەرەکەت دەبەخشێتە خاکەکە.

شەهبا (الشهباء):** ئاماژەیە بۆ سیفەت و چیرۆکە ئەفسانەییەکانی دەوری ناوی شاری حەلەب لە مێژووی کۆندا، و چۆن پەیوەندی بە مانگای** * سپی پێغەمبەر ئیبراهیم یان پەرستراوە کۆنەکانەوە هەبووە.

شاس (شاص):** ناوێکی ئەفسانەیی کۆنە کە لە بیروباوەڕی هەندێک لە هۆزەکانی پێش ئیسلامدا وەک ناوی جنۆکەیەک یان دێوێکی بیابان** * هاتووە کە مرۆڤ تووشی سەرلێشێوان دەکات.

شەهیدان (الشهیدان):** لێرەدا باسی دوو ئەستێرە یان دوو پەرستراوی هاوەڵ دەکات لە بیروباوەڕی کۆنی عەرەبەکانی باکووردا (سەفائییەکان)،** * کە وەک چاودێر بەسەر پەیماننامە و ڕێککەوتنەکانی نێوان خێڵەکاندا سەیر دەکران.

شیرو (شیرو):** پەرستراوێکی کۆنی ئاشووری و بابلی بوو، کە لە هەندێک تێکستدا وەک لایەنێکی خوداوەندی دادپەروەری یان پارێزەری** * دەروازە پیرۆزەکانی پەرستگا گەورەکان باسی لێوە کراوە.

شوئالی (شُوالي):** پەرستراوێکی ناوچەیی و کۆن بوو لە شارستانیەتی حیمەری کۆن لە یەمەن، کە خەڵک بۆ بەدەستهێنانی سەرکەوتن لە** * جەنگەکاندا قوربانییان پێشکەش دەکرد.

شێمیش (شیمیش):** شێوازێکی تری کۆکردنەوەی ناوی خوداوەندی خۆر (شەمس) بوو لای هۆزە کەنعانی و باکوورییەکان، کە وەک چاوی** * گەردوون و ئاشکراکەری ڕاستییەکان دەپەرسترا.

شەمسام (شمسام):** پەرستراوێک یان نازناوێکی پیرۆز بوو لە باشووری عەرەبستان (یەمەنی کۆن)، کە بە واتای "خۆری بەهێز" یان** * "پرشنگدار" دەهات و پاشاکان بۆ نیشاندانی هێزی خۆیان بەکاریان دەهێنا.

شێروئا (شیروعا):** هاوسەر یان کچی خوداوەندی گەورە "ئاشوور" بوو لە ئەفسانەی ئاشووریدا. ئەو خوداوەندی پاراستنی بنەماڵەی شاهانە و** * هێمای دڵسۆزی بوو بۆ نیشتمان.

شەهەر (شهر):** خوداوەندی مانگ بوو لە ئەفسانەی کۆنی باشووری عەرەبستان (بەتایبەت لە دەوڵەتی قەتبان لە یەمەنی کۆن). خەڵکی ئەو** * سەردەمە خۆیان وەک "کوڕانی شەهەر" ناو دەبرد، وەک نیشانەیەک بۆ ڕێپیشاندەری شەوانە و کاتژمێری سروشتی دەیانپەرست.

شەهوان (شهوان):** پەرستراوێکی ناوچەیی تر بوو لە باشووری نیمچەدوورگەی عەرەبی، کە زۆرجار پێگەکەی پەیوەندی بە ئاودێری و** * پاراستنی بەنداو و سەرچاوەکانی ئاوەوە هەبوو لە دۆڵەکاندا.

شو (شو):** خوداوەندی هەوا و بۆشایی ئاسمان بوو لە ئەفسانەی میسری کۆندا. ئەو یەکێک بوو لە نۆ خوداوەندەکەی گەورەی هێلیۆپۆلیس** * (التاسوع المقدس)، و ئەرکی سەرەکی جیاکردنەوەی خوداوەندی ئاسمان (نوت) بوو لە خوداوەندی زەوی (گێب) بۆ ئەوەی ژیان لەسەر زەوی بەردەوام بێت.

* **شوتی (شوتی):** زاراوەیەکی پیرۆز بوو لە میسری کۆندا کە ئاماژەی بەو دوو پەڕە بەرزە دەکرد کە لەسەر تاجی هەندێک لە خوداوەندە گەورەکانی وەک "ئامۆن" یان "مین" دەدران، وەک هێمایەک بۆ باڵادەستی و کۆنترۆڵکردنی هەوا.

* **شولمان (شولمان):** پەرستراوێکی کۆنی سامی و ئاشووری بوو، کە وەک خوداوەندی تەندروستی، چاکبوونەوە، و ئاشتی دەپەرسترا. ناوی ئەم پەرستراوە لە مێژوودا هاوشێوەی وشەی (سەلام) یان (شالۆم)ە، و پێدەچێت ناوی پاشا "سلێمان"یش پێوەی بەسترابێت لە ڕووی زمانییەوە.

* **شولپایێ (شولباعي):** پەرستراوێکی کۆنی سۆمەری بوو کە پەیوەندی بە ئەستێرەی کەیوان (موستەری) و ئاهەنگگێڕانەوە هەبوو. لای سۆمەرییەکان وەک خوداوەندی خواردن و خواردنەوەی شاهانە و کات بەسەربردن دەناسرا.

* **شومالیا (شومالیا):** خوداوەندی چیاکان و پارێزەری پەیماننامەکان بوو لە ئەفسانەی "کاشییەکان"دا (ئەو گەلەی کە لە مێژووی کۆندا حوکمی بابلیان کرد). باوەڕ وابوو کە ئەو خەڵات و بەرەکەت دەبەخشێتە ئەو کەسانەی کە ڕێز لە سنووری زەوییەکان دەگرن.

* **شونیو (شونیو):** پەرستراوێکی ئەفسانەیی چینی کۆن بوو کە وەک پارێزەری ڕووبار و چەمەکان سەیر دەکرا، بەتایبەتی لە کاتی لافاوە گەورەکاندا کە خەڵک نزا و قوربانییان بۆ دەکرد بۆ هێورکردنەوەی تووڕەیی ئاوەکان.

* **شوهی (شوهي):** ڕۆح یان پەرستراوێکی پارێزەری ناوماڵ بوو لە بیروباوەڕی کۆنی گەلانی ڕۆژهەڵاتی ئاسیادا، کە ئەرکی دوورخستنەوەی نەخۆشی و خەمۆکی بوو لە خێزانەکان، و لە سەرەتای هەموو ساڵێکی نوێدا ڕێوڕەسمی بۆ دەگێڕدرا.

* **شێپیش (شيبش):** شێوازێکی ناوچەیی تری کۆکردنەوەی خوداوەندی خۆر بوو لە دەقە ئۆگارێتییەکاندا (باکووری سووریای کۆن)، کە وەک "چرای خوداوەندەکان" وەسف دەکرا و چاودێری جیهانی زیندووان و مردووانی دەکرد.

* **شێدمو (شيدمو):** پەرستراوێکی کۆنی بابلی بوو کە زیاتر وەک هێزێکی پارێزەر لە دژی دێو و جنۆکە خراپەکارییەکانی شەو سەیر دەکرا. ناوی ئەم پەرستراوە لەسەر زۆرێک لە کێلەکان و نزا کۆنەکان نووسراوە بۆ پاراستنی منداڵان.

* **شیرو (گەشەسەندن):** لێرەدا باسی گۆڕانی تێڕوانینی مرۆڤی کۆن دەکات بۆ هێزە سروشتییەکان لە کۆتایی چەرخی برۆنزی، و چۆن پەرستراوە ناوخۆییەکانی پیتی "ش" وردە وردە لەناو پەرستراوە گەورەکانی وەک ئاشوور و مەردۆخدا حەوانەوە.

* **شێت (شيت):** لێرەدا باسی کەسایەتی "شێت" (کوڕی ئادەم) دەکات لە بیروباوەڕ و ئەفسانە کۆنەکانی گەلانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. لە هەندێک لە تێکستە ئاینییە کۆنەکان و عیرفانییەکاندا (وەک سابیئە و گنۆسییەکان)، وەک وەرگری زانیارییە نهێنییەکان و دۆزەرەوەی یەکەم زانستەکانی مرۆڤایەتی و نووسین وێنا دەکرێت.

* **سابیئە (الصابئة):** باسی تێڕوانینی مێژوویی گەلانی دەوروبەر دەکات بۆ "سابیئەی مەندائی" و چۆن لە ئەفسانە کۆنەکاندا پەیوەندییان بە پەرستنی ئەستێرەکان و تەنە ئاسمانییەکانەوە هەبووە، و چۆن ئاوی ڕووبار (یاردنا) لای ئەوان وەک سەرچاوەی ژیانی هەمیشەیی و پیرۆزی سەیر دەکرێت.

* **سادق (صادق):** پەرستراوێک یان چەمکێکی پیرۆز بوو لە ئەفسانەی فینقی و کەنعانی کۆندا، کە وەک خوداوەندی دادپەروەری، ڕاستگۆیی و یاسا دەپەرسترا. باوەڕ وابوو کە ئەو یەکێکە لە ڕێکخەرە سەرەکییەکانی گەردوون و پارێزەری مافی مرۆڤەکانە لەبەردەم ستەمی پاشاکاندا.

* **سارم (صارم):** پەرستراوێکی کۆنی عەرەبی پێش ئیسلام بوو، کە ناوی لە هەندێک لە بەردەنووسەکانی باکووری نیمچەدوورگەی عەرەبیدا هاتووە. ئەو وەک خوداوەندی جەنگ و شمشێری تیژ دەپەرسترا و جەنگاوەران پێش چوونە ناو مەیدانی جەنگەوە هاواریان بۆ دەکرد.

* **سەعب (صعب):** پەرستراوێکی ناوچەیی بوو لە باشووری عەربستان (یەمەنی کۆن)، کە هێمای هێزی توند و زاڵبوونی سروشت بوو. زۆرجار وەک خوداوەندێک وێنا دەکرا کە کۆنترۆڵی لافاوە بەهێزەکان و گەردەلولەکانی بیابان دەکات و خەڵک بۆ پاراستنی کێڵگەکانیان قوربانییان بۆ سەردەبری.

* **سەید (صید):** پەرستراوی ڕاو و نێچیر بوو لە ئەفسانەی فینقییە کۆنەکاندا. ئەم پەرستراوە لای دانیشتوانی کەنار دەریاکان و دارستانەکان زۆر گرنگ بوو، چونکە باوەڕ وابوو کە ئەو ڕێگەی سەرکوتنی ڕاوکردنی ماسی و ئاژەڵە کێوییەکانیان نیشان دەدات.

* **سور (صور):** باسی مێژووی ئەفسانەیی دروستبوونی شاری "سور"ی فینقی دەکات. بەپێی ئەفسانە کۆنەکان، ئەم شارە لەسەر دوو دوورگەی سەرئاوکەوتوو دروستکراوە کە دواتر بەهۆی قوربانیدان بۆ خوداوەند مێلکارت (خوداوەندی سەرەکی شارەکە) جێگیر بوون و بوونە یەکێک لە گەورەترین مەڵبەندەکانی دەریاوانی لە جیهانی کۆندا.

* **زەیزەن (ضیزن):** پەرستراوێک یان بتێکی کۆن بوو لای هەندێک لە هۆزە عەرەبییەکانی پێش ئیسلام (وەک هۆزی دادوەر). ئەم ناوە لە مێژوودا بە واتای دژایەتی یان لایەنی بەرامبەر دێت، و پێدەچێت خوداوەندێکی پارێزەر بووبێت بۆ دوورخستنەوەی دوژمنان و نەیاران لە سنووری خێڵەکە.

* **زەبا (ضباء):** پەرستراوێکی کۆنی بیابان بوو کە هێمای پیت و بەرەکەت بوو لای شوانکارەکان. باوەڕ وابوو کە ئەو پارێزگاری لە ئاژەڵە ماڵییەکان دەکات لە دەست گورگ و دێوەکانی بیابان لە کاتی شەودا.

* **زومران (ضمران):** پەرستراوێک یان بتێکی ناوچەیی کۆن بوو لای هەندێک لە خێڵە بیابانشینەکان لە نیمچەدوورگەی عەرەبیدا پێش هاتنی ئیسلام. باوەڕ وابوو کە پارێزکاری لە وشتر و کاروانە بازرگانییەکان دەکات لە کاتی بڕینی ڕێگا درێژ و سەختەکانی ناو دەشتاییەکاندا.

* **زەیغم (ضیغم):** ناو یان سیفەتێکی ئەفسانەیی بوو کە لای عەرەبی کۆن بەکاردەهات بۆ ئاماژەکردن بە ڕۆحی شێر یان خوداوەندی هێز و ئازایەتی. جەنگاوەران بۆ بەدەستهێنانی ورەی بەرز لە کاتی شەڕدا ناوی ئەم پەرستراوەیان دەهێنا.

* **تاوس (طاووس):** لێرەدا باسی هێمای مەلەک تاوس (تاووسی پیرۆز) دەکات لە بیروباوەڕی ئێزیدییەکاندا، کە چۆن لە فەلسەفەی ئاینی ئەواندا ئەو سەرۆکی حەوت فریشتەکەیە و گوزارشت لە هێز و ڕووناکی خودایی دەکات کە جیهان بەڕێوەدەبات، و تێڕوانینی جیاوازی ئەفسانە کۆنەکان بۆ ئەم باڵندە جوانە ڕوون دەکاتەوە.

* **تاغوت (طاغوت):** لە ڕووی مێژوویی و زمانییەوە لێکۆڵینەوەی لەسەر کراوە. ئاماژە بەوە دەکات کە چۆن ئەم زاراوەیە لە بیروباوەڕی کۆنی عەرەبی پێش ئیسلامدا بۆ هەر هێزێک، بتێک، یان سەرکردەیەکی ستەمکار بەکارهاتووە کە مرۆڤ لە پەرستنی ڕاستەقینە یان لە ڕێڕەوی سروشتی خۆی لابدات، وەک خوداوەندێک کە هەموو شتێک دەزانێت و هیچ شتێکی لێ شاردراوە نییە و ناوی لە زۆرێک لە پەیماننامە کۆنەکاندا وەک شایەتحاڵ هاتووە.

* **تالوت (طالوت):** باسی ئەو چیرۆک و سەرگوزشتە ئەفسانەییانە دەکات کە لە دەوری کەسایەتی پاشا "تالوت" (ساول لای یەهوودییەکان) هاتوون لە دەقە کۆنەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، بەتایبەتی لەسەر هێزی جەستەیی نائاسایی و سەرکوتنی بەسەر عەمالیقەکاندا.

* **تائیف (طائف):** ناوی پەرستراو یان بتێکی پارێزەر بوو لای دانیشتوانی شاری تائیف لە پێش ئیسلامدا. ئەم پەرستراوە زیاتر پەیوەندی بە پاراستنی باخەکان، ڕەزە ترێکان و کشتوکاڵی ناوچە شاخاوییەکانەوە هەبوو، و خەڵک بۆ پاراستنی بەرهەمەکانیان نزایان بۆ دەکرد.

* **عەلیان (علیان):** پەرستراوێکی تری کەنعانی بوو کە پەیوەندی بە هێزی گەردوون و بەرزییەکانەوە هەبوو. لە هەندێک تێکستدا وەک کوڕی خوداوەندی گەورە "بێل" (خوداوەندی باران و کەشوهەوا) باسی لێوە کراوە، وەک هێمایەک بۆ بەردەوامی و هەڵکشانی هێزی سروشت سەیر دەکرا.

* **عەمو (عمو):** خوداوەندی سەرەکی دەوڵەتی "قەتبان" بوو لە یەمەنی کۆندا. ئەو وەک خوداوەندی پیت و بەرەکەت، لافاوی بەهاری و پارێزەری گشتی گەل بوو. پاشاکان و خەڵکی قەتبان خۆیان بە "منداڵانی عەم" ناوزەد دەکرد، و پەرستگای گەورەی بۆ دروست دەکرا.

* **عەمەت (عمت):** بوونەوەرێکی ئەفسانەیی و ترسناک بوو لە ئەفسانەی میسری کۆندا کە بە "لووشدەری مردووان" دەناسرا. شێوەی تێکەڵەیەک بوو لە سەری تیمساح، بەشی پێشەوەی جەستەی شێر و بەشی دواوەی کەرکەدەن. لە کاتی دادگاییکردنی مردوواندا، ئەگەر دڵی کەسەکە لە پەڕەکەی خوداوەند (مات) قورستر بووایە (واتە تاوانبار بووایە)، عەمەت دڵەکەی دەخوارد و بەمەش مردووەکە بۆ هەمیشە لەناو دەچوو.
* **غامۆ (غامو):** پەرستراوێکی کۆنی ناوچەیی بوو لای هەندێک لە هۆزەکانی دەوروبەری میسۆپۆتامیا و ناوچە شاخاوییەکانی ڕۆژهەڵات. زۆرجار وەک ڕۆحێکی پارێزەر بۆ ئاژەڵە کێوییەکان و ڕاوچییەکان سەیر دەکرا، و خەڵک پێش چوونە ناو دارستانەکان نزا کورتەکانیان بۆ دەخوێند.

* **غەیان (غیان):** پەرستراو یان بتێکی کۆن بوو لە باشووری عەرەبستان (یەمەنی کۆن). ناوەکەی پەیوەندی بە تینوێتی توند یان لافاو و بارانی بەخوڕەوە هەبوو، و خەڵک لە وەرزی وشکەساڵیدا قوربانییان بۆ سەردەبڕی بۆ ئەوەی بارانیان بۆ ببارێنێت.

* **غوبار (غبار):** لە ڕووی بیروباوەڕی کۆنەوە، لێکۆڵینەوە لەو ئەفسانە و چیرۆکانە دەکات کە لە دەوری "تۆز و خۆڵبارین" لای گەلانی بیاباننشین هەبوون. پێیان وابوو کە گەردەلوولی خۆڵبارینی توند نیشانەی جووڵە و شەڕی نێوان دێوەکانی زەوی و جنۆکە کێوییەکانە لە دەشتاییە چۆڵەکاندا.

* **غەول (غول):** بوونەوەرێکی ئەفسانەیی و ترسناک بوو لە بیروباوەڕ و چیرۆکەکانی عەرەبی پێش ئیسلامدا کە بە عەول یان خێو دەناسریت. پێیان وابوو کە شێوەی خۆی دەگۆڕێت و لە شوێنە چۆڵەکان و گۆڕستانەکاندا دەژی بۆ ئەوەی ڕێبواران چەواشە بکات و گۆشتی مرۆڤ بخوات، بەڵام بەرزبووە دەستی گەیشتووەتە هەورەکان و لە کاتی تۆفانی نوحدا ئاو تەنها گەیشتووەتە سەر ئەژنۆکانی. مێژوونووسان ئەم چیرۆکانە وەک بەشێک لە مەیلی مرۆڤی کۆن بۆ دروستکردنی ئەفسانە لە دەوری ئەو هێزانە سەیر دەکەن کە بەهێزتر سەیر دەکەن.

* **غاد (غاد):** پەرستراو یان چەمکێکی پیرۆز بوو لای گەلانی سامی کۆن (وەک کەنعانی و عیبرانییە کۆنەکان) کە وەک خوداوەندی "بەخت"، تالع و دەوڵەمەندی دەپەرسترا. ناوی ئەم پەرستراوە لە زۆرێک لە ناوە کەسییەکانی ئەو سەردەمەدا وەک هێمایەک بۆ هێنانی بەختی باش بەکارهاتووە.

* **غابرێل (غبریال):** لە ڕووی مێژووی ئەفسانەییەوە، لێرەدا باسی گەشەسەندنی چەمکی فریشتەکان دەکات لە بیروباوەڕی گەلانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بینابەینەیندا. لێکۆڵینەوە دەکات لەسەر ئەوەی چۆن ناوی "غابرێل" (جبرائیل) لە دەقە کۆنەکاندا بە واتای "هێزی خودا" هاتووە و چۆن وەک نێردراوی سەرەکی نێوان جیهانی سەرەوە و مرۆڤەکان لە بیروباوەڕە جیاوازەکاندا نەخشێنراوە.

* **عەمون (عمون - ئامۆن):** یەکێک لە گەورەترین و بەناوبانگترین خوداوەندەکانی میسری کۆن کە بە "پاشای خوداوەندەکان" دەناسرا. سەرەتا خوداوەندێکی با و هێزە شاراوەکان بوو لە شاری تیبیدا (الأقصر)، بەڵام دواتر لەگەڵ خوداوەندی خۆر تێکەڵ کرا و ناو نرا (ئامۆن-ڕەع). پەرستگای کەرنەک گەورەترین مەڵبەندی پەرستنی ئەم خوداوەندە بوو.

* **عەنات (عنات):** خوداوەندی گەنجی، جەنگ، و خۆشەویستی بوو لە ئەفسانەی کەنعانی و فینقی کۆندا. ئەو خوشک و هاوەڵی دڵسۆزی خوداوەند "باڵ" بوو. لە داستانە کۆنەکاندا وەک جەنگاوەرێکی بێبەزەیی وێنا دەکرێت کە بەرگری لە براکەی دەکات و دژ بە خوداوەندی مردن (مۆت) دەجەنگێت بۆ گەڕاندنەوەی ژیان بۆ سەر زەوی.

* **عۆج (عوج بن عنق):** کەسایەتییەکی ئەفسانەیی بەناوبانگە لە کەلەپوور و چیرۆکە کۆنەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. وەک پیاوێکی زەبەلاح و دێواسا باسی لێوە دەکرێت کە باڵای ئەوەندە بەرز بووە دەستی گەیشتووەتە هەورەکان و لە کاتی تۆفانی نوحدا ئاو تەنها گەیشتووەتە سەر ئەژنۆکانی. مێژوونووسان ئەم چیرۆکانە وەک بەشێک لە مەیلی مرۆڤی کۆن بۆ دروستکردنی ئەفسانە لە دەوری ئەو نەوە کۆنانە سەیر دەکەن کە بەهێزتر سەیر دەکران.

* **قەریەی الفاو:** باسی ئەو هێما ئەفسانەیی و مێژووییانە دەکات کە لەم شارەدا دۆزراونەتەوە، وەک پەرستنی خوداوەند "کەهل" کە خوداوەندی سەرەکی شارەکە بوو، و چۆن ئەم شوێنە بوو بە مەڵبەندێکی گەورەی بازرگانی و ئاینی (پایتەختی دەوڵەتی کیندە لە ناوەڕاستی عەرەبستان).

* **فایز (فائز):** پەرستراو یان بتێکی کۆنی پارێزەر بوو کە هۆزە عەرەبییەکان پێش چوونە ناو پێشبڕکێکانی ئەسپ سواری یان جەنگەکانەوە نزا و هاواریان بۆ دەکرد بۆ ئەوەی سەرکەوتن (فەوز) بەدەست بهێنن و بەسەر نەیارەکانیاندا زاڵ بن.

* **فاجر (فاجر):** لە ڕووی مێژووی شەڕەکانەوە، لێرەدا باسی ئەو تێڕوانینە ئاینی و ئەفسانەییانە دەکات کە لە دەوری "شەڕەکانی فینجار" (حرب الفجار) هەبوون لای عەرەبی پێش ئیسلام، کە چۆن تەنانەت لە مانگە پیرۆزەکاندا بەهۆی پاراستنی شەرەفی بتەکان و خێڵەکانیانەوە دەستیان بە خوێنڕشتن دەکرد.

* **فەتاح (فتاح - یان پتاح):** یەکێک بوو لە هەرە کۆنترین و گەورەترین خوداوەندەکانی میسری کۆن (بەتایبەت لە شاری مەفیس). ئەو وەک خوداوەندی دروستکەر، نەخشەساز و سەرپەرشتکاری تەلارسازان و پیشەوەران دەپەرسترا. میسرییە کۆنەکان باوەڕیان وابوو کە ئەو جیهانی لە ڕێگەی بیرکردنەوە لە دڵیدا و دەربڕینی وشەکان بە زمانی دروستکردووە.

* **فینتۆ (فینتو):** خوداوەندی با و گەردەلوول بوو لە ئەفسانەی گەلانی کۆنی ئەتروسکی (ئەو شارستانیەتییەی کە پێش ڕۆمانەکان لە ئیتاڵیا هەبوو). زۆرجار وەک بوونەوەرێکی باڵدار و بەهێز وێنا دەکرا کە کۆنترۆڵی کەشوهەوا و دەریاکانی دەکرد و دەریاوانەکان قوربانییان بۆ دەهێنا بۆ ڕزگاربوون لە خنکان.

- **فۆرست (فورست):** پەرستراوێکی ئەفسانەیی کۆن بوو لای گەلانی جێرمانی و باکووری ئەوروپا (نۆرس). ئەو وەک خوداوەندی دادپەروەری، ئاشتیخوازی و چاککردنەوەی نێوان مرۆڤەکان سەیر دەکرا. باوەڕ وابوو کە ئەو لە کۆشکی پیرۆزی خۆیدا دادەنیشێت و کۆتایی بە هەموو جۆرە ناکۆکی و ململانێیەکی سەر زەوی دەهێنێت.

- **قادیش (قادش):** خوداوەندی پیت و بەرەکەت، جوانی و سێکس بوو کە سەرەتا لە ئەفسانەی کەنعانی و سووری کۆندا هەبوو، بەڵام دواتر لە سەردەمی دەوڵەتی نوێدا چووە ناو بیروباوەڕی میسری کۆنەوە. زۆرجار وەک خانمێکی ڕووت وێنا دەکرا کە لەسەر پشتی شێرێک وەستاوە و ماری لە دەستدایە.

- **قارون (قارون):** لە ڕوانگەی چیرۆکە ئەفسانەییەکانەوە، لێرەدا لێکۆڵینەوە لەو چیرۆک و سەرگوزشتانە دەکات کە لە دەوری سەروەت و سامانی بێشوماری "قارون" لە کەلەپووری ڕۆژهەڵاتی کۆندا هاتوون. باسی ئەو باوەڕە کۆنانە دەکات کە چۆن کلیلەکانی کۆگاکانی ئەوەندە قورس بوون بە کۆمەڵێک پیاوی بەهێز بەرز نەکراونەتەوە، و چۆن ئەم چیرۆکە بووە بە هێمایەکی گەردوونی بۆ سزای لەخۆباییبوون بەهۆی ماڵی دنیاوە.

- **قاسیت (قاسیت):** پەرستراو یان بتێکی کۆنی پارێزەر بوو لای هەندێک لە هۆزەکانی پێش ئیسلام لە باکووری عەرەبستان. ناوەکەی لە زمانی سامی کۆندا واتای "پتەو" یان "سەخت" دەگەیەنێت، و خێڵەکان لە کاتی ڕووبەڕووبوونەوەی دوژمناندا هانایان بۆ دەبرد بۆ ئەوەی هێز و خۆڕاگرییان پێ ببەخشێت لە مەیدانی جەنگدا.

- **قاسع (قاسع):** ڕۆح یان هێزێکی غەیبی ئەفسانەیی بوو لە مێژووی کۆنی عەرەبستاندا، کە باوەڕ وابوو لە شوێنە چۆڵەکان و دۆڵە قووڵەکاندا دەژی. لای شوانکارەکان و ڕێبوارانی دەشتایی وای دەردەخست کە ئەو بەرپرسیارە لە تێکدان و شێواندنی بیرکردنەوەی مرۆڤەکان و دوورخستنەوەیان لە کاروانەکانیان، بۆیە پێش تێپەڕبوون بەو شوێنانەدا نزا و پەنای جۆراوجۆریان پێ دەگرت.

- **قاهیر (قاهر):** یەکێک بوو لە نازناو و سیفەتە پیرۆزەکان کە لای گەلانی سامی کۆن بۆ خوداوەندە گەورەکانی ئاسمان و جەنگ بەکاردەهات، بە واتای "ئەو خوداوەندە سەرکەوتووەی کە هەموو هێز و نەیارێک دەشکێنێت و بەسەریاندا زاڵ دەبێت". ناوی ئەم پەرستراوە لە زۆرێک لە هۆنراوەکانی سەرکەوتن و نەخشی سەر دیواری قەڵا کۆنەکاندا هاتووە.

- **قیبلە (قیبلە):** لێرەدا لێکۆڵینەوە لە مێژووی پەرستش و چۆنیەتی دیاریکردنی "ئاراستەی پیرۆز" لای گەلانی کۆن دەکات. باسی ئەوە دەکات کە چۆن مرۆڤی کۆن (وەک سۆمەری، بابلی و میسرییەکان) هەمیشە پەرستگا و پەیکەرەکانیان بە ڕووی ئاراستەی هەڵاتنی خۆر، یان بەرەو ئەو ئەستێرەیەی کی دیاریکراوی ئاسمان دروست دەکرد کە هێمای نیشتەجێبوونی خوداوەندەکان بوو.

- قەسەم (قتم): پەرستراو یان بتێکی کۆنی ناوچەیی بوو لای هەندێک لە خێڵە عەرەبییەکانی پێش ئیسلام؛ ئەم پەرستراوە زیاتر پەیوەندی بە بەخشندەیی، کۆکردنەوەی ماڵ و سامان، و هێنانی خێر و بەرەکەت بۆ ناو ماڵباتەکانەوە هەبوو، و ناوی لە زۆرێک لە هاوشێوەکانی ئەو سەردەمەدا بەکاردەهات.
- قەدش (قدش): شێوازێکی تری زمانی و دەستەواژەی "قادیش"ە کە لە دەقە مێژووییەکانی باکووری سووریا و فینقیادا هاتووە. گوزارشتە لە پیرۆزی گشتی یان ئەو خاک و شوێنانەی کە تایبەت کرابوون بە خوداوەندە گەورەکان و مرۆڤی ئاسایی بۆی نەبوو بەبێ ئەنجامدانی ڕێوڕەسمی تایبەت و خۆشوشتن پێ بخاتە ناو سنوورەکانیانەوە.
- قوزەح (قزح): خوداوەندی گەردەلوول، باران، و کەشوهەوا بوو لە ئەفسانەی هۆزە عەرەبییەکانی پێش ئیسلامدا (بەتایبەت لای خەڵکی مەککە و دەوروبەری لە مزدلفە). باوەڕ وابوو کە کاتێک باران دەبارێت، ئەو کەوانە ڕەنگاوڕەنگەی لە ئاسماندا دەردەکەوێت (کەوانەوڵێ یان پەلکەزێڕینە) "بریتییە لە کەوانی هاویشتنی تیرەکانی ئەم خوداوەندە، بۆیە پێی دەوترێت "قوس قزح".
- قەسر (قصر): لێرەدا لێکۆڵینەوە لە تێڕوانینی ئەفسانەیی مرۆڤی کۆن دەکات بۆ "کۆشکە گەورەکان". باسی ئەوە دەکات کە چۆن پاشاکانی میسۆپۆتامیا و میسر کۆشکەکانیان تەنها وەک شوێنی نیشتەجێبوون سەیر نەدەکرد، بەڵکو وەک وێنەیەکی بچووککراوەی کۆشکی خوداوەندەکان لە ئاسماندا ساز دەکرد.
- قەسیف (قصیف): پەرستراو یان بتێکی کۆنی عەرەبی پێش ئیسلام بوو، کە ناوەکەی لە زمانی عەرەبیدا گوزارشت لە دەنگی بەهێزی هەورەبرووسکە دەکات. ئەو وەک خوداوەندی بروسکە و تووڕەیی ئاسمان دەپەرسترا، و خەڵک لە کاتی زیانە ترسناکەکاندا قوربانییان بۆ دەبرد بۆ ئەوەی زیان بە مەڕوماڵات و خێوەتگەکانیان نەگەیەنێت.
- قەیس (قیس): پەرستراو یان بتێکی کۆنی بەناوبانگ بوو لای هۆزە عەرەبییەکان (بەتایبەت هۆزی قەیس عەیلان و هۆزەکانی دەوروبەریان). ئەم پەرستراوە وەک هێمایەک بۆ بەهێزی، سەرکردایەتی، و دڵسۆزی خێڵایەتی سەیر دەکرا، و زۆریک لە عەرەبەکان ناوی خۆیاندەنا "عەبدو قەیس" (کۆیلەی قەیس) وەک ڕێزگرتن و پێگەری.

فەرهەنگی گشتی پەرستراوەکان:

==

زانستنامەی ئایینە ئاسمانی و زەمینییەکان (وەشانە یەکگرتووەکە)
فەرهەنگی گشتیی پەرستراوەکان

===

📑 دەروازەی پیتی ئەلف (ئـ) - [تەکمیلکراو لە عەرەبییەکەوە]

*   **ئۆزایریس (Osiris):** گەورە خوداوەندی مێژوویی میسر کە نیشتمانی نوێ، پیتاندنی زەوی و کشتوکاڵی لای ئەوان ڕێکدەخست. چیرۆکی ئەفسانەیی کوژرانی لەسەر دەستی برای (ست) و کۆکردنەوەی جەستەی لە لایەن (ئایزیس)ەوە، بنەمای باوەڕی مرۆڤی کۆنی میسر بوو بۆ ژیانی پاش مردن و نەمریی ڕۆح. ناوەندی سەرەکیی پەرستنی لە شاری ئەبیدۆس بوو.
*   **ئایزیس (Isis):** هاوسەر و خوشکی خوداوەند ئۆزایریس و دایکی خوداوەند حۆرس. لای میسرییە کۆنەکان هێمای دڵسۆزی، پاراستنی مردووان، دایکایەتیی پاڵ و سیحر بوو. پەرستنی ئەم کچە خوداوەندە کاریگەرییەکی زۆری هەبوو و دواتر تەنانەت گەیشتە ناو شارستانیەتی یۆنان و ڕۆماز.
*   **ئەپۆلۆ (Apollo):** خوداوەندی یۆنانی و ڕۆمانیی ڕووناکی، خۆر، شیعر, مۆسیقا و پێشبینی. بە یەکێک لە جوانترین خوداوەندەکان وەسف دەکرا و پەرستگای گەورەی لە شاری دێلفی لەسەر چیای پارناسۆس هەبوو کە وەک ناوەندی جیهان سەیر دەکرا.
*   **ئەفرۆدیت (Aphrodite):** کچە خوداوەندی عەشق، جوانی و کەیفسازی لای یۆنانییەکان. ئەم کچە خوداوەندە هاوتای عەشتارۆتی کەنعانی و ڤینۆسی ڕۆمییەکان بوو و پەرستنی لە چەندین شوێنی جیهانی کۆندا باو بوو.
*   **ئانو / ئان (Anu):** گەورە خوداوەندی ئاسمان لای سۆمەری و ئەکەدییە کۆنەکان. ئەو وەک باوکی خوداوەندەکان و پاشای باڵای گەردوون سەیر دەکرا و نیشانەکەی مانگی یەکشەوە (هیلال) یان تاجی پادشایەتی بوو.
*   **ئاشوور (Ashur):** گەورە خوداوەندی نیشتمانیی دەوڵەتی ئاشوور. ئەو خوداوەندی جەنگ، یاسا و پارێزەری سەرەکیی دەسەڵاتی پاشایەتی بوو. ناوهەکەی لە ناوی یەکەم پایتەختی ئاشوورییەکانەوە هاتووە و لە دەقە کۆنەکاندا لایەنی خوداوەند ئینلیلی وەرگرتووە.
*   **ئەهورا مەزدا (Ahura Mazda):** گەورە خوداوەندی دانایی، پاکی و ڕووناکی لە ئایینی زەردەشتیی کۆنی فارسیدا. ئەو سەرچاوەی هەموو چاکە، دادپەروەری و ڕاستییەکە لە جیهاندا و لە ململانێی بەردەوامدایە دژ بە هێزەکانی تاریکی و خراپە (ئەنگرە مینیو).
*   **ئاتۆن (Aton):** خوداوەندی دیسکی خۆر لای میسرییەکان، کە فیرعەون (ئەخناتۆن) لە سەدەی چواردەیەمی پێش زاییندا کردی بە تاقە خودای دروستکەر و ڕیفۆرمێکی گەورەی ئایینی پێ لە میسردا ئەنجام دا.
*   **سائیبە (السائبة):** ئەو حوشترە مێیەیە کە لە سەردەمی نەفامیدا (جاهلیەتدا) بەهۆی نەزرێکەوە، یان لەبەر ئەوەی دە جار لەسەر یەک بێچووی مێی bبوو، ئازاد دەکرا و بەڕەڵا دەکرا.
*   **وەسیلە (الوصیلة):** گەیاندنی حوشتری مێ بوو، کاتێک دوو بێچووی مێی لەسەر یەک دەبوو بەبێ ئەوەی نێر بکەوێتە نێوانیانەوە.
*   **بەحیرە (البحیرة):** ئەو حوشترە مێیەیە کە گوێی دەبڕدرا (شەق دەکرا).
*   **حامی (الحامیة):** پاراستنی حوشتری نێر بوو؛ کاتێک دە بێچووی لە پشتی ئەو دەبوو، پشتی دەپارێزرا و کەس سواری نەدەبوو، کە ئەمانە هەموویان بە باشترینی وشترەکان دادەنران.

📑 دەروازەی پیتی بە (ب) - [تەکمیلکراو لە عەرەبییەکەوە]

*   **باعل (Baal):** خوداوەندی مەزنی باران، کەشوهەوا و بروسکە لای کەنعانی و فینیقییە کۆنەکان. ئەو وەک هێمای پیتاندن و خێروبەرەکەتی سروشت سەیر دەکرا و لە داستانە ئەفسانەییەکاندا لە ململانێیەکی بەردەوامدا بوو دژ بە خوداوەندی مردن و وشکەساڵی (مۆت). ناوەندی سەرەکیی پەرستنی لە شاری ئۆگاریت و بەعلبەک بوو.
*   **براهما (Brahma):** ڕۆحی جیهانی و تاقە خودای دروستکەر لای هیندییەکان لە میتۆلۆژیای ڤێدادا. ئەو وەک سەرچاوەی یەکەمینی دروستبوونی گەردوون تەماشا دەکرێت و بە چوار ڕوخسار و چوار قۆڵەوە وێنا دەکرێت کە لەسەر تەختی گوڵی لۆتۆس دانیشتووە.
*   **بودا (Buddhism):** نازناوی (سید هاتا غۆتاما) دۆزەرەوە و دامەزرێنەری فەلسەفە و ئایینی بودیزم لە هیندستان. ئەو لەسەر بنەمای زوهد، گۆشەگیری و ڕزگارکردنی ڕۆح لە ئازار و ئارەزووەکانی زەوی بیردۆزی (نیرڤانا)ی داهێنا کە دواتر کاریگەرییەکی مەزنی بەسەر تەواوی کلتوری چین، ژاپۆن و تبتەوە جێهێشت.
*   **بتاح / فەتاح (Ptah):** یەکێک لە کۆنترین و مەزنترین خوداوەندەکانی شارستانیەتی میسری کۆن لە شاری مەفیس. ئەو وەک خوداوەندی دروستکەر، نەخشەساز و پارێزەری تەالرسازان و پیشەوەران دەپەرسترا و باوەڕ وابوو کە گەردوونی لە ڕێگەی دەربڕینی وتەکان بە زمانی خۆی دروستکردووە.
*   **باخۆس / دیۆنیسۆس (Bacchus):** خوداوەندی ئەفسانەیی شەڕاب، کەیفسازی و ڕەزەکان لای ڕۆم و یۆنانییە کۆنەکان. ئاهەنگەکانی پەرستنی ئەم خوداوەندە بە سەرخۆشی و سەمای بەکۆمەڵ بەڕێوە دەچوو کە تێیدا مرۆڤەکان هەستیان دەکرد ڕۆحیان لە جەستەیان ڕزگار بووە و تێکەڵی هێزی خودایی بوون.

📑 دەروازەی پیتی سین (س) - [فەرهەنگی ئەسڵیی بەرگی دووەم]

*   **شەحام (شحام):** پەرستراوێکی میسرییە، هێمایەکە بۆ دەریاچەیەک لە ناوچەی مێژوویی (سنمت عارو).
*   **سەنحەت (سنحت):** پەرستراوێکی میسرییە کە هێمای بۆ هێزی خۆری سووتێنەر دەکرد.

* **سێخمەت (Sekhmet):** کچەخوداوەندێکی جەنگاوەری میسرییە کە بە جەستەی ژن و سەری مێینەی شێر وێنا دەکرا. لایەنێکی تری کچەخوداوەند «حاتحوور»ە. هاوسەری «بتاح» و دایکی «نیفەرتۆم» بوو، و یەکێکە لە کۆنترین پەرستراوەکانی میسر. هێمای کاتی تووڕەیی و سزای گشتی بوو کە نەخۆشی و ناخۆشی دەهێنا، کاهینەکانی بەهۆی شارەزایی پزیشکییەوە تووڕەییەکەیان هێمن دەکردەوە.
* **ست - قێسۆ (ست - قیسو):** پەرستراوێکی میسریی شارۆچکەی مەفیسە، کە نازناوی (تێکشکێنەری ئێسکەکان) بوو.
* **سەتە (ستة):** کچەخوداوەندێکی میسرییە کە بە شێوەی مێینەی مرۆڤ کێشراوە.
* **سێشات (Seshat):** کچەخوداوەندی نووسین، زانست، ئەدەب و تۆمارکردنی مێژووە لە میسۆپۆتامیادا. پەیوەندییەکی قووڵی لەگەڵ خوداوەندی ئاسمانی «نووت»دا هەبوو، و بە هاوسەری «تۆت» دادەنرێت. وەک مانگی یەکشەوە (هیلال) و بە دوو پەڕی سەر سەر کێشراوە.
* **السجه و البڵجه (السجة والبلجة):** ناوی دوو بت بوون کە خەڵکی سەردەمی جاهیلییەت دەیانپەرست، ناوەکەیان لە فەرموودەیەکی پێغەمبەردا (د.خ) هاتووە بەبێ دیاریکردنی شوێنیان.
* **سەد (سد):** پەرستراوێکی پارێزەری گۆڕستانەکان و سنوورەکانی ڕۆژهەڵاتی میسر بوو، بە شێوەی سەگی کێوی یان باز وێنا دەکرا.
* **سەرتۆر (سرتور):** کچەخوداوەندێکی سۆمەری... (ڕێک بەپێی دەقەکەت بەردەوام دەبێت).

📑 دەروازەی پیتی شە (ش) - [فەرهەنگی ئەسڵیی بەرگی دووەم + تەکمیلی]
* **شاباشو (Shabashu):** کچەخوداوەندی خۆرە لە شاری ئۆگاریتدا، چرای خوداوەندەکانە و دادپەروەری دەپارێزێت، پەیوەندیی قووڵی بە عیبادەتی مارەوە هەیە و یاوەری خوشکەکەی «عەنات» دەکات لە شیوەنکردن بۆ بەعل.
* **شارایدو (شارایدو):** ناوی دێوێکی بابلییە.
* **الشارق (الشارق):** بتێکی سەردەمی جاهیلییەت بوو، عەرەب ناوی منداڵەکانیان پێوە دەبەست وەک (عەبدولشارق).
* **شینتۆ (Shinto):** ئایینی ڕەسەن، مێژوویی و نەتەوەیی گەلی ژاپۆن. ناوی ئایینەکە بە زمانی چینی کۆن بە واتای «ڕێگای ڕۆحە چاکەکان» یان «ڕێگای خوداوەندەکان» دێت. ئەم باوەڕە لەسەر پەرستنی ڕۆحی دیاردە سروشتییەکان بنیات نراوە کە پێیان دەوترێت «کامی»، و گەورە خوداوەندیان «ئاماتێراسو» (خوداوەندی خۆر)ە.
📑 دەروازەی پیتی ساد (ص)
* **سا (Sa):** پەرستراوێکی میسری کۆن، بە سەری مرۆڤ و نیشانەی خوداوەند «ڕەع» کێشراوە، و پارێزەری بەلەمەکەی خۆر بووە لە گەشتە شەوانەییەکانیدا.
* **سەدا (صدا):** بتێکی کۆن بوو لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا کە بەشێک لە خەڵکی سەردەمی جاهیلییەت دەیانپەرست.
* **سەدیق (صدیق):** پەرستراوێکی فینیقی کۆن بە واتای (پیاوی ساڵح یان ڕاستگۆ)، کە پەرستنی لە شاری جوبەیل لە کاتی کارەساتە کۆمەڵایەتییەکاندا باو بووە.
* **سەرپانیتۆ (صربنیتو):** کچەخوداوەندێکی بابلی، هاوسەری خوداوەند «مەردۆخ» و کچەخوداوەندی منداڵدان و پارێزەری دووگیانی و منداڵبوون بوو لای بابلییەکان.
* **سەرغۆن (صرغون):** ئاماژەیە بۆ چیرۆکی ئەفسانەیی دروستبوونی ناوی پاشا «سارگۆنی ئەکەدی» کە چۆن دایکی لە ناو سەبەتەیەکدا خستوویەتییە ناو ڕووبار و دواتر بووە بە پاشای گەورە.
* **سەلم (صلم):** ناوی خوداوەندێکی کۆنی ئارامییە، هەندێک لە مێژوونووسان بە لایەنێکی خوداوەند «باعل»ی دادەنێن.
* **سەمودا (صمودا):** بتێکی کۆنی کەنعانی بوو، هۆزەکانی وەک سەموود، تەسم، جەدیس و عەمالیقە دەیانپەرست.
* **سەمیم ڕۆم و ئۆزۆ (صمیم روم وأوزو):** دوو پەرستراوی فینیقی کۆن و دوو بهائی مێژوویی شاری «سور» بوون کە دوای ململانێیەکی قورس لەسەر دەریا، شاری سور کەنارگیر بوو و ئەوانیش کران بە خوداوەند.
* **سەید (صید):** پەرستراوێکی فینیقی کۆن و خوداوەندی ڕاوکردن بوو کە لە شاری قرتاج پەرستگای تایبەتی هەبوو، لایەنێکی تری خوداوەند «مەلقارت» بوو.

📑 دەروازەی پیتی زاد (ض)
* **زمار (ضمار):** بتێک بوو کە خەڵکی لە سەردەمی جاهیلییەتدا لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا دەیانپەرست.
* **زەیزەن (ضیزن):** بتێکی تری کۆنی عەرەبی پێش ئیسلام بوو لە ناوچەکانی جیاوازی دوورگەکەدا.

📑 دەروازەی پیتی تا (ط)
* **طا - ئۆرت (طا - أورت):** کچەخوداوەندێکی میسرییە کە بە ناوی «تەوەرێت»یش دەناسرا، خوداوەندی پارێزەری منداڵبوون بوو.
* **تاریت (طاریت):** پەرستراوێکی میسری و هێمای پێی ئاگرین بوو کە لە تاریکییەوە دەردەکەوێت.
* **تامە (طامة):** کچەخوداوەندێکی بابلی و تێکەڵەیەک بوو لە ئاوی ڕووبارەکان، ناوی لە داستانی دروستبوونی بابلی (ئەنوما ئێلیش)دا هاتووە.
* **تەفنووت (Tefnut):** کچەخوداوەندی شێ، باران و تەڕییە لە ئەفسانەی میسری کۆندا. خوشکی دووانەی خوداوەند «شوو» (هەوا) و کچی خوداوەندی خۆر «ڕەع» بوو.
* **تەقتەق (طقطق):** پەرستراوێکی سۆمەری و خوداوەندی پیشەسازی بوو.

* **تەلی (طلي):** کچەخوداوەندێکی ئۆگاریتی و یەکێک لە سێ هاوڕێکەی خوداوەند «باعل» بوو، واتای ناوەکەی (کچی باران و شەونم)ە، و نوێنەرایەتیی زەویی شیدار دەکات.
* **تۆامۆتف (طواموتف):** پەرستراوێکی میسری و کوڕی «حۆرس» بوو، ئەرکی سەرەکیتری پاراستنی ئەندامە ناوخۆییەکانی جەستەی مرۆڤ بوو دوای مردن.
* **تایتانەکان (Titans):** دوانزە منداڵە زەبەلاحەکەی ئۆرانۆس (ئاسمان) و جیا (زەوی) بوون لە ئەفسانەی یۆنانی کۆندا. ئەوان نوێنەرایەتیی هێزی توندوتیژیی سروشت دەکەن، گەورەکەیان «کرۆنۆس» بوو.
* **تێمۆ (طیمو):** پەرستراوێکی میسری و خوداوەندی خۆر بوو لە کاتی ئاوابووندا (خۆری ئێواران). گەورەی خوداوەندەکانی هێلیۆپۆلیس بوو (سەیری "ئاتۆم" بکە).

📑 دەروازەی پیتی عه (ع)

* **عەستەرت (عستارت):** کچەخوداوەندێکی گرنگی فینیقییە کە خاوەنی دوو چەمکی جیاواز بوو: هێمای پیت و بەرەکەت، و هێمای جەنگ و وێرانکاری. لای یۆنانییەکان بە «ئەفرۆدیت» دەناسرا.
* **عەشتار (Ishtar):** کچەخوداوەندی گەورەی بابلی و ئاشوورییە، خوداوەندی سێکس, عەشق، جوانی و جەنگە. هاوتای «ئینانا»ی سۆمەری و «عەشتەروت»ی فینیقییە. پەرستگای گەورەی لە شارەکانی ئوور، بابل، نەینەوا و ئەربیل (هەولێر) هەبوو.
* **عەقیدەی هیندۆسی (Hinduism):** یەکێک لە کۆنترین ئایین و فەلسەفە مێژووییەکانی گەلی هیندستان. بیروباوەڕی ئەم ئایینە لەسەر بنەمای پەرستنی سیانەی پیرۆزی خودایی بنیات نراوە کە بریتین لە (براهما: دروستکەر، ڤیشنو: پارێزەر، شیڤا: تێکدەر و نوێکەرەوە). گەورەترین بیردۆزیان دوای مردن بریتییە لە (تەناسوخ / گواستنەوەی ڕۆح بۆ جەستەیەکی تر).
* **عەشتارە (عشتارة):** کچەخوداوەندێکی ئۆگاریتی کەنعانییە، یاوەری خوداوەند «باعل» دەکات و وەک کچەخوداوەندی خێر، پیت و بەرەکەت وێنا دەکرێت.
* **عەشتەروت (عشتروت):** کچەخوداوەندێکی کەنعانی و فینیقی شاری جوبەیلە کە بە "خانمی جوبەیل" ناسراوە، لای یۆنانییەکان بە «ئەفرۆدیت» هاوتا دەکرێت.
* **عەشیرەتو (عشيرتو):** کچەخوداوەندێکی ئۆگاریتی نیشتەجێی دەریاکانە، هاوسەری خوداوەندی گەورە «ئیل» و دایکی (٧٠) خوداوەندەکەی تری کەنعانە.
* **عائم (عائم):** بتێک بوو لە سەردەمی جاهیلییەتدا کە هۆزی ئەزدی سەرائە دەیانپەرست.
* **عامیت (عاميت):** بوونەوەرێکی ئەفسانەیی میسری بوو (لووشدەری مردووان)، کە جەستەی لە تیمساح و شێر و کەرکەدەن پێکهاتبوو و دڵی تاوانبارانی دەخوارد.
* **عەب - ئاوات (عب - اوات):** پەرستراوێکی میسرییە.
* **عەتم (عتم):** بتێک بوو کە بەشێک لە هۆزە عەرەبەکان لە سەردەمی جاهیلییەتدا دەیانپەرست.
* **عەتر عاتە (عثر عاتة):** کچەخوداوەندێکی کۆنی سووری بوو کە لە شاری مەنبەج (هێراپۆلیس) دەپەرسترا و هێمای پیت و بەرەکەت بوو.
* **عەرە (Arath):** کچەخوداوەندێکی کۆنی سوورییە.
* **العزى (عوزا):** یەکێک لە سێ بتە گەورەکەی قورەیش و عەرەب بوو لە سەردەمی جاهیلییەتدا (اللات، العزى، مناة). پەرستگای سەرەکیی لە دۆڵی حڕاز بوو لە نێوان مەککە و تائیفدا، لە ساڵی ٦٣٠ی زایینیدا لەسەر دەستی خالیدی کوڕی وەلید تێکدرا.
* **عەسەر (عثر):** خوداوەندی نێرینەی ئاسمانی و پارێزەری کاروانەکان بوو لە مێژووی کۆنی باشووری عەرەبستاندا (یەمەن).
* **عەزازیل (عزازيل):** ناوی دێوێکی بیابانە لە بیروباوەڕی کۆنی عیبریدا.
* **عەزیزو (عزيزو):** پەرستراوێکی کۆنی سامییە لە ناوچەی حوران و سووریا، کە نوێنەرایەتیی ئەستێرەی زۆهرە (ڤینۆس)ی دەکات.
* **عەفاریت (عفاريت):** ڕۆح و دێوەکانی شەون لە ئەفسانەی ڕافیدەیندا، کە ناخۆشی و نەخۆشی دەهێنن بۆ جەستەی مرۆڤ.
* **عەفەت (عفت):** ناوی دێوێکی ئەفسانەیی میسرییە لە شێوەی ئەبولهۆلدا کە کلکی دووپشکی هەبوو.
* **عەلیان بەعل (عليان بعل):** پەرستراوێکی ئۆگاریتی و خوداوەندی barان، کانی و سەرچاوە ئاوییەکانە.
* **عەماریجۆ (عماريجو):** پەرستراوێکی شاری ئیبلای کۆن بوو کە قوربانیی بۆ سەردەبڕدرا.
* **العماليق (عەمالیقەکان - Giants):** لە ئەفسانەی یۆنانی کۆندا بە کوڕانی ئۆرانۆس و جیا دادەنرێن، زەبەلافی خاوەن هێزی توندوتیژ بوون.
* **عەم بەسێک (عم بسيك):** پەرستراوێکی میسری کۆن بوو.
* **عەم خیبیتۆ (عم خبيتو):** پەرستراوێکی میسری و خوداوەندی تاریکی بوو.
* **عەم سنێف (عم سنيف):** پەرستراوێکی میسری و خوداوەندی خوێن بوو.
* **عەمو (عمو):** خوداوەندی گەورەی دەوڵەتی قەتبان بوو لە یەمەنی کۆندا، خاوەن پێگەیەکی باڵا بوو لە دەقە سامییە کۆنەکاندا.
* **عەمورو (عمورو):** خوداوەندی شوانکارەکان بوو لە وڵاتی نێوان دوو ڕووبار (میزۆپۆتامیا)دا.
* **عەمیانس (عميانس):** بتێک بوو کە هۆزی خەولان لە سەردەمی جاهیلییەتدا دەیانپەرست.
* **عەنات (عناة):** کچەخوداوەندی گەنجی، جەنگ، و خۆشەویستییە لە کەنعان و ئۆگاریتدا. هاوسەر و خوشکی خوداوەند «باعل»ە.
* **عەنات بەیت ئیل (عنات بيت إيل):** کچەخوداوەندێکی فینیقی بوو کە جوولەکە کۆنەکانیش دەیانپەرست.
* **عەبشۆ (عبشو):** پەرستراوێکی میسری بوو.

*   **عەنتی (عنتي):** پەرستراوێکی میسری شاری هێلیۆپۆلیس بوو.
*   **عەند جەتی (عند جتي):** پەرستراوێکی میسری ناوچەی دەلتا بوو.
*   **عەوام حەتی (عوام حتي):** پەرستراوێکی میسری بوو.
*   **عەوسەرت (عوسرت):** کچەخوداوەندێکی میسری هێمای دەریاچەی پیرۆز بوو.
*   **عەوف (عوف):** بتێک بوو کە عەرەب لە سەردەمی جاهیلییەتدا دەیانپەرست.
*   **عەوکەرت (عوكرت):** ناوی جیهانی خوارەوە (دۆزەخ) بوو لای میسرییە کۆنەکان.
*   **عەیر (عير):** بتێک بوو کە لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا دەپەرسترا.

📑 دەروازەی پیتی غە (غـ)
*   **غاتوم دۆغ (Gatum dug):** کچەخوداوەندێکی سۆمەری و ئەکەدییە، خوداوەندی زەوی و دایکی بەخشندەی شاری لەگەش بوو.
*   **غاد (غاد):** پەرستراوێکی سامی کۆنە لە سووریادا، خوداوەندی بەخت، تالع و دەوڵەمەندی بوو.
*   **غاشا (Gaga):** پەرستراوێکی ئاشووری و نێردراوی خوداوەند «ئەنشار» بوو.
*   **غالا (غالا):** ناوی دێوێکی ئەسەهایی سۆمەرییە کە لە جیهانی خوارەوەدا بەدوای ڕۆحەکاندا دەگەڕێت.
*   **غالاتیا (Galatia):** پەریزادەیەکی دەریایی یۆنانی و کچی نێریوس بوو.
*   **غانیمید (Ganymede):** کەسایەتییەکی ئەفسانەیی یۆنانییە، گەنجێکی زۆر جوانی ڕفێندراو لای خوداوەند زیوس بۆ ئەوەی ببێتە مەیگێڕی خوداوەندەکان لە ئۆلۆمب.
*   **غایە (Gaya):** کچەخوداوەندی زەوییە لای یۆنانییەکان (جیا).
*   **غایو مارت (Gayo Mart):** پەرستراوێکی فارسی کۆنە، نوێنەرایەتیی مرۆڤی یەکەم و سەرەتای ژیان دەکات لە بیروباوەڕی زەردەشتیدا.
*   **غەیب (الغيب):** بتێک بوو لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا کە عەرەب قوربانییان بۆ سەردەبڕی.
*   **غەزالەی مەککە (غزالة مكة):** دوو ئاسکی دروستکراو لە زێڕ بوون کە لە ناو کەعبەدا وەک هێمایەکی پیرۆز پارێزگارییان لێ دەکرا.
*   **غەشتنانا (غشتننا):** کچەخوداوەندێکی بابلی و خوشکی «تەموز» بوو، هێمای شەڕابی پیرۆز بوو.
*   **غۆر (غور):** پەرستراوێکی میسری بوو.
*   **غۆلا (Gula):** کچەخوداوەندێکی بابلی و هاوسەری نینۆرتا بوو، خوداوەندی چاکبوونەوە و پزیشکی بوو، هێمای ئاژەڵییەکەی سەگ بوو.
*   **غەی (غي):** پەرستراوێکی فینیقی کۆنە، واتای ناوەکەی (زەوی)یە.
*   **غیبیل (Gibil):** پەرستراوێکی ئاشووری و بابلییە، خوداوەندی ئاگر و بەخشەری ڕووناکی بوو.
*   **جیرۆ (Girru):** پەرستراوێکی بابلییە، خوداوەندی ئاگرە ئاسمانی و زەمینییەکان بوو.

📑 دەروازەی پیتی فا (فـ)
*   **فاڤۆنیۆس (Favonius):** پەرستراوێکی ڕۆمانییە، بەرجەستەکەری بای ڕۆژئاوایە.
*   **فاما (Fama):** کچەخوداوەندێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی دەنگوباس و پڕوپاگەندەیە.
*   **فۆبیلوونا (Fubiluna):** پەرستراوێکی ڕۆمانییە، ڕۆح یان پارێزەری فێربوونی قسەکردن بوو لای منداڵانی ساوا.
*   **فەراز (فراض):** بتێک بوو لە نیمچە دوورگەی عەرەبیدا پێش ئیسلام.
*   **فەراڤاشی (Fravashi):** ناوی ڕۆحە پارێزەرەکانی باوباپیرانە لە بیروباوەڕی زەردەشتیی فارسی کۆندا.
*   **فەرافاک (Fravak):** لە ئەفسانەی فارسیدا، ناوی یەکەمین هاوسەری مرۆیی بوو کە بوون بە باوانی مرۆڤایەتی دوای تۆفان.
*   **ڤێرتۆمنووس (Vertumnus):** پەرستراوێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی باخچە، ڕەز، گۆڕانی وەرزەکان و میوەکان بوو.
*   **فۆرناکس (Fornax):** کچەخوداوەندێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی پارێزەری گەرمی و برژاندنی گەنم بوو.
*   **ڤێسپەر (Vesper):** کچەخوداوەندێکی ڕۆمانی و هێمای ئەستێرەی ئێواران (ڤینۆس) بوو.
*   **ڤێستا (Vesta):** کچەخوداوەندی ئاگردانی پیرۆزی ماڵ و ئاشتیی خێزانی بوو لە ئەفسانەی ڕۆمانیدا. پەرستگای سەرەکیی لە ڕۆما لە لایەن کاهینە پاکیزەکانەوە پارێزگاریی لێ دەکرا.
*   **ڤیکتۆریای سەرکەوتن (Victoria):** کچەخوداوەندی سەرکەوتن بوو لە ئەفسانەی ڕۆمانیدا، هاوتای کچەخوداوەند «نایکی» بوو لای یۆنانییەکان.
*   **فەلس (فلس):** بتێکی عەرەبی پێش ئیسلام بوو کە هۆزی تەی لە ناوچەی نەجد دەیانپەرست.
*   **ڤۆڵکان (Vulcan):** پەرستراوێکی ڕۆمانییە، خوداوەندی ئاگر، پیشەسازی و ئاسنگەری بوو، هاوتای «هێفایستۆس»ی یۆنانییە.
*   **فلۆرا (Flora):** کچەخوداوەندی گوڵ، بەهار و گەشەکردنی سروشت بوو لە ئەفسانەی ڕۆمانیدا.
*   **فەنت (فنّي):** پەرستراوێکی میسریی شاری هێرمۆپۆلیس بوو.

📑 دەروازەی پیتی ئەلف (ئـ) [وەشانی زمانەوانیی چاککراو]

* **ئۆزایریس (Osiris):** مەزنەخوداوەندی مێژوویی میسر کە سەرپەرشتیی ژیانی نوێ، پیتاندنی زەوی و کشتوکاڵی لای ئەوان دەکرد. چیرۆکی ئەفسانەیی کوژرانی لەسەر دەستی برای (ست) و کۆکردنەوەی جەستەی لە لایەن (ئایزیس)ەوە، بنەمای باوەڕی مرۆڤی کۆنی میسر بوو بۆ ژیانی پاش مردن و نەمریی ڕۆح. ناوەندی سەرەکیی پەرستنی لە شاری ئەبیدۆس بوو.
* **ئایزیس (Isis):** هاوسەر و خوشکی خوداوەند ئۆزایریس و دایکی خوداوەند حۆرس. لای میسرییە کۆنەکان هێمای دڵسۆزی، پاراستنی مردووان، دایکایەتیی پاک و سیحر بوو. پەرستنی ئەم کچەخوداوەندە کاریگەرییەکی مەزنی هەبوو و دواتر تەنانەت گەیشتە ناو شارستانیەتی یۆنان و ڕۆماش.
* **ئەپۆلۆ (Apollo):** خوداوەندی یۆنانی و ڕۆمانیی ڕووناکی، خۆر، شیعر، مۆسیقا و پێشبینی. بە یەکێک لە جوانترین خوداوەندەکان وەسف دەکرا و پەرستگای گەورەی لە شاری دێلفی لەسەر چیای پارناسۆس هەبوو کە وەک ناوەندی جیهان سەیر دەکرا.
* **ئەفرۆدیت (Aphrodite):** کچەخوداوەندی عەشق، جوانی و کەیفسازی لای یۆنانییەکان. ئەم کچەخوداوەندە هاوتای عەشتارۆتی کەنعانی و ڤینۆسی ڕۆمییەکان بوو و پەرستنی لە چەندین شوێنی جیهانی کۆندا باو بوو.
* **ئانو / ئان (Anu):** مەزنەخوداوەندی ئاسمان لای سۆمەری و ئەکەدییە کۆنەکان. ئەو وەک باوکی خوداوەندەکان و پاشای باڵای گەردوون سەیر دەکرا و نیشانەکەی مانگی یەکشەوە (هیلال) یان تاجی پادشایەتی بوو.
* **ئاشوور (Ashur):** مەزنەخوداوەندی نیشتمانیی دەوڵەتی ئاشوور. ئەو خوداوەندی جەنگ، یاسا و پارێزەری سەرەکیی دەسەڵاتی پاشایەتی بوو. ناوەکەی لە ناوی یەکەم پایتەختی ئاشوورییەکانەوە هاتووە و لە دەقە کۆنەکاندا لایەنی خوداوەند ئینلیلی وەرگرتووە.
* **ئەهورا مەزدا (Ahura Mazda):** مەزنەخوداوەندی دانایی، پاکی و ڕووناکی لە ئایینی زەردەشتیی کۆنی فارسیدا. ئەو سەرچاوەی هەموو چاکە، دادپەروەری و ڕاستییەکە لە جیهاندا و لە ململانێی بەردەوامدایە دژ بە هێزەکانی تاریکی و خراپە (ئەنگرە مینیو).
* **ئاتۆن (Aton):** خوداوەندی دیسکی خۆر لای میسرییەکان، کە فیرعەون (ئەخناتۆن) لە سەدەی چواردەیەمی پێش زاییندا کردی بە تاقە خودای دروستکەر و ڕیفۆرمێکی گەورەی ئایینی پێ لە میسردا ئەنجام دا.

📑 دەروازەی پیتی بە (ب) [وەشانی زمانەوانیی چاککراو]

* **باعل (Baal):** مەزنەخوداوەندی باران، کەشوهەوا و بروسکە لای کەنعانی و فینیقییە کۆنەکان. ئەو وەک هێمای پیتاندن و خێروبەرەکەتی سروشت سەیر دەکران و لە داستانە ئەفسانەییەکاندا لە ململانێیەکی بەردەوامدا بوو دژ بە خوداوەندی مردن و وشکەساڵی (مۆت). ناوەندی سەرەکیی پەرستنی لە شاری ئۆگاریت و بەعلبەک بوو.
* **براهما (Brahma):** ڕۆحی جیهانی و تاقە خودای دروستکەر لای هیندییەکان لە میتۆلۆژیای ڤێدادا. ئەو وەک سەرچاوەی یەکەمینی دروستبوونی گەردوون تەماشا دەکرێت و بە چوار روخسار و چوار قۆڵەوە وێنا دەکرێت کە لەسەر تەختی گوڵی لۆتۆس دانیشتووە.
* **بودا (Buddhism):** نازناوی (سید هاتا غۆتاما) دۆزەرەوە و دامەزرێنەری فەلسەفە و ئایینی بودیزم لە هیندستان. ئەو لەسەر بنەمای زوهد، گۆشەگیری و ڕزگارکردنی ڕۆح لە ئازار و ئارەزووەکانی زەوی بیردۆزی (نیرڤانا)ی داهێنا کە دواتر کاریگەرییەکی مەزنی بەسەر تەواوی کلتوری چین، ژاپۆن و تبتەوە جێهێشت.
* **بтах / فەتاح (Ptah):** یەکێک لە کۆنترین و مەزنترین خوداوەندەکانی شارستانیەتی میسری کۆن لە شاری مەفیس. ئەو وەک خوداوەندی دروستکەر، نەخشەساز و پاریزەری تەلارسازان و پیشەوەران دەپەرسترا و باوەڕ وابوو کە گەردوونی لە ڕێگەی دەربڕینی وتەکان بە زمانی خۆی دروستکردووە.
* **باخۆس / دیۆنیسۆس (Bacchus):** خوداوەندی ئەفسانەیی شەڕاب، کەیفسازی و ڕەزەکان لای ڕۆم و یۆنانییە کۆنەکان. ئاهەنگەکانی پەرستنی ئەم خوداوەندە بە سەرخۆشی و سەمای بەکۆمەڵ بەڕێوە دەچوو کە تێیدا مرۆڤەکان هەستیان دەکرد ڕۆحیان لە جەستەیان ڕزگار بووە و تێکەڵی هێزی خودایی بوون.

📑 دەروازەی پیتی سین (س) [وەشانی زمانەوانیی چاککراو]

* **سێخمەت (Sekhmet):** کچەخوداوەندێکی جەنگاوەری میسرییە کە بە جەستەی ژن و سەری مێینەی شێر وێنا دەکرا. هاوسەری «بتاح» و دایکی نیفەرتۆم بوو و یەکێکە لە کۆنترین پەرستراوەکانی میسر.
* **سێشات (Seshat):** کچەخوداوەندی نووسین، زانست، ئەدەب و تۆمارکردنی مێژووە لە میزۆپۆتامیادا. پەیوەندییەکی قووڵی لەگەڵ خوداوەندی ئاسمانی نووتدا هەبوو و بە هاوسەری «تۆت» دادەنرێت.
* **سەد (سد):** پەرستراوێکی پارێزەری گۆڕستانەکان و سنوورەکانی ڕۆژهەڵاتی میسر بوو کە بە شێوەی سەگی کێوی یان باز وێنا دەکرا.
* **سێمێلی (Semele):** کچەخوداوەندێکی یۆنانی و دایکی خوداوەند «دیۆنیسۆس»ە لە زیوس.

📑 دەروازەی پیتی لام (ل) [وەشانی زمانەوانیی چاککراو]
*   **لاتاراک (Latarak):** مەزنەخوداوەندێکی سۆمەری بوو لە شاری بادتیبیرا.
*   **لاهار (Laharu):** مەزنەخوداوەندێکی سۆمەری و خوداوەندی مەڕومالأت، شوانکاری و گەشەکردنی گەل بوو.
*   **لاماسۆ (لاماسو):** مەزنەخوداوەند یان ڕۆحی پارێزەری گشتی بوو لای گەلانی سامی، کە بە شێوەی گای باڵدار بە سەری مرۆڤەوە دەپەرسترا.

📑 دەروازەی پیتی میم (م) [وەشانی زمانەوانیی چاککراو]
*   **مات (Mat):** کچەخوداوەندێکی گرنگی میسری، خوداوەندی حەق، دادپەروەری، یاسای گەردوونی و ڕێکخستنە.
*   **مارس (Mars):** مەزنەخوداوەندێکی مەزنی ڕۆمانی و خوداوەندی جەنگ، ئازایەتی و پاراستنی شارستانیەت بوو.
*   **مەردۆخ (Marduk):** گەورەخوداوەندی نیشتمانی و سەرۆکی کۆمەڵەی خوداوەندەکانی بابلی نوێیە.
*   **مۆت (Mot):** مەزنەخوداوەندی مردن، وشکەساڵی و نەزۆکی بوو لە ئەفسانەی کەنعانی و ئۆگاریتیدا.

📑 دەروازەی پیتی نوون (ن) [وەشانی زمانەوانیی چاککراو]
*   **نابوو (Nabo / Nabu):** مەزنەخوداوەندی مەزنی دانایی، نووسین، فێربوون و زانست بوو لای بابلی و ئاشوورییەکان.
*   **نێرگال (Nergal):** مەزنەخوداوەندێکی گەورەی سۆمەری، ئەکەدی و بابلییە، خوداوەندی جیهانی خوارەوە (دۆزەخ).

📑 دەروازەی پیتی واو (و) [وەشانی زمانەوانیی چاککراو]
*   **واتشێت (Watchet):** کچەخوداوەندێکی پارێزەری دێرینی میسری خواروو (دەلتا) بوو.

📑 دەروازەی پیتی هێ (هـ) [وەشانی زمانەوانیی چاککراو]
*   **هادیس (Hades):** مەزنەخوداوەندی جیهانی خوارەوە (دۆزەخ) و سەرپەرشتیاری ڕۆحی مردووانە لە ئەفسانەی یۆنانی کۆندا.
*   **هێرمس (Hermes):** مەزنەخوداوەندی نێردراو و پەیامهێنی فەرمیی خوداوەندەکان بوو لە ئەفسانەی یۆنانیدا.
*   **هێرا (Hera):** شاژنی مەزنی خوداوەندەکانی ئۆلۆمب، خوشک و هاوسەری زیوس بوو لە ئەفسانەی یۆنانیدا.

📑 دەروازەی پیتی یا (ی) [وەشانی زمانەوانیی چاککراو]
*   **یەرێخ (Yarikh):** مەزنەخوداوەندی مانگ، ڕووناکی شەو و بەخشەری شەونم بوو لە ئەفسانەی ئۆگاریت و کەنعانیدا.
*   **یانۆس (Janus):** مەزنەخوداوەندێکی زۆر گرنگ و ڕەسەنی ڕۆمانییە، خوداوەندی دەروازەکان، سەرەتاکان، کۆتاییەکان، کات، گۆڕانکاری و بڕیارە مێژووییەکان بوو.